

# پښتو پياليسه

(پښتو شعر څنگه جوړ پري؟)

Download from: [aghalibrary.cm](http://aghalibrary.cm)

ليکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار



سترگې مې ستا پر لور څلور شوې  
څلور اته شوې اته شپاړس شوې مې نه

پوهاند دوكتور م. ا. زيار

د ژبپوهنې په رڼا کې:

پښتو بدل مېچ - يا:  
پښتو شعر څنگه جوړېږي؟  
{ څپيز - څجيز }

*The Pashto Poetics  
on the basis of its phonetics  
(Tonic-Syllab)*

(د کتاب پر بېخ يا کونه (پوهاند زيار: پښتو شعر څنگه جوړېږي؟

# ډالۍ

هغو شاعرانو ته يې ډالۍ كوم  
چې د شعر پر ازادۍ باور لري.





# لیکی پوهه:

لیکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار  
کتاب: پښتو بدل مېچ  
خپرنډوی: دانش خپرنډویه ټولنه  
دویم چاپ: ۲۰۱۰/۱۳۸۹ ز  
(لومړی چاپ: ۱۹۹۰/۱۳۲۹)  
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه  
اوډ: حاجي محمد عمر خېل  
انټرنیټ خپرونکی: اجمل اکبري

د چاپ رښتې له لیکوال او خپرنوال سره خوندي دي،  
بې اخځ ښوونې ترې د گټې اجازه نشته!

# نیولیک

مخگنه	سرلیک
۸	یادښت
۹	سریزه: پښتو شعریو هه او غرپوهه سره نه شلېدونکې دي
۱۷	۱- خپر کی: پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی او سهلی نه دی
۳۹	۲- خپر کی: په خپله جوله کې د پښتو شعر د سیالی هڅه
۴۵	۳- خپر کی: (خپیز- خجیز) وزن د پښتو شعر آر او بنسټیز رغنده ټوک
۲۳-۴۷	- خپه- خج- تون- غوند
۷۶-۷۵	- مسره) ۲- ۵۲ خپیزه (- ماته مسره
۸۰	- خپیز کمی زیاتی
۸۲	۴- خپر کی: پښپله) قافیه ( او پښپلیز آرونه او ویارونه
۹۰-۸۵	آره او ناآره، همجولیزې، غبرگې، ډ پر پښپلیزي، ردیف
۱۰۴-۹۳	دویمه برخه: پښپلیز ویارونه ارکان، روي، لرونج
۱۰۲	۵- خپر کی: د شعر پښخگوني رغنده ټوکونه
۱۱۹-۱۰۲	ژبه، تول، تول شمېره) د پښتو وزنونو کچه (
۱۴۸	واند، نېغ و پروت، ولوله، اند، تراو، پروت و نېغ خیال ۱۲۹-
۱۵۰	۲- خپر کی: ژب- بنکلا بیزارخ
۱۵۵-۱۵۱	۱) (ژبه د شعر بهرنی جوله- پت توان او بډایه و بیپانگه
۱۶۶	۲) (بنکلا بیزي یا بدیعی توکي: مجاز، همغریزي ۱۶۱-۱۶۹
۱۷۴	ذهني انځورونه او بېلگې، تېرمهالې) وگړنی او کلاسیکې)

- ۱۷۹ وسمهالې (پښېلېزي، ازادې، سپينې )
- ۲۱۶-۲۲۹ تلمیح، سېمبول، اسطوره، پرادوکسي
- ۲۳۱-۲۴۲ حسن تعليل، مدعا مثل، کونترست، تمثيل
- ۲۵۳-۳۵۸ شعري ترنگونه، مرکب تشبيها، جاجونه (مفاهيم)
- ۲۲۲ ۷- خپرکی: د وگړني يا گړني پښتو شعر رغبت
- ۲۲۵ لومړۍ يا آره، بېنومه برخه
- ۲۷۱-۲۷۷ لنډۍ، ترنگتوک، کارونځايونه
- ۲۷۳ سروکی
- ۲۸۱-۲۸۲ د وگړني شعر نیمخړگنده او خړگنده برخه
- ۲۸۵ ۸- خپرکی: د دېواني يا ليکنې پښتو شعر جوليز رغبت
- ۳۰۷ له کلاسيکه تر نوي غزله
- ۳۰۹ ۹- خپرکی: اوسنی ازاد پښتو شعر دخپل ازاد وگړني او بيا دېواني-ليکنې بشپړتيايي بڼه
- ۳۲۳-۳۲۷ نيم ازاد شعرونه، ازاد کالبونه او موندې شعرونه
- ۳۴۱ هايکو
- ۳۳۴ بشپړ ازاد شعرونه
- ۳۲۹ انځوريز او نامانيز شعرونه -۳۲۷
- ۳۷۰ ۱۰- خپرکی: په پښتو شعر کې بنويېدنې او تېروتنې
- ۳۶۱ زخه
- ۳۷۸-۳۸۰ خپيز-خجيز، ونج، بېتولي، تتوالی، نابري پښېلې
- ۳۸۷ تکرار او کرغېرنتيا
- ۴۰۰-۴۱۳ ژبنۍ تېروتنې، نا اوډي، ناکره وينگ، مانيزارپېچ
- ۴۱۷-۴۲۴ ټکرتوارد، تضمين، ټکرکه ژباړه؟ اقتفاکه غلا؟
- ۴۲۵-۴۲۸ غلا، له ځانه غلا، له ځانه غلا (د بنځمنو په گټه)!
- ۴۳۰ ۱۱- خپرکی: سپين شعرونه
- ۴۴۲ ۱۲- خپرکی: ناپېيلي شعرونه

۴۵۲

۱۳- خپرکی: پر)) کره لیکنی پښتو ((د شاعر لاسبری

۴۶۱

لیکدو دي ستونزې

۴۴۸

۴۶۷

لنډیزونه) ترخیمونه)

۴۷۸

ویپانگه

۵۱۴

اخځلیک



## يادښت

استاد زيار د يوه ژبپوهاند، ادبپوهاند او د څه له پاسه نيمې پېړۍ شعر و شاعري او ليكوالۍ له مخينې سره تر اوږدو ازمېينو، څېړنو او پلټنو وروسته دې پايلې ته رسېدلې چې د هرې ژبې او بيا پښتو شعريوهه او غږپوهه سره نه شلېدونكې تړاو لري. په دې ډول د يوې توليزې (موزونې) وينا په توگه د پښتو شعر رغښت څپيز- خجيز) سېلابو تونيك (syllabic & tonic) دى چې استاد يې د لومړي ځل لپاره د يوه سپستم په توگه له (و) گڼيو، ليكنيو او دېوانې (ډولونو څخه د اړوندو دويونو) قواعدو (پرااېستنې، او ورسره ورسره د نويو ازادو شعري ځېلونو او ډلبنديو پر وړاند پينه برى موندلى دى.

دانش خپرندويه ټولنه وياړي چې دغه دويمه غځېدلې او لا كره شوې كتابي بڼه يې د پوهنتوني زده كړيانو ترڅنگ د پښتو ژبې او ادب د نومهالې نړيوالې سيالۍ د گردو بهيروالو او مينه والو مخې ته رډي. هيله من يو چې بناغلي او اغلې لوستونكي، په تېره ځانگيز كره كتونكي به يې په اړه زموږ له لارې خپلې اښتنې پوښتنې او ليد توگې له ليكوال سره شريكې كړي او په دې ډول به يې د درېيم چاپ لپاره په لا بشپړوالي او كره والي كې رغنده او كارنده ونډه واخلي استاد زيار ته د لا زياتو علمي برياوو په هيله روغ او اوږد ژوند غواړو!

دانش خپرندويه ټولنه- پېښور

## سریزه

پښتو شعریو هه او غریپوهه سره نه شلېدونکي دي

بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ

گڼه، شعر د پښتو وو کله سیال !

(خوشال)

عربي وزن یا بحر پښتو تول یا هم تول و تال، اروپایي rhythm د یوه)) مخیله موزون کلام (( په توگه د شعر د ودانۍ آره او بنسټیزه اډانه رغوي او پر وړاندې یې پښپله (قافیه) او بیالړ (ردیف) له برسېرنو توکو څخه شمېرل کېږي. دا چې د پېړیو په بهیر کې د شعر پر پاسنی ټولۍ یا مقوله د)) مقفی (( توک ورسرباري شوی او)) مخیله موزون او مقفی کلام (( بلل شوی دی، دا دی، له نوي ازاد خېل سره دغه توک یوځل بیا تاریخ ته سپارل کېږي او بیا له)) سپین (( او)) ناپېيلي (( هغه سره یې ټولۍ تر)) مخیله کلام (( پورې لنډون مومي. لیکوال دا لید توگه چې د)) مخیله موزون کلام (( په توگه پښتو شعر، په نورو ټکو، شعریو هه او غریپوهه (poetics & phonetics) سره یو له بله نه شلېدونکي تر او لري او په دې ډول د پښتو شعر رغښت څپیز- خجیز) سېلابو تونیک syllabic & tonic (دی، له بنایسته ډېر مهاله راخپله کړې وه. د ژبپوهنې او ادبپوهنې د شاگرد او بیا ښوونکي په توگه له نیمې پېړۍ راهیسې په دې هڅه او تلوسه کې وم چې د نوي پښتو ژبپوهنې د دودونې په لړ کې د پښتو پښوېي (گرامر)، ویپوهنې، کره لیکلارې، پښتو تاریخ... ترڅنگ د پښتو بدل مېچ (پښتو شعر څنگه جوړېږي؟) یو بنسټ هومره هم کېښوولای شم او په پای کې د نورو غونډې د دغې سکالو دودیزه کمبله هم را ونغاړم.

له لوړو څانگیزو زده کړو څخه له راستنېدو سره مې دکابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانگه کې وار له مخه د نویو ژبپوهنیزو لوستلیکنو) لکچرونو (تیارونې او وړاند پینې ته متې راوښتې. د هماغه رومبني سېمپستر په بهیر کې دا بری را په برخه شو چې د دواړو غورو څانگیزو پوهنو) ژبپوهنې او ادبپوهنې (تر منځ یو مهالوېشې انډول هومره پر څانگه او چارواکو ومنلای شم، خو د)) ادبي فنونو (( په نامه چې د ژبې او ادب دکومي عربي آرې دودیزې گډولې له رامنځته کېدو راهیسې پر څانگه هغسې واکمنه وه. په ځانگړي ډول مې

د خلیل بن احمد عربي عروضي يا متریک سېستم پر پښتو شعر تپل راته نور هماغسي بې سروبوله زباد شوي ول، لکه عربي صرف و نحوه چې د پښويي گرامر (په نامه له دوه دوه نیم سلو کلونو راهيسې پر ټوليزه پښتو راتپل شوي وه.

هرگوره، يوڅه وخت و زغم يې غوښت، ټول پر دې بسياکرم، هماغسي چې پښويه (گرامر) له اړوندې ژبې څخه را اېستل کېږي، دغسي يې بدل‌مېچ هم له شعري پانگې څخه را اېستل کېدای شي. له 1360ل. را وروسته چې د پښويي لسکلنو ازمايښتي لوستونو ته کتابي بڼه هومره ورکړه، دا کابو مې وموندله چې د پښتو بدل‌مېچ څو کلن يادښتونه (دېتا) سره را و اوډم. زما دغه هڅه هله زياته گړندۍ شوه چې استاد رشاد کورناستی شو او له خانگې سره يې د همکارۍ لړۍ هم نوره و شلېده. له دې سره سره د پښتو ماسټري پروگرام هم رامنځته شو او په کار و چې له نوې مېتودولو جۍ سره سمه پکې ژبپوهنه او ادبپوهنه، او په ترڅ کې شعريپوهنه هم تدریس شي.

د بل هر لوستليکي (تکسبوک) غوندې کلونه وروسته پر دې بريالی شوم، په دغه تړاو هم وړاندې کېږو لوستونو ته کتابي جوله ورکړم او ترپورتني نامه لاندې يې چاپ ته وسپارم. که څه هم دا کار زما له لومړنيو هاندو هڅو گڼل کېده او د پښتو د يوه پرله غښتي کره بدل‌مېچ تمه ترې گرانه وه، د نويو کالبونو، جوليزو ځېلونو او بيا ژب- بنکلايزو او ژب- انديزو لارو رودو سپراوي او څرگنداوي، خو په هره توگه يوه څېرمه برخه رانغښتله، خو بيایي هم د ډېرو نوبت مينو ځوانو شاعرانو پر مخ يې نوي او ارت و بېرت ځنډونه (پرانېستل).

دا خبره چې د پوهنځي له زده کړو راهيسې راته د پښتو بدل‌مېچ (( اند توگه پيدا شوې وه، انگيزه يې پر ۱۳۴۰ د پښتو خانگې په مهالني)) وږمه (( کې د شوروي نوميالي پښتو پوهاند نیکولای دووريانکوف خپره شوې ليکنه)) شعريپوهه او غږپوهه poetics & phonetics (( وه. له دغې ليکنې څخه د ليکوال موخه دا وه چې پښتو غږپوهه او شعريپوهه سره نه شلېدونکي تړاو لري او په دې ډول يې بدل‌مېچ د عربي عروضو پرځای د نورو ډېرو هندواروپايي هغو په څېر د خپلې غږپوهې په رڼاکې پر خپيز- خجيز) سېلابو تونیک ( بنسټ رامنځته کېدای شي.

هرگوره، اروپايي بدل‌مېچونه هم له لرغوني او سکولاستیک پېره نيولې، د منځنيو او کلاسيک پېر ترپايه د يوناني عروضي) مېټريک ( سېستم ترگونډو لاندې ول. دغه سېستم، کټ مټ لکه عربي)) مفاعيل (( د درزي) سکښت- (مخېلگو) patterns (ته ورته وو، د دې

پرځای چې د اړوند بناغلي يا اغلي کالي جامې له قدواندام سره سمې وسکښتي، قدواندام يې ورسکښتي او په دې چم ورسره خپله مخبېلگه په وچ زور وربرابروي!

پارسي شعر هم په منځني آرياني پېر (۲۰۰ م ز - ۸۰۰ ز) پر خپيز-خجيز ډول ټيکا و لاره چې درخت آسوريک، کرکوی اورتون او داسې نورې گڼې پهلوي بېلگې يې راخوندي شوې، خوله نوي پېر (اتمې زېږدي پېر) او بيا يوولسمې پېر. راوړسته چې د عربي ترڅنگه يې د دويمې اسلامي ژبې په توگه سرراپورته کړای شو، له يولې بېدويو (استثناوو) سره د عربي متریک سېستم راخپلولو ته اړوتله او هغه هم په دې چې غږپوهه يې ورسره څه ناڅه اړخ لگولای شي. د ساري په ډول يې د منځني پېر سر بېواکوري (ابتدا پر ساکن) يې له لاسه ورکړې چې پښتو يې پروړاندې د منځ- او پاي بېواکوريو ترڅنگ تر درو بېواکو (کنسوننتو) پورې، لکه شخوند، سخوندر، خوله، خوړين... خوندي ساتلي او د دوو هغه يې، لکه پلار، تره، ورور، ترور، درېدل، کښېناستل، څښل، خوړل، خپل، پردی، پښه، خپور، سپور، پسرلی، پسرلی، پسرلی، خولی، خوله) عرق، خوله يا خولی، ملا، ملاست، لمونځ، سترې، ستومان، شمېر... خوله شمېره وتي دي.

په پښتو شعر کې لنډه، اوږده څپه او بيا بېواکوري لکه يو واوېلي څپه ارزول کېږي، حال دا چې په عربي او پارسي هغه کې دغه څومره بيز (کمي) آر ته ارزښت ورکول کېږي او لنډه او اوږده څپه سره توپير مومي؛ سر- او منځ بېواکوري خو پکې گډه شته نه، او وروستني هغه، لکه په شعر، شمع، سهو... کې هر بېواک او خپلواک د (زور، زېر، پېښ او تنوين) په گډون جلا جلا ارزول کېږي او تقطیع کېږي. په دې ډول هغه دوديزوال چې د پښتو شعر پر مېټريک (عروضي) رغښت بېځايه او بې گټې ټينگار کوي، د عربي ((مفاعيلو)) د ټکي پر ټکي پېښو په لړ کې (اعراب) هم پر پښتو دې راتپي، د ساري په توگه دوه فونيمي)) اور = OF (پر څلورو توکو، په بله وينا، درو توريو) حروفو (او يوه حرکت) الف + پېښ + و + ر (شمېري!

د دغو ډېري پلويانو او مينه والو پر وړاندې چې چېرې يو نيم د زاړه پالو او دود پالو له مورچله سر رانېغ کړی، لامل او لاسوند يې ((مدرسه يي)) (زده کړې او بيامذهبي تنگ ويني او تعصب وو. خو له بنه مرغه يې تر ما وړاندې د)) يوې پښتو- کره پښتو (( او بيا)) نوي اوازاد پښتو شعر)) د غورځاونو او پلويانو له غبرگونونو سره مخامخ شوي دي. زما پر يادښت ((باختر)) (نومي مهالنۍ يې يوازېنۍ مورچه وه چې گرده لمپسه) دوسيه (يې راپسې راسپړلې وه. د)) تکفير)) (لپاره يې همدا پلمه بس وه چې)) عربيزم)) (او)) اسلاميزم)) (د يوې سکې دوه

مخه دي او ما يې)) جلاوالي (( ته متې رانغښتې: د نوې پښتو ژبپوهنې په رڼا کې مې د عربي ((صرف و نحوې)) پرځای پښتو پښويه کښلې، څلورگونې وييپانگه او نوې نومونپوهنه (ترمينالوجي) مې د عربي هغې ځايناستې کړې... او دا دی، اوس مې په عربي ادبي فنونو او بيا عروضو پسې راخېستې او د انگلېسي، روسي او نورو کافرانو لاره مې پر مخ اخیستې ده؟

ډېره پوچه او خنداوړه ادعا يې بيا دا چې له ((عربي عروضو)) پرته يې شعر، شعر نه باله او په دې ډول، زموږ زرکلن) څپيز- خجيز (شعر لاشه چې نړيوال شاهکارونه يې هم له نشته برابرول!

چلوونکي يې چې کلونه وروسته (۲۰۰۵) په پسرلي کې (تر ځان بترو بنسټپالو له باجوړه تر کابله راغلولی وو او غوښتل يې د پښتو ژبې او ادب په څانگه کې راته د شاگردۍ گونډه ووهي، له ډېری پښېمانۍ راته پر گونډو شو، ما پر شا وټپاوه او همدومره مې پر غوږ وواهه)) همدا چې ته رښتيني)) پښتون مسلمان (( شوې، نوره مو تر منځ بله کومه تربگني نشته!))

په ورپسې سفر کې يې يو ځوان ليکوال د دويم چاپ لپاره د لومړي هغه تيار او ډلې پروف د کتنې لپاره راکړ، خو ما په دې لاسوند چې زه له لوبښې سره سم د نورو کتابو په څېر دا هم بايد تر بشپړونې او کروني تېر کړم او هله يې چاپ ته ورو سپارم. نو له پرله پسې څېړنيزو بوختياوو له کبله مې ايله بيله له درېيم سفر سره، پوره د دوو کلونو په واټن هغه ژمنه ور ترسره کړه او دغه اوسني چاپ و خپراوي کېدون و موند. هيله من يم، د گرانو مينه والو تنده لانبه ترا ماته کړای شي او د نو مهالي پښتو پوهې او فرهنگ نتياليو) منکرو (ته د تربگني پلمه نوره پر لاس ور نه شي!

له دغو ستغو سپورو خپله خبره بيا هم راغبرگوم، هماغسې چې د نورو ژبنيو ټولنو په لړ کې پارسي او عربي شعر د نومهالي جهاني سيالۍ له مخې نوي) ازاد، سپين، ناپېيلي (کالبونه او ژانرونه پرله پسې راخپلوي، نو پښتو دا هم د دغې سيالۍ پر وړاندې بې توپيره پاتېداي نه شي. له پخوانو دوديزو ژانرونو څخه هم يوازې نوي غزل پښې راټينگې کړي او ((دوديز)) قافيوال شعر تش هماغو)) دوديزو ((شاعرانو، په بله وينا)) ناظمانو ((ته پاتې دي.

د پښتو شعر په تړاو پر هنري جوله زموږ بې کچه ټينگار هم له دې سرچينه اخلي چې له دغه پلوه له نورو نړيوالو او بيا نژدې تربورانو سره هېڅکله د سيالۍ جوگه شوي نه يو او همدان سبا يې په غړولو سترگو گورو چې په پښتو کې پر ((شعر)) باندې د ((نظم)) پله ډېره درنه ده. بنايي، د دې يو لامل هم دا اوسي چې پښتو نظم له خپل آر)) څپيز- خجيز (( رغښت سره دومره خواري نه



غواړي. هن، که څوک قافیه وال، په تېره غزلبول وکړای شي، د قافيې او ردیف په زندان کې دننه دننه اوسنی پښتو شعر له کرغېړنتیا او ځوړتیا (ابتدال او انحطاط) څخه را و ژغورلای شي، موږ به هېڅکله ورته د ازاد یا سپین شعر مورچل و نه نیسو.

مگر په کړن کې په غږولو سترگو گورو چې اوسنی غزل یا د اقتفا او تقلید په گردلو کې رابنکېل دی او بیا هم د نوبتگرانه شعر په نامه د رتلي او نتلي (هندي- پارسي) فورمالېزم او اپکسپرېشنېزم بلهاري دی. له دې لامله موږ بیا هم د رښتیني نوبتگرانه (( ژب - ښکلاييز او ژب - انديز )) غزل تر څنگ د ازاد او سپین شعر پر راخپلولو او دودولو ټینګار کوو او پر سیمه وال او نړیوال کچ د پښتو شعر د سیالی شونتیا ته لاره هواروو!

له پښتو ناظمانو او په تېره، (( عروضي )) (پېښاوو وانو) مقلدانو (سره د پارسي) ملک الشعراء (بهار دا شعر خورا ښه اړخ لگوي:

شعر دانی چيست؟ مرواريد از دريای عقل  
شاعر، اين افسونگري که اين طرفه مرواريد سفت  
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نيست شعر  
ای بسا ناظم که نظمش نيست الا حرف مفت  
شعر آن باشد که خيزد از دل و جوشد به لب  
باز در دلها نشيند هر کجا گوشي شنفت  
ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت  
ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نگفت

په ټوله شاعرانه مینه

پوهاند زيار

اکسفورډ، اکتوبر ۲۰۰۹

## ۱- خپرکی

پښتو شعر هېڅکله عروضي سپستم زغملی او سهلی  
نه دی

له زاړه پښتو ادبي پېره بیا تر منځني پېره را پاتې شعرونه زیاتره، که په و (گړنیو کالبونو کې ویل شوي، که په پارسي یا عربي هغو کې، خپل تول و تال)) خپیز- خجیز ((رنگ درلودلی دی، خو د دغو ژبو عروضي پېښې له منځني پېر او بیا ټیک له دېوانی پېښو سره راپیلېږي او هغه هم د استاد مکنزي (۳۱۹) په وینا په دې اند چې اړوند نظمي کالبونو یا خپلونو (بیت، غزل، قصیدې، رباعي، مربع، مثنوي، ترکیب بند، ترجیع بند، مستزاد... (او بیا قافیې او ردیف له راخپلولو سره یې بویه عروض او بحور هم راواخلي. په ټولیز ډول، راخپلونه د)) اداپتېشن ((د انډول په توګه د یوڅه د بشپړې او هوبهو راخپستنه نه بلل کېږي. په دې جاج و مانا، هغه څه چې له پښتو سره یې اړخ لگاوه، ترې راواخېستل شول او عروض و بحور، نه.

## د ارزاني او انصاري هڅې

همدا خبره وه چې تر لومړیو دېوانی شاعرانو (ارزاني او انصاري) عروضي پېښې تر درېیم شاعر راونه غځېدې. که نه هسې خو د دغو دواړو پیلامګرو شعر په ټوله مانا پر دغه تله دومره سم نه خپړي، لکه واخلي، دالاندې بېلګې یې چې پر درېمه خجنه خپه پیلېږي، د ارزاني:

د یوه وحدت له اصله

د کثرت شول ډېر فروع

او د انصاري:

په وحدت له هره جوده بېګانه یم

په کثرت... د میرزا په خوله ویبېرم

تر دغه روښاني شاعرانو راوړوسته د منځني ادبي پېر پښتو شعر په څه ناڅه شپږو پېړيو كې د ياد شويو پارسي- عربي كالونو يا ژانرونو، قافيو او رديفونو او بيا يې د هنري او فرهنگي اغېزو له را خپلولو سره سره په ټوليز ډول د اړوندو عروضو او بحورو د را خپلولو هڅه نوره نه ده شوې. په دې توگه، ډېرو نوميالو شاعرانو دا كابو موندلې چې زيات زور پر ښكلايز او انځوريز اړخ واچوي او په دې توگه پښتو شعر تر ښايسته ډېره بريده د دوه گونو هندي او خوراساني پارسي سبكونو په سيالي سره چې له جغرافيايي- سياسي پلوه يې هم د اړوندو ټولو اكمينو ترمنځ ټيكاو درلود، په خپله ((خپيزه - خجيزه)) جامه او جوله كې په زړه پورې بشپړتيا يې پراوونه ووهي او تر نومهالي (معاصره) پېره يې راوړسوي.

### خوشال او څلور ډوله خجيز شعر

ستر خوشال له دې سره سره چې پر ((عروضي شعر)) د پخلي او ټينگار په توگه ميرزا ستايلي (له چانه په پښتو كې ما ميزان ليدلى نه دى- ميرزا په دا زبان كه ويل كړي دي تللي) او پروړاندې يې دروېزه غندلى (مخزن مې د اخون چې تامامي پر نظر كښېوت- په ده كې نه عروض شته، نه يې بحر ما ليدلى)، خو په كرن كې يې پخپله خپيز- خجيز تول و تال راسمبال كړى دى. كه د پښتو شعر د ((بندوبست)) او ((سيالونې)) او بيا د څلورگونو وزنونو خبره او غوره كړې، موخه يې بيا هم همدا خپيز- خجيز سېستم او ورسره ورسره د خج و اهننگ له مخې ياد شوي څلور گوني بنسټيز وزنونه دي. لاسوند يې هم دا چې د زياترو پخوانيو او اوسنيو شاعرانو پر خلاف پر يوه يا دوو وزنونو بسيا پاتې شوى نه دى. مانا دا چې په اگاهانه توگه يې د بېلابېلو شعري ځېلونو (غزلو، دويزو، درېيزو، بوللو... (مسري هم پر لومړي خج پيل كړې، هم پر دويمه، هم پر درېيمه او هم پر څلورمه. پر وړاندې يې نورو زيات زور پر درېيم اچولى او ډېر لږ يې پر لومړي، دويم او يا څلورم خج؛ نو په پوره باور، په دې لاندې شعر كې يې له ((خو بحره)) (موخه همدا څلور ډوله دي:

پښتو ژبه ده مشكله، د دې بحر مونده نه شي

هم ما لره) يو (خو بحره، په ډېر مښود راغلي

د بوللې له دغه وروستي بيته يې دا خبره لاس ته را را ډاگيزه كېږي چې له ((دويم خج)) (سره ويلې بوللې يې)) دوه بحره ((بللى ده:

دوه بحره، دوه مطلع لري، كه دا قصيده گوري

زړيو اتيا كلونه، په صفر كې ما ويلې) پ ۲۵۴-۲۵۵)

دا هم هېښنده ده چې په و (گړنيو خېلونو) لنډيو، سروكيو، لوبو، بگتيو، چاربيتو... (کې. ان په نويو) «مونډيو، نيم ازادو او ازادو (کې هم زياتره د پخواني او اوسني شعر)) درېيم څپيز دود (( پېښې کېږي او تر څنگ يې لږوډېر څلور څپيز هغه هم رادود شوی دی.

### ميا شرف او عروض يې

ميا شرف د احمد شاهي پېر) ۱۱۲۰-۱۱۸۶ لېږدي (ليکوال او شاعر چې عروض يې کښلي هم دي، خپل ډېری شعر يې پر پښتو کنډه برابر کړی دی، لکه پر دويمه څپه دا پيل کړې (لارغه يې) وقفه يې ( څوارلس څپيزه بېلگه يې:

بېلتون نصيب زما دی، قدرت د کردگاردی

بندې په بند د هند يم، مولد مې ننگرهار دی

د عروضو يا بدل مېچ رساله يې استاد رښتین د ((ميا شرف عروض)) (په نامه پر ۱۳۳۸ لمريز کال د پښتو ټولني له لارې چاپ او خپره کړې ده.

ويل کېږي، تر ميا شرف څه ناڅه يوه پېړۍ راوړوسته عيسی هوتک خپل درست دېوان چې په شاوخوا ۱۲۲۰ س. کلو کې يې بشپړ کړی او دوه زرو بيتو ته رسي، عروضي بڼه لري) هېوادمل: ۹۸، ۱۳۲۵ مخ؛ کېدای شي، دغه ويناوال له ((عيسی اخونزاده)) (سره ټکر شوی وي چې استاد رشاد يې اړوندې عروضي بېلگې را تدریس کړې وې!

### استاد رشاد د انټيک عروضو سيستم په دفاع کې

استاد رشاد له دې سره سره چې څه ناڅه يې د ((ادبي فنونو)) (او بيا)) عروضو او قافيې)) (په چوکاټ کې د پښتو شعر د څپيز) هجايي (او بيا خجيز) تونیک (سېستم لږو ډېره منښته کړې، خو بيا يې هم، څه د تدریس او څه د ليکنې او څېړنې له لارې پر خپل زاړه، يا د ده په خپله نومونه پر)) انټيک (( سېستم ټينگ و ترينگ پاتې شوی او د ژوند تر پايه يې د هغه سخته دفاع کړې ده. په اوږد مهالي استادې بهير کې يې له دولت لوانې او ميا شرف، خواجه محمد بنگښ، عبدالعلي اخونزاده رانيولې، تر بهايي جان او سمندر پورې هغه خورا پيکه او مصنوعي ډوله عروضي بېلگې بيا بيا رامخته کړې. په دې لړ کې د نيم ولسي شاعر بهايي جان (۱۳۱۳ق - ۱۳۵۱ش) (هماغه)) جزئيات (( را اخېستي او)) کليات (( يې چې پښتو ټول و تال لري او د ټنگ ټکور بڼه ترا جوگه شوي، دومره پاموړنه دي بللي. استاد د دغه راز)) عروضي (( شعرونو په سکښت او تقطيع کې بيا هم دېته اړوتی چې يو لړ خپلواکو او بېواک) (واوېل او کنسوننت) تري، په يوه پلمه او بله پلمه له پامه وغورځوي؛ هرگوره د بېواکوپريزو) ابتدا پر ساکنو) ويونو له کارونگه خو پخپله اړوندو شاعرانو ډډه کړې، په بله وينا، د هغو پرځای يې له عربي

او پارسي ويونو كار اخپستی؛)) قافيي كلمې (( او )) ردیفونه (( بيې خو لا شه کړې، شه کړې دا چې پر لاس ورغلې بېلگې د پښتو آر و نړه)) خپيز- خجيز (( شعر د سمندر يو خاڅکی هومره هم نه کېدې، نو دپته اړوتلی، چې د همدغه سېستم دننه دننه د نورو ادبي فنونو) بدیع، معاني و بيان، وزن و قافيي او عیوبو... ( په رڼاکې پښتو شعرپوهنه پر مخ یوسي، هېښنده لا دا چې استاد پخپله هېڅکله د یوې داسې شعري بېلگې د کښنې کومه هڅه نه ده کړې!

په رسنيز او څېړنيز بهير کې يې هم پر ورته بېلگو شخوند وهلی، د بې شمېرو رسنيزو ليکنو ترڅنگ يې د خپلواکو څېړنيزو اثارو په لړ کې يوازې د (( قافيي عیوبو )) ( د لوستونو، په بله وينا، ليکنو څېړنو ټولگه تر دوه نيم زرو مخونو وراوړولې ده. بياهم دا يو غنيمت دی چې نومهالي زده کړه وال او فرهنگيال زامن يې د رامنځته کړې)) رشاد فرهنگي ټولني (( له لارې دغه او داسې نور دوديز، خو له تاريخي- فرهنگي پلوه خورا ارزښتمن اثار پرله پسې چاپ او خپراوي ته ورسپاري.

[اخځ: وړمه ۲-۳ یمه گڼه، ۲۱-۲۲ مخونه، کال ۱۳۳۸ او مخامخ خبرې اترې او مرکې]

استاد رشاد خو په هره توگه د نورو گڼو تاريخي، فرهنگي او ټولنيزو اثارو او شاعرۍ له پلوه شپږم ستوري بلل کېږي، خو هملاړی يې)) سمندر (( تر ده هم د انټيک سېستم زيات هوډيالي او ورسره ورسره پخپله هم)) انټيک (( پاتې شوی دی. سمندر، نه د ليکنو څېړنو له پلوه له نورو دوديزو ليکونکيو او څېړونکيو سره د پرتلې وړ دی او نه ورسره د شعرو شاعرۍ له پلوه په ټول ژوند کې يې يوازې د زرگونو زرگونو بې رنگ و خونده نظمونو تر څنگه چېرې د نابېرۍ له مخې يکې يوه بېلگه)) د اېلم څوکه ((، هغه هم د خپيز- خجيز د رغبت له برکته ويلې او په دې سره يې د ملک الشعرا بهار په خبره)) ← سريزه (کې يوه کوشنوتې استثنأ راوستې ده:

((...ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت

ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نگفت))

دا چې د بېلارې بې گودره سمندر يوه نيمه عروضي ترانه، لکه)) درون پښتون (( پر غوږو بده نه لگي، د يونيم)) پرايوټ سکول (( تنکيو بولونکو ماشومانو د خوږ غږې او ورسره ورسره د ټنگ ټکور شاهکاري ده. بنايي، دا نادوده يې چې په)) ترخه- (( يا يې په خپله نومونه)) خوږه شپېلۍ ((، له امير کروړه تر امير حمزه پورې پر درستو آر و او اصيلو او هنري پښتو هستونو کښه يا چلپيا را کښنې ته را دانگلي، هرو مرو يې له ورپېښو گرومونو) عقدو ( څخه سرچينه اخپستی ده. ځکه له دومره بېخړته بوس بادونو سره چا په خروار لپټۍ کې هم حساب کړی نه وو؛ او استاد رشاد يې بياهم)) عروضي بېولالې (( ورستايلې دي!



استاد په يوه ځانگيزه ليکنه کې بيا خپله گروهه ښه ترا ډاگيزه کړې او د پښتو شعر د عروضي جوړښت په تړاو يې د ((پښتو او عروضي سيستمونه)) (تر سرليک لاندې له لرغوني)) يوناني (( پېراو بيا زموږ له تېرمهاله تروسمهاله ټوله تاريخچه راخپستې ده:

((... انتيک سيستم غالباً د عربي عروضو پر لاره دلته رارسېدلی او خپور شوی دی. پښتو که څه هم انتيک سيستم يې پر نظم باندې له يوه مخه غېږه نه ده راگرځولې، مگر ځينې پښتانه شاعران داسې هم پيدا شوي دي چې درې نيم سوه کاله پخوا يې لا له دغه سيستمه سره سم نظمونه پېيلې دي. سمندر صاحب ليکي چې په پښتو کې د هېڅ يوه تېرشوي او ژوندي شاعر د کلام تولد قانون په تله برابر نه دی.)) خوږه شپېلۍ.

خو ما چې څومره تحقيق کړی دی، د انتيک سيستم نظمونه په پښتو کې نژدې څلورسوه کاله سابقه لري، مثلاً د عبدالعلي اخونزاده کاکړ (۱۲۹۹-۱۳۲۵ هجري) نظمونه له هغوی نه دوه سوه کاله مخکې د شرف شاعر (۱۱۲۰-۱۱۸۲ هجري) او له هغې نه مخکې د دولت لوانې (چې ژوند يې تر ۱۰۸۵ هجري يقيني دی)، دولت پخپله وايي:

دا وزن دی صحيح پروکړه نظر

فاعلاتن مفاعلتن فعلن

تراوسه پورې په شپږو عربي بحرونو برابر نظمونه موندل شوي دي:  
۱ هجرت، لکه عبدالعلي کاکړ:

عجب راځي له دې دهره په هر ساعت ستم پر ما...

۲ رمل، لکه شرف:

ای چې بلبل د عطا تل په چمن ستا که چغار...

۳ مضارع، لکه عبدالعلي کاکړ:

يار درومي او زه نه مرم هرگوره بې وفايم...

۴ خفيف، لکه دولت:

دا جهان دی په مثل بهار...

۵ رجز، لکه عبدالقادر:

مهرزما و خپل صنم مه شه زما له عمره کم...

۶ مدید، لکه رحمان بابا:

سرزما سامان زما، څار شه تر جانان زما...

سمندر په خوږه شپېلۍ کې په لسو بحرو کې نظمونه ويلي دي...))

استاد دويم)) خپيز (( سېستم سېلابيک يا هجايي معيار لومړی له خپل دوديز خپرندود سره سم راپېژني، خود پښتو لپاره يې وړنده نه بولي:

((... په دې کې د هجاو په شمېر توتې کېښوی شي. د سېلابونو د اوږدوالي لنډوالي مراعات پکې نشته. په دې سېستم کې هغه هجا فشار لري چې تر وروستۍ هجا دمخه واقع وي او د مصرعې شپږمه يا اوومه هجا هم فشار لري)؟ (عبدالروف بېنوا پخپل ادبي فنون کې چې تقريباً شل کاله پخوا چاپ شوی دی، پښتو نظمونه سېلابي بللي دي. بناغلي عبدالحليم اثر يې په پښتو ادب کې تاييد کړی دی. رومبې يې زه هم ملگری وم، خواوس نه يم...)).

د رد د زباد لپاره يې د خوشال او پير محمد کاکړ هغه بيتونه رامخته کړي، چې خپيز کمی زياتی يا نانډولي لري، خو خجيز نه، لکه د خوشال دا بيت چې د تنگ او د ناموس اندوه يې نه وي) ۱۲)

د هغه سرې به نه وي احترام) ۱۱)

او پر دې ناخبر يا هم ناگار، چې د پښتو خپيز- خجيز قانون له مخې په خجپای پيل شوي شعر کې پښېليزې مسرې تر ناپښېليزو هغو يوه يوه خپه کمې راځي) د پوره پوهاوي لپاره: ← خپيز کمی زياتی، شپږم خپرکی)

تر دويم) هجايي معيار ( وروسته د درېيم) تونیک يا فشاري سيستم ( چې د پښتو زباد شوی سېستم دی او ورسره د نه جوړجاړي) نه موافقت (پلمه يې هم تر گناه بتره ده:

((تونیک يا فشاري سيستم چې فشارونه په يورازوي. که سېلابونه فرق ولري خیر دی. په پښتو ادب کې د دې مثال په دې کې په کار ده چې د سېلابونو شمېر هم يو وي او د فشارونو هم. د فشارونو موقعیتونه هم بايد ټاکلي او سره مقابل وي. دا سيستم د پښتو ژبې له جوړښت سره مطابقت خوري. په دې کې مصطلحات هم هغه د انتیک سيستم استعمالېږي. صرف اوږده هجا يې په فشاري هجا اړولې ده او لنډه په بې فشاره)؟ (د پښتو له دې سيستم سره توافق رومبې عبدالحی حبيبي صاحب ذکر کړی وو. جارج مارگنستيرن او ډاکتر مکنزي هم په دغه رایه دي. يوروسي پښتو پوهاند نیکولای امکنرویچ دوریانکوف هم دغه رایه لري او سراولف کپرو هم د مکنزي په تقليد دا رایه اختيار کړې ده. زه هم دې ته د پښتو نظم طبيعي سيستم وایم، خود فشاري موقعیتونو په ټاکلو کې له مستشرقينو سره موافق نه يم. ((الفتم هماغه گڼه))

د پښتو شعر پر ميټریک (عروضي) تول و تال باندي د استاد رشاد گروهه

تر دې بريده ټينگه او ترينگه پاتې شوې چې ورسره ان د ازاد شعر د اړوندۍ هڅه يې هم کړې ده. د يوې سريزې په ترڅ کې يې د ازاد شعر پر وړاندې له ناباندېوالي سره سره، هغه هم بنايي د دوستۍ په پار د لېوالۍ هوسۍ (( نندارمې له ازاد شعره داسې مسرې را چاڼلي چې د نابري له مخې پکې نه بېواکوري (کلسترونه ( لکه )) سخوندر، سخوند (( راغلي او نه پکې لندې- اوږدې خپې، لکه )) او (خوپين ( غاړه غړۍ شوې، نو د )) فاعلاتن ( پر رکنونو يې سکبستلي (تقطيع کړې (دي. غفور لېوال، هوسۍ ۱۳۷۸ل))

دا پوره راډاگيزه کېږي چې استاد غوښتل، په هره بيه وي، د پښتو شعر د ميټريک ((عروضي)) (ليد توگې سختسراڼه دفاع وکړي، ((پويتېکس- فونېټېکس)) علمي دايلېکتيکي تر او کورټ و سکوت ناليدلی وښيي او د دې لپاره په ټوله نارامۍ)) استثنأ)) (پر ((قاعده)) (بدله کاندې!

د پېنځو ستورو په گډون د گردو دوديزو پوهانو په منع کې استاد رشاد يوځانگړی او استثنايي)) **pedantic or hegemonic** (( لوبڼه او عادت درلودل او همېشني هڅه يې دا وه چې له عادي خبرو اترو نيولې، تر علمي بحثونو او بيا ليکنو خپرونو پورې په خورا پسته، خوږه او فصیحه ژبه د غټو غټو عربي او غربي ويونو، نومونو (ټرمونو)، اقتباسونو، نقل قولونو او روايتونو په وړاندې پښه شاگردان، مينه وال او بيا کورني او بهرني پښتو پوهان، هغه هم ژبپوهان هم تر خپل جادويي اغېز لاندې راولي او لا ويې ننگوي!

دا ليد توگه يې هم د)) انټيک عروضي سپستم (( هومره زرگونه کلونه زړه ده چې ژبه او ژبپوهنه د ادب يوه برخه گڼي. د ساري په ډول په همدغه ليکنه کې غږونه، خپه، خج، ويی يا کلمه... د خپلې)) انټيکو ادبي فنونو (( د مقولو په توگه راڅرگندوي. دا به پرځای پرېږدو چې ((پويتېکس)) (يا شعري رغاونه له آروښسته د)) فونېټېکس (( يا غږ پوهنې زېږنده او سکالو (موضوع (ده، نه د دوديزې ادبپوهنې) ادبي فنونو (او نه د اوسنۍ علمي ادبپوهنې هرگوره، يوازې ادب، هغه هم د يو)) ژبني هنر (( په ټولمنلې نومونه د)) ادبپوهنې (( سکالو يا موضوع ده!

ادبي فنونو د)) معاني (( په گډون زياته برخه هم لږ تر لږه تر يوې نيمې پېړۍ راهيسې له اړوندو نومونو او مقولو سره په نوې ژبپوهنه اړه موندلې او پاتې هغه يې په نوې ادبپوهنه د معاني بيا يوه برخه په مانا پوهنه (سېمانټيکس) او پاتې يې له)) بيان (( سره يوځای په سبکپوهنه (ستايلېستيک) او وينا پوهنه (رېټاريک) اړه پيدا کړې ده. هرگوره، د شعر ادب او نورو هنرونو په اړه کې د سبک (ستايل) (نومونه) (ترم) ځانته جلا آرونه او پېژندښې لري. له

همدې کبله موږ د ژبې د آر و معیار په تړاو ((لیکلار)) (نومونه رامنځته کړې، لکه څنگه چې زموږ د پوهنځي د ژبپوهنې تکره ماستر مولاجان تڼیوال په یوه ژباړه) الفت شپاړسمه گڼه (او همدارنگه وتلي لیکوال عبدالملک همت یې په یوه لیکنه) بنکلا ۲۲ گڼه (کې پوره رڼاوی کړی دی. په دغه تړاو د لانگندوین) ۲۱ مخ (په خبره کله داسې هم پېښېږي چې یوه غونډله یا څرگندونه له پښو ییز پلوه سمه او ډل شوې وي، خود لېلې او لیکلارې له پلوه دومره خوندوره نه وي، نو کېدای شي، د یوه بلونج) بدیل (لټه یې وکړو.

اوس بیرته استاد رشاد لیدتوگې ته راستنېږو او هغه دا چې هېڅکله یې د آرې څانگې ((ادبي فنونو)) (او په دې لړ کې د پښتو شعر د عروضیوالي په تړاو چاته په اسانه تن نه دی ورکړی او تر)) طبیعي سیستم (( یې هماغه دوه نیم زرکلن او بیا یونیم زرکلن)) مصنوعی (( هغه په وچ زور پر پښتو څوارکۍ تپلی او زغملی دی. اړونده تاریخچه یې هم له لاتیني نومونو سره د دوریانکوف له هماغې پښتو لیکنې څخه بې اخځ ښوونې راخپستې چې پر ۱۳۴۰ (۱۳۴۱ ل) کال د ادبیاتو پوهنځي په پښتو مهالنۍ)) وږمه (( کې خپره شوې او لیکوال په سربزه او د همدې څپرکي په پیل کې د دې کتاب د کښنې تر ټولو غوره انگېزه بللې ده.

دا چې زموږ د ادبي فنونو استاد لومړۍ پلا)) حروف (( پر)) ږغونه (( اړولي، په پوره دک و دلیل زما مخامخ جروبحث او بیا د همدې کتاب د لومړي چاپ) ۱۳۲۹ ل (ورته انگېزه شوې؛ د څلور څپیزو رکنو او بیا دننه دننه د خج د څلور گونو دريځونو او په ځانگړي ډول د دوو خجونو ترمنځ درې څپیزو واټن په رسمیت پېژندنه یې هم همداسې درواخله.

پر)) ږغونو (( یې د)) حروفو (( اړونې بېلگه، هرگوره، د پورتنۍ لیکنې په سرکې راغلې ده: ((د خواجه نصیر طوسي) ۵۹۷-۶۷۲ ق) د نظم رومبني اجزا متحرک او ساکن ږغونه دي. دا نظریه ټول مني... ((د ارواښاد طوسي اروا به هم هېښه پاتې شوې وي چې زما)) حروف (( څنگه پر)) ږغونه (( اوښتي دي!

له دې سره استاد ته په کار وه، ((ساکن و متحرک)) یې هم ورسره update

کړی وای او پر)) کښوننت و او ډل (( او یا هم پر)) تړلې او وازه څپه (( یې وراړولی وای. دابه پرځای پرېږدو چې غږونه او څپې له آر و بنسټه نامانیز ژبني توکي یا یوونونه) واحدونه) دي. شعر د ژبې له رغېدلو مانیزو) ویونو، کلمو، (لاڅه چې، لکه پخپله پښویه) گرامر، له بشپړو ژبنيو توکو) غونډلو، جملو (راپیلوي او بیا هله د ویونو، څپو او بیا غږونو له اوډنې، وپښنې او سکښتنې سره کار لري.

ما شل کاله له مخه د خپل بدل مېچ تر لومړي خپراوي کلونه کلونه وړاندې د خپلو هاندو هڅو، په تېره د لوستو کيو (درسي موادو) د تيارونې په بهير کې دا هم رابرسېره کړې وه چې د پښتو شعر درېگونې (وگړنې، ادبي او ازاد) ډولونه، يو څپيز- څجيز سپستم لري او هغه دا چې د کوشنيترين شعري يون (مسرې) له هرو څلورو څپو څخه يوه څجنه راځي. مانا دا چې د مسرې يا پومبې څپه څجنه '----وي، يا دويمه -'---، يا درېيمه ---' او يا هم څلورمه ----'.

په دې ډول دغه څلور څلور څجني څپې د ناشنورو غونډونو (رکنونو) (بنې لري، په بله وينا، هره مسره په آرو پرنسيپ کې له همداسې غونډونو رغېدنه او شننه مومي او که په پای کې يې تر څلورو کمې، يانې يوه، دوه يا درې څپې راشي، د ناڅجن نیمگري غونډ په توگه د اړوندې مسرې ټاکلی څومره بيز)) څپيز ((انډول پرځای کوي او ورسره کېدای شي، د پښېلې) قافيې) يا لې) ردیف) (په رغاونه کې برخه واخلي. هر گوره، په) ← ازاد شعر (کې يوه مسره يا ټوټه تر دوه (فونيمي) څجني يا ناڅجني څپې هم لنډون مومي چې هممهال د يوه ويي او غونډلې کار هم ورکوي، لکه: هو، نه، اخ، وه، وي...! (او نور.

مکنزي د پيلا مگر په توگه

لکه په پخواني چاپ او د اوسني دې په سريزه کې چې يادونه شوې، که څه هم ماته وار له مخه د نيکولای دووريانکوف ليکنه پر لاس راغلې او د الهام سرچينه او مخبېلگه شوې وه او د استاد دانيل مکنزي د ۱۹۵۸ زېږدي کال هغه ۴۵ کاله وروسته، هغه هم انگليستان ته له را کېدو او لېدو سره د ۱۹۹۳ کال او بيا ۱۹۹۸ کره کړې بڼه را ترلاسه شوه. دغه استاد، په خپله اتلس مخيزه څېړنه کې، بې له دې چې د دووريانکوف په څېر يې په نومېرلې توگه د پښتو ((غږپوهې)) (او)) شعري پوهې ((ترمنځ نه شلېدونکي) ديالکتيکي (تراو ته گوته و نيسي. استاد مکنزي ماته دهغې زړې ليکنې تازه بشپړه کړې، کره کړې او غځولې بڼه د ۱۹۹۸ په مني کې له هغې ژمنې سره سمه اکسفورډ ته را ولېږله چې څو مياشتې له مخه يې په خپل کور) انگليسي، وېلس (کې، تر اړوندو اوږدو جرو بحثونو وروسته را سره کړې وه. ما هم ترې پر خپل وار د خپل بدل مېچ د نوې خپرونې) اېډېشن (په کروڼه او بشپړونه کې پوره گټه واخېسته. په دې مانا چې له پخوانۍ هغې سره يې کورټ و سکوت توپير لري.

د لندن پوهنتون دغه نوميالي آريانپوهاند او پښتو پوهاند په خپله ليکنه (rev.1998 Pashto Verse) کې د ځينو پښتنو ليکوالو دا هڅې بېځايه او ناسمې (misnomer) بللې چې په عربي- پارسي کالبونو) بيت، رباعي قصيدې، مثنوي... (کې ويل شوي ليکنې او ((دېوانې)) (شعرونه، په مېټريک) عروضي (ډله کې وشمېري.



ده پخپله، که څه هم وار له مخه پښتو شعر)) څپيز (( بللی، خو په کرن کې يې د گڼو د پوانې او ولسي بېلگو په سکښت يا تقطيع) scansion ( سره بشپړ)) څپيز- څجيز (( سپستم پر کار اچولی دی. د مسرو دننه وييخج يې په وازه څجښه) □ \_ ( او شعري) مسره ييز ( څج يې په ترلې هغې) \_ ( په گوته کړی دی. دغه راز يې د څپې څومره ييزوالی يا کميت) اوږدوالی او لنډوالی (( په پښتو شعر کې بې نقشه يا بې ارزه) irrelevant ( بللی او موخه يې څپيز شمېر نه دی. ورته خبره ما د عروضي او څپيز- څجيز سپستم د توپير په تړاو، د خپل کتاب د لومړي چاپ په) ۱۲ مخ ( او د اوسني چاپ په درېيم او پېنځم څپرکي کې د پارسي شعر او همدارنگه د (( څپې)) ( په تړاو کړې ده.

مکنزي د پښتو ولسي يا) و ( گړنی شعر دا دوه گونې وېش زموږ تر څېړونکيو) لکه د پښتني سندرو هغه ( په پوره کره تخنيکي ډول را پر گوته کړی دی:

(( وگړنی شعر پر دوو ټوليو) کتېگوريو ( وېشل کېږي. يو هغه سملاسي) في البدیهه ( لنډې نغمې دي چې د کار پر وخت، پر لاره او يا هم له ملي اتن سره بولل کېږي، د وگړني شعر دا برخه زياته آره او رښتيني بللای شو؛ زيات دوديز رنگ لري او بېنومه ده.

(دويمه ټولۍ) چې ويونکي يې څرگند او د څانگيزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. خو اړينه نه ده چې همدوی يې جوړوونکي هم اوسي. په دې ډله کې غزل او چاربيتې راځي چې غزل يې، هرگوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپير لري. (( مکنزي ۳۲۰ مخ)

دا هم زما له نه هېرېدونکو جلا وطنو يادونو او برياوو څخه وه چې تر لسيزو وروسته د ټولمنلي استاد مورگنستيرن له دغه پياوړي شاگرد او ځايناستي پښتو پوهاند سره مې شلېدلې اړيکي راتينگ شي او د ژوند په وروستيو ورځو شپو کې ورته يو ځل بيا د شاگردۍ گونډه ووهم. ده هم په دې پښتني- انگرېزي ولوله چې د څلوېښتکلنې شاگردۍ- استادۍ دوستانه اړيکو او علمي همکاريو پورې راپرې کړی وي، له خپلې مېرمنې سره په خپل نوي اخېستي کور)) انگلسي، وېلس (( کې په څلور ورځنۍ مېلمستيا د يوه پوهنځي هومره گټه را ورسوله او دا کابو يې را په برخه کړه چې د پښتو شعري سپستم په گډون ور سره له پښو يې را نيولې، تر آړپوهې پورې د پښتو ژبپوهنې ډېرې ناسپړلې غوټې پرانېزم.

### د نجيب منلي ونډه

دا هسې يوه نابري يا)) توارد (( وو چې زموږ فرانسېمېشتي ادبپوه ليکوال او څېړنوال نجيب منلي د استاد مکنزي د ۱۹۵۸ ليکنې په رڼاکې له ما سره څه ناڅه هممهال، پر ۱۹۸۷ ز. کال په

یوه وېره فرانسې لیکنه {Najib Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée N° 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.} کې د پښتو شعر د ورته (خپیز- خجیز) سېستم پخلی کړی او د هغه استاد پر پلوی، یاهم په خپل نوبت یې د گڼو ادبي او ولسي بېلگو په ترڅ کې پر کار اچولی دی. زه یې له دغې لیکنې متې دوه درې کاله وړاندې خبر کړم او سم له سمونې یې هماغه آره فرانسې بڼه له پاريسه راو لېږله، خو دا چې پر فرانسې زما سر نه خلاصېده، نو دا دی، په پښتو لنډيز يې هم وپاسلم او له کابله یې رابرسېلیک کړ چې گران مینه وال به یې بیا هم هماغه غوراوی تر کتنې لاندې ونیسي.

گران منلي خپله لیکنه له دې تاریخي شالید سره راپیل کړې ده: ((د شپاړسمې پېړۍ په پای کې د پیرروبنان) ۱۵۲۴ - ۱۵۷۹ز) د سیاسي - مذهبي پاڅون د پښتو ژبې یو پراخ ادبي فعالیت پیلامه ده. پر دغه مهال د پښتنو سیمه د دوو پارسي ژبو امپراتوریو ترمنځ وپشل شوې وه چې لویدیځ ته د پارس صفوي امپراتوري وه او ختیځ ته د هند د مغلو قدرت وو. په دغه فرهنگي چاپېریال کې پښتنو شاعرانو او لیکوالو په پراخه پیمانې له پارسي څخه هم د لغاتو په برخه کې، هم د مفاهیمو په برخه کې پراخې اخیستنې وکړې چې کله ناکله یې د پښتو ژبې گرامري جوړښت هم د پارسي په ډول برابر کړی دی. د دې اخیستنو په ترڅ کې شاعرانو د پښتو شعر اصلي، معمولي بڼې پرېښودې او هڅه یې وکړه چې پرځای یې د عربي- پارسي عروض خپل کاندې، خو عملاً په دې برخه کې ډېر بريالي نه ول...

په هر ډول که د ((توارد)) خبره هم شي، تر دروېش دراني یې له ماسره ډېر راځي. هغه هم یوازې په دې هم نه، چې د استاد مکنزي لیکنه یې مخبېلگه شوې، بلکې خپلې رسمي څانگې (ادبپوهنې) او اړوندو څېړنو او ژباړنو هم ورسره پوره مرسته کړې؛ شعر و شاعري خو ورسره د دراني هم شریکه ده. او دا چې ډېرې شننې او سپړنې یې زما له هغو سره په بنسټیز ډول توپیر نه لري، نو یوازې هماغه اړین ټکي یې له لوستونکیو سره شریکوم. دا خبره ((...پښتانه شاعران او څېړونکي پر دغه ستونزه پټه خوله پاتې شوي دي. که څه هم، کېدای شي چې د پښتو د عروض ځینې لارښودونه جوړ شوي وي، خو ...)) یې خو وار له مخه ځواب شوي او هغه دا چې که موږ دا درې پښتانه یو له بله سره خبر نه وو او په بهرنیو کې له استاد مکنزي څخه هم یوازې همدې خبر وو.

هرگوره، د استاد مکزي له لیکنې د ورپیدا شویو پوښتنو لامل یې هم دا دی چې ده یې هماغه د ۱۹۵۸ کال لیکنه مخبېلگه کړې وه او وروستی بشپړه او کره بڼه یې پر لاس نه وه ورغلي. د هغو پوښتنو لومړۍ بېلگه داده:

((د.ن. مک کینزي... د پښتو شعر آهنگ یا ریتم د هجاوو له کمیت (لنډوالي او اوږدوالي) سره نه، بلکې د خجیزې لړۍ له نظم سره تړلی دی. خو بناغلی مک کینزي د خپل نظر جزئیات نه خپري او د څو مثالونو په ورکولو یې بسنه کړې ده. ما ته د بناغلي مک کینزي د ملاحظاتو په سم والي کې کوم شک نه وو راپاتې، نو ومې غوښتل چې لږ ژور تحلیل یې وکړم او د پښتو شعر پر دواړو اړخونو) یانې ولسي شعر او دیواني شعر (یې تطبیق کړم.))

په دې لړ کې یې، لکه څنګه یې چې ما له مخه په اړونده ونډه کې یادونه وکړه، ده د ولسي او ادبي یا دیواني شعر د شننې په ترڅ کې د مسرو دننه و بیخخ په وازه خجنښه) □ \_ (او شعري خج په تړلې هغې) \_ (سره په گوته کړی دی. همدا راز یې د خپې څومره بیزوالی) اوږدوالی او لنډوالی (یې) کټ مټ لکه ما (په پښتو شعر کې بې نقشه یا نارزی) irrelevant (بللی او موخه یې خپیز شمېر نه دی. هن که په زړه لیکنه کې یې د یوه ټاکلي شعري ځېل د مسرو ترمنځ خپیزه نانډولې هم موخه اوسي، دا هم څه بېخایه خبره نه ده او هغه دا چې تر درو څپو لاندې باندېوالی، تول و تال یا آهنگ) ریتم (دومره نه ویجاړوي. او په دې کې بناغلی منلی هم له مور دواړو سره هماند دی چې ترخپې، خج زیات ټاکنده نقش لري. ما پخپله تر هغې پخوا چې د استاد لیکنه پر لاس راشي، د خپل بدلېچ په لومړي چاپ او دویم چاپ کې، یوځل د عروضي او خپیز سپستم د توپیر او بیا د خپې د بېلابېلو ډولونو په تړاو (دغه راز څرګندونې راغبرګې کړې او پوره بېلګې یې په همدې لومړي او بیا دویم، درېیم او پېنځم څپرکي کې وړاندې شوې دي.

د لیکنې په دویم مخ کې یې د)) آهنگ (( په تړاو دا لاندې نومونې) ترمونه (او څرګندونې با دومره ځانګیزې او تخنیکي نه برېښي:

((د پښتو ژبې آهنگ د وینا د لړۍ د تونیکو سېلابونو پر نظم ولاړ دی. د آهنگ لپاره کولای شو چې یو) تیوریک فرضي واحد)! (تعریف کړو. دا فرضي واحد چې د ژبې په وییپوهنه)! (کې کوم خاص ارزښت نه لري، د سېلابو یوه لړۍ ده چې یو سېلاب یې تونیک وي) تونیک خج)! (ولري)).

څلورخپیز- خجیز غونډ (رکن) چې ما د پښتو شعر د تولید یوون) رېتمیک واحد (په توګه په دواړو چاپونو کې له بېلګو سره ښوولی، بناغلی منلی یې

(( تيوريك فرضي واحد )) ( او ) خجيزه كړې stress group (( نوموي. خو د دې خبرې تر څنگ يې چې يوه خپه پكې خجنه وي، جوت او ټاكلې )) څلور څپيز والي (( له پامه غورځوي او پر)) درې سېلابي (( او )) څلور سېلابي (( كړيو يې وپشي !  
 په دې تر او پوره سپړاوي بيا هم د كتاب په لومړي، دويم، درېيم او پېنځم څپرکي کې موندلای شي.)

مسره يې هم داسې پېژندلې ده:

(( د پښتو شعر بنسټيز واحد مسره ده چې کم له کمه يوه خجيزه كړې لري او تر ټولو اوږده مسره څلور خجيزې كړې لري)) ځينو معاصرو شاعرانو او يو شمېر پخوانيو د خورا خام شعر خاوندو شاعرانو كله كله تردې اوږدې مسرې هم جوړې كړې دي، خو دا ډول شعرونه د گوتو په شمار دي او خاصه توجه نه غواړي.))

دغلته بيا هم دا نه وايي چې هره)) خجيزه كړې (( خو څپې را نغاړي؟  
 د مسرې او بېلابېلو ډولونو په اړه د دې كتاب په درېيم څپرکي کې پوره څرگندونې وړاندې شوي او دلته يې راغبرگول اړين نه برېښي؛ همداسې يې د استاد مکنزي ليکنه (۳۲۵-۳۲۲ مخ).  
 نورې پوښتنې يې هم زموږ د دواړو له خوا ځواب شوې، لکه د (( نيم مسرې )) چې ما د استاد رشاد د نومونې)) وقفه يې مسرې (( پر بنسټ)) لارغه يې (( او )) ماته مسره (( نومولې ده)) زيار، درېيم څپرکي او استاد مکنزي (۳۳۱-۳۳۵ مخ).

د دروېش دراني برسېرونه

بناغلي دروېش دراني بيا د سوچه)) توار د (( له مخې د يوه نوبتگر شاعر او انگرېزي ښوونکي په توگه څه ناڅه له ما سره هممهال ورته سپستم تر څېړنې او شننې لاندې نيولی. خو نژدې يوه لسيزه وروسته، هغه هم هله ځنې خبر شوم چې په پېښور پوهنتون کې مو سره لیده کاته وشول او کتابونه مو سره ادل بدل کړل. که څه هم سم له لاسه راسره د هغه کتاب نشته، خو بيا يې هم له هماغې لومړنۍ ځغلندې کتنې څخه دومره پر ياد راپاتې دي چې نه يې اړوندې څرگندونې دومره تخنيکي دي، او نه يې د خج stress (له مخې د شعري ټوټو يا مسرو او ورسره د ټوليز شعري رغښت بنيادي څلورگونې ډولونه يا وزنونه پر گوته كړي ؛ ان تردې چې خجنې او ناخجنې څپې يې هم)) قوي-ضعيفی (( بللې دي !

په پای کې دا یادونه هم اړینه بولم چې دغه بدلېچ زما له موخې انگېزې او وړاندوینې سره سم له لومړي څپراوي (1990) راهیسې تر اوسه په دې شکلن پېر کې خپل اغېز ښودلی او د

پوهنتوني زده کړيالو په گډون د بشپړ ډېري ځوان ادبي پښت له تاوده هرکلي سره مخامخ شوی، هغه هم له درو غورو لاملونو سره:

۱) په ناځانڅېري ډول له کوشينې راهيسې د هر پښتانه او پښتنې په ذهن و زړه کې د (و گړني شعر و ټنگ ټکور تول و تال، کټ مټ، لکه پښتو ژبه له پښوييزو دويونو) گرامري قاعدو ( سره ، و ار له مخه ځای نيولی او زېرمه شوي، که نه څنگه به يې له يوه ټومب) تحريک ( سره په هماغه تول و تال يوه ناره، لنډۍ، بدله... نابره له خولې و تله او يا يې هم يومخيزه ولسي شاعري او سندرغاړي راخپلوله. او کله چې بيا له ليک و لوست او ښکلاييز خوب و ذوق سره په ادبي کچ له تېرمهالي ډېوانې او وسمهالي قافيوال او ازاد شعر په لاروی ورته زېږندويی. ته مخ کوي، نو هماغه تول و تال، په بله وينا، ((څپيز- خجيز)) رغښت ورسره راخپلوي او هماغه ځانته مخبېلگه گرځوي. له دې سره يوه نيم، لکه د وسمهالي ادبپوهنې زده کړيال او څېړنوال په دې هڅه کې کېږي چې د هغه ناگاهانه کارولي يا کارول شوي رغښت پر لارو رودو او کچ و مېچ اگاهانه لاسبری پيدا کاندې، دا غوره او گټوره نگېري چې همداسې يوه ښکارندويه لارښود ته مخه وکړي، نه يوه ناپېژندويه لارښود ته؛

۲) د تېر هغو په پرتله له عربي- پارسي ژبو او بيا يې دوديزو ادبي فنونو او په دې لړ کې پېچلو عروضي او قافيي لارو دودو سره يې پرله پسې زياتېدونکي لږېوالی او ناباندېوالی؛

۳) سراسري ټولنيز خوځون او جلا وطني، نوې خبرتيايي (کمپيوټري) ټېکنالوجۍ او ورسره د هېواد، سيمې او نړۍ پر کچ د ترليو نومهالو فرهنگي او ادبي اغېزو او سياليو، له نوې او ازادې شاعرۍ سره ډېرېدونکې لېوالتيا او له دې سره ژب - ښکلاييزې جولې او ژب - انديزې منځپانگې او پيغام ته د هڅې او پاملرنې زياتېدنه.



## ۲- خپرکي په خپله جوله کې د پښتو شعر د سيالي هڅه

شعر د ژبني هنر ادب (په بېلابېلو ځېلونو کې تر ګردو لوړ تخيلي او زړه راګڼونکي ځېل او د انسان د ښکلا ييز خوب) ذوق (روزونکي او خړوبو-ونکي او بيا داسې ځېل دی چې په ټوله مانا يې د ناځان خبرې) ناخود آگاه (ناسپړلې او زېرمه شوې هيلې او ارمانونه ناځان خبرې) شعوري (نړۍ ته راباسي او را پوخلا کوي يې. له دې چارو دندې سره د (( شعر د شعر لپاره )) (ليد توګه رد پېرې چې د ټوليز هنر په تر او يې د الماني ايډيالېست فيلسوف مانوېل کانت) ۱۷۲۴ - ۱۸۰۴ (خخه يې سرچينه اخېستې ده. هغه هنر د ښکلا د پنځونې لپاره د انسان هاند و هڅه ، په بله وينا ، هنر د هنر لپاره باله. دغه اند توګه له هماغه راهيسې دا دوي-دوي نيمې پېرې پرله پسې تر سختو نيوکولاندې راغلې او په کلکه رد شوې ده، په ځانګړي ډول د زيګموند فرويد) ۱۸۵۲- ۱۹۳۹ (د روانشنيز) سايکانالېستي (اند توګې له رامنځته کېدو راهيسې چې هنر د انسان په ناځان خبرې) تحت الشعور (کې له تمبول شويو او زېرمه شويو هيلو او ارمانونو سرچينه اخلي. له دې سره يوازې د نوريز-ښکلا ييزو ګرومونو) عقدو (خړوبونه، نه، بلکې د ټولنو ټيزو (سوشل-اپکانونمیکو) هغو هوارونه هم رانغاړي. همدا خبره ده چې استاد پوهاند رحيم الهام) ۱۳مخ (د کانت اند توګه له علمي پلوه ناسمه بولي او ليکي: ((...که هنر د ښکلا د تخليق لپاره هڅه وي، هنر او ښکلا سره يو اندول کېږي او دا نتيجه ورڅخه حاصلېږي چې ګوندي د هنر غايه پخپله هنر دی)).

د لندن مېشتي فلسفي ادبپوه اسماعيل خويي له خوا د شعر څه ناڅه بڼه ترا اوډلي او منلي (پېژند) شعر په کره، کېنکلي او اهنکينه ژبه، د اند و واند و لوليز تړون دی = شعر گره خوردگی عاطفي اندیشه و خيال است در زبان فشرده و آهنگين (( او ورسره تړلی)) ژب - بنکلاييز (( او)) ژب - انديز (( دايکتیک دا راجوتوي چې جوله) شکل (د)) مخيڼله وينا (( په توگه د شعر آر جاج او جوهر، په بله وينا)) بنکلاييز ارمان (( ته رښتياينه) تحقق (ورښي او ورسره ورسره انديزه منځپانگه او پيغام، په بله وينا)) ټولنيز ارمان (( هم رانغښتل کېږي. دا به و منو چې شعر ته تر بل هرادبي خپل) ژانره (تر ډېره د يوه نړه هنري خپل په سترگه کتل کېږي، خود هنري ارمان تر څنگ يې ټولنيز ارمان و پيغام هم له پامه غورځېدای نه شي. هرگوره، په دې توگه به، هغه شعر يو رښتيني شاهکار وي، بې له دې چې پکې رانغښتی ټولنيز ارمان او پيغام د چا بنکلاييز خوب) ذوق (و زمولي، هممهال يې منلو ته ورچمتو هم کړای شي.

دا هم هېرول په کار نه دي چې گڼې پر)) شعريت (( باندې ټينگار دې، گرسره د)) هنر د هنر لپاره (( ټولې) مقوله (راخپله کاندې او بيا د همدې ليد توگې پر بنسټ تردې بنسټې) مبالغې) پورې چې وايي:

(( اصیل شعر متې تر دویم نړیوال جنگ را وروسته منځته راغلی دی ((! مانا دا چې د زرگونو داتنه وو، گویتته وو، گارسیا وو، هوگوو، پوشکینانو، بایرنانو، فردو سیانو، خوشالانو... هستوني او پنځونې دې هېڅ پر هېڅ او هېر پر هېر وگڼل شي، او له دې سره پردې زباد شوي واقعیت هم سترگې پټې شي چې د شعر و ادب په گډون په گرده بشري پوهنيز- فرهنگي ډگر کې وسمهال د تېرمهال او وستر مهال تر منځ يو پول دی او له ډنگېدو سره يې هرڅه له منځه ځي!

له پاسنيو څرگندونو دا پايله اخېستل کېږي چې)) شعريت (( د)) ژب - بنکلاييزې)) جولې زېږنده دی او همدغه دوه اړخيزه جوله ده چې د)) مخيڼله وينا (( په توگه يې جاج او مفهوم وربشپروي. دويم، يا درېيم جوليز اړخ)) رغاوونيز تخنيک (( د دغې)) مخيڼله وينا (( کوم اړين رغنده ټوک) متشکله جزء (نه گڼل کېږي او ان پخپله عربو چې شعري اډانه يې پرعروضي سېستم ټيکا و لري او وراوډلي يې دي، د يادې شوې ټولې) مقولې (نوبتگر يې هم بللای شو. په دې ډول)) وزن، قافيه، ردیف (( او ورسره نظمي کالبونه يا ژانرونه... هم د شعر له پېژند (تعريف) څخه اېستل کېږي. نو کوم تول و تال يا وزن، قافيه، ردیف... چې نه يوازې عربو او مور، بلکې د نړۍ ډېريو ژبنيو ټولنو ورسره تړلي او رادود کړي دي، موخه يې)) موسيقيت (( دی، نه)) شعريت ((!

هرگوره، نن سبا دغه موخه هم نوره په کرن کې خرخشنه شوې او هغه دا چې نه یوازې پر نړیوال کچ (ازاد) موزون او بې قافیه (لاشه چې سپین) بې وزن و قافیه (او ناپېیلی) منشور (شعر موسیقي) ته لار موندلې ده. په پارسی کې، نیما شوویچ د شلمې پېړۍ په درشل کې د نیم ازاد پارسی شعر سبستم رامنځته کړ او پېنځه شپږ لسيزې راوړسته احمد شاملو تر بې وزن و قافیې)) شعر سپید (( را ورسوله، سیما بهبهاني او څو نورو بیا ان ټولمنلی روماتیک ځېل ((غزل)) (هم د پښېلو) قافیو (له باستیله راوکېښ.

په پښتو) و (گړني شعر کې چې له دغو درو ډولو څخه لومړۍ دوه شتون لري، همزمان سندرې هم دي، په بله وینا، همېشه له ټنگ ټکور سره ملې پاتې شوې دي او له ژب - ښکلا ییز پلوه هم په اړوندو پرگنو کې پوره منښت او گرانښت لري: ازاد وزمې سندرې، لکه لنډۍ، سروکي... او سپین وزمې، لکه د کیسو او نکلونو نارې او داسې نورې؛ په متلونو کې بیا د دغو گړدو شعري فورمونو څرک لگولای شو، ازاد لکه:

- په باران پسې پتې گرځوې - په خیرات پسې شکرې،

- بنیاد م یو نور - جامه یې دوه نوره،

- پور چې تر سل تېر شي - وچه یې مه خوره...؛

سپین، لکه:

- بې عقله زوم د خوانې په باتو ختاوځي،

- بډای یې له خواره گټي، خواری یې له بډایه،

- وزه چې پر بام و خېژي، لېوه ته هم ښکښل کوي...

په هره توگه، لکه څنگه چې د ټولنیز ارمان او پیغام په تر او څرگنده شوه، تول و تال یا موسیقیت، په بله وینا، وزن و قافیه تر هغې پاموړ گڼل کېدای شي چې د (( شعریت )) (پرتاوان پرې نه وځي) په دې لړ کې یې ټولیز) وزني (سبستم یا تخنیک بیا، او هغه هم چې پر یوه ژبه له بلې ژبې څخه راتپل کېږي، له دغه پلوه په هېڅ ډول د منلو او زغملو جوگه کېدای نه شي، لکه واخلي، پر پښتو باندې د عربي عروضو او بحورو راتپنه؛ قافیې آرونه او دویونه یې که څه هم لږ وږ له لیکنې او دپوانې شعر سره اړخ لگوي، خو بیا هم ورته له پښتو غږپوهنې سره سمون ورکول په کار دي. نو د دې لپاره چې دغو ټولو اړخونو ته مو پښتو جوله او جامه ور اغوستې وي، په څلورم څپرکي کې تر څېړنې لاندې نیول کېږي.

په پای پای کې تر ټولو خبرو وروسته، له نړیوالې شعري سیالۍ څخه زموږ موخه بیا هم یوازې (او یوازې پر)) هنري ارمان (( ډډه نه لگوي، بلکې ورسره ورسره د ټولنیز او بیا انساني ارمان

رانغښتنه هم په پام کې لرو. دا به د نننۍ غمخپلې نړۍ او غمېدليو او غموليو انسانانو پر وړاندې څومره بې توپيري وي چې د بل هر هنر غوندې له شعره يوازې د ښکلا ييز خوب (ذوق) د راوښونې، څړوبونې يا روزنې کار واخېستل شي.

دا د هنر د الهې ((ميوزې)) (پر وړاندې کومه نابښنورې گناه نه ده چې د نوبل نړيواله ادبي جايزه، نه يوازې له هنري پلوه، بلکې د ټولنيز ارمان او انساني پيغام له پلوه هم ارزول کېږي او په همدې لاسوند تر اوسه زياتره د همداسې ژمنو او پرمختلليو (مترقي) داستان ليکونکيو او شاعرانو په برخه شوې ده. له دې خبرې هم څوک نته نه شي کولای چې ((هنر)) (او)) پوهنه ((اورېه پر اورېه د انسان په گټه د پنځ) طبيعت (په اېلونه، په بله د ټوليز بشري تمدن په منځته راوړنه او پرمخوړنه کې ونډه لرلې او لري يې. نو شعر هم د يوه هنر په توگه له دغه پلوه بې ونډې نه شي پاتېدای، يا د چا خبره مستثنا کېدای نه شي او په کارده د دغه نفيس و نازک هنر له جادويي اغېزه د ننني ښکېللي او زېښتلي انسان د ژغور، ازادۍ او سوکالۍ لپاره هم گټه واخېستل شي، نه دا چې يوازې د هماغو ښکېلاکگرو او زېښتاکگرو د مزو چرچو لپاره ځانگړی کړ شي. هو هماغسې چې پوهنه پارکيز توپير و تبعيض نه شي منلای او زغملای، دغسې يې هنر او په دې لړ کې يې شعر هم نه شي منلای او زغملای.

د پس نومهاۍ (پوست مودرنېزم) او ورسره د بېلابېلو تشتورو فورمالېستي اېزمونو پلويان او د ريبالېزم او هومانېزم سوگند خوړلي نتيالي (منکرين) يې له يوې پېړۍ راهيسې د ((نړۍ)) هنر و ادب او بيا شعر په نامه انگروزه کوي او نن سبا يې د پانگواکۍ د انساني ضد نيو لېبرالېستي او گلوبالېستي او تو بوتو په لاسه او ننگه غواړي، گردې هنري-ادبي پنځونې د پېرو پلور بازار ته ځانگړې کاندې او د دې لپاره چې لکه الکترونيکي او سپرنېټيکي (ويديو گېمونه، ساينس فېکشنونه ... (يې يوازې پر سرگرميزه او سودا گريزه موخه را وڅرخوي، نو ټول زور پر ژب-ښکلا ييز اړخ، په بله وينا، جوليزواله) فورمالېزم (اچوي او ژب-انديز اړخ کورنې له پامه غورځوي، د چا خبره يو مخيز، اند له واندې بلهاروي!

## ۳ - خپرکی

(خپيز-خجيز) وزن د پښتو شعر آر  
او بنسټيز رغنډه ټوک

ټولمنلې خبره ده چې ليدتوگه يا تيوري له کرن يا پراکتیکه رازېږي، په بله وينا، کومې پوهنې او فنونه چې انسانان يې تر اوسه پر رابرسېرونه او اړوندو دويونو (قواعدو، قوانينو)، فارمولونو، ټوليو (مقولو)، ډلبنديو... پر اوډنه بريالی شوي، د نا اټکلېدونکو مهالپېرونو د کړنو او کړاوونو يې سرچينه اخېستې ده.

لکه واخلې ژبپوهنه چې د انسان له خوا د لکونو کلونو کارېدلې ژبې يا ژبو د خپرني او شنني منځته راغلي او بيا ادبپوهنه چې د زرگونو زرگونو کلونو په بهير کې د منځته راغلو ادبي هستونو له خپرني او ځيرني څخه را رغول شوې ده. همداسې شعرپوهنه هم، يا په نومېرلې توگه بدلېچ د دغو غبرگو پوهنو په رڼاکې د راپنځول شويو بدلو او شعرونو له سپرني او شنني څخه رامنځته کېږي.

په دې لړ کې، په نومېرلې توگه يوناني (metron) (او بيا رومي) (metrum) (او راوروسته عربي) عروض ((د يادونې وړ دي چې دوه لومړني مېټريک بدلېچونه تر منځنيو پېړيو پورې پر ټول اروپايي کچ کارول کېدل هرگوره، راوروسته بيلابېلو اروپايي ژبو ځانته جلا جلا تونیک - سېلابيک بدلېچونه را اېستلي او پر کار اچولي دي. بنايي عربي عروض هم خليل بن احمد د يوناني- رومي هغو له اغېزې او سيالۍ سره منځته ته راوړي اوسي چې د نورو پوهنو او بيا ادبي فنونو، لکه د اپلاتون پويټېکس (بوطيقه) (د ژباړو په لړ کې ورسره پېژندويي پيدا کړې وي، هغه هم د دغې لورې اوړوني سامي ژبې چې گړپوهه يې هم د)) اوزانو ((اړونده کړې، تر بلې هرې زړې او نوې اروپايي ژبې پکې مېټريک سېستم ښه ترا پر کار اچول شوی دی.

دا چې راوړوسته د نوي آرياني پېر پارسي شعر عربي عروض لږو ډېر راخپل کړي، دوه لاسونده درلودلي دي:

- يو يې په لومړيو دوه دوه نيمو اسلامي پېړيو کې پر دغه عجمي ژبه باندې د عربي هغې بېخرته اغېزښندنه او ورسره گډوله کېدنه؛

- بل يې ورسره څه ناڅه غږپوهيز نژدېوالی وو. خو د پښتو شعر په برخه کې بيا، لکه پاس چې وويل شول، د پارسي شعر پر پليوني-داړوند (عربي (مېتروم) عروضو (د راتپنې هڅې کورتې پاتې راغلې او په دې لړ کې يې د مياشرف له خوا يوازېني اوډلي بدل‌مېچ هم کوم ځای نه دی نيولی. په دې توگه موږ ته دا پلمه پر لاس راغله چې د نږه) سېلابوتونیک (دا يې په اسانه ځايناستی او د پرله پسې منښت او گرانښت جوگه کړای شو.

نو کله چې وايو، د پښتو شعرپوهه، يا په نومبرلي نومونه، تول يا وزن)) څپيز-خجيز = سېلابو تونیک ((دی، دوه توکه) عنصره (مو سترگو ته نېغ درېږي: څپه او خج، چې دا دی، بېلابېل يې تر څېړني لاندې نيسو.

۱- څپه: عربي هجأ، انگرېزي syllable، لاتین syllaba، يوناني syllabē

په يوه ژبه کې د يوه يا زياتو غږيزو يوونونو (واحدونو) هغه ټولگه يا ټوټه ده چې له يوه خپلواک (a, ā, e, i, o, u) (يا يوه خپلواک او يوه يا څو بېواکو) b, g, h, f, j, k, l, m, n, p... (رغېدلی وي، يا له يوه خپلواک او يوه نيمواک) w, y (او يا هم له يوه خپلواک) و اوپل (، يوه نيمواک) سيمي و اوپل (او يوه يا څو بېواکو) کنسوننتو (څخه منځته راغلې وي او په يو ځایي ډول، په خورا لنډ مهالته کې يا زماني نقطه کې په يو وار سا اېستنه له خولې راوځي. يو خپلواک هم ځانته جلا يوه (يو فونيمي) څپه رامنځته کولای شي او هم د يوه بېواک يا نيمواک په ملتيا) دوه فونيمي (او همدا راز د يوه نيمواک او څو بېواکو په ملتيا؛ مانا دا چې خپلواک يو خوا ځانته يوازې يو فونيمي څپه رغولای شي او بلخوا د دغو نورو په ملتيا لنډې او اوږدې څپې، خو يو بېواک يا نيمواک بې د خپلواک له ملتيا، نه ځانته څپه رغولای شي او نه دواړه په گډه، له همدې کبله خپلواک ته د څپې زړی) هسته (وايي. هرغبرگغر) د بفتونگ (هم څپه بلل کېږي، ځکه يو خپلواک او يو نيمواک) و اوپل او سيمي و اوپل (رانغاړي. استاد رشاد د نصيرالدين طوسي (۵۹۷-۲۷۲ هجري) د خبرې)) د نظم رومبني اجزاء متحرک او ساکن رڼونه دي ((پخلی کوي، خو د اوسنيو څېړونکيو دا پېژند هم ورسرباري کوي چې د نظم رومبني اجزاء)) هجاوي ((دي، مانا دا چې دوديز پوهان هم څپه د پېيلې وينا د کوشنيترين يوون) واحد (په توگه مني). الفت ۲۵گڼه)



د نوې ژبپوهنې له مخې د يوې خپې په جوړښت کې د پورتنیو)) ← زنجيري (( توکو تر څنګ يو (( ← نازنجيري (( توک)) ← خج (( هم شتون لري چې له هماغه زړې) واوېل ( سره يې تړاو لري او د)) ← خپيز خج (( په نامه يادېږي؛ ترڅنګ يې)) ← ويي خج ، غونډ خج او غونډله خج (( ډولونه هم شته؛)) ← اهنګ ((، غاړه) لحن) او بل يو نيم نازنجيري توک هم دلته او هلته د غونډلې يا شعري او سندريزې ټوټې مسرې دننه راخپلولای شي.

### وازه او تړلې خپه

وازه يا) خپلواکپايه ( خپه هغه ده، چې پر يوه خپلواک) واوېل ( پایته رسېدلې وي، لکه: ورا، دوه، بيا، خوله...؛ تړلې يا) بېواکپايه ( خپه هغه ده چې پر بېواک) کنسوننټ ( يا غبرگغبر) ديفتونگ ( پایته رسېدلې وي، لکه: اور، کور، پوست، گوانس، خوبس، خوند، وری، سپی، می، خای...)

اړينه نه ده چې هره خپه دې مانا ولري او د يوه مانيز توک) ويي، وييکي ( په توگه په ازاد ډول وکارول شي او يا په يوه لوی ژبني يوون غونډ) عبارت، فقره ( يا غونډله) جمله ( کې دننه کوم مانيز يا پښوييز) گرامري ( چار پر خای کاندې، خو نا مانيزه خپه ازاده نه، بلکې تل د دغو لويو جوړښتونو دننه راتلای شي.

### د خپې څومره بيز) کمي ( ډولونه

که څه هم د خپې څومره والی) لنډوالی او اوږدوالی ( په پښتو کې، نه له ژبني او نه له شعري پلوه کوم څرنګيز) کيفي ( ارزښت لري، خو د دې لپاره يې تر ويښې لاندې نيسو، چې وښيو، ولې پښتو شعر له عربي- پارسي عروضي) متریک ( سپستم او کچ و مېچ سره نه، بلکې له خپيز- خجيز) سېلابو تونیک ( هغه سره اړخ لگوي، په داسې اکر کې چې په عربي او پارسي شعر کې د خپې څومره والی د تول و تال له پلوه څرنګيز ارزښت او اغېز لري. په ترڅ کې يوه پښتو شاعر او شعر پوه ته دا هم ور په گوته کوي چې لنډه او اوږده خپه د شعري غونډ) رکن ( او بيا د پښېلې او لړ) قافيې او ردیف ( په رغاونه او شننه کې څنګه کارول کېږي، د ساري په ډول يې ټاکلی)) ← خپيز خج (( له له ټاکلي شعري خج سره چې پر هره څلورمه خپه راځي، څنګه اړخ ولگولای شي او په دې لړ کې د دې ستونزې هواری هم رانښيي چې که و نه يې شي لگولای، د يوې بلې وړندې ځايناستې لته يې وکړو. يوه ورته ستونزه بيا د ډېر خپيزو بيونو له کارونې سره په ځانګړې توگه رامخته کېږي، د بېلګې په ډول زموږ خپل تاريخي- جغرافيايي يا فرهنگي نومونه، لکه، آريانا و بجه)، آهورامزدا)، آهورامزدايي) ... چې د پښتو خجپوهنې له مخې يې بايد وروستی خپه خجنه راشي، حال دا چې شعري خج تر څلورمې خپې اخواراتلای نه شي!

لیکوال په خپل یو شعر کې ((بېلتانه خپلې)) (ترنگ) ترکیب (کارولی او د دې لپاره چې ټاکلی خچ پر درېیمه خپه راغلی اوسي، دپته اړوتی چې وییرغاونیز آر تر پښو لاندې کړي او هغه دا چې د پښتو ترنگ فشار زیاتره پای او څه ناڅه پایمخ) ما قبل اخیر (ته راځي، که نه پوخ ترنگ نه بلل کېږي او پر غونډه) عبارت (بدلېږي، نو په هغه شعر کې همدا سرغړاوی شوی او اړوند ترنگ پر غونډه اوښتی دی:

(بېلتانه/ خپلې هیلې)

مې غمونه ژاړي ستا

زه لېوال ستاد ښکلا،

زما ښکلې پښتونخوا

(سوزونه او سازونه ۱۷).

نور اوږده اوږده پښتو ترنگونه هم شته چې یوازې په شعاري نظمونو اړه پیدا کولای شي، له ورته سرغړاوو سره مخامخېږي، د بېلگې په توګه:

افغانستان پیژندنه، توکم پالنه، یا یو هېوادنی نوم)) نیکاراګوا (( او داسې نور چې له شعري غونډه (رکن) ورسره هېڅ اړخ نه شي لگولای.

د پښتو خپې څومره بییز) شپږ ګوني (ډولونه په دې وروسته توګه ترسپړنې لاندې نیول کېږي: - یو غږیزه) یو فونیمي (خپه چې له یوه خپلواک) و او بل (خخه رغېدلې وي، زور) فتحه a- (چې د ویي یا خپې په سر کې راځي، لکه په) اته، اتن، اکر (کې، مانا دا چې هر پښتو ویي چې په الف (پیلوو، د زور) فتحې (هومره حرکت لري؛ په دې ډول په پښتو کې)) سرالف (( هېڅ نشته او خپل زاړه یا د نورو ژبو الفونه او ممدوده هغه هم پر فتحه اړوي، لکه په اسان، ارام، ازاد... کې. دا چې پر پارسي یا عربي ورته څو کمپښو الفونو) آس، آر، آریا... (مد اچول کېږي، موخه یې له زور) فتحې (سره توپیرول دي؛ آه لکه!) (چې په پښتو کې یوازې پښتو) ازاده او مانیزه یو فونیمي خپه، یانې بلنویيکی) حرف ندائییه (هم دی، د عادي الف هومره اوږدوالی لري.

- دوه غږیزه) دوه فونیمي (خپه، چې له یوه خپلواکغږ) و او بل (او یوه بېواکغږ) کنسوننټ (خخه جوړه وي، مانیزه، لکه اور) or (، اوس) OS (، آس، آر، آپ، اړ، زه، ته، هو، څو، اور) or (... یا د یوه ویي دننه) زیاتره بې مانا (، لکه: کو-ته) کوته (، دې-ره) دېره (، رو-ز-نه) روزنه (، با-با-گ-ني) باباګني (، ار-وا-پو-هه) ارواپوهه (، اف-غا-ني-وا-له) افغانیواله (، تو-کم-پا-ل-نه) توکمپالنه).

- درې غږيزه خپه چې له يوه خپلواک او دوو بېواکو څخه جوړه وي او د يووستوي ويي په توگه مانا هم درلودای شي، لکه: کور، خور، مور، تره، ور (war، سر) sar، (لر) lar، (بر) bar، لور، لار، تېر، هېر، وير، وېر، هېښ، پېښ، اند، لاس، پښه... د بېلښتي او يا ترښتي ويونو دننه (مانانيزه يا نامانيزه) لکه: بر-مل (برمل، مرس-تون) مرستون (، روغ-تون، تره-گر) ترهگر (، بن-ست-پال) بنسټپال؛ يا له يوه خپلواک، يو بېواک او يوه نيمواک څخه يې رغښت موندلی وي، لکه: نيا، بيا، ياد، يون، يور، دوه، دوې، يا د يوه بېلښتي يا ترښتي ويي دننه، لکه: پوه-يال (پوهيال، پو-هن-وال) پوهنوال (، پو-هن-مل) پوهنمل (، اور-له-گيت) اورلگيت (، اور-لو-به) اورلوبه (، بي-دي-بي-ديا) بيدي بيدا (.

- څلور غږيزه خپه چې له يوه خپلواک او درو بېواکو، يا دوو بېواکو او يوه نيمواکه رامنځته شوې وي. ياد يووستوي ويي په توگه جلا کارول کېږي، لکه: ورغ، ورخ، خرغ، براس، وياړ، پلار، ورور، ترور، نږور، نشت، خيشت، لوند، روند، څورب، خوله، غوړ، غوړ، خوړ (، خور، لواړ، څوړ، خوړ، کلک، پوست، ناست، تاند، واند، ورون، وران، ړنگ، پوست؛ د لويو جوړښتونو دننه، ماناوال يا بې مانا، خو دومره پرله پيلې نه راځي، لکه په ننگيال کې يوازې لومړۍ خپه) ننگ nang (څلور غږيزه راځي او دويمه) -يال (يې درې خپيزه، په خولخوند، خوندور، گوانگر، گوانگرې، گوانگرندي، څښاکخونه، څواکمن، څوانمل، څوارمل، څوارڅواکي، وړنگن، خپلوان، خپلچاري، خپلمنځي، لمانځي، لمرمځي، سپوږمۍ مځي، گل مځي) gwal-maxay (کې يې هم همداسې درواخله.

- پښنځغږيزه خپه چې له څلورو بېواکو يا درو بېواک او يوه نيمواک څخه د يوه زړي) خپلواک ( په ملتيا رغېدلې وي، مانا دا چې د پاسنيو درو ډولو غونډې په دې خپه کې هم يو خپلواک اړين دی او يو نيمواک يوازې د يوه غږ په توگه پکې برخه اخېستای شي، که نه شتوالی يې اړين نه دی. بېلگې يې، په ازاد ډول همېشه د يووستوي يا بېلښتي) اشتقاقې (ويي په توگه راځي، لکه: خوند) xwand (، ژوند، گوند، دروند، غبرگ، کولپ، کورت، کورم، گوټ، غوړچ، غوړپ، شخول، ملاست، ځغاست، ولاند) مرده شو (، څښاند، ږمنځ) له منځني يا غلجايي وينگ سره (، وريخ يا خوړين) له شمالختيز وينگ سره (، ندرور، لمونځ، يا په يوه بېلنگ يا مشتق) لمونځغاري (کې.

- شپږ غږیزه خپه د پښتو ژبې اوږده ترینه خپه ده چې تر اوسه یې متې د یوې بېلگې څرک لگېدلی او هغه شخوند (šxwand) (وی دی. په دې توگه په پښتو کې کوشنیتیرینه یا لنډ ترینه) یو غږیزه، یو فونیمي (او لویترینه یا اوږدترینه یې شپږ غږیزه یا شپږ فونیمي خپه ده او تر کوم ځایه چې راته څرگنده ده، د څلور غږیزې او پښخغږیزې په گډون شپږ غږیزه خپه خو په هېڅ یوه آریاني او بیا آریایي ژبه کې نه موندل کېږي او د هندو اروپایي کورنۍ پر کچ یې، ښایي په روسي او بله کومه سلاوي ژبه کې تر شپږ غږیزې هم د اوږدې خپې څرک ولگېدای شي؛ دا چې د شعري تول و تال له پلوه یې د پښتو پر خلاف څومره والی (کمیت)، څرنگوالی (کیفیت) اغېزمنولای شي، یانه، پته نشته.

## ۲- خج، عربي هم خج، پارسي فشار یا تکيه، انگرېزي accent stress، لاتین

accentus

خج د یوې ژبنۍ څرگندونې پر یو ټاکلي ځای باندې د غږ سختوالي یا شدت او هسکوالي ته وایي، په بله وینا، هغه چار (عمليې) ته وایي چې د ژبنيو یوونونو (واحدونو) یا توکونو په لړ کې یو یون یا توک د سا (اېستنې) له فشار سره په زیات زور او شدت وویل شي؛ خج د یوه (( نازنځیري)) (یون یا غږ) فونیم (په توگه د عادي فونیم پر خلاف د کوم مانیز توک) گډ، ويي، غونډلې (په رغاونه کې سیده ونډه نه اخلي، بلکې د دغو نورو پر وینگ اغېز اچوي او اړوند غږ یا خپې ته تر نورو گاونډو هغو زیاته ټینګتیا) شدت (او لوړتیا وربښي او له دې چار (عمليې) سره هرگوره، مانا او په ترڅ کې شعري تول و تال اغېزمنوي) د زیاتې خبرتیا لپاره: پښویه ۳۰؛ اولرینس ۱۲)

خج د خپې پر خلاف د ژبې په (( نازنځیري)) (توکونو، نه، بلکې په)) نازنځیري (( هغو اړه لري

د دې لپاره په کار ده، وار له مخه د دغو دوه ډوله ژبنيو توکو پر توپیر یوه لنډه رڼا واچوو: کله چې په یوه ژبه غږیږو یا گږیږو، په دغه گږهاري بهیر کې مو ژبني توکونه چار ناچار پرله پسې یا یو په بل پسې د وینده غږیو په مټ له خولې راوځي. مانا دا چې د بېلابېلو ژبنيو توکونو ویون یا زېږون له یوه نځیري، لیکه ییز یا خطي) lineal (نظام سره غوټه دی او په دې توگه یې بهیر د مهال پر بستر ډډه لگوي، په بله وینا، د یوه غږ) فونیم (، گډ) موفیم (، ويي، ويي غونډ) عبارت (او غونډلې) جملې (اداینه له بېلابېلې کچې مهال تېرېدنې سره تړاو پیدا کوي. ځکه ژبه یو مخې) یو بعدی (ده او دغه مخ یا بعد یې مهال دی او ترسره کېدنه یې له مهال تېرېدنې سره ملگري ده.

خو د دې تر څنګ چې په غوره او بنسټیزه توګه ژبه پر دغه خطي- زمانې چورليخ (محور) راڅرخي، لږو ډېره پریوه بل هغه هم راڅرخي او هغه، نه خطي دی او نه زمانې، بلکې د لومړي هغه په ترڅ کې هممهال دلته او هلته د لیکې له پاسه د دې آر چورليخ له بېلابېلو توکونو، په نومبرلي ډول غږونو یا فونیمونو څخه یو نیم ته یو سرباري غونډې رنګ ورکوي او لږو ډېرې د اړوند ګر، وپي، غونډ یا غونډلې پر مانا یا ګرامري چار اغېز هم اچوي، لکه خج، اهنګ، غاړه (لحن)، زیروېم او داسې نور.

یوازي موزیکال خج (اولرینس ۱۲) له ناخطیوالي سره سره یوڅه مهالیز اړخ یا بعد راخپلوي، ځکه غځېدا او لوړېدا بې مهاله رښتیاینه نه شي موندلای. دا په زړه پورې ده چې دغو (( نازنځیري )) (توکو ته زموږ پارسي ژبپوهان عناصر) عروضی (( یا خصوصیات عروضی )) (وايي او ایراني هغه یې) غیرمقطعات (( او )) زبرزنجیری (( بولي. انګرېزي انډول یې supersegmental دی چې پروړاندې یې زنځیري بیا segmental بولي. عروضی (( نومونه، بنایي پر دې بنسټ وي چې له شعري تول و تال ورته ځانګړتیا لري، یا پرې اغېز بڼندي، لکه څنګه چې موږ هم د پښتو شعر په تړاو له اړوندو توکونو څخه لږ تر لږه خج)) د خپې ترڅنګ دویم بنسټیز رنګنده توک ګڼلی دی؛ هرګوره، په څېرمه توګه ورسره څه ناڅه)) «اهنګ، لحن، زېروېمي، بېلتون (( هم په پام کې نیسو.

### د خج چاپېریالي ډولونه

لکه پاس چې یادونه وشوه، خجونه د ژبني چاپېریال (جوړښتونو) له مخې څلور ډوله دي:

۱) خپیز خج، لکه د خپې په تړاو چې پاس وویل شول، دغه راز خج د اړوند زړي (واوېل) په مټ رښتیاینه مومي، ځکه واوېل د بېواک (کنسوننټ) په توپیر یو خپلغږی فونیم دی او جوت ویل کېږي، او د بېواک وینګ اورېدنگ هم پر غاړه اخلي، لکه په سپین کې) -ي-؛ په یو غږیزه) -و- یو فونیمي (خپه هم له خپلواک) واوېل (پرته، نه بېواک) کنسوننټ (رغولای شي، نه نیمواک) سیمي واوېل).

۲) وپي خج چې د یوه وپي دننه یوه خپه د یوه واوېل او ساییز فشار په مرسته تر نورو ملګرو خپو ټینګه ترینګلې او یوڅه لوړه وویل شي، لکه په ورغوي) و-ر-غ+ زورکې-وی (کې منځنۍ هغه، یا په کټمل) کټ+ مل (کې دویمه خپه چې مانیزه هم ده. د نورو ژبنيو یوونونو غونډې، که په یوه وپي کې خج پر خپل ټاکلي ځای رانه شي، مانا یې ونجېږي او بنایي له بل وپي سره یې

ټکر) ادلون بدلون (پېښ شي، لکه غوټه چې له لومړي خج سره) گنډه، گره (او له دويم خج سره) غوپه، غوطه (مانا راخپلوي.

د نورو ډېرو لیک سپستمونو په څېر په پښتو دوديز لیک يا ابېڅې کې د خج لپاره کومه نښه يا سېمبول نشته او يوازې په غريز (فونيمیک) هغه کې د ټاکلې څپې، څه چې پر هماغه ټاکلي زېري) او اوبل (باندي يا لاندي) فتحه وزمه (رېبه نښه اچول کېږي.

۳ ( غونډه خج چې په يوه غونډه) عبارت (کې يو توک په زور سره وويل شي، لکه په) سپين کالي (کې) سپين (يا په) د نجونو ښوونځي (کې د) نجونو (ويي خجن راځي او د) ويي خج (( په تر او يې بيا له دواړو څپو) نجو- نو (څخه لومړي دا خجنه ده. دلته له غونډه څخه موخه) نحوي عبارت يا ترکيب (دی، نه ترنگ) لغوي ترکيب).

۴ ( غونډه يا غونډله بيز خج چې د يوي غونډلې) جملې ( دننه يو غونډه يا ويي تر نورو په زيات فشار او لوړوالي وويل شي او په دې توگه د غونډلې بېلابېل مانيز ډولونه) بياني، امري، پوښتنې... ( سره ونومېږي او جوت کاندې پورتنې درېگونې خجونه تر خپل سيوري لاندي راولي او کمزوري کېږي، خو گرسره له منځه نه ځي او د هماغه اړوند توک) ويي، وييغونډه) مانيز او پښوييز چار خوندي ساتي. يو نيم يې بيا د غونډلې د دويم يا درېيم درجه خج استازي هم کوي، بې له دې چې مانيز اغېز وړ باندي واچوي. په دې توگه غونډله خج په عادي غونډلو يا شعري مسرو کې پردرو ځېلونو وېشل کېږي، لکه په لاندي غونډله کې:

زه پوهنتون ته ځم (zə- po- hə' n-tu' n-ta-jə'm) ( دغلته) ( د رومي درجه) درانه، ډېنامیک ( خج نښه ده، ) ( د دويم درجه او ) ( د درېيم هغه نښه ده. هرگوره، په ←غبرگه غونډله، گډه غونډله او گډلې غونډله کې دغه درې سره خجه نښه تر او نومېږدای شي.

ځينې ژبپوهان خج يوازې د ورو توکونو اړوند بولي، خو د دې لپاره چې د غونډلې دننه له دغو توکو څخه يو خج زيات درنوالی مومي او ورسره يې بېلابېل ډولونه توپير مومي، نو همدغه غونډله بيز، غونډله پوهيز) نحوي (يا منطقي خج نومېږي.

په يوه سندريزه ټوټه) مسره (کې درې واړه، په تېره موزیکال خج له موزیکال اهنگ سره اړخ بدلوي په هره توگه له ځان سره غونډله بيز خج هم نښه تر او برجسته کوي) دلته اهنگ د وزن يا رېتم په مانا نه، بلکې د تون په مانا دی او دا چې اسماعيل خويي)) اهنگ (( د شعر له رغندو توکو څخه گڼلی، موخه يې ترې)) وزن، رېتم (( دی او له ورسره ترلې ستاينوم)) آهنگين (( څخه هم



موخه)) موزون (( نه تونیک، لکه نجیب منلي چې په تېرکې د خجن د)) تونیک (( په مانا کارولی او خجنه څپه یې د)) تونیک سېلاب (( په مانا).  
په هر ډول، غونډله بیز اهنګ (tone, intonation) چې کښته پورته او یا هوار یون و خوځون ومومي او خبري او ناخبري) انشائیه (یا امري غونډلې سره توپيروي، هممهال شعري اهنګ هم دی. ځکه شعر هم له غونډلو او له اړوند خجونو او اهنګونو سره تړاو لري.

خو کله چې شعر د موسیقۍ ډگرته ور ګډېږي، نو بیا یې هغه خجونه او اهنګونه نور له ژبني او شعري چاپیریاله راوځي او)) موزیکال (( کېږي. په دې ترڅ کې دغه دواړه توکونه اهنګونه بلل کېږي: کمزوري خجونو ته یې ټیټ اهنګونه وایي او اهنګونو ته یې لوړ اهنګونه او هغه بیا)) زېر و بمي ((، غاړې) لحنونه (او داسې نورې رنګارنګۍ او ځانګړتیاوې راخپلوي. د)) موزیکال اهنګ (( نومونه) اصطلاح (د چا خبره د دغو ګردو توکو یا رنګارنګیو یوه ټولګه ده. یو یوازې شعر کېدای شي، بېلابېل اهنګ سازان) componists (ورته بېلابېل اهنګونه ور جوړ کاندې، لکه د استاد حمزه)) راځه چې یوه جوړه کړو جونګره... (( شعر ته چې استاد زاخېل د مېرمن کمرګلي لپاره یو راز، استاد گلزمان بل راز او استاد رفیق شینواري بیا د ځان لپاره بل راز اهنګ یا کمپوزر غولی دی.

دا دی، په دې تړاو د شهید سېلاب د غزل لومړۍ مسره د بېلګې په توګه تر څېړنې لاندې نیسو چې استاد نبي گل یا بل هر چا جوړ کړی، خو استاد اولمیر په خپل کوډګر)) الماسي (( غږ کې ورته تلپاتې هستي وربښلې ده:

ستاد سترگو بلا واخلم، بیا دې سترګې ولې سرې دي...

دا مسره له غونډله پوهیز) نحوي (پلوه یوه غبرګونډله ده، په بله وینا، له دوو سره پېیلو غونډلو رغېدلې چې رومبۍ یې ← مله یا څېرمه بلل کېږي او دویمه یې ← آره غونډله په څېرمه (ستاد سترگو بلا واخلم (کې پر)) واخلم wā'xlām (( (رومبۍ، پر)) سترگو stθ'rgo (( دویم او پر)) بلا balā' (( درېیم هغه راغلی او د پیاوړتیا له پلوه رومبۍ کمزوره، دویم لږ زورور او درېیم ډېر زورور دی. په آره غونډله) بیا دې سترګې ولې سرې دي (کې، څه د نورو نازنځیري توکو) ← اهنګ، لحن، زېرو بم (او څه د موزیکال هغه په مټ، نه یوازې زیاته پیاوړتیا مومي، بلکې ورسره ورسره انګازور کېږي هم، او هغه هم پر پوښتو ییکي یا استفهامیه ادات)) ولې (( wa'le باندې؛ هرګوره، په موسیقي نوټېشن کې د دغو نښو پرځای له ځانګړیو لیکو یا سېمبولو څخه کار اخیستل کېږي.

د پاسني سکالو په تراود (و گړني) فولکلوريک (شعر په استازي تر ټولو وتلي او منلي ځېل ((لنډي)) (تر شني لاندې نيسو: لکه څنگه چې په اړوندو سکالو (بحشو) او په ځانگړي ډول په په پېنځم څپرکي کې پرې رڼا اچول شوې ده، لنډي په خپله لومړي (فولکلوري ډله کې تر بل هر ځېل) ژانر (د پښتو بدل مېچ د څپيز- خجيز سېستم يوه ټيپيکه او لارښوده مخپېلگه ده او د همدې لپاره مو د کتاب پر دوته مو انځورلې ده. له ژبني پلوه لږ تر لږه دوي يا زياتې غونډلې راخلي، خو هم يې څپي له ټاکلي شمېر (ديارلسو) تېري نه کوي او هم يې خجونه له ټاکلي شمېر (څلورو) تېري نه کوي.

هرگوره، په خجونو کې يې، لکه د پاسني شعر غونډې څوک لږ زور لري، څوک يوڅه زيات، خو ټوليز پاڅون يې تر ټولو پياوړی راځي او همداسې يې د هرې څېرمه (فرعي) غونډلې اهنګ ټوليز اهنګ هومره زور نه لري. په بله وينا، د مخنيو غونډلو بېلابېل اهنګونه د هماغې وروستۍ غونډلې تر سيوري لاندې کمزوري پاتې کېږي. دا نو يوازې په ساز او از کې څېرمه اهنګونه جوته والي (برجسته والي) مومي او له ژبني ډگره نور راوځي.

په هر ډول د لنډيو بېلابېل موزيکال اهنګونه او اړوند طرزونه په ولسي پرگنو کې شتون لري. يوازې د خالي او از له پلوه يې د پښتو گړدودونو هومره له يوه تېره بل او له يوې سيمې بلې ته رنگارنگي توپير مومي. کوچيان او پوونده يې يو شان را انگازه کوي او کليوال يې بل راز، او همداسې پسې نور. له آره همدغه ولسي اهنګونه او طرزونه دي چې ساز و اواز، په بله وينا، ټنگ ټکور ته له هاغور رنگارنگيو سره لار موندلې ده.

ناويلې دې پاتې نه شي، دغه رنگارنگۍ يې هله څو څو گرايه پراخوالي مومي چې له بېلابېلو وگړنيو ځېلونو، لکه سروکيو- بېلولو، شين خاليو، کاکړيو... نارو او نورو سره ملگري کېږي، مانا دا چې د همدغو بېلابېلو ځېلونو له طرزونو اهنګونو سره بېلابېل موزيکال ډولونه راخپلوي. په داسې ترڅ کې چې نور فولکلوري ډولونه دومره بې کچ و مېچه شونتياوې نه لري او نه دومره سراسري منښت و گرانښت (د زياتې خبرتيا لپاره: اتل، لنډي، شمله لومړۍ گڼه پېنځم مخ؛ همدا راز: دوگړني شعراړوند څپرکي).

پايله دا چې، شعري غونډلې د خج او نورو نازنځيري توکو په کارونه کې تر هغې پورې له نورو گړنيو غونډلو سره کوم توپير نه لري، ترڅو کمپوز او موزيکالې شوې نه وي، په دې لړ کې ساز، اواز، زمزمه او ترنم هريو راتلاي شي. موزيکال خج (د غونډله بيز) ډينامیک خج پر خلاف تر جگېدا زياته غځېدا او پراخېدا راخپلوي.

## ازاد او نا ازاد خج

ازاد خج، لکه پښتو او روسي هغه چې د بېلابېلو ژبنيو توکونو په بېلابېلو برخو کې راتلای شي، د ساري په ډول په يوه پښتو ويي، لکه اند، وېره، خوانې، شخره، وينه، مينه، پېغله، ژوی، روی، کلی، توخم، توکم، خاوره، دوبي، اوړی، ژمی... کې، رومي دريخ راخپلوي؛ په سپوږمۍ، وراره، تربور، خورلنه، شوي، اوبه، مرغۍ، پرون، پروسېکال، کتمل، گوربت... کې دويم؛ په درملنه، تېروتنه، الوتنه، الوتکه، پښتورگي، جنگ خپلي، خوار خواکي، ډمه ډوله، کونستري، بولانکه... کې درېيم؛ په لرغونپوهنه، ټولنپوهنه، ټولنيزوالي، اتلوي، توکمپالنه، اهورايي، اهرمني له اوبسکو ډکې سترگې، پری پرخوله رسي پرغاړه... کې څلورم؛ د مېوې پاکي کارغالي، افغانستان بانک... کې پېنځم؛ امريکا پېژندنه، آريا ناهوايي شرکت... کې شپږم؛ افغانستان پېژندنه، يا (پايخجي) افغانستان دښمني... کې اووم؛ په روغتون، پخلنځي، پسرلي، پوهنځي، پوهنتون، پېښور، کندهار، افغانستان، ننگرهار، پکتيا، اړيکي، تراو... کې پای دريخ چې د پښتو پانگې ډېرې برخه رانغاړي. پروړاندې يې ځينې ژبې، لکه انگرېزي، الماني، فرانسې، پولېنډي ناازاد يا ثابت خج لري او هغه دا چې له آره د لومړيو درو ژبو د وييو په سر کې راځي او د وروستۍ هغې پر پايښ (ماقبل الاخر) خپلواک (واوېل) ياڅپه (بېدودي) استثنأ (بې زياتره په پور ويونو کې ليدل کېږي، د ساري په توگه انگرېزي، په تېره الماني لاتين پورويونه او بيا زموږ دا له رومي او يا دويم خج سره کاروي، لکه: کابل، هېلمند، کندهار، ننگرهار، نورستان، پاکستان، ايران؛ افغانستان، بلوچستان، اسلام اباد....

## روږدي او ناروږدي خج

(آر) غونډله ييز خج په شعري يا وينايز چاپېريال کې په روږدي (عادي) توگه پر يوه ټاکلي توک راځي، لکه په پاسنيو بېلگو کې چې وښوول شوي، خو کله د ويونکي له ځانگړې موخې سره هغه ټولمنلی دريخ بدلوي، د ساري په ډول يې په ((زه پوهنتون ته ځم)) (کې د /تون/ پرځای پر/زه/ يا /ځم/ راوړي، ځکه په هغه اکر) حالت (کې به ورته يا)) خپل ځان ((آره موخه او پاموږ وي او يا)) تگ ((. روږدي يا عادي هغه ته نحوي يا منطقي او ناروږدي هغه ته نانحوي يا نامنطقي هم وايي.

په سندريز چاپېريال کې پر يوه داسې توک غونډله ييز فشار هم راتلای شي چې د غونډلې له آره ناازادو او ناخجنو توکو څخه شمېرل کېږي، لکه پر)) باندي (( چې له)) پر)) سره تړلی سربل دی، په دې کمپوز کې: {راواچوه لاسونه دې په)) پر)) (ما باندي {bānde

(پر ۱۹۹۵ کال د يوه اماتور اږيډي سندر غاړي په غږ کې).  
 که نه، د نازنځيري توکونو يا فونيمونو په لړ کې خج نه يوازې د نا پېيلې، بلکې د پېيلې يا شعري وينا له بنسټيزو توکو څخه گڼل کېږي او لکه چې پرې پرله پسې ټينگار شوی، د شعر په دوه گونو بنسټيزو رغنده ټوکونو (متشکله اجزاوو) کې راځي،  
 په بله وينا، د ((خپې)) تر څنگ ټيکاو لري. ان تردې چې تر خپې هم زيات اړين بلل کېږي او هغه دا چې په يوه شعري چاپېريال کې د خپې دوو کمې زياتې شعر د ومره نه زيانمنوي او بېخونده کوي، لکه د يوه خج کمې زياتي يا ادلون بدلون يې چې تاواني کوي او پيکه کوي. د استاد رشاد په نومونه)) ضعف التأليف ((يا د غونډلې دننه نااوډون او نورې.  
 پښوييزې) گرامري (سرغړونې يا تېروتنې، کېدای شي، د تول و تال يا په دوده وينا، د)) شعري اړتيا ((په پلمه د ومره نا بنسټيزه گناه و نه شمېرل شي، خود)) خج ((دا هېڅکله نه بښل کېږي!

اهنگ، پارسي آهنگ، انگرېزي **tone, intonation**، لاتين **intonare**، يوناني **tonos**

اهنگ د ژبني جوړښت له پلوه هغه نازنځيري ټوک (فونيم) دی چې د گڼو په بهير کې د اواز کښته پورته والی يا زيروم رامنځته کوي، په نومېرلې توگه، کله چې د گڼو په ترڅ کې د زېرومي پراختيا لمن د غونډلې په کچه وي، اهنگ بلل کېږي، يا داسې وايو، د غونډلې د زېرومي يوه غځېدلې بڼه ده. اهنگ د ساهاو او ورسره د غږيزو تارونو له رېږدېدا سره رازېږېدونکي کښته پورته کېدونکي غږ دي او دا چې يو ډول خوږغږي هم رامنځته کوي، نو د غونډلې (جملې) ميلودي هم بلل کېږي. په هره توگه اهنگ په پښتو کې پښوييز ارزښت لري او د نورو نازنځيري ټوکو په لږوډېره ملتيا (د غونډلې د مانيز توپير، په بله وينا، د) خبري، ناخبري، امري (ډولونو لامل کېږي، نو په شعر کې يې د يوې غونډلې پوهيزې) نحوي (اړتيا او مانيز پلوه له پامه غورځول هم هرو مرو پرتاوان پرېوځي، که څه هم د تول و تال يا پېيلتيا له پلوه يې د خج پر خلاف له رغنده ټوکو څخه نه گڼل کېږي. له پښوييز پلوه اهنگ په غونډلې کې کښته، پورته يا هوار يون کوي او له دې سره يې بېلابېل مانيز ډولونه توپيروي او له موسيقي پلوه پر دغو خوځښتونو سربېره د ستوني يا حنجري (غږيز) تارونه له سږو نه له راوتونکې ساهاوسره نور راز راز پرله پېيلې غځېداوې، رېږدېداوې او په پايله کې نگاسې او انگازې هم رامنځته کوي چې د اواز له پلوه ميلودي بلل کېږي او د ساز له پلوه ترنگ) تون).

خج و اهنگ سره داسې توپيروي شو:

خج يون نه لري، بلکې ځای پر ځای د بېلابېلو توکو په لړ کې پر يوه ټاکلي توک (خپې، ويې، غونډ، غونډلې) او بيا يې پر يوه ټاکلي برخه زور اچوي او په دې ډول يې وينگ تر نورو توکو بڼه ترا برجسته کوي، خو اهنګ يو خوا، يوازې له هماغه لويترين او بشپړترين وينا ييز توک (غونډلې) سره کار لري او بلخوا يون و خوځون مومي او کښته پورته يا هوار ځي او راځي او په دې توگه يې بېلابېل ډولونه (خبري، ناخبري، امري، هېښني، ارمانې...) سره نوميري (تشخيصوي).

### غونډ (رکن Foot)

د پښتو د درې ډوله گړني (ولسي يا وگړني، ليکنې) ديواني او نادېواني (او نوي) ازاد (شعر بنسټ پر خپه او خج ولاړ دی. داسې چې له بېلابېلو غونډو) رکنو (خخه رغېدنه مومي. يو غونډ بيا درې ناخجنې او يوه خجنه) فشار لرونکې (خپه لري. د دې زباد پر بنسټ چې د پښتو شعر اډانه پر خپه او خج ولاړه ده او له دې سره يې هر يوون (واحد) يا ټوټه او مسره د څلورو خپو په لړ کې يوه خجنه راځي، نو د دغې اړينتيا او ورسره ورسره، د کار اسانتيا لپاره غواړو، هره ټوټه او مسره په همداسې څلورخپيزو خجنو يوونونو وويشو او غونډونه) رکنونه (يې ونوموو. ناويلې دې پاتې نه شي، کوم خج چې د يوه غونډ له څلورگونو خپو خخه يوه خجنوي، د اړوند ويې د خج په توگه خپل ټاکلی ځای لري، که هغه د غونډ له لومړۍ خپې سره سمون ولري، يا له دويمې، درېيمې او يا څلورمې خپې سره؛ په دې ډول يو شاعر نه شي کولای، هغه دخپل تول و تال د برابرې په موخه له يوې خپې بلې ته ولېږدوي.

د پښتو درېگونې ډوله گړني (ولسي يا وگړني)، ليکنې) ديواني، نادېواني او اوسني ازاد (شعر بنسټ پر خپه او خج) يا اهنګ (ولاړ دی؛ داسې چې له بېلابېلو غونډونو) رکنونو (خخه رغېدنه مومي. يو غونډ بيا درې ناخجنې او يوه خجنه) فشار لرونکې (خپه راخلي. لکه خنګه چې تر)) خپه ((لاندې يې بېلگې وړاندې شوې، نن سبا او هغه هم په ځانگړي ډول په غزل کې رديفونه دومره اوږده شوي دي چې تر لسو خپو پورې راخلي. او په کلاسيک غزل کې يوازې خوشال خټک تر نه خپيز کارولی دی:

له حاله بي خبر شه ! که شته شته که نشته نشته

تلاش و قلندر شه ! که شته شته که نشته نشته

(کليات پ، ۲۹۴)

په دې توگه دغه راز نه خپيز ردیفونه دوه دوه بشپړ غونډونه (رکونه) جوړوي او يوه خپه يې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه خپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قیاسېږي. په درو گونو (وگړني، ليکني يا ديواني او اوسني آزاد) شعري ډولونو کې داسې بېلگه تر اوسه ليدل شوې نه ده چې لومړۍ څلور خپې يې ناخجنې وي، يا په بله وينا، يو غونډ يې نه وي جوړ کړی او پر پنځمه خجنه خپه يې پيل موندلی وي. مانا دا چې خج هېڅکله له څلورمې خپې تېرې نه کوي او که نه، هغه شعر به هر ورو بې تول و تاله) بې وزنه) وي. د همدغه (آر) اصل (له مخې ځينې اوږده) پور- (وييونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلاي نه شي، لکه) اهورامزدا (يا) نيکاراگوا (چې د پښتو خچپوهنې) اکسنتولوژي (له مخې يې منطقي يا عادي خج پر وروستۍ خپه راځي، حال دا چې دغه خپه پنځمه ده او تر څلور خپيز غونډ) رکنه (وتلې ده. له) لارغه يې شعر (پرت، پر بله هره) پنځمه، شپږمه... (خپه يې خج راوړل له پښتو وينگ سره اړخ نه لگوي.

### مسره) مصرع Verse )

د دود له مخې د (و) گړني او بيا ادبي يا ليکني) قافيه وال (شعر کوشنيترين يوون) واحد (مسره) مصرع (بلل شوې، خو په دې جاج نه چې مسره يو خپلواک شعري يوون دی، بلکې له يوې بلې همکچې او همتولې) هموزنې (مسرې سره يوځای يو خپلواک يوون رغوي چې په عربي نومونه يې بيت) کور (بولي. بيت کېدای شي، يو بشپړ شعر) فرد (( وي، خو زياتره د يوه شعري ځېل (دوييزې، څلوريزې، چاربيتي، غزل، قصيدې ... (رغنده ټوک گړخي. د ننگرهار ځينې ولسي شاعران بيت ته)) کړي (( وايي او مسرې ته نيمه کړي، هسې په ټوليز ډول د بېلابېلو سيمو ولسي شاعران لږ و ډېر خپلې زړې دوديزې او يا له پارسي راخپلې کړې نومونې کاروي.

په اروپايي ژبو کې د مسرې او بيت توپير نشته او کوشنيترين ټوليز يا موزون (رېتمېک) يوون يې هماغه ليکه ده چې په انگرېزي ورته verse line يا په لنډ ډول verse وايي او زموږ يو بيت ته د)) جوړه ليکو (( په جاج) couplet. (verse چې لاتيني سرچينه يې versus ده، په زياترو اروپايي ژبو کې له آره د شعر په مانادې او د لنډيز په توگه يې هماغې يوې ليکې ته هم وايي چې پر وړاندې يې prose) نثر (ټيکاو لري. الماني د شعر لپاره د Vers، poesie تر څنګ خپل) Gedicht (هم کاروي، خو د نورو غونډې يوه ليکه Verse او يا هم Verse zeile بولي او زموږ مسره نيمه ليکه) Halbvers (، خو زموږ د بيت لپاره يو بڼه انډول Verse paar (جوړه مسرې) هم لري، که څه هم تر څنګ يې په ژباړه کې له Verse سره په لينډيو کې) له دوو



نیمبیتو څخه جوړه = aus ywei Halbversen ) هم کاروي، دا ځکه چې په ټولیز ډول له پاسنی وینا سره سم په لویدیخ کې هماغه یوه لیکه کوشنیتین شعري یوون گڼل کېږي.

(( شعر )) ( ویی له هغو وییونو څخه گڼل کېږي چې په عربي او آریاني دواړو کې یې د آرې او ریښې څرک لگول شوی او آریهان یا ریشه شناسان ) اپتمولو جېستان ( هم پردې اند دي چې دا یوه نابري ) تصادف ( دی، دوی نورې بېلگې یې تر هر څه له مخه د او پستا په لاسوند )) مانا (( او )) دین )) ( دي او بنایي، نورې هم و موندل شي. په هره توگه دا څه نا شونې نه ده چې شعر دې له پښتوله وینگ ) شپیر ( سره سم آریاني پاتوړې ) میراث ( اوسي !

### د مسرې کچه

د کچې له مخې د لیکنې او د پوانې پښتو شعر لنډترینه مسره او وڅپیزه او اوږده ترینه یې شپاړس څپیزه ده. هرگوره، نن سبا په نوي غزل کې تر دوه څپیزو او په اوسني ازاد شعر کې هره ټوټه د آر ) اصل ( له مخې تر یوه غونډ ) څلورو څپو ( پورې کوشنی کېدای شي او په ځانگړیو آکرو ) حالتو ( کې تر درې څپیزې، دوه څپیزې او یو څپیزې هم را لنډېدای شي؛ اوږدوالی یې هم تر ۲۸ څپیزې ازمایل شوی دی. نور پورته کېدون یې ځکه نشته چې پخپله شاعر او بل هر لوستونکی ) یا سندرغاړی ( یې نور په یوه سا او بې لارغې ) وقفې ( د لوستلو او ویلو توان نه لري او د چا خبره سا یې پکې سوځي. په ازاد ) ناپښلیز ( شعر کې یې هرگوره، تر ۵۲ څپیزې هم بېلگه موندلای شو. د کلاسیک پارسي غزل په سیالی یو نیم پښتانه ناظم، لکه نصراله حافظ او شاعر لکه صدیق پسرلي تر دودیز ) ۱۲ څپیز ( بریده ور اړولې او تر شلڅپیزې او یا هم پورته بېلگې ازمایلې دي. په ازاد کالب کې له لیکوال پرته د اسماعیل یون هم د اوږدو مسرو هڅه کړې او د اټکل له مخې یې تر شلڅپیزو او یا هم دېرشڅپیزو غځولې دي، خو سم له لاسه د حافظ او پسرلي غونډې د دغه ځوان او هڅاند شاعر کومه بېلگه هم لاسته رانغله.

په غزل کې پښڅپیزې، لکه:

کرم ځان به درځار      که راشې یو وار  
راتلوته دې ډېر      یم سترگې پر لار...؟  
څلور څپیزې، لکه:  
زما مینه      د زړه وینه  
زما بڼکلي      گلورینه...؟  
درې څپیزه، لکه:

زه يم ستا      ته زما  
 يم بېتا      نيمه خوا...؛  
 دوه خپيزه، لکه:  
 زه ځم      يار کسم  
 ويې      وينم... (د مرجانونو خانگي ۴-۷ مخ.)

يادښت: هرگوره، په سندريز ترښت (کمپوز) کې سره څو څو مسرې يوځای کېږي او بولل کېږي، لکه څنگه چې يوه سندريز (ايشان مومند) د ټولگې له چاپ سره دغه ازښت د شاعر په مخ کې ترسره کړی دی.  
 د نوي غزل په لړ کې دالاندې بېلگې وړاندې کېږي:

#### اتلس خپيز غزل:

که سپېدې په خپل رڼوب د تورې شپې تياره گردونه پرېوي  
 گل مونگرې په رڼو څاڅکو د شبنم، سپېره مخونه پرېوي  
 څنگه نه کړي د سپېد او ژبې ماته د څنگلونو چوپتيا  
 چې هېښمه د ښېرازی، ټولې بېدياوي سمې غرونه پرېوي...

#### نولس خپيز غزل:

پسرلي ول دي گلغونچې، بيا د گلخانگو په کوڅو کې نغښتې  
 بيا يې لمبې د چاله وينو، ټوکېدلو چمپېلو کې نغښتې  
 د زمولې ځمکې په رگو کې، زرغونتيا له سره سا اخلي بيا  
 بيا تاند لباني تلوسې، د چمنو په شينيلو کې نغښتې...

#### شلخپيز:

پرېږده، تور تياره برخليک مې، وټو کې لکه سپيدار  
 سپينې سپيدې بيا

د سبا خراغ مې وڅښې، وروستی څاڅکی د ننځرو

د توري شپې بيا

ونغاړي چې تر گلکڅه، د ژغورتيا د

واپتونو تنابونه

نه کړي ښکېل د ژوند بېرې مې، د نېپتون نوح

توپاني مستې خپې بيا...

څلېرو يشت خپيز غزل:

تاند ښپرازه پسرلي دې، وانوم چې د وړمينو،

خورو څنوله گليونه

گوندي بيا مې شي په برخه، د کرلو پرندو وينو،

د گلمينو گلبونه

د گلپاني په شان زړه دې، چې زغملای کله نه شي،

توپانونه د وختونو

پام ونه کړي غځونې، پر ورېښمين بستر د ناز دې،

خوبولي تېر يادونه...

(ساندې او سندرې، ۲۵-۴۷ مخ)

په ازاد شعر کې بيا چې مسرې هرو مرو برابرې نه وي، نو په يوه يوازې بېلگه کې

يې د مسرو بېلابېلې کچې موندلای شو، خو دلته يې پر څو لاسته راغلو بسنه کوو.

مينه وال کولای شي، د اړوندو اخځونو له مخې يې نورې بېلگې هم پيدا کاندې.

۱۹ خپيزې، لکه:

او شي د لمر زرينې وړانگې

د بهاندو شنو رودونو

جړاو...؛

۲۰ خپيزې، لکه:

له وړمو ستا د پښو خاورو  
رازغون زما د ژوند ټول پسرلي شول...؛

۲۳-۲۴ خپيزې، لکه:

چې هر بناخ او هر ه خانگه دې بيا هله ناو کيو د چمن ته، چاندي پسرول شي،  
پانه پانه دې د لمر مزدک له پاسه هريوه د زمردو جړاو خول شي؛

۲۶ خپيزې، لکه:

دېر مهال شو  
چې د باغ د جلو هلي تېرې ذهن په کوڅو کې  
مینه وړې ترانې د باران  
نه انگازه کېږي...  
(پوهه او گروهه، ۱۵ مخ)؛

۲۷ خپيزې، لکه:

لکه ونغري له مخې نهنگان د غرڅپو د توپانونو،  
له سپرلو ډکه بېړۍ...

(د سبرونو نڅا، ۱۹ مخ)؛

۲۸ خپيزې، لکه:

څه شپېنۍ تورې شېبې مې راوړې مری د ژوبلې پرهړلې لولنگرې پاکې مینې...؛

۲۹ خپيزې، لکه:

... او ونغاري ترپایه امېدونه

د اور وینو د برخلیک هغه ناپایه  
خونړی دوتر...

(زما نړی، ۷۴ مخ؛)

۳۱ خپیزی، لکه:

پر تمپزو مې خوږ بویي د خپل تالا والا گلبن،  
د ناسپرلو گلغوټیو د موسکاوو لگي...  
(نوی پېری او نوی زری، ۱۰۰ مخ؛)

۳۲ خپیزی، لکه:

خه ساره ساره بادونه د ناپایو و اټونو رالگېږي، پر ساره سمخ بورجل د زخمي زړه  
مې،  
خه زاړه زاړه یادونه مې د ستړي ستومان ذهن په کوڅو کې، لبر کېږي، تپېږي او  
نگوښېږي...  
(هماغه ۱۳ مخ؛)

۳۲ خپیزی، لکه:

نه پوهېږم چې ترخ به ستا د خانگو زمول خانگونه له ډېر نیازو، نهیلیه د هسک  
خدای ته هسې پورته په دعا وي،  
گوندي هغه به هم ورځ وي چې باران دې د باورد وورو پرېوي، ستا د دنګې هسکې  
ونې د خزان سپېره گردونه؛

۳۹ خپیزی، لکه:

خه ناشناسان بوږنورې اندېښنې مې بیا په غوږ کې د تبجنو جلو هلو تکلوراپو کوي  
د ځوانیمرگو سرخوړلو سبرونو سرې ویرنې...

(هماغه ۱۳مخ)؛

۴۰ خپيزې، لکه:

د مهال د پسرلي په زېريگرو شنو شېبو کې توتکۍ د، پاکې مينې خپروي د هسک  
پر لوري د الوت د برم خانگونه...،  
يا: زه پوهېږم چې داستا پر لولپه سوي گوگل او دنگه ونه، خه تېرېږي د اېرېژ د هسي  
شان سرو سيليو په بهير کې...

(هماغه ۱۱مخ)؛

۴۴ خپيزې، لکه:

شنه خوبونه د سپرې وچې بېد يا د نهيليو ناسپرلي، بورېډلي له پرتم د تکو تورو  
شنه و وريخو د پانېرېژو پسرليو،  
نه چې بيا د کوم يو ستوري پر مرگ بولي پرېنتې د خاخ پرغز د، لمرمزدک په  
کنگرو کې د کنگلو زمهريرو عذابونو ايتونه..

(هماغه ۱۳مخ)؛

۴۶ خپيزې، لکه:

وسپرل زما د ژوبل زخمي زړه په نارنجباغ کې د زلميو،  
هوسو د پهررونو سوو خريکو ستا د پېغلو تلو سو د سرکو شونډو گلکڅونه...؛

۴۸ خپيزې، لکه:

په رگو د وچکالی د خزانزمو لو گلېنو کې پيلامه د، نوي ژوند د ټوکېدلو لکه وينه د  
باران د ښېرازی د پسرلي په چلېدو ده...؛

۵۱ خپيزې، لکه:



اخ، چې خومره سپرلنۍ ښکلې رنگينې شان شېبې زما او ستاد، خزانزمو لې گډې  
مينې له وربويه هسې لېرې دي بې اغېزې  
د نېستۍ د نشت اباد د د نشت پر لوري...؛

۵۲ خپيزې، لکه:

نيمه خوا بلبلان ويني په هېنداره د رنوب کې د شپېنيو،  
ترمو او ښکو د باورد سباوون د رنگينيو د زلميو تکلونو  
مرجاني سره بهيرونه...

نوې پېرۍ او نوې زړۍ، ۱۰۰، ۴۴، ۱۳، ۱۱مخ؛ د سبرونو نڅا، ۱۲-۳۷مخ؛ زما  
نړۍ، ۷۵، ۷۴، ۱.)

د اوږدو مسرو د لړۍ په پای کې دوې دوه مسره ييزې او درې مسره ييزې ویرنې  
وړاندې کېږي.  
۱) د پاچا خان يو بيته يا دوه مسره ييزه ویرنه چې رومبني ۱۹ خپيزه او دويمه يې  
۲۳ خپيزه ده:

هغه لوی زړه نور په پنجره کې

د گوگل د تاريخ ودرېده

چې يوه بشپړه پېرۍ

په پار د پاک او د سپېڅلي سترارمان درزېده!

(اند و واند، ۱مخ؛)

۲) د بي بي سي خبريال، ميرويس جليل درې مسره ييزه ویرنه چې رومبني ۲۳،  
دويمه ۱۲ او درېيمه يې ۲۲ خپيزه راغلي ده:

هغوی په ټوله تورزړۍ

زما د بن د وروستي چوني

مرۍ و مروړله،

او په خپل ټول وحشت يې ،  
 وروستی نغمه د ژوندانه  
 ورځني و ترور له !  
 (زما نړۍ ، ۷۵ مخ .)

ماته يا لارغه يې مسره

ماته يا لارغه يې (وقفه يې ( مسره ، يا د منلي ) ← ۱- خپرکي (په نومونه)) نيم مسري . ( ) ، هغه ده چې په منځ کې يې يوه لارغه (وقفه) راځي . کوم شعر چې له همداسې مسرو څخه رغېدلی وي ، هم مات يا لارغه شعر بلل کېږي . داسې چې لومړۍ ټوټه پر څلورمه څپه خجنه راځي او پېنځمه يې ناخجنه ، بيا لږه سا اخېستل کېږي او دويمه يې هم همداسې پر څلورمه خجنه راځي او پای ته يې يوه ناخجنه پاتې کېږي . که لارغه په منځ کې رانه شي او ټوله مسره په يوه سا وويل شي ، د لومړۍ ټوټې ناخجنه څپه له ورپسې درو څپو سره ملتيا کوي او خج پر پېنځمه راځي . په دې توگه څپيز- خجيز سېستم رنګېږي او تول و تال له منځه ځي ، په دې لړ کې د ادبي شعر زياتره لس څپيزې څلوريزې راځي چې له ((**لا حول و لا قوت الا بالا**)) سره يې تول برابرېږي ، لکه د خوشال هغه:

وخت د پيريه - راغی خوشاله  
 لادې پر زړه دي - دا خو خياله  
 خيال د ننگونو - خيال د جنگونو  
 خيال د دلبرو - له خط و خاله ؛

د کاظم شيدا ، لکه:

غلط بېخايه - پر خپل وړانه يې  
 هوا دې آس دی - ته پر يانه يې  
 ژر به دې ځای شي - دا تورې خاورې  
 غافله څاڅکۍ - د بارانه يې ... ( ۹۳۵ مخ ) ؛

د حميد مومند ، لکه:

کله به راشې - پر هند براته  
 کله به کښېښې - ماته مخ ماته

خو ته را درومي - پکې ډيوې ږدې  
 غم به کاخونه - (( حميد )) ( ميراته ) حميد ۴۱۱ )  
 [ دلته )) حميد ( يو خپيزول هېښنده برېښي ، بنایي له آره )) ما (( اوسي ! ] ... ؛  
 د قلندر اړيدی درستو خلوريزو هم د حميد په لاروی ورته بڼه راخپله کړې ده ، لکه:  
 زه دې د وصل - په تمه گرځم  
 هجران دې وسوم - له غمه پرځم ... ؛  
 د کامگار ) ۱۸۳ ( ، لکه:  
 زما دلبره - د تاله درده  
 سترگي مې سرې دي - گونډه مې زرده ... ؛

دا وروسته خلوريزه که څه هم يوولس خپيزه ده ، خو بيا هم لکه د لس خپيزو په څېر لارغه يې ده  
 چې د هرې مسرې لومړۍ توپه يې پښخپيزه او دويمه يې شپږخپيزه راځي:  
 د خداي لپاره - د دوست په روی دې وه  
 د وفادارو - بنكلو په خوی دې وه

\\\\\\\\

د رنځورانو په های هوی دې وه

کاظم شیدا نه یوازې زیاتره خلوريزې ( رباعیات ) له ورته ماتو مسرو سره پېيلې ، بلکې يو لړ  
 غزلې يې هم په ورته خپيز - خجيز ويلې دي:  
 - لويي که مومي ، زنهار لويي کړه  
 چې مکافات شته ، جز نیکويي کړه  
 وابنه په خوله کې ، د کهکشان نيسي  
 حال د اسمان وينې ، فتنه جويي کړه ... (هماغه ۸۵۵ ؛)

( اوسني ) شعريو ورتو ځېل:  
 د زړو پر ملک يې ، وار چلاوه چې ،  
 هغه واکمن چا ، له تخت راکنېست ...  
 چې يې غمي ول ، د هسک برم ستوري ،  
 چایي له سره ، آخول را پرېست ؟ ) اند و واندي ۳۱۵ .)

يوه دولس خپيزه مسره چې رومي نيمکۍ يې پښخخپيزه او دويمه هغه يې اووه خپيزه راغلي  
د:

نه پښخوس سل او، دوه سوه کاله پرمخ،  
نه خوارلس سوه، شپږ زره کاله پرشا...  
تباہ برباد کړو، هسې افراط و تفريط،  
خې چې راخپل مو، کړو دا خپل نن و سبا (! رزم و بزم ۱۴۰)

همدا راز يوه داسې ديارلس خپيزه بېلگه چې د يوه سندرغاړي (احمد مرید) له مخکې چمتو  
کړي کمپوز سره سم يې لومړۍ مسرې له آره اوو خپيزې او دويمې يې شپږ خپيزې راغلي، خو د  
نابري (تصادف) له مخې يې د پای بيت لومړۍ مسره له يو برابر دوه اوو خپيزو ټوټو څخه  
رغېدلې او يوازې وروستۍ هغه يې لس خپيزه ده چې پر دوه پښخخپيزو ټوټو وېشل شوي ده:

چې په انگار د شونډو، دې کړم کباب کباب  
نوراته مه ستوه، اوس يې شراب شراب  
بانه دې غشي غشي، وروخې ليندۍ ليندۍ  
سترگې نرگس نرگس، مخ دې گلاب گلاب...  
بيا به هم لاس وانخلي، ستا له زړې مينې زيار،  
که وي ثواب ثواب، که وي عذاب عذاب!

**همدارنگه ځينې ولسي شعرونه، په تېره غزل هم درواخله، لکه د پاينده محمد کره وال د اېبلگه:**  
////////// اشنا نه راځي

دا لاندې پېيلی متل د يادشويو څلوريزو غوندي له ورته خپيز- خجيز تول و تال سره ورته  
ځانگړتيا لري:

دا عقل ستاوو، که دې پور کړی دی؟

پرون سر سپين وو، نن دې تور کړی دی!

بنايي، په پارسي او عربي هغه کې د دې راز شعر څرک هم ولگي، ځکه په پښتوکې يې  
نومېرونکي او نوموونکي، تر مکنزي هم له مخه، استاد رشاد دی، او هغه، لکه په لومړيو  
شنو کې يې چې يادونې راغبرگې شوي، تر ډېره د همدغو ژبو له گوټپېره پښتو شعري سېستم،  
او په دې لړ کې بېلابېل رغښتي ځېلونه (ژانرونه) ورڅېړلي دي.

## خپيز كمى زياتى

لكه په تېره دولس خپيزه ماته شعري بېلگه او همداراز د بدلېچ د لومړي چاپ ۵۸-۵۹ مخ (د غني خان او خوشال په اړوندو بېلگو كې يې يادونه شوې، په پښتو خپيز- خجيز سېستم كې خج تر خپې لومړي او زيات بنسټيز ټاكنده نقش لوبوي او په دې توگه په يوه شعري خپل كې د يوې خپې كمى زياتى كوم ناسكيندى توليز تاوان نه پېښوي. په دې لړ كې هغه شعري خپل راځي چې له خجپاي سربيت (مطلع) سره راپيل شوى وي، په ټوليز ډول يې ناپېښليزې يا بېقافيه (غير مُصرَع (مسري تر)) مُصرَعو (( هغو يوه يوه خپه زياته راځي، لكه په دې لاندې بېلگو كې:

بيا له كومه راپيدا شو دا بهار  
چې پرهر لوري يې ملك كړ يو گلزار...  
درست پښتون له كندهاره تراټكه  
سره يو د ننگ په كار پټ و اشكار... (خوشال، پ)؛

گوره هسې كردگار دى رب زما  
چې صاحب د كل اختيار دى رب زما  
خه مانې چې د دنيا او د عقبا دي  
د همه وارو معمار دى رب زما... (رحمان)؛

هر زمان پرهر ساعت خيال د مين  
په سينه كې مې خرخېري لكه ستن  
له نيستې سروې موندلې سرلويي ده  
خودي پرېباسي نښتر له بېخ و بن... (كامگار ۷۴)؛

- پر دې خاوره مال و سر بايللي ما  
- درد و غم د زمانې زغملي ما  
پرځاى كړى يې ما ننگ و نام ناموس دي  
ترې غاوره غليمان شړلي ما... (سوزونه او سازونه ۴۸-۴۹)؛

- لويديځيانې نن سبا درومي پرشا  
لېږدوي د لاس كڅوړې چې پرشا

له كور اور و چوچ و پوچ نورې بېزارې  
داچې خوښې دي له كوره پر سارا) اند و واند ۲۰۸؛

- كه يو وخت مې پر دنيا پرې شوه ځيره  
او مرگ واپسته زما د ژوند شيره  
ويړ ژړا به پر ما نه كوي له دوده  
نه خيرات يوه پيسه او كسيره... د مرجانونو څانگې ۲۷؛  
غولوي به مې په نن سبا ترڅو  
ماته غوره يوه)) نه (( ده له سل)) هو ((  
داچې ستا ژمنې زما تر ژوند اوږدې شوې  
ورم به خاورو ته اسره ستا د ككو... گلکڅونه ۹۳-۹۴.)

## ۴- څپرکي

### پښېله (قافيه)، پښېليز آرونه او ويارونه

لومړۍ برخه

پښېله يا قافيه (Rhyme) او پښېليز آرونه

لکه په لومړۍ برخه کې چې يادونه وشوه، قافيه له آرې شعري مقولې (مخيله موزون کلام) سره نه، بلکې له راوړوسته غځېدلې هغې ((مخيله موزون او مقفې)) سره په تړاو تر څپرې لاندې نيول کېږي.)) پښېله ((د استاد رښتين له خورا ښو نيولو چېز مونو څخه ده او دودول يې بېخايه نه دي. پخوانی انگرېزي اندول يې راييم rime وو چې د زرې فرانسې له rime څخه يې سرچينه اخېستې وه، خو راوړوسته يې د رېتم (rhythm) وزن (تر اغېز لاندې ليکدود rhyme ته راوښتی دی. الماني اندول راييم Reim هم له ((منځنۍ کره الماني)) ريم rime او بيا له هماغې زرې فرانسې rime آره اخېستې ده.

د عربي نومونې له مخې قافيه جوليزه (لفظي) همغږي او مانيزه ناهمغږي ده، له دې څرگند او ي سره:

که لفظي يووالی د همجوليزو (متشابهو) ويونو (لکه گته د سنگ او گته د فايدي په مانا) په بڼه وي، نو د مانيز توپير له مخې سره بيا هم همقافيه کېدای شي، که نه، لفظي توپير يې سره اړين دی. په اروپايي شعر کې چې همجوليز ويونونه دې سره همپښېلې (همقافيه) شوي وي، چېرې مخې ته راغلي نه دي. په دې ډول پښېله داسې راپېژني:



د الماني سيند كښونكي ( Wahrig ) په وينا: له بېلا بېلو سرغړونو سره د يوې يا ډېرو خپو هماهنگۍ ته قافيه وايي، په دې آر چې سرغړونه يې سره يوراز نه وي؛ د انگرېزي (Collins) ليكوال يې: په شعري ليكو (verse lines)، ويونو يا خپو كې د پای غړونو سمې سميا قافيه يا قافيې بلل كېږي.

هغه ويونې چې وروستي غړونه يې سره هم رنگ وي، د عربي په خپر په لويديزه نومونپوهنه (ترمينالوجۍ) كې هم پښېلويي (قافيي كلمه) بلل كېږي، لكه واخلي الماني Reimwort. تركوم خايه چې راخرگندېږي، اروپايي پښېلې، په بله وينا، پښېلغړونه (قافيي توري يا ارکان) د عربي يا پارسي دې غوندي دومره ډېر او پېچلي نه دي، د ساري په ډول تر (( له مخه واوبل يا حرکت په پام كې نه نيول كېږي، او په دې لړ كې انگرېزي command|demand د غورو قافيو له بېلگو څخه گڼل كېږي.

قافيه انديشم و دلدار من

گويدم مينديش جز ديدار من

حرف و گفت و صوت را برهم زخم

تا بې اين هر سه با تو دم زخم (مولانا)

يا د) بهار ( له پاس راوړل شوې بېلگې دا يوه كړۍ: صنعت و سجع و قوافي هست نظم و نيست شعر اي بسا ناظم كه نظمش نيست الا حرف مفت او يا:

د خيال انځور ستاد بېسارې ښكلا،

د قافيې په قاب كې نه خايېږي...

ستاد موسكا د نوو نوو رنگينو سپمفوني،

نور په شپېلۍ رباب كې نه خايېږي!

(پوهه او گروهه ۲۷)؛

او د مولانا تر اغېز لاندې:

. كله چې را پېښه شي

پر كور د شعر،

سترگې دې عروض و

هم بيان شي بيا...

شونډې دې له شونډو سره  
شي همقافيه هله!

(زما نړۍ ۲۹).

آره او نا آره پښېله  
آره قافيه هغې ته وايي چې قافيه يې له يوه يوو ستوي ويې رغېدلې وي، لکه:  
خو يې پاتې ستا له مرگ نه کړم نامرېه  
چې په خوږه د ولس کې غواړې لوړه  
(سوزونه او سازونه ۳۵)؛

که له دوو وييو څخه جوړه وي، نو يې نا آره يا معمولي (بولي، لکه:  
که دې خاوره که هواده  
تاته راغلمه هېواده) هماغه اثر ۳۲؛

---

که ساقي د پيالې ست وکاندي ماته  
هغه دم به صد ساله توبه کړم ماته

---

ژرېه رسوا شې د مضمون دزده  
جامه غمازه د جامه دزده  
کله پتېږي له مبصره  
متاع په بلخ کې چې د قندزده) شيدا، دېوان ۸۴۴، ۱۹۲۵)؛

شيدا) هماغه ۳۲۱ - ۳۲۹ ( په پرله پسې درو غزلو کې د اړوند ويې د پای خپې په توگه ))-ته ((  
او وستربل) ته ( سره غاړه غړۍ کړي او په دې چم يې دواړه ډوله پښېلې سره اخښلې راخښلې  
دي، لکه: چاته، سباته، ماته) شکسته (، زياته، حناته، خودآراته، دلرباته، رعنا ته، خاک پاته،  
تحت الشری ته، دارالشفاته؛... زياته، شيداته؛ بېرته، چرته، درته.

همجوليزې پښېلې) متشابه قافيې (

دا چې له دوديز- عربي پېژند) تعريف (له مخې قافيه جوليزه) لفظي (همغږي او مانيزه ناهمغږي  
ده، نو په دې ډول همجوليز يا متشابه ويونه) homonyms & homographs (، په بله وينا،

هغه ويونه چې غريزي (لفظي) او هم ليکنی-بني يې سره يو رازوي او ماناوي يې نه، نوسره قافيه کېدای شي. د ساري په توگه گټه (سنگ) او گټه (فايده) سره په يوه شعر کې غاړه کول، نه يوازې پښېليز ويار) قافيي عيب (نه رامنځته کوي، چې لا شعري رنگيني هم زياتولای شي. د استاد رشاد په وينا) ولي محمد! (مخلص د درست غزل پښېلي تر پايه) سپيني (( له گړنيزو رنگا رنگيو سره راوړې دي. داسې پښېلي په لومړي ليد سره سري ته بېخونده بياخلي (تکراري) برېښي، خو همدا چې يې پر مانيز توپير سر خلاص شي، نو بيا ځنې خوند اخلي. دا دی، دلته يې اړوندې شعري بېلگې وړاندې کوو:

اورد مينې هسې پوخ کرم

چې خامي راكې هېڅ نشته...

نورد ژواک لپاره ځواک شوم،

نور مې ډار نشته له نشته!) وينه او مينه ۸۵؛)

---

- کله دي واړه پښتانه پښتانه

کاشکې يومخ شي پښتانه پښتانه... د مرجانونو خانگي ۱۰؛)

- ترڅو به پرمخ نغاړو هريو) خپله (خپله لاره

بېللي بېلابېله يو له بله خپله لاره

شو سرد تباهي پر گړنگونو باندي ځکه

چې نه مو کره توپير له پردي) خپله (خپله لاره

که سوې د بري برم د نيلى، وخت رابنکلي نه کرې

دا و نه کره هېڅکله مو- را) خپله (خپله لاره

په ځان پسې مو رننگ کره ترشا پلونه په لوی لاس

کره پرې مو هم د تېښتې- په) خپله (خپله لاره... ساندي او سندرې ۲۷؛)

---

-)) لېمه (( د ډېرگري په توگه د) سترگې (او د يوگري په توگه د) کسی (په مانا او له داسې نورو

گړدودي مانيزو توپيرونو سره په دې لاندې غزل کې داسې جوړه جوړه راغلي، هغه هم لومړی

يې پښېله او دويمې يې لړيا رديف رامنځته کړی دی:

نه لوتوي چاوبل چې لېمه لېمه

تاخو زما لوت کره په لېمه لېمه

بنخ دې چې لېمه راته لېمو کې کرل

ښکاري ټول جهان راته لېمه لېمه... د مرجانونو خانگي ۱۸؛

---

((-)) اېستی (( د ليکوال په يوه غزل کې، يو خواله بېلابېلو بېلښتي) اشتقايي، شبه اشتقايي ( رغاونو او بلخواله يوڅو گړنو) اصطلاحاتو ( سره هم لږوډېرې ورته پښېلې رغو لې دي:

د وخت توپان پر مخ اڅېستی يمه

د برم له تخت يې را کښې اېستی يمه

زه د مهال يو سپين نالوستی کتاب

که چا به تش هسې پرانېستی يمه

يو سپين ازاد، بې تول و تاله شعر

نه چا پېيلی، نه امېستی يمه

سترگې پر لار ورته په نن سبا کې

ډېر يې د ژوند له ژندرو اېستی يمه

چې يې يوه هم پرځای کړې نه ده

په هسې ژمنو يې تېر اېستی يمه

شيطاني لمسو په گناه د مينې

له ارمانې فردوس را اېستی يمه

نغارم پر مخ دا، خپله لار به بيا هم

څه که يې اوس ترې، راجار اېستی يمه

بيا به هم پاڅم، ملا به سمه کړم زه

نول و ناورين که را پرې اېستی يمه

تل ځم پر مخ، که څه هم سم له لاسه

ناخوالو شاتگ ته اړ اېستی يمه

پوره مې نه وه، که نه څو واري يې

ژوندی پر قبر ننه اېستی يمه

د تلڅوراندي بلهاری، پر بنښي،

د مرگ تر پولې پورې اېستی يمه! ۱۰-۵-۰۶؛

---

((-)) سراڅېستی (( همجوليزه) همزمان تر بنښتي ( پښېله يې هم په يوه څلوريزه کې:

تا که زما غم دی پر سر اڅېستی،

زه هم دا ستا غم يم پر سر اڅېستی...

دا ستا په مينه کې ټول نوم و نښان،  
په بيه ماد مال و سراخېستی. (اند و واند ۲۲۸.)

### غبرگې پښېلې (قافيتين)

هغه شعر چې غبرگې پښېلې (قافيتين) ولري، غبرگ پښېلېز يا ذوالقافيتين ( double rhyme ) بلل کېږي چې په دوديزه شاعري او بيا پښتو دې کې يې بېلگې ډېرې راغلې او لاله جوليزو انځورونو (صنایع لفظي) څخه هم گڼل شوي دي. هغه دا چې شاعر د يوې پرځای دوي غبرگې قافيې په يوه غزل، قصيده يا بل شعري ځېل کې سرتريايه، يا په لومړيو څو کرېو کې راوړي. بېلگه يې لکه په لاندې غزل کې چې هممهال يې لومړي دوه بيته سر پر سر (( مصرع )) هم راغلي دي:

چې رامات کرها بېلوره، تورک شاهين وزرما  
پښتنې مينې ته مات کر، نازنين نظرما  
يه زړگيه! ته چې وينې، دارنگين دوترزما  
دوترنه دی، دی خونين دوترزما  
ننوا تي يم راغلی، پرزړه غوخ له رقيبانو  
و پېزه په تورو څڼو، دغه خوړين پرهزما... ترپايه (گلکڅونه ۷)؛  
استاد رشاد) «لومړی څپرکی (د غفور لېوال د) «هوسۍ» (په ازاد  
شعر کې هم يوه ورته بېلگه سهي کرې ده:  
د هغو دنگو شاخلميو ژنيو مرگ وم چې شپېلۍ غږوي  
چې چېرته ناست وي په کې او سپورمۍ نخوي

### غبرگې پښېلې او غبرگ لرونه

هڅاند ليکوال اسماعيل يون چې که پخپله د ازاد شعر هميوني دی، بيا هم له قافيوال شعر سره دومره لېوالتيا لري چې د بېلابېلو ډولونو، لکه بې رديفه قافيوالو، رديفي قافيه والو، غبرگ قافيوالو... هغو دښه ترا ډاگيزونې او پېژندنې لپاره يې هندسي نښې نښانې ورتاکلې دي. په دې تراو يې د اسحاق ننگيال)) خيبري تنده (( نومی غزل پرمخه ورغلی چې په پښېلېزو (مصرعو) مسرو کې يې پرله پسې غبرگې غبرگې قافيې او غبرگ غبرگ رديفونه کارولي، له غبرگو پښېلو يې هم دويمې هغه بيا ترپايه)) چستې (( راغلي دي، لکه:  
ټول عمر درنه ده، سپکېدو ته يې چې پرې نږدې  
خاوره پښتنه ده، او پردو ته يې چې پرې نږدې

پر پرده خيبري تنده، چې بيا په وينو ماته شي  
گر مه معرکه ده، وچېدو ته يې چې پرې نږدې...  
(سمسور او پياښه، ۱۴-۲-۱۰)

### ډ پر پښېلي

همداراز د عربي ذوالقافيتين تر څنگ په پښتو کې ډ پر پښېلي يا ډ پر پښېليزوالي او يا ډ پر قافيوالي هم دود درلودلی چې (( زنجيري چاربيتې )) ( ورسره جوړېدې او نومول کېدې. دغه کار هم، لکه ذوالقافيتين ( نن سبا کوم شعري انځور نه بلل کېږي، بلکې يوازې سندريز خوند وراکښون زياتوي. څنگه چې اړوندې چاربيتې زياتره د لوستو )) نيم ولسي (( ناظمانو له خوا جوړېدې، نو د پښتو قافيو د تنگسې )) ( له کبله د بېخړته عربي او پارسي پورويونو کارونې ته اړوتل. وروستۍ بېلگه يې د سيد طاهر بينا هغه وه چې پر ۱۳۵۱ ل. کال يې په کابل مجله کې خپره کړې وه او ډ پر عربيزم يې ليکوال يوې سوچه پښتو )) څلور کړيزې (( ويلو او خپرولو ته اړېستې وو:

خدا يرو که له مينې به دې وگرځم

ستا له سترگو وگرځم

يه زما د زړه سره!

واخلي پر بنټه، که څه هم سا له ما

وابه نخلي هېڅکله خوتا له ما

خو نه شې پخپله ته جلا له ما

زه به مې له خپل هوډه و نه گرځم

ستا له سترگو وگرځم

يه زما د زړه سره!

(... سويس، ۱۲-۲-۱۹۷۰)

### لر (رديف)

لر يا رديف هغه ويی يا وييغونډ، غونډله يا غونډله غونډله دی چې تر قافيې وروسته په هماغه يوه جوله او مانا په اړوند شعري ځېل کې تر پايه راغبرگېږي. لکه چې له مخه يې يادونه وشوه، په قافيوال شعري ډ دغې برخې زياتونه د عربو نه، بلکې د عجمو (پارسيوانو) نوبت بلل شوی او موخه يې د لابنه ترا تول وتال، په بله وينا، موسيقي سمبالتيا انگېرل کېږي. رديف ته د

قافيې د يوه پاڅور په سترگه كتل كېږي او په دې توگه كه له پښېلې سره لږ يا رديف و نښلول شي، لږواله پښېله)) مردفه قافيه (( بلل كېږي.

لكه په تېر څپرکي كې چې ورته نغوته وشوه، د رديف ډېر اوږدوالی هسې يو ډول او فېشن دی او تل خوندور نه پرېوځي. په کلاسیک پېر کې يې له ستر خوشال پرته د نورو په هغو کې دومره اوږدې بېلگې نه ليدل كېږي، مگر په ننني غزل کې بېخي دود و مود، يا ډول و فېشن گرځېدلی او ځينې لا ترې د کاراسانۍ لپاره کار اخلي.

نه څپيز رديف، لكه خوشال:

له حاله بې خبر شه كه شته شته كه نشته نشته (ك. ۲۹۴ مخ).

- خادم:

خادم باد سبا يم، كه وم وم، كه نه وم نه وم (د مرغلرو امېل، ۲۸ مخ).

- ف. گران:

لامې د شېبو گلان پرېږده چې خړوبه شي

تېرې د اوبو گلان پرېږده چې خړوبه شي (۱۳)

- فردا:

گوره اننگو، ته دې اوښکې مې جرگه درځي

تمه د خولگو، ته دې اوښکې مې جرگه درځي (د گلپانو پرځې، ۴۹)

دا سوی ستي وطن پرېږدئ چې لږ و خاندي

دغه غيرتي وطن پرېږدئ چې لږ و خاندي

يوولس څپيز، لكه:

... مرمه بې له تانه ما مه پرېږده يوازي...

د تاندزلمي شاعر شهاب الدين پكتياوال په يوه سندريز نظم كې دولس څپيز رېكارډ ټينگ

كړی دی:

سره گلونه راته وايي، ارمانونه راته وايي

گودرونه راته وايي، زما غرونه راته وايي...

(ليکوال، پېښور، رومبۍ گڼه جنوري ۲۰۰۶ ز)

په دې توگه دغه راز نه څپيز رديفونه دوه دوه بشپړ غونډونه (رکڼونه) جوړوي او يوه څپه يې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه څپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قیاسېږي. په درو گونو (وگړني، ليکني يا ديواني او اوسني آزاد) شعري ډولونو



کې داسې بېلگه تر اوسه ليدل شوې نه ده چې لومړۍ څلور څپې يې ناخښې وي، يا په بله وينا، يو غونډ يې نه وي جوړ کړی او پر پښځمه خښه څپه يې پيل موندلی وي. مانا دا چې خښ هېڅکله له څلورمې څپې تېری نه کوي او که نه، هغه شعر به هرومرو بې تول و تاله (بې وزنه) وي. د همدغه آر (اصل) له مخې ځينې اوږده (پور) - (وييونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلاي نه شي، لکه) اهورامزدا (يا) نيکاراگو (چې د پښتو خښو هڼې) اکسنټولوجي (له مخې يې منطقي يا عادي خښ پر وروستی څپه راځي، حال دا چې دغه څپه پښځمه ده او تر څلور څپيز غونډ (رکنه) وتلې ده. له) لارغه يې يامات شعر (پرته، پر بله هره) پښځمه، شپږمه... (څپه يې خښ راوړل له پښتو وينگ سره اړخ نه لگوي.

### دويمه برخه

#### پښېليز ويارونه (قافيي عيبونه)

تر هغې د مخه چې قافيي ويارونه او اړوند رديفي ويارونه تر څېړنې لاندې ونيسو پکار ده قافيه او رديف وپېژنو:

پښېليز غرونه (قافيي توري) يا نمت وپي رانغاړي او يا يې وروستی برخه، لکه: اند - بند - جنگ - دنگ - خوړ - خوړ... داسې چې د نظم له پيله تر پايه پورې يې د بېلابېلو ټاکليو ټوټو (مسرو) په پای کې هغه تکرار کړي وي. که د يوه بيت هره مسره قافيه او رديف ولري، بيا وايي چې دغه بيت دوه (دوره) لري او که هماغه وروستی مسره يې قافيه او رديف ولري بيا وايي چې دغه بيت يو (دور) لري، په بله وينا، غير مصرع دي رديف هم په (دور) کې راځي د قافيي او رديف توپير په پای کې دی چې قافيه تر پايه له هماغو او اوزونو (خځه جوړه وي او مانيز يو والی نه لري، مگر رديف تر قافيي وروسته په هماغه يوه جوليزه) لفظي (او مانيزه بڼه بيا بيا راغبرگ کېږي.

که په يوه شعر کې قافيي هم جوليزې او بې مانيزې (مختلف المعانی) وي، هم کېدای شي، د بېلابېلو قافيو په توگه وگڼل شي، لکه سره) طلا (او سره) جمع سرخ (، په بله وينا، د يوه شعر قافيي کېدای شي پر هماغو سربېره هم جوليزې) متشابه (هم وي په دې آر چې مانيز يو والی ونه لري او د رديف آر همدا دی چې له پيله تر پايه هماغه، هم جوليز او هم مانيز او سي. دا دی، دلته د يوشمېر مينه والو په پار د دوديز قافيي سېستم او اړوندو آرونو او ويارونو يو څه لاسوهلی نچوړ وړاندې کوو او په اتم او نهم څپرکي کې يې بيا له نوي گوتېپېره څه ناڅه راغبرگوو.

## د قافیې ارکان (سټني، اوازونه) توري

د عربي استادانو د قافیې توري (اوازونه) او نه، بلکې نهه بللي دي چې هریو ځانته نوم لري. په دې ټولو کې د منځ توري ډېر ضروري دي چې بې له هغه قافیې نه جوړېږي او له نورو اتو توريو څخه څلور د مخه او څلور ورځني وروسته راځي، خو د دغو ټولو راوړنه (همېشه یا همزمان) اړینه نه ده. مطلب دا چې کله وي او کله نه وي. د دغو توريو نومونه دا دي: ردف، قید، دخیل، تاسیس روی، وصل، مزید، خروج، نایره. په دې ټولو کې (روی) اساسي توری او د قافیې د ملا تیردی او نور یې مرستیالان او ملگري دي (سمندر، د قافیې کتاب، د پېښور چاپ، ۸ مخ، د رښتین اخیستنې، وړمه د ۱۳۴۲ کال ۱-۲ گڼه، ۸-۹ مخونه).

## روي او ترې وړاندې وروسته اوازونه (فونيمونه)

روي د قافیې زړی (هسته) جوړوي داسې چې نور اړوند ارکان یا اوازونه ترې مخکې او وروسته راځي. دا د قافیې د یو راز اوازونو (حروفو) په لړ کې همدغه اواز دی چې د مخه تر دې یو همرنګ بېواک (کنسونېنټ) یا ناهمرنګ بېواک له یو راز واوېل یا حرکت (زور، زېر، پېښ) راغلي وي او ورپسې نور ټول اوازونه - حروف (همرنګ وي، لکه -ن- په ځان، اسمان، جهان... یا -ب په مکتبونه، منصبونه، غضبونه... یا -گ- په جنگ، بنگ، تنگ... کې. یا -ر- په شکره، خبره، مرغله، خوندوره... په اور، چغهار، سهار او یا په ویر، تدبیر، ودیر... او په لور، خپور، څلور، کور... کې.

"روی" هر ورو بېواک (کنسونېنټ) نه وي، بلکې خپلواک (غږ) واول (هم وي، لکه و) (په ککو، دردو، پښتو... په کړاو، پړاو، لگاو... یا په نړیو، پسرلیو، کپړدو... کې. تر روی وروسته اوازونه) که وي (وصل، خروج، مزید، نادر او تر مخه اوازونه یې قید، ردف، او تر دا منځ حرکت) حذو (دخیل) تر دا منځ حرکت (اشباع) (تاسیس) الف (اورس) فتح بولي.

که روی حرکت (زور، زېر، پېښ) ولري یا د ژبپوهنې په نومونه یې وازه خپه جوړه کړې وي، "مجرا" بلل کېږي او که ساکنه وي، تر مخه حرکت یې باید تر پایه یو راز وي "چې دغه رو رازوالي ته "توجیهه" وایي، قافیې ویاړونه (عیبونه) په لاندې ډول دي:

۱- اکفاء: که "روی" گانې سره توپیر ولري "اکفاء" بلل کېږي او دا هغه مهال نابشل کېدونکی ویاړ دی چې ځای یې یو نا هموتوخی (هممخرج) (اوز) توري (ته ورکړل شوی وي، نو دومره ویاړ نه گڼل کېږي. په دې ډول "م-ن، ر-ړ" یا "ن-ن" یا "د س او" ص" په یوه "روی" کې راوړل روادې، لکه: په "کونه، پښتونه، غږونه" کې) (رشاد).

د لرو توخي، په بله وينا، ناهمو توخي (روى) بېلگه، لكه د محمد نور په دې لاندې بيت كې چې  
 ب (او) ت (سره روى شوي دي)  
 (مسته نجلۍ گرځي شتاب كې  
 نېغه گرځي منگى به مات كې)  
 دلته پر روى سربېره رديف هم بدلون موندلى دى.

۲- ايطاء په يوه شعري ټوټه كې د قافيه غبرگون (تكرار) ته وايي. په غزل كې تر اووم بيت او په بوللې كې تر څوارلسم بيت مخكې قافيه تكرار ويار گڼل كېږي، په دې ډول غزل متې يو ځل د قافيه تكرار اجازه لري او بوللې څوارلس څوارلس بيته وروسته بيا بيا دغه چانس تر لاسه كولاى شي. د دويميزې (مثنوي) په يوه بيت او د بند لرونكي شعر په بند كې قافيه تكرار څرگنده ايطاء بلل كېږي. البته په څلوريزه كې هم همداسې ارزول كېږي.

۳- سسته قافيه، په پښتو شعر كې يوه سسته يا سپكه (خفي) ايطاء بلل كېږي او هغه دا چې د قافيه د ورته تصريفي پايلو په توگه وي، لكه:  
 مخكه شنه، لابونه شنه، لمنې شنې شوې  
 طيلسان زمردي واغوسته غرونه  
 (بنكارندوى: پخ ۲۲)؛

...چې له آله له اولاده سره وسول  
 خداى دې نه كا څوك دا هسې مظلومان  
 چې په اور كې يو د بل لپاره سوخي  
 ما ليدلي نه وو هسې مخلصان  
 (رحمان ۱۱۱)

چې كوتلى وي په تبغ ستا د چشمانو  
 سر حلقه دى د جمله وو شهيدانو  
 ستا وصال د سر پرېكړو دى دلبره  
 ژوندي نه مومي جنت بې مردگانو  
 (هماغه ۱۲۴).

۴- چسته قافيه، چې تر گردانى پايلې (تصريفي ختمې) د مخه او زونه (توري) يوراز وي،

په بله وينا، (روى (وگرځي، دغه راز قافيه تر سستې هغې ډېره خوندوره راځي، لكه:  
 لېوني شول پښتانه په منصبونو  
 خداى دې ما ژغوري له هسې غضبونو  
 د كنگاش علم د چا دى، د تورزنو  
 لكه څوك لولي قرآن په پر مکتبونو  
 (خوشال: ك، ۱۷۲؛)

مه شه خوښ د پادشاهي پر تخت ختلو  
 همېشه يې غم كوه د پرېوتلو...  
 هغه زړه عبدالقادره چې مرده وي  
 پرگوگل دننه نه دى د ساتلو  
 (قادر خټك، پخ ۲۳؛)

مه واى هسې كلې چې د چرگو كولمې خورينه  
 شل خېمې په كور كې د نېستې له غمه مړينه  
 بل فكر يې هېر دى خو په غم د زرو پول دى  
 نر، بسحې يې واړه تنگې تنگې لرينه  
 (خوشال: ك، ۲۵۳.)

۵- عدول (سرغړاوى) درې ډوله دى) ۱) (د اوښتي پېر) مغيره حالت (نه پرځاى كول) ۲) (د قافيه سمون لپاره له اړوندې قافيه كلمې څخه يو څه كمول) ۳) (پر كلمه يو څه ورزياتول) ۴) (يا يې كره ليكنې بڼه اړول او يا) ۵) (د صفت و موصوف او يا خبر و مبتدا نه سمون.  
 ۱) (لكه د استاد رشاد په لاندېني شعر كې چې پاس يې د پښېلو يونو) قافيه كلمو (يادونه وشوه:

زارو زبـونه بیده پښتونه

په سترگو روڼده په غوږو كونه

دلته پښتونه بايد د بلنپېر) ندايه حالت (له كبله) پښتانه (واى او كونه) كانه، (روند) رانده).

يا لكه د خوشال بابا د بازنامي په دې بيت كې:

لوى هنر دى د بازانو په ساتل كې

مگر دا هنر پيدا شي په كابل كې؛

او يا هم د بنکارندوی د بوللې ځینې بیتونه، لکه:  
 مخکه شنه، لاسونه شنه، لمنې شني شوي  
 طيلسان زمردی و اغوسته غرونه  
 سپینې و اورې ويلېده کاندې بهېرې  
 لکه اوښې د مين پر گرېوانونه  
 هر پل رنې و يالې بهاندې خاندې  
 له خوبنیه سر و هي له سينگرېونه  
 (پخ: ۲۲؛)

د رحمان بابا (۴۹) (په يوه غزل کې هم "اغيار" په اوبنتي "اغيارو" بڼه نه دی راوړل شوی:  
 چې مې يار وليد پر سيمه د اغيار گډ  
 له غيرته مې لېمه شول پر خونبار گډ  
 او يا يې په يوه بل غزل (۵۱) مخ (کې):  
 هومره جور لکه يار له ما سره کا  
 نه دی هومره جور د اغيار  
 او يا هم په ورپسې مخ کې:  
 خو جفا قبوله نه کړې د اغيار  
 و به نه وينې په سترگو مخ د يار  
 البته دلته له گړنۍ ژبې سره سم "اغيار" يوگړی مفرد (کارول شوی دی.

(۲) له قافيې ويې څه کمول، لکه:  
 که مين زه پر گلزار يمه پر ځای يم  
 که د مخ يې په نندار (يمه پر ځای يم  
 خوشال: پ، ۲۰۲.)

(۳) پر قافيې ويې څه ورزياتول، لکه:  
 ای حضرتته ولاړم زه د عشق په لور) ه)  
 ورغلم حوض کوثر باندي في الفور) ه)  
 (جلال الدين: قافيه، ۱۸)

۴) د هم قافیه کولو په هڅه پر گړنۍ بڼه د کره لیکنۍ بڼې اړول، لکه: فسادي (فسادي) له بیاتي (سره اندولول: کې: بیا یې خوله په دا حيله سره بیاتي کړه د وصال رشته یې غوڅه فساتي کړه (هماغه ۲۴)؛

د خوست یو ولسي شاعر له خپل گړدود سره سم (بریدونه) (بریدینه) (کړي او له) (اخرینه) (سپینه) (سره یې همقافیه کړي دي چې د کره لیکنې گړدود) (معیاري پښتو) (پر وړاندې هم) ((سناد)) (ویار گڼل کېږي) (د ردیف په بدلون سره) (او هم عدول: توبه مې دې وي خدایه زمانه شوه اخیڼه ټگي برگی شوه ډېره څوک خبره نه کړي سپینه که زه ختا غږېږم ورونو فکر وکړئ دې ته پر درېیمه ورځ یوم واخلي بیا پردي وهي بریدینه (هماغه ۱۹).)

هر گوره پښتو کړ شوي) (مفغن) (پور وبي ډېرو شاعرانو همداسې کارولي دي، لکه د حمید په دغه وروسته بیت کې چې) (لیلی) (یې له) (خولې) (سره همقافیه کړې ده: یا نار ه د نیم بسمل مرغه له خولې ده یا مجنون ته معما بنکلې لیلې ده

۵) (د مېدا او خبر) (ایښی وایښونی) (نه سمون هم په عدول کې راځي، لکه په لاندېني شعر کې: پښتونه ستا د تورې واری مړی دې گور کې انتظار دی

۲- اقوا، تر "روی" (دمخه حرکتونه) (حذو) (بدلون ته وایي، لکه: زه پـرـوت بې علاجه د درو مې وکړه غور لمبې دي پر ما بلې کړې چې تا کړ کمیس تور دلته) (رو) (و) (ردف بلل کېږي او دواړه) (واوه) (یو رازنه دي) (جلال الدین: ۱۷).

د کامگار خټک (ديوان: ۷۴ مخ) په يوه غزل کې ساکنه روی) -ن (راغلی او په دې توگه منځنی حرکت) زورکې (بې لږو ډېر له زور او پېښ سره بدل شوی او اقواء ويار بې رامنځته کړی دی: هر زمان په هر ساعت خیال د مین په سینه کې مې خرخېږي لکه ستن... له نېستنی سروې موندلې سر لویي ده خودی پر بېاسي نښتر له بېخ و بڼي... د دنیا له غمه ځکه خلاص کامگار شه چې د زلفو غېل بې پرېوت پر گردن

د حمزه شینواري د) رايه چې يوه جوړه کړو جونگره په ځنگل کې (او د غني د) زما محل (په شعر کې پورتنی اقواء عیب لیدل کېږي. همدارنگه د غني په دې شعر کې: چې تېرېږي بېوفا عمر زما د ژوندون له بناخه ځي ثمر زما رحمان باباخو ځایه ورته کار کړی دی، لکه: - سل ځله که و خوري ناصحان ځيگر زما... - تېر شو په دا تمه پر درستا عمر زما...

۷- سناد یا د ردف بدلون چې تل یو خپلواک) واول (وي، لکه په گور) قبر (او گور) گي (او یا) گلگون (سیگون او شبخون) سره د) رنگین (همقافیه کول، لکه د سید رسول رسا په دغه شعر کې:

سهره گلگون د برسات  
مانبام میگون د برسات  
د شپې شبخون د برسات  
موسم رنگین (د برسات

یا د صنم گل) د اولمیر (په اواز کې دا بیت:  
نوی مین یمه زه  
نوی غمگین یمه زه

(۲) (تعدی) تېری (د نفاذ بدلون ته وایي. نفاذ تر روی وروسته هر حرکت) زور، زېر، پېښ (ته



ویل کېږي، لکه په لاندې بیت کې د ر (د حرکت بدلون):  
چسې راوړوې ته سترگې شرمگینې  
زړه مې روغ کاندې دا توري شرمگینې

۷) (غلو، د روی د حرکت بدلون ته وايي. هغه دا چې یو ځای ساکنه وي او بل ځای متحرکه او یا یې حرکت سره توپیر ولري، نو د غلو ویاړ) عیب (منځته راوړي، لکه د پورتنی بیت په شرمگینې (کې) ر (زورکی لري او په) شرمگینې (کې غړوندی) سکون.)

۸) (د فشار) خج (بدلون) زموږ په نومونه: خجونج (چې د قافیې په هماهنگه برخه کې خج بېخایه شي، لکه د) توره "سیاه"، سپوره، کمزوره... (په لړ کې توره) جنبه، ډله (راشي. خجیز انډول البته بې له هغې د پښتو شعر له بنسټیز) سېلابو تونیک (آر څخه گڼل کېږي او یوازې په قافیې کلمه نه چې د مسرې په هره برخه کې که دغه انډول ویجاړتیا ومومي، وزن ته وپرسوي، لکه په لاندې قافیې کلمو کې:  
چې مدام په زنکدن یم له اشوبه  
له دا هسې زندگيه توبه توبه  
(هماغه ۲۳؛)

۹) (لړونج یا د ردیف بدلون که جولیز وي یا مانیز یو ستر ویاړ گڼل کېږي، ځکه ردیف باید د یوه نظم له سره تر پایه همجولیز او هممانیز وي.

د حمزه شینواري په لاندې غزل کې "گډ" له آره د "مخلوط" په مانا ردیف شوی او بیا وروسته د "رقاص" په مانا هم راغلی دی:  
چې مکېز دې کړو دلبر و سره گډ  
نظر څه و، شو کوثر و سره گډ  
زه له عقله خبر نه وم چې سرکه وه  
ما په کړو د عشق شکر و سره گډ  
ده بېگانه د چا په مستو سترگو خښلي  
واعظ څه و، شو ممبر و سره)) گډ ((  
(غزوني ۴۱؛)

د ملنگ جان په دې لاندې شعر کې ردیف (دی) یو ځل مفرد او بیا (دي) جمع راغلی دی:  
 پښتونه ستا د تورې واری دی  
 مړي دې گور کې انتظار دي  
 یا د دولت لوانې په لاندې شعر کې چې د بنځینه مرستیال کې (ده) پرځای یې نرینه (دی) کارولی  
 دی:  
 بڼه صفت د پاک سبحان دی - چې حضور په هر مکان دی  
 لمونځ، زکات، کلمه، حج شو- بل روزه درمضان دی (ده) (جلال الدین: ۲۱).

## ۵ - خپرکی

### د شعر پښخگوني رغنډه ټو کونه:

ژبه- تول- واند- اند- ولوله

(ژبه- وزن- خيال- فکر- احساس يا عاطفه)

که پر نړيوال کچ لا تراوسه د ادب او بيا په ځانگړي ډول د شعر د هنري ارمان او ټولنيز ارمان، په بله وينا پر ژب ښکلاييز- ژب انديز (ديالکتیکي تر او ټينگار کېږي، نو پښتو شعر هم کومه بېدوډي) استثناء (کېدای نه شي او د دې ليد توگي پخلی کوي: شعر په کره کېښکلې او اهنکينه ژبه د اند و واند يا خيال او فکر ولوليز يا عاطفي تر او ته وايي، په بله وينا: شعر د احساس، واقعيت او تخيل ښکلې او زړه راکنونې غوټه ده چې آهنگ (وزن) لري او لوستونکی او اورېدونکی ترې خوند اخلي. شعر د هنر خورا لوړ ځېل) نوع (دی، تر بل هر ډول هنر يې ډگر لږ و ډېر پخپله زېږندويه برخه کې د هغو توکيو له پلوه چې د څرگندونې وسيله يې گرځي، لنډ تنگ او محدود دی... شعر په داسې ويونو څرگندنه مومي چې هم غږدی او هم منظره او هم ځانگړی افاده شوی سوچ) تصور. همدا خبره ده چې شعر د نورو هنرونو توکي پخپل ځان کې رانغښتي دي... (دوست ۲۷۵-۲۷۶ مخونه، د بېلینسکي پراخځ).

په دې توگه دغه وروسته پښخگوني رغنډه ټو کونه (متشکله اجزا (ژبه، آهنگ يا تول) وزن، واند) خيال، ولوله يا احساس او اند (اندېشه) (د شعر د هستۍ جاج بشپړوي او د چا خبره د شعر مانې پر دغو پښخو بنسټونو ولاړه ده: ژبه، آهنگ، واند، ولوله او اند.

## ۱- ژبه، پيدا ايښت، پېژندنه او کارونه

ژبه د انسانانو تر منځ د پوهاوي د ټولنيزې اړتيا له مخې د دوی د گډ ډله ييز کار او گډ ژوند په بهير کې راهستېدلې ده، له ځان خبرې (خود آگاهي يا شعور) سره هممهالې او همآرې (هممنشاء) ده. دا مانا چې انساني ځانخبري د ژبې غوندې د هماغې يو شانې اړتيا زېږنده ده او لا په رښتيني توگه شعور لومړی ځلې ځان د ژبې په جامه کې راڅرگندوي او رښتياينه (تحقق) مومي. (کاسپر- وو کل ۱۳۲).

هماغسې چې انساني ټولني له خورا ساده گي څخه مخ پر پېچلتيا او بشپړتيا يون کړی دی، دغسې ورسره ژبې هم همدغه بهير تر شا پرېښی دی. لومړی بڼې يې هسې د لاسو، سر، گوتو، سترگو، وروځو، پزې، شونډو، غابڼو، ژبې، اوږو او نورو غړيو خوځونې او نغوټنې (اشارې) وې، بيا يې جړو پړو غړونو، چغو پغو او شور ماشورت ته تروني غړيز غونډال (نظام، سپستم) ته لوړتيا موندلې او له دې سره د پوهاوي (کمونیکېشن) يوه غور ترينه او اسانترينه وسيله گرځېدلې ده.

دا چې د ژبې د پيدا ايښت لومړني څرکونه او بيا يې د يوه غونډال (سپستم) په توگه راڅرگندېدنه او بشپړېدنه څومره مهال پرشايي، د پېنځو لکو او يو ميليون کلونو تر منځ کلونو اټکلېږي. خو د دغه گردهال په اوږدو کې يې د انسان په ټولنيز ژوند کې هاغومره کارنده چارو اغېز نه وو درلودلی، لکه څومره يې چې په تېرو لسو زريو کې.

وگرپوهان پر دې گروهه دي چې په دغه لس زر کلن مهالپېر کې د انسان ژوونيزه يا بيالوجيکي او بيامغزي او عصبي پرمختيا يا بشپړتيا ډېره پخه او ان د چا خبره له نشته برابره وه. مگر پر ځای يې ټولنوټيزه (اجتماعي- اقتصادي) بشپړتيا پرله پسې گړندی شوې او نن سبا خو يې کورټ برېښنا وزمه يون پرمخ اڅپستی دی. د انساني پږي درغښت هغه ژوونې (حياتي) بدلونونه چې د پايننت په گټه يې پرېوځي، د جنونو او د زېږ لړۍ د پايننت (بقای نسل) د مېکانيزم له لارې ورپسې راتلونکو پښتونو يا نسلونو ته ورلېږدوي. خو ټولنيزه بشپړتيا يې د ټولني په مټ لېږدا مومي او يوازې لېږنده وسيله چې انسان يې په واک کې لري، هغه ((ژبه)) ده. هغه څه چې نن ورځ ترې موږ د تمدن او فرهنگ په نامه برخمن يو، له پنځ (طبيعت) سره د انسان د زريو زريو د مبارزې پايله او بېبره ده.

ټولني دغه گرده پانگه د سيده او ناسيده، يا د چا خبره رسمي او نارسمي زده کړې له لارې تر

موږ رارسولې او موږ یې پر خپل وار له زیاتونو او کرونو سره راتلونکو ته ورلېږدوو او دا هر څه له ژبې پرته کورټ ناشوني دي. که ژبه له ټولني واخېستل شي، د ټولني څرخ پر ټپه درېږي، انساني ټولنه یون و خوځون له لاسه ورکوي او شیند پر شیند کېږي. بشري تمدن او فرهنگ له منځه ځي او وگړي یې د زرگونو زرگونو کلونو لرغوني ژوند و ژواک ته ورستنېږي.

تر پاسنیو څرگندونو وروسته ژبه داسې پېژندل کېږي:

ژبه د داسې تروني غږیزو پیلامو (نبسو) یو غونډال (سپستم) دی چې د یوې ټولني د وگړو ترمنځ د تړاو یا وبله پوهاوي (کمونیکېشن) لپاره کارول کېږي. پیلامه دا مانا چې له ځانه پرته د یوه بل څیز استازي وکړي، د بېلگې په توگه (سور رنگ د خطر پیلامه ده) چې له ځانه وراخوا یانې ((خطر)) (بنکارندويي کوي. دلته سور رنگ)) (نبوونډیا دال)) (خطر)) (نبوولی یا مدلول)) (او د نبووند او نبوولي ترمنځ تړاو)) (نبوونډويي یا دلالت)) (بلل کېږي؛ دغه دلالت له آره همغه ((مانا)) (ده چې موږ یې له تروني پلوه ځني اخلو.

ژبني پیلامې هغه غږونه دي چې انسان یې د خپلو ویندو غږیو او ساهاوا په مټ رازېږوي او د چارچاپېرې بهرنۍ نړۍ څیزونو، پېښو او د چاپېریال او همدا راز زمونږ د خپلې دننۍ ((ذهني)) (نړۍ د پدیدو) ولولو، نگېرنو، انګېرنو، جاجونو، غبرګونونو، اندونو، واندونو، هیلو، ارمانونو... (د څرګندوي لپاره پر کار اچوو.

موږ خپله ژبه په ورکینه کې هغه مهال چې د مننې یا اخېستنې جوگه یو، له خپل ټولنیز چاپېریال (کور، ورکتون... (څخه زده کوو. په روږدي) عادي) (ډول یو کوشنی چې شپږکلنۍ ته رسي، له ژبني پلوه یو رسېدلی)) (بالغ)) (انسان بللای شو. مانا دا چې تر دغه منگه یې د خپلې ژبې پر غږیز سپستم لاسبری موندلی، د هغې آرې او کارندې پښو بیزي) (گرامري) (بېلگې یې زده کړې دي او په اسانه یې کاروي. له غټېدو سره پکې د پښو بیزو او غږیزو د بېلگو کارونګ تنو بېرې او چانول کېږي او پرله پسې نوي نوي چمونه او وییونه پکې زده کوي او کاروي.

دا چې وایو، ژبه د فرهنگ ارا به یا څرخ دی، مانایې دا ده چې د تېر په څېر زمونږ گردې اندیزې او واندیزې) خیالي او فکري) (پنځونې، په بله وینا، علمي او هنري هستونې د همدغه اوزار په مټ رښتیا یینه موندلای شي او بس. د هنري پنځونو په لړ کې ادبي دا بیا تر بل هر راز هنره له ژبې سره، لکه نوک و اووری نه بېلېدونکې تړاو لري او هېڅ دا سوچ نه شي کېدای چې یوه ادبي هستونه دې له ژبې پرته شونتیا و مومي، ان که هغه هستونه د پانتونومی یا چوپ فیلم بڼه هم

ولري. نو دا څه هېښنده (حيرانوونکې) (نه ده چې ادب) ژبني هنر (( بلل شوی دی. په داسې حال کې چې يې د ناپېيلې) نثري (برخې له گڼو ځېلونو سره، پېيلې دا له جوليز او مانيز دواړو اړخو له پلوه هېڅ د پرتلې نه ده. په) و (گړنۍ او بچه کې ښايي، دا توله سره څه ناڅه برابره وي، خو په ليکنۍ او بيا)) کره (( دې کې له آره د پرتلې خبره گړ سره ناشونې برېښي. کوم شعري ځېلونه هم چې نن سبا يې وينو، په لوی سر کې دوه دي: پښېليز (قافيه وال (او ناپښېليز) ازاد)، او بيا پکې په ځانگړې توگه له دوو ځېلو سره کار لرو: غزل او نوي ازاد شعر؛ غزل پر کلاسيک او نوي وېشنه مومي او ازاد هم پر توليز (موزون)، ناتوليز (سپين (او ناپېيلې) منشور (شعر. [اړوندو څپرکو ته دې مخه وشي]

او بيا که له ژبني گوټپېره ورته وکتل شي، شعر د ژبې له يوې داسې کره، کېښکلې بڼې سره کار لري چې بل هېڅ ادبي ډول يې نه لري. د يوه کره)) هنري (( شعر په پنځونه او ارزونه کې کره او کېښکلې ژبه له دوه گونو اړخو، په بله وينا، د دوو تيوريکو ټولنو (مقولو (پلوه پامور بلل کېږي:

۱) (ژب - ښکلايز اړخ يا ټولۍ او) ۲) (ژب - انديز اړخ يا ټولۍ. زموږ کرښه د غږېدنگ او ليکنگ ژبه پر خپلوار د هغې ذهني او نه نگېرېدونکې) نامحسوسې (ژبني بڼې يو عيني او نگېرېدونکې)) انځور (( دې چې له ورکيښې مو له اړوندو دوو ټولنو (قاعدو (سره ذهن ته سپارلې او پرله پسې مو بشپړه او کره کړې او له اړتيا سره سم يې پر کار اچوو او بيا چې شعري بڼه ورکوو، د چا خبره يو انځور پر بل انځور اړوو، نو په دې توگه شعر له آره ((د انځور انځور)) (دې، خودا دويم يو امرلی، چاڼلی او نچورلی انځور دی.

د پارسي شعر ستونځ (قله) (شاعر احمد شاملو) مړ، ۲۵ اگست ۲۰۰۰ (شعر و ژبه سره همپېري بولي چې هم يې شاړ شدل) بدوي (وگړي بولي او هم دوديال) متمدن؛ د دې خبرې دا دليل رامخته کوي:

((... شعر موږ ته د ژوند حس رابښي او د هستۍ له ژورو سره مو اروا ته تړاو ورکوي. موږ ټول په خپله دننه کې دپته اړتيا لرو چې له يوې پرمختللي، ژورې او خبرې) اگاه (اروا سره ژوند وکړو. د شعر جوهر از مېښت دی. شاعر د هغو از مېښتو له زېرمتونه چې وار له مخه يې ليدلي کتلي، نگېرلي او انگېرلي، يو غورچاڼ راخلي، هغه سره اخبلي راخبلي او په ژبه کې نوي از مېښتونه راپنځوي....

په دې توگه مو شعر دوه کار کړنه (فعاليتونه) مخې ته ږدي:

یو دا چې، کولای شي، د یوه لوبښي اوزار دنده پرځای کړي او از مېښتو ته مو ژورتیا راوبښي او هم پر یوه داسې رڼه ښښه او وړي چې دغه از مېښتونه پکې ننوب (فلتر شي) پاشائی: از زخم قلب... ص ۱۹)

ستر شاملو د یوې ټاکلې او چاڼلې وییپانگې، یا د ده په خپله خبره (( شعري یا شاعرانه ژبه )) په کلکه ردوي او هغه هم د خپل بډای از مېښت په لاسوند چې ډېر له پامه لویډلي او شار شډل وییونه یې په شعر کې رادود کړي او د تخیل په مټ یې، د چا خبره (( شاعرانه )) کړي دي، نو ځکه وايي:

((... هغه کسان چې وايي، شعر د یوې داسې ژبې از مېښت دی چې د شعر ژبه (یا) شاعرانه ژبه) بلل کېږي، تېروتي دي. دوی انګېري چې گوندې شاعر د ښکلو او خوږ غږو وییونو پسې لټه کوي. خو زما په خیال (هغه څیز چې شاعر یې په رښتیا سره په لټه کې دی، مانا لرونکي وییونه دي...، ژبه څو اړخیزوالی او زیاته رنګارنګي لري او شاعر باید په هغو ټولو کې چاڼ وکړي. هغه وییونه کېدای شي، لوی او ستروي یا واړه او کم ارزښته، خیالي یا رښتیني، زاړه یا نوي، علمي ادبي یاد لارې کوڅې او ورځدوي...)).

له چانه یې موخه دا نه ده چې هماغه غوره یا ټولمنلي ترې را واخلي، بلکې غوره او ناغوره هر راز چې وي، را وایې خلي او په ترڅ کې ورسره هماغه ناشاعرانه هم شاعرانه کاندې! همداراز: ۴- څپرکی، ژبه یاد شعر بهرنی- جوله؛ ۱۱- څپرکی سر تر پایه).

## ۲- تول (تال)، وزن، بحر، مېتر **Metre** یا ریتم **Rhythm**

ریتم د ورته (مشابهو) توکونو او ډېر اړخیزو نا ورته ځېلونو (وارینټونو) یو له بله اړخ بدلون ته وايي. په ټولیز ډول (تول) یوه داسې هنري قانونمندی ده چې په ټولو هنرونو کې له لږ و ډېر پیاوړیتوب سره له بېلابېلو لارو څخه رښتاینه مومي او راڅرګندېږي. تول د ځای او مهال یوه ټولځیزه (کمپلکسي) هماهنگي ده، یا په بله وینا، د اوډون په توګه د ټاکلیو مهالي یوونونو (یونټونو) دننه خو ځون او د مهالي ښو پرله پسېوالي (توالي) دی.

پخپله ژوند هماهنگ (موزون - ریتمیک) سازمان موندلی، د ساري په توګه وايي: د ورځې هماهنگي، د موسم هماهنگي، د کال هماهنگي...، یا وایو: پوهان د ژوند د ریتم په څېر نه بوخت دي. ریتم د نورو هنرونو غوندې په ادب او بیا په ځانګړي ډول شعر کې یو رغنده بنسټیز او اغېزښنده توک دی چې دلته د ژبني ښې په وسیله رامنځته کېږي. (کاسپر- ووکل ۱۴۳).



دوست) ۲۷۲ (د روسي ادبپوهنې اصطلاحاتو قاموس په اخځ ليکي:  
 "ريتم، بحر، وزن درې واړه په يوه مانا دي، په بديعي وينا کې سيستماتيک متوازن او د وينا  
 ټاکليو او سره ورتو واحدونو ځانگړي راغبرگېدنې (تکرارېدنې) (دي چې په بېلابېلو) تونیکو،  
 سېلابيکو او سېلابو تونیکو (شعري ډولونو کې سره توپير لري...".

بنو وال) ۱۱ مخ (د زهرا خانلري په اخځ د شعر وزن داسې راپېژني:  
 شعر د ويونو داسې يو غونډه دی چې له يو يا څو گړنيو غړيزو ويونو) واحدونو (څخه رامنځته  
 کېږي او دغه هر يوه) واحد (ته مقطع، هجا، سېلاب، يا خپه ويل کېږي.  
 نو د شعر وزن د گړهار په غړونو کې يو اوډون يا پېيون) نظم (دی او دا چې د گړهار د غړونو له  
 ځانگړتياوو څخه کومه يوه د دغه پېيون) نظم (بنسټ گړخي، د شعر تول) وزن (بېلابېل ډولونه  
 مومي. که د څپو مهالي اوږدوالي د وزن بنسټ جوړ کړي، دغه وزن کمي) څومره بيز (بلل کېږي  
 که څپې د غړونو د لوړتيا او سپکتيا، يا په بله وينا، د زېرو بم له مخې سره غاړه غړې شي، بيا  
 کيفي) څرنگيز (وزن رامنځته کېږي. په بل ډول کې يې تش د څپو شمېر د پېيون) نظم (د  
 پيداينت آر) اصل (گړخي...".

د نومهالي ژبپوهنې پياوړيايراني استاد دوکتور محمد رضا باطني وزن) rhythm (تر هرڅه له  
 مخه) د خج، اهنګ، غاړې، بېلتون... تر څنگه (د ژبې د يوه نازنځيري توکي په توگه راپېژني  
 او د انگرېزي او پارسي هغه د پرتلې په تړاو ليکي:

((... په انگرېزي کې وزن د خج پر بنسټ ټيکاو لري يانې يو) stress-timed (وزن دی، په داسې  
 ترڅ کې چې پارسي وزن پر خپه باندې ټيکاو لري، يانې يو) syllable-timed (وزن دی. په بله  
 وينا، کوم مهال چې په انگرېزي کې د يوې غونډلې داداينې لپاره پر کار لوېږي، د خجونو په  
 شمېر پورې اړه پيدا کوي، په داسې حال کې چې په پارسي کې دغه زماني کچه دهغې د څپو په  
 شمېر پورې اړه لري، پايله دا چې د پارسي څپو وينګ، که خجنې وي ياناخجنې، څه ناڅه يو  
 اندازه وخت په کار لري. دغه ځانگړتيا پارسي ژبې ته داسې يوډوله) يکنواخت (وزن ورکوي چې  
 د يوه موتوريا ماشين اواز ته ورته برېښي، هغه هم چې له يوه ټاکلي څرخ يا دور سره پرمخ ځي يا  
 حرکت کوي. په سرچپه ډول، انگرېزي ژبه له زماني پلوه د خجنو او ناخجنو څپو ترمنځ توپير  
 راوړي. که په يوه ← غونډيا رکن) foot (د وزن د کچ و مېچ د واحد په توگه، د ناخجنو څپو  
 شمېرزيات وي، سره رانجتهږي چې د ادائينې مهال يې د هغه ورپسې فوټ هومره وي چې بنايي  
 څپې يې ترې کمې اوسي. د ساري په ډول د دغه وروسته درو انگرېزي غونډونو) عبارتونو (د  
 ادائينې مهالپېر سره يو برابر دی، ځکه له دې سره سره چې لومړی غونډ يوه څپه لري، دويم دوي  
 او درېيم هغه درې څپې، او د پېژند) تعريف (له مخې هر فوټ يوازې يوه خجنه څپه درلودای

شي:

mán, a mán , a milkman

دغه اکر بکر انگرېزي ته داسې ناندوله وزن ورکوي چې د مخاږې د مورس توريو او ازغوندي پر غوږو لگي او له دې کبله له پارسي وزن سره ستر توپير لري. له دې پلوه د دواړو ژبو په زده کړه کې ستونزې رامخته کېږي: هغه انگرېزي چې پارسي زده کوي، ناخجنې څپې هم سره راکېنکاري او را لنډوي يې، پارسيوان بيا چې انگرېزي زده کوي، په سرچپه ډول، ناخجنې څپې يې غځوي او له دې سره د وينگ مهال تر اړتيا زيات اوږدوي. باطني: زبان و تفکر چاپ هفتم، تهران ۱۳۸۰ص ۱۸۵-۱۸۲)

په دې توگه، همدغه ژبني وزن يا رېتم پارسي شعر هم تراغېز لاندې راوستی او د انگرېزي) او نورو اروپايي ژبو ( او پښتو پر خلاف، رکنونه او بيا درست سکېنت او تقطیع يې د خجونو پرځای د څپو له مخې کېږي.

له دې کبله رېتم) تول، وزن (، د دوديز او کلاسيک)) قافيه وال (( شعر له څلور گونو بنسټيزو رغندو ټوکونو څخه د يوه ټوک په توگه د شعر شمزی او هېوانه) استخوانبندي ( جوړوي او بې له دې څخه شعر، " شعر " کېدای نه شي. که يې څه هم نور درې ټوک په پوره پوره سمبال شوي هم وي.

رايم) قافيه ( يې که څه هم کوم اړ) شرط ( يا رغنده ټوک نه بلل کېږي، بلکې شته والی يې کله کله يو لړ رېتمیکي تشې او نیمگړتياوې ډکوي، لکه د روسيې خواته يو تورکي ټبر)) ياکوتان (( چې ټول زور پر قافيه اچوي او هغه هم د مسرې په منځ کې کاروي او په دې ډول يې مخکې وروسته ويونه په لوستنو او سندرو کې د هماغې قافيې تر سيوري لاندې راځي او د چا خبره نغري يې) د استاد رشاد له مرکې څخه (، که نه په ټوله مانا بشپړ سمبال رېتم) وزن ( رايم) قافيې ( ته هډو هېڅ اړتيا نه لري، خو دا چې له يوناني انټيک) لرغوني ( پېره رانيولې، په ټولو اروپايي ژبو او بيا ختيزو ژبو کې يې تر ننه پورې ورسره اوږه پر اوږه ملتيا کړې او تر اسلام را وروسته يې زموږ او سنيو) آرياني ( ژبو ته لياره موندلې او لا موږ ورسره خپل نوبت) ردیف ( هم ملگری کړی دی، نو يو واريز غورځول يې بيا په ځانگړي ډول زموږ ځانساتو ختيځ ذهنو ته ناشوني او نامنوني پرېوځي، په لويديځ کې قافيه) ردیف ( خو هېڅ دود نه دی درلودلی ( له پېړۍ دوو راهيسې، که يو مخيز زنی ورتړل شوې نه دي، خو لکه پخپله کلاسيک شعر، هغه رنگ و رونق ورياتي نه دی.

په ټوليز ډول د نړۍ په ژبو کې له درو غورو وزني ډولونو سره مخامخېږو، يا په بله وينا درې غوره شعري ډولونه شته: ۱) (خپيز ډول چې شعري) مسرې (بې د خپو د شمېر برابري له مخې جوړېږي؛ ۲) (تونیک يا خجيز ډول چې يوازې تون يا خج) د آهنگ په استازي (شعري ټول رامنځته کوي او) ۳) (سېلابوتونیک يا خپيز- خجيز شعري ډول دی) د زياتې څرگندتيا لپاره: (دوست ۲۸۵-۲۹۰ مخونه).

تر دغه منځ توپير دا دی، هغه ژبې چې ازاد خج لري، په بله وينا، خج يې د هر ژبني توک په هره برخه کې راتلای شي، سېلابوتونیک شعر ورپورې اړه لري، لکه: پښتو، روسي، انگليسي، الماني او ځينې نورې ژبې او سېلابيک يا خپيز شعر په هغو ژبو اړه لري چې خج يې جوت (ثابت) دي، لکه فرانسې چې خج يې تل په پيل کې راځي يا پولنډي چې پايمنځ (ما قبل آخر) ته يې راځي) د پروفيسور الکساندر گروينبرگ (د څرگندونې له مخې) کابل د ۱۹۸۸ د می شلمه.

د پښتو له درې گونو شعري ډولونو (گړنيو، ليکنيو او اوسنيو ازادو) (خخه يوازې لومړی هغه د سېلابوتونیک ټول په کارونه کې لږ و ډېره ناندولې لري. مگر په دغو نورو دواړو ډولونو کې يو راز دويمند) باقاعده (سيستم شته او هغه دا چې له هرو څلورو خپو خخه يوه خجنه راځي او هغه هم په دې ډول چې يا يې لومړۍ خپه خجنه وي، يا يې دويمه يا يې درېيمه او يا هم څلورمه. په دې توگه هر گړنی (شفاهي)، ديواني (ليکنی) او (اوسنی) ازاد شعر له دغه راز خپيزو غونډونو (رکنونو) (خخه رغېدنه مومي او له آره همدغه غونډونه د پښتو ټوليز شعر، کوشنۍ ترينې ټوټې (مسرې) دي، خو د دود له مخې کوشنۍ ترينه ديواني مسره او خپيزه (يو غونډه او درې ناخجنې سرباري خپې چې بل رکن نه پوره کوي) ده او گړنی شعر يو غونډيزه يا څلور خپيزه کوشنۍ ترينه مسره لري او د اوسني ازاد شعر کوشنۍ ترينه هم هغه يو غونډيزه راځي او په ځينو ځانگړيو (کرو) حالتو (کې تر درې خپيزې، دوه خپيزې او ان يو خپيزې پورې وړه کېدای شي.

د خج دريځ (موقعيت) له مخې شعر څلور ډوله غونډونه يا کوشنې واحدونه لري (دلته خجنه خپه په) ۱- (او ناخجنه خپه په) ۲- (بنوول کېږي:

۱) (هغه غونډه چې له څلورگونو خپو خخه يې لومړۍ هغه خجنه وي، په دې ډول: ---

۲) (هغه غونډه چې له څلورگونو خپو خخه يې دويمه خجنه وي، په دې ډول: ---

۳) (هغه غونډه چې له څلورگونو خپو خخه يې درېيمه هغه خجنه وي، په دې ډول: ---

۴) (هغه غونډه چې له څلورگونو خپو خخه يې څلورمه هغه خجنه وي، په دې ډول: ---

د زيات خر گنداوي لپاره د پاسنيو څلور گونو غونډونو (رکونونو) پر بنسټ  
 شعري بېلگې وړاندې کوو:  
 - پر لومړۍ خجنه خپه پيلېدونکې شعر ---:  
 توره چې تېرېږي خو گوزار لره کنه  
 زلفې چې ولول شي خو گوزار لره کنه... (خوشال)،  
 شوم مستانه په يو نظر زما گوهر پرېوتو  
 خېمو کې شور شو چې خيالي علي اکبر پرېوتو (سردار علي)؛  
 غاړه غجۍ راشه چې ارمان دې وباسم نجلی  
 نه دې پېژنم نجلی (مولوي سردار)،  
 مستې نجلی لارې شتاب کې  
 نېغه لارې منگۍ به مات کې (محمد نور)؛

- پردويمه ---:  
 له تانه چې جدا شم په ناکام پر ورځ و شپه  
 نه خوب نه مې خوراک وي نه آرام پر ورځ و شپه (هماغه)؛  
 غنم وو که اوربشې بوجۍ کېږي خلکو تشې  
 مخلوق شو نا کرار عليزات کېږي دا گفتار دې  
 بنده نن دې اختيار دې

- پردريمه ---:  
 که زه نه وای تا به ځان لره بلل څوک  
 پر پالنگ به دې دا هسې درختل څوک... (هماغه)؛  
 الهي د محبت سوز و گداز را  
 په دا اور کې د سهې سمندر ساز را... (حميد)  
 او همداسې نور ډېری شاعران.

- پر څلورمه خپه ---:

د «لس خپيزې ماتې څلوريزې هره نيمكې مسره له سپمې پر څلورم خج پيلېږي، لكه د خوشال، حميد، قلندر او نورو. خوشال يې بيا تر دولس خپيزو ماتو څلوريزو او بيا غزلو او نورو شعري ځېلونو پورې د ورته خج گڼې بېلگې لري:

وگړي واړه، كارونه خپل كا  
مردان هغه دي، چې كار د بل كا...  
- بلبل هرچاته، دا خبرونه كا  
وخت د بهار شو، غوتې گلونه كا...  
- څوك چې ارام گتې، د نېكو نام گتې...؛  
د حافظ نظام نه خپيزه دوييزه (مثنوي) هم همداسې درواخله:  
- وايي ويونكي د دې كيسې  
چې تل يې بنكار وو د بڼې هوسې  
چې د عربو د ملك يو مرد وو  
خجسته نام او په عقل فرد وو... (۵۹ مخ)؛  
د زينب هوتكي ويره هم ترپايه پر څلورمه خپه پيلېږي:  
- رغ سو چې ورور تېر له دنيا سونا  
كندهار واړه پر ژړا سونا...؛

د سوات صاحب د يوه مريد له پښخيزو څخه:  
- زه غازالدين ستا مدح خوان شوم  
خود نو مشهور پر كل جهان شوم  
چې له دنيا هر وخت روان شوم  
هلته مې غواړه له رب قديره  
د سوات صاحبه كامله پيره...

تر كلاسيك يې په اوسني، په تېره ازاد شعر كې بېلگې ډېرې ليدل كېږي او لنډې خو يومخ پر څلورم خج پيلېږي چې يوه بېلگه يې د كتاب پر دوته انځور شوې ده. ځينې نور (و- ) گړني شعرونه او بدلې، په تېره هغه سروكي چې د لنډې سرچپه بڼه لري، هم په همدې لړ كې راځي، لكه:

په انتظار كې د جانان ولاړه يم  
بارانه مه راځه ما بنام دې

[نورې بېلگې په اړوند څپرکي کې]

## د وزنونو شمېره

هماغسې چې د نورو ژبو شعرونه ریتمیکي (تولیزې) شونتیاوې، یا په عربي-پارسي نومونه (ترم، اصطلاح)، وزنونه یا بحرونه یوه ټاکلې شمېره لري، دغسې پښتو دا هم له خپل څپیز-خجیز رغښت سره سم یوه ټاکلې پوله برید درلوای شي. دا دی، موږ هم د لومړي ځل لپاره د دې جوتونې هڅه کوو، چې پښتو له خپل یادشوي سېستم سره د څومره وزنونو ججوره لري او شمېره یې څومره اټکلېدای شي، هغه هم په لاندې ډول:

څنگه چې د پښتو شعر مسره په دودیز ډول د څپیز څومره والي (هجایي کمیت) له مخې له پېنځه څپیزې تر شپاړس څپیزې رسي او له دې سره ۱۲ وزنه لاسته راځي، نو که داشمېره له پورتنیو څلورو خجیزو ډولونو سره په څلورو (۴) کې ضرب کړو، اته څلوېښت وزنه ترې جوړېږي. دغه شمېره بیا له ← مات یا لارغه) وقفه یې (شعر سره دوه برابره شپړنوي) ۹۲ (او له پایخجی قافیوال شعر سره پرې بله اته څلوېښت) ۴۸ (شمېره ور زیاتېږي، نو یوسل و څلور څلوېښت وزنونه رسي او چې د ازاد شعر مسره بیزه رنګارنګي) له یوې څپیزې تر دوپېنځوس څپیزې (ورسره په پام کې ونیسو، په نورو ټکو، ۵۲ له یو سلو څلور څلوېښتو ۱۴۴ سره جمع کړو، ټول = ۱۹۲ ټوله) وزنه (لاسته راځي.

په هره توګه ښایي، د دې غورو او بنسټیزو وزنونو په ترڅ ترڅ کې یو شمېر څېرمه هغه هم و نومېرلای شو او شمېره یې د ډېرو ژبو تر هغې تېرې وکړي!  
 استاد مکنزي (۳۲۳) (د غونډیز) رکنې (پیاوړې خج) - □ (ترڅنگ د نورو درو رکنې څپو) (کمزوری خج) - □ (هم کارې، لکه په دې لنډۍ کې:  
 پرلویو غرو د خدای نظر دی - پر سر یې واورې وروي چاپېر گلونه

Pðr lòyo γró|dð xwdā□y nazár| day = Pðr sàr ye wā´|wre òrawí|çāpèr  
 gulú|na

په روسي شعر کې بیا دغه سېلابوتونیک سیستم چې په اتلسمه پېړۍ کې د تریدیا کوفسکي په سېلابیک شعر پسې را وروسته دود شوی دی، د پښتو هومره جوت (ثابت) دودونه لري، کله پر دوو څپیزو غونډونو (ستوپو) شنه مومي چې پر دویمه یا لومړۍ څپه یې خج راځي - لومړی ډول یا مې او دویم ډول خري بولي او کله درې څپیز غونډونه (ستوپې) را اخلې چې هغه هم کله پر لومړۍ څپه خجېږي، کله پر دویمه او کله پر وروستۍ څپه چې دغه

درې واړه وزنه هم بېلابېل (داکتيل، امپفي برخې او اناپيست) نومونه لري، لکه په دې لاندې بېلگو کې:

////// تردې وروسته دې څلور واړه مخه کلیشه شوي مخونه عکاسي او همدلته دې واچول

شي//////

(د پوهنمل عبدالحکیم حلیم په مرسته.)

### فرانسي شعر

د فرانسي شعر د تونیکو سیلابیک سپستم په تړاو د نجیب منلي د لیکنې یو نچورچې تېرکال یې له کابله رابربښلیک کړی وو:

((په فرانسي ژبه کې خج د کلمې پر وروستي سیلاب راځي، خو که کلمه په داسې یو سیلاب پای ته ورسېږي چې و اوپل یې «گونگ E» وي، نو بیا خج له ووستي نه مخکې سیلاب باندې راځي. د فرانسي شعر بنسټیز توک مسره) vers = English Lin (ده چې د سیلابونو شمېر یې وزن ټاکي) شپږ سیلابي وزن، اته سیلابي وزن، لس سیلابي وزن او سپکندري (دویمي) دولس سیلابي وزن یې تر ټولو مهم وزنونه دي. (د څو مسرو له یو ځای کېدو څخه بند) strophe) جوړېږي چې د بند اډانه د مسرو د وزن او قافیو له ترکیب سره تړلې ده. یو شعر له څو سره ورته، یا مخکې له مخکې تعین شوي ترکیب والا بندونو څخه جوړېږي: د بېلگې په توګه په «سونې SONNET) کې څلور بنده وي چې لومړي دوه یې څلور څلور او وروستي دوه یې درې درې هموزنه مسرې لري او د قافیو اوډون یې داسې وي:

ABBA ABBA CCD EED یا ABBA ABBA CCD ED

په کلمه کې هر و اوپل یو سیلاب جوړوي، خو که د یوې کلمې په پای کې گونگ E راشي او ورپسې کلمه په کانسوننته پیل شي دا سیلاب حسابېږي او که په و اوپل پیل شي نو لومړی په دویم کې مدغم کېږي. د مسرې په پای کې گونگ سیلاب هېڅکله نه حسابېږي. د دولس سیلابي سپکندري (دویمي) وزن مسرې هرو مرو (په شپږم سیلاب پسې)، یا دوه (په څلورم او اتم سیلاب پسې) وقفې لري. مخکیني یاد شوي اصل ته په پام، د وقفې سیلاب که گونگ وي، نو په ورپسې سیلاب کې په و اوپل پیلېږي چې وزن خراب نه شي.))

### د آریاني ژبو خپیز سپستم

په پخوانیو آریایي (ویدي او اوستایي)، زړې پارسي او را وروسته په پهلوي، پارتي او باختري) د ډبرلیکونو په لاسوند (سېلابوتونیک یا لږ تر لږه یوازې سېلابیک او یا یوازې تونیک سیستم له ورايه برېښي. همداسې یې لږ و ډېر په نوې پارسي کې هم درواخله) وګورئ



بنوال: ۱۱-۱۲ او ۲۰-۲۲ مخونه (، دغه راز د رخت اسوریگ؛ دوست ۲۹۱-۲۹۳ مخونه؛ د هیلومت هومباخ د سره کوتل او سیمز ویلیمز د ناور او رباطک ډبرلیکونه او د ماير هوفر د زړې لاسلکښني متني بېلگې د پاملرنې وړ دي.

پوهاند رشاد هم، لکه په لومړي څپرکي کې يې چې یادونه وشوه، په ادبیاتو پوهنځي کې د عروضو او قافيې او عمومي ادبي فنونو تر اورد مهالي تدریس وروسته نور دې پایلې ته رسېدلی وو چې د خلیل بن احمد عربي عروضي (مبتریک) سیستم ان پر پارسي شعر هم تر اسلام را وروسته په وچ زور تپل شوی او منل شوی دی، که نه په اسلامي پېر کې يې هم ډېرې سېلابونیکې بېلگې لیدل شوې او وگړني (فولکلوريکي) هغه خو يې لاشه کړې؛ اوسنی ازاد ← سپېد (شعر خو يې ورځ پر ورځ خپل گړندي گامونه اخلي.

دا چې د ژبپوهانو (آريانېستانو) په الواک عربي ابېڅې (الفبا) سیستم د نوي پارسي پېر پیل جوړوي، دا رانبيي چې د واوېلي نښو (توريو) نشتوالی پارسي شعر د عربي عروضو مننې ته چمتو کړی دی. واو لو ته علتیه توري ويل او کنسوننټ يې اصل شمېرل، بنايي له يوناني پېښو څخه يې سرچينه يا الهام اخيستی وي او له يوناني پېره رانيولې، تر اتلسمې او ان نولسمې پېرې پورې يې يوناني مبتریک (عروضي) سیستم پر منځنيو او اوسنيو اروپايي ژبو تپل، بنايي له همدې ذهنیه رنگ اخيستی وي چې تر هغه مهاله اوزونو (فونيمونو) ته توري ويل کېدل.

### پارسي شعر له څپيز تر عروضي سېستم

پارسي شعر هم د وزن له پلوه، له آره څپيز- څجيز يا لږترلږه څپيز رغښت درلودلی دی. نه يوازې تر اسلامي- عربي پېر له مخه، بلکې را وروسته، له نوي پېر (اتمې پېرې) او بيا يوولسمې پېرې را وروسته چې د عربي ترڅنگه يې د دويمې اسلامي ژبې په توگه سرراپورته کړای شو، له يو لږ بېدويو (استثناوو) سره د عربي متریک سېستم راخپلولو ته اړېستل شوه او ورو ورو يې وگړني شعر ته هم سرايت وکړ، او هغه هم په دې چې غږپوهې يې ورسره څه ناڅه اړخ لگولای شو. خو بيا يې هم ورسره په ټوله کې پوره اړخ نه دی لگولی. د ساري په ډول که واوېلېزم، لکه خوځندي يا حرکات (زور، زېر، پېښ (چې لنډه) ي (او اوږده) ي (ورسره هم زياتره غاړه کوي، يومخيز په پام کې ونيول شي، په بله وينا، له درو حرفي سېمبولونو)) و-ا-ی (( سره يوځای په تقطيع کې راوړل شي، هرو مرو يې استثناً تر قاعدې تېرې کوي او څپيز تول و تال ته بيرته

ورگرځي. قربانعلي همزی) پامير 20-3-1367 (د خليل بن احمد د عروضو تر پيدا ايښت له مخه د پارسي شعر مخيني ته گوته نيسي او ليکي:

((شعر فارسي- دري نيز همين مراحل را پيموده است يعني از همانسرود آتشکده کرکوي (فرخنده پاذا روش- خنیده گرچاسپ هوش) و از همان زمزمه کودک يعقوب (غلطان غلطان همبرود تا لب گور) و بالاخره از همان ترنم آغازين حنظله باغيسی تا سپيده دم پيدا يي شناسنامه عروضی خليل بن احمد هزاران فراز و نشيب انکشافی را پيموده است ولی باز هم ابستايی پذيرفت با بيدار شدن انقلاب)) نيمایي ((، بی آنکه زوال پذيرد، باز گام تازه تری به ميدان رشد گذاشت...)).

دلته غواړو لومړی د يوه پهلوي (هجايي) شعر بېلگه وړاندې کړو:

پهلوي) منځنۍ پارسي (شعر نوې پارسي ژباړه

فرخته باد روش درخنده باد روشنی

— — / \_ //

خنیده گرشاسپ هوش مشهور باد روح گرشاسپ

— — / \_ //

همی پرست ارجوش همواره پر جوش است

— — / \_ //

می نوش... می نوش می بنوش می بنوش

— — / \_ //

دوست بدا گوش دوست در آغوش باشد

— — / \_ //

بافرین نهاده گوش شکو همدانه بشنو

— — / \_ //

همیشه نیکی کوش همیشه نیکی کن

— — / \_ //

دی گذشت و دوش دیروز و دیشب گذشت

— — / \_ //

شاهانه خا ایگانه! ای شاه صاحب یگانه!

— — / \_ //

بافرین شاهي!

شاه پرشکه وهی!

// \_ / \_ \_

ـ

د پوهاند قويم له يادښتو څخه، د ژبو او ادبياتو پوهنځي، د کرکوي اورتون له سرود څخه ۲۵-۳-۲۷ل.)

يوه وگرڼی ( فولکلوريکه ) بېلگه چې لومړی يې د څپو او فشار (تون) له مخې تقطیع کوو او بيا يې د عروضو له مخې (د پوهنوال ښووال په مرسته، د ژبو او ادبياتو پوهنځي ۲۲-۳-۲۷):

پيراهن زردوز

پوشیده يی امروز

// \_ / \_ \_

در میله ی نوروز

بر قامت موزون ورسایت مزه میته

// \_ / \_ \_

پوشیده یی امروز

پيراهن زردوز

مستفعلن مفعول

مستفعلن مفعول

پر قامت موزون ورسایت مزه میته

در میله ی نوروز

مستفعلن مفعولن مفعولن مفاعلن

مستفعلن مفعول

په هره توگه کله چې پارسي سندرو ته غور ونيسو، د ويونو خجونه پکې پر خپل اکر نه پاتې کېږي، لکه واخلي په دغه پاسني بېلگه کې، ان په کره ادبي شعرو غزل، لکه د لاهوتي په هغه کې چې احمد ظاهر يې را اوروي، ورته څرک نگېرل کېږي، د ساري په توگه د)) زندگي (( او (( بندگي )) (پاي

خجونه پر پيل خجونو بدلون مومي، او له دې سره)) کل شی يرجع الی اصلیه (( را پر زړه کوي! بله بېلگه يوه دوه بيتي ده چې له متني پلوه د زیاترو دوه بيتيو غوندي (هزج مسدس مخذوف) وزن لري او له سندريز پلوه)) څپيز- خجيز ((، په دې ډول يې لومړی د سېلابوتونیک وزن له مخې تقطیع کوو چې د ځينو پښتو شعرونو غوندي يې هر رکن پر لومړی خجنه څپه پيلېږي:

از بالا باران امد

ـ ـ

// \_ \_ / \_ \_

يارم به دالان امد

ـ ـ

// \_ \_ / \_ \_

يک بوسه طلب کردم

ـ ـ

// \_ \_ / \_ \_

چشمش به گريان امد

//\_ \_ /\_ \_ \_

عروضي رکنونه: مفاعلين، مفاعلين، فعولن

که د دو بيتي د وروستي رکن (فعولن) (پر ځای) مفاعل (راشي، نو هزج مسدس مقصور بحر يې بولي. دلته توپير دا دی چې په سېلابوتونیک سکېنت) تقطیع (کې لنډه څپه د لنډې څپې او اوږدې دواړو په وړاندې راتلای شي، مگر په عروضي تقطیع کې لنډه د لنډې او اوږده د اوږدې څپې پر وړاندې راځي. عروضي) مېټریک (شعر دا مانا چې مخکې له مخکې پر ټاکليو بحرونو او رکنونو) افاعيلو (باندي وويل شي او بله دا چې په عروضي هغه کې د ويونو خج) د کلمو فشار (منطقي وي، په بله وينا، له ژبني) فونېټيکي (د ريځ سره سم په عادي ډول پر خپل خپل ځای راځي.

مگر د ځينو ژبو په سېلابوتونیک شعري سېستم کې دغسې منطقي او طبيعي نه راځي، بلکې د سندريز کمپوز له مخې په دواړو حالاتو کې خپل آر دريځ له لاسه ورکوي، لکه د پارسي په پورتنیو دوه گونو بېلگو کې. پښتو شعر بيا، که څه هم د عربي يا يوناني هغه پر خلاف د نورو ډېرو خپلوانو (هندواروپايي) ژبو غوندې څپيز-خجيز) سېلابوتونیک (دی، خو د گرامري غونډلې په څېر يې په شعري غونډله کې وييخجونه ديوازېني) ټوليز (زورور خج تر سيوري لاندې کمزوري راځي او اهنګ يې هم ورسره په ورته ډول درې گوني) لوړ، ټيټ او هوار) دريځونه راخپلوي او يوازې موزيکال هغه يې هرگوره، د گرامري غونډلې له هغه سره توپير پيدا کوي. (همدارنگه: دوست ۲۸۹ مخ.)

دغه راز هر عروضي پارسي شعر دواړه ډوله تقطیع کېدای شي، د ساري په توگه، د ابو القاسم لاهوتي يو شعر) زندگي آخر سر آيد بندگي در کار نيست) چې عروضي بحر يا وزن يې رمل مثنی مقصور) فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن (دی، د احمد ظاهر د سندريز تول و تال له مخې يې په سېلابوتونیک سکېنت) تقطیع (سره کټ مټ، لکه د پښتو شعر غوندې هره څلورمه څپه خجنه راځي.

نه بد لېدونکي پښتو سېستم

لکه څنگه چې په سريزه او دويم څپرکي کې پرې ټينگار وشو، په پښتو کې فونېټيکس او پويټيکس) غږ پوهه او شعر پوهه (سره ډېر نژدې او نه شلېدونکي اړيکي لري، دا مانا چې څپيز-خجيز جوړښت يې د شعر تول) وزن، يا په لنډه وينا، د شعر رغونې لپاره ټاکنده بنسټ

جوړوي. بېواکغونډونه (کلسترونه) او له دې سره اوږدې اوږدې خپې یو خوا او فونیمیکي (ژبني) ارزښت لرونکي خجونه بلخوا، او هغه هم ناجوت یا ازاد خجونه ددې توسن شوي دي چې پښتو شعر دې سېلابونیک اوسې. (دوست ۲۸۷ مخ) او د عربي یا پارسي غونډې پرې د نورو او بیا ناخپلوانو ژبو شعري دویونه (قواعد) او په ځانگړي ډول عروض یا مېتروم تپل یو بې سرو بوله کار وبلل شي.

### پایلیوی

لکه څنگه چې پښتو ځانته جلا ژبني جوړښت لري او گرامري او نور رغاوني (ساختاري) دویونه (قواعد) یې له همدې خپلې ځانگړې رغاونې څخه رااېستل کېږي، نو دغه راز یې شعري رغښت هم ځانته جلا او خپلواک دی او د بلې ژبې دویونه ورسره سمون خوړلای نه شي. له دې کبله ریتم (تول یا وزن) (د پښېلیز) قافیې وال (شعر له څلورگونو بنسټیزو رغنده ټوکونو څخه د یوه ټوک په توگه شمزی، ورجوړوي. که څه هم نور درې ټوکه) اجزاء (یا ټوکه یې پوره پوره سمبال شوي هم وي. هر گوره په دې لړ کې راييم) قافیې (کوم آر) شرط (نه بلل کېږي، بلکې شتون یې کله کله یو لوړ ریتمیکي) وزني (تشې او نیمگړتیاوې ډکوي، که نه په ټوله مانا بشپړ سمبال ریتم (تول، راييم) قافیې (ته هډو هېڅ اړتیا نه لري، خو دا چې په ځینو ژبو، لکه زموږ دوی کې یې تر اسلام را وروسته پېړۍ پېړۍ دود او کارېدنه موندلې او سترگې او غوږونه ورسره ډېر روږدي شوي دي، نو غورځول یې ورته یو نادوده او کورټ ناشونی ښکاري.

پایله دا چې پښتو شعر عروضي (مېتریک) نه دی او ځانته جلا یوه خپلواک سېلابونیک رغښت لري، خو لکه څنگه چې په رومي خپرکي کې یادونه وشوه، نه د بهرنیو پښتو پوهانو (مورگنستیرن، مکنزي، دووریانکوف...) (او نه زموږ د لیکوالو) دراني، منلي... (لیکنو او څرگندونو دومره هر اړخیزه او پرله غښتې) سېستماتیکه (بڼه درلودلې، ځکه په ټوله مانا یې دغه ځانگړي سېلابونیک دویونه) قواعد (را اېستلي، او بیا ډلبندي کړي او تطبیق کړي نه دي.

په دې توگه زموږ دغه کتاب او په تېره دا دویمه کره کړې او غځولې بڼه یا اېډېشن تروسي و سې دا راز ډېرې پوښتنې او غوښتنې ځواب کړې دي چې په راتلونکيو خپرکيو کې د پښتو ژبې او شعرو ادب مینه والو مخې ته اېښوول کېږي.

۳- واند یا خیال (تخیل) (Imagination)

تر ژبې او اهنګ) وزن ( وروسته د شعر د درېيم رغنده ټوک واند يا خيال راځي. دلته له عربي خيال څخه موخه فعلي يا مصدرې بڼه ((تخیل)) (دی او ترڅنگه يې په لږو ډېر مانيز توپير (تخیيل) هم کارول کېږي. د شعر د دغه آر و رښتيني، په بله وينا، بنسټيز، (ان يوازېني) هنري رغنده ټوک تر نامه لاندې هغه ټول هنري يا بديعي) بنکلاييز (ارځونه "ايماژونه، په بله وينا، عيني او ذهني انځورونه، لکه تشبېه، استعاره، حسن تعليل، بداعت، کنايه، ايهام، اسطوره، جناس، طباق، تلازم، تخيل، تمثيل، بنسټه) مبالغه (... او همدارنگه اسطوري او سېمبولونه راخلي. نن سبا د ژبني اړخ پر وړاندې چې د شعر بهرنۍ جوله) شکل (جوړوي، دغه څيزونه د شعر) دنننۍ (جوله بشپړوي، نو که دغه دنننۍ جوله نه وي، بيا ورته شعر نه، بلکې هسې پېيلې وينا) نظم (وايي.

شعر د هنر د خورا لوړ ډول په توګه واقعيت په هنري انځورونو يا خيالي ايماژونو څرګندوي، تر دې چې تر بل هر ژبني هنر، يا په بله وينا ادبي ژانر له هنري انځورونو سره ډېر سرو کار لري. که موږ د بديعي) ادبي (اثر وبيونه او توکونه له مرغلرو سره ورته وښيو، نو به وايو چې نشر د دغو مرغلرو د يوه صندوق مثال لري چې د هرې مرغلرې لپاره يې ځانګړې ځای ټاکل اړين نه دی، خو شعر داسې مرغلين هار ته ورته دی چې ټولې مرغلرې يې په داسې مزي کې پېيل شوي چې د هرې دانې لپاره خپل انډول او تناسب ټاکل شوی دی، په دې توګه د شعر ژبه د نشر د ژبې په انډول ځانګړې بنکلا لري...) دوست ۲۷۵ مخ.

انځور، تصوير، هغه څيز دی چې يوه انديزه او ولوليزه) فکري او عاطفي ( غوټه په يوه زماني شېبه کې رابنکاره کوي. انځور په يوه ټاکلې نقطه کې سره د دوو بېلابېلو نړيو د دوو څيزونو کې کول دي. دغه دوه يا ډېر څيزونه سره کېدای شي، عاطفي او يا فکري ظرفيتونه ولري او هم د دود له مخې په داسې بېلابېلو مهالونو او ځايونو اړه ولري چې د انځور په وسيله سره پر يوه ځای راټولېږي. د انځور جوړونې ځواک د تخيل د ځواک غورترينه برخه ده. د تخيل ځواک، په بله وينا، بشپړ شور و هيجان چې د دې لپاره پر کار اچول کېږي، بېلابېل احساسات، څيزونه او ازمېښتونه چې په بېلابېلو مهالونو او ځايونو پورې اړه ولري، په يوه ځانګړې شېبه کې سره غاړه غړي کړي او يا ورته يو له بله سمون ورکړي او په يوه ناپايه زماني شېبه او يوه لڼد تنګ چاپېريال) مکان (کې يوه پراخه ورشو څرګنده کاندې.

د تخيل ځواک، تش يو له منځۍ) مرکز ( څخه سرکښه تېښته او پاشوونکي ځواک نه دی، بلکې د بېلابېلو اکرونو او له طبيعته د انسان د ادراک راز راز جاج اخیستنو د غاړه غړي کولو لپاره

یو ځواک دی. تخیل له حافظې څخه سیده تومنه او توبنه اخلي. کله د حافظې زمانې پرله پسېوالی (تداوم) خوندي ساتي او کله د حافظې هر څه سره یو له بله پاشي او هغه هم د دې لپاره چې د حافظې ځینې برخې وساتي او د انځورونو په وسیله یې سره خوا پر خوا کېږدي او یوه فکري او عاطفي کړی، رامنځته کړي. له دې کبله د انځور جوړونې ځواک تر یوې کچې پورې هماغه د تخیل ځواک دی... رضا براهني، ۷۵-۷۷ مخونه

روهي واند (خیال) د شعریت د یوه اړین رغنده ټوک په توګه داسې رامنځته کوي: د شعر تر ټولو اساسي او مهم ټوک تخیل دی. ځینې ادیبپوهان د "تخیل" پر ځای د "تخییل" کلمه غوره ګڼي، خو څرنگه چې د "تخیل" کلمه عمومیت لري، نو دلته له همدغه متداول لفظ څخه کار اخلو (خواجه نصیر طوسی (په) عیار الاشعار (کې ویلي دي چې د شعر غرض تخیل دی.

اما تخیل څه شي ته ویل کېږي؟ د تخیل اصطلاح ډېره اوږده تاریخچه لري. د لرغوني یونان له زمانې نه تر اوسه پورې په دې باره کې ډېر بحثونه شوي دي او ډېر ځله د هغه مفهوم له Fancy او Fantasy سره ګډ شوي دي. دلته به په لنډه توګه لومړی تخیل شرح او بیا وروسته تعریف کړو. د ارواپوهانو په عقیده شیان او پدیدې د حواسو له لارې پر اورگانېزم باندې اغېزه کوي چې په لومړۍ مرحله کې احساس کېږي او بیا د ادراک پړاو ته رسېږي (پېژندل کېږي). د ادراک له لارې انسان یو شی پېژني. کله چې هماغه شی غایب وي، احساس او ادراک هم محوه کېږي، خو د هغه شي اثر په ذهن کې یو تصویر (ایماژ) پرېږدي. ذهني تصویرونه چې هغه ته تداعي یادونه ویل کېږي او کله په بدله څېره کې تجلي کوي چې په دې صورت کې تخیل بلل کېږي. شاعرانه تخیل د ځینو په نظر شهود او الهام ته ورته دی او د ځینو نورو په عقیده په هغه کې یوه شعوري هڅه هم شامله ده.

د فلسفې قاموس (د مسکو چاپ، نولس سوه اوه شپېتم کال) تخیل داسې تعریفوي: "تخیل هغه استعداد یا قابلیت دی چې له واقعیت نه د لاسته راغلیو انطباعاتو پر اساس یې په بشري شعور کې هغه نوي حسي یا فکري ایماژونه (انځورونه) تخلیق کړي چې په ټاکلې شېبه کې واقعي موجودیت نه لري.

تخیل نه یوازې په هنر کې، بلکې په ساینس کې هم اهمیت لري، ځکه د تخیل په واسطه فرضیې، ماډل مفهومونه او د تجربو لپاره مفکورې منځته راځي". اما په تخلیقي فنونو کې



تخیل یو اساسي عنصر دی. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو، خپرو او اسطورو په بڼه تبارز کوي، دلته له اسطوري څخه مقصد د راتلونکي وخت ایډیالي تجسیم دی. خپره (پورترېټ) د موجودو شیانو او پدیدو عیني تصویر دی چې د انسان په واک یا قلمرو کې وي، خو اسطوره یو ایډیالي یا ارمانی تصویر دی چې په موجوده وخت کې د انسان له واک څخه وتلی وي. تخیل د ترکیب له لارې مختلف او نامتجانس شیان سره پیوندوي یا گډوي... (.)

شاملو) ۲۲ مخ (خیال د انځور په جاج داسې راپېژني:

”... خیال یا ایماژ (image) د حسي تجربې ذهني جوله یا رواني اغېزه ده چې د هغه حس د ټومب یا لمسون) تحریک (په ناسوبتیاکې راژوندی کېږي. له دې کبله خیال، د زړه او روان په سترگو د یوه څیز کتل دي. په هنري ډگر، په تېره شعر کې یوه داسې جوله خیال بولو چې شاعر په ((مجازي ژبه))، (په بله وینا، ((شعري ژبه)) کې، داسې انګېرنې (خیالات) راپنځوي چې د څیزونو او انګېرنو (تصوراتو) غوندې ژوندي او ساکن دي. او همدا خبره ده چې له ډېر پخوا راهیسې خیال د جولو (صورتونو) او بڼو (شکلونو) (زېرموال) خزانه دار (بلل شوی دی... (.)

وړاندې لیکي:

((خیال جولې) صور، صورتونه (د شاعر لپاره په دې یوه ارزښتمنه سرچینه ده چې کولای شي، د ژوندیو از مېښتونو) تجربو (د راجوتونې لپاره اغېزمنه پرېوځي، او پرکار اچونې سره یې یوه ولوله) عاطفه (او یو اند ولېږدوي او همداراز د دې لامل کېږي چې یو لږ نوي رواني ولولې رامیدان ته شي. (.)

#### ۴- نګېر یا ولوله) احساس یا عاطفه)

روهی د نوموړي فلسفي قاموس پر اڅخ احساس یا عاطفه د شعر د یوه بل اړین رغنده ټوک په توګه تر څېړنې لاندې نیسي:

...په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، ارزو، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی یا اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلای.

(لیف تولستوی (پخپل اثر) هنر څه شی دی؟) کې په دې ټکي ټینګار کوي چې د شعر اصلي وظیفه داده چې مقابل لوري ته احساس ورنقل کړي.

(ساوستیانوف (لیکي چې: "په هنر کې قضاوت مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه تبارزوي" او "د هنر وظیفه یوازې معرفتي نه ده، بلکې هغه د انسان پر وړاندې مسالې طرح کوي، ژوند ته خوند وربښي او د نړۍ په ارتباط د ده عاطفي برخورد پیاوړی کوي".

(موري) وايي: "ستر شاعر د ژوند په باره کې د نتایجو د لاسته راوړلو لپاره هڅه نه کوي، بلکې په هغه کې یو کیفیت تشخیصوي. د ده عواطف چې په یوه بل کې یې تداخل کړی دی، ورو ورو په ده کې یو عادت رامنځته کوي. ځینې شیان او پیسې پر ده باندې له نورو زیاته اغېزه کوي... زما په پوهه دا د شاعر د تجربې اسلوب عاطفي بنسټ دی".

د ایران ډېر مشهور شاعر او ادب پېژندونکی (نادر نادرپور) وايي: "من به آن چیزی شعر می گویم که در من انفعالی عاطفی ایجاد کند، احساس و اندیشه مرا برانگیزد و مرا دستخوش نوعی هیجان سازد".

شعر، که ښکلی وي یا هیجان پاروونکی یا تصویر درلودونکی، په هر صورت له احساساتو او عواطفو سره اړه لري. د انځور او بېلابېلو ژب-ښکلا بیزو ډولونو په تړاو په دې پسې (شپږم) څپرکي اړوندې څرگندونې هم پاموړې دي.

## ۵- اند) فکر، مفکوره (Thought, Idea

د اند) اندیشه (تروبي لاندې ټول هغه څه راځي چې د منځپانگې) محتوا (، مضمون، بلنې یا غوښتنې) اپیل (او پیغام په نومونو یادېږي، یانې، هغه څه چې شاعر ویلو او څرگندولو ته ور هڅوي. له دې کبله دغې) اندیزې (برخې ته) فکري محتوا (هم وايي. منځپانگه د یوه څپیز د ټولو نننیو توکونو) داخلي عناصرو (، ځانگړتیاوو او بهیرونو) پروسو (غوندې یا ټول ته وايي. پر وړاندې یې جوله) شکل (ټیکاو لري چې پاس یاد شوي توکونه ژبه، وزن او خیال) بدیعي اړخ (را اخلي د منځپانگې او جولې تر منځ یو دیالکتیکي تړاو شتون لري. جوله د یوه څیز جوړښت او یا په یو څه نوې مانا هغه بهرنۍ بڼه را اخلي چې په هغه کې د یوه عیني واقعیت د څیزونو، پدیدو او پروسو لید وړ برسېرنې ځانگړتیاوې راځي. د جولې جاج) مفهوم (یوازې د څیزونو بهرنۍ، په بله وینا، هندسي اډانه نه ده، بلکې تر هر څه له مخه هغه سازمان دی چې د هغه د نننی بهیر د خپلمنځي اغېز یو ټاکلی ډول له بهرنیو آرونو) شرایطو (سره یو له بله تضمینوي. جوله د منځپانگې بڼه) مقابله (نه ده او نه شي کولای له هرې غوښتنې) مطلوبې (منځپانگې سره ترسره کېدنه ومومي، بلکې په رغښتي) ماهیتي (توگه منځپانگه جوله ټاکي) کوشنی سیاسي قاموس ۳۲۱. (له) عاطفي (څخه موخه بیا هم همدغه بدیعي یا خیالي او انځوریز اړخ دی چې څنگه یو شعر د ولولو او عواطفو د لېږدونې او پارونې جوگه گرځي.

له دې کبله وايو:

شعر د طبیعت په چاپېریال کې د انسان لپاره د ذهني حالت زېږنده ده. په دې مانا چې شاعر له یو

داسې حالت سره مخامخېږي چې د هغه په پای کې د خپل چاپېريال له خيزونو او انسانانو سره يو ډول ذهني تړاو پيدا کوي او دغه اړيکي پخپل وار يو راز رواني تړاو دی چې خيزونه پکې په بشپړه (مطلق) ډول خپله فزيکي او مادي بڼه له لاسه ورکوي او د شاعر د احساس او اند يوه برخه په پوراخلي. شاعر په دغه اکر کې د خيزونو د افسون تر اغېزې لاندې راځي او دغه د هستۍ راز د منطق او رياضي او علمي حسابونو له لارې چې آرونه يې د شعر له ټولې (مقولي) (خخه بېخي جلا دي، نه، بلکې د خپل ليد، اند او نگېرنې) احساس (په وسيله رابرسېره کېږي. شاعر د شعر جوړونې په شېبه کې داسې اکر غوره کوي چې د طبيعت ځيني خيزونه په همغه شېبه کې مني، خو ځيني نور يې په سملاسي (موقتي) توگه له خپله ذهنه باسي او (ځان) يو داسې سجده کوونکی ويني چې خپل پيوندونه له ټولو شيانو او انسانانو سره شلوي. خپله خېره پر خاورو منښي او هغه غيبي غږ ته غوږ نيسي چې له خاورو خخه را پورته کېږي او د رواني درد درمل گرځي) رضا براهني، طلا درمس، ۳-۴ مخونه).

(روهي) کابل مجله، ۸-۹ گڼه، ۱۳۲۲، (په دې تړاو چې اند) فکر، مفکوره (د شعر له ((پېنځگونو)) (رغنده ټوکونو خخه گڼل کېږي، يانه، د يوشمېر پوهانو د ليد توگو په ترڅ کې رڼا اچوي:

((په هر شعر کې بايد يوه مفکوره نغښتې وي، که د) بايد (کلمه حذف کړو، نو داسې به ووايو چې هر شعر له ځانه سره يوه مفکوره لري.) کارلايل (وايي چې شعر موزيکال فکر دی، خو ځيني ادبپوهان مفکوره د شعر اصلي توک نه گڼي. دا خبره) بېدل (ته منسوبه ده چې وايي: (شعر خوب معنی ندارد).

نامتو فرانسې ليکوال او فيلسوف (ژان پل سارتر) هم په دې باره کې ځيني خبرې لري، هغه شعر له ادبياتو خخه جلا کوي. د ده پراند، شعر د موسيقۍ، نقاشۍ او پلاستيک هنر په شان پخپله غايت دی. په داسې حال کې چې ادبيات له ځان سره يو پيغام او رسالت لري هماغسې چې د موسيقۍ او ازونه کومه خاصه مانا نه بندي، شاعرانه الفاظ هم بې له دې چې پر خپل مدلول (نښانه) دلالت وکړي، د موسيقۍ د نوبت په شان لفظي تصوير جوړوي. دغه تصوير د نقاشي تابلو، يا مجسمې او يا پرتمينې مانې ته ورته دی چې فقط بنکلا منعکسوي، نه ضرورت او اړتيا... (د بېلگې په توگه) (دا شعر منطقي تحليل ته ضرورت نه لري، ځکه چې) تحليل (شعر بېخونده کوي:

د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته  
نه رډم بار لکه شبنم په دوش د گلو

(شيدا)

(اسماعيل نوري) علاء (د H. Coombes) خبره رانقلوي:  
 "ظريف ترين و برجسته ترين افكار فيلسوفان، روانشناسان و مردم شناسان و نظاير آنها، صرفاً با ورود به شعر، شاعرانه نمی شوند. کسی که شاعرانه فکر میکند، خود شاعر است."  
 وايي چې نامتو اديب (اډين) ته يوه ځوان مراجعه وکړه او ورته وپې ويل: "زه غواړم چې شعر ووايم، لطفاً ماته لارښوونه وکړه." (اډين) ورڅخه وپوښتل: "آيا د شعر ويلو لپاره کومه مهمه مفکوره له ځانه سره لرې؟" هغه په ځواب کې ورته وويل: "هو، غواړم يوه مهمه مفکوره پر نظم راوړم." (اډين) ورته وويل: "څه بچيه، له تا څخه شاعر نه جوړېږي."

روهي په داسې ترڅ کې چې د سارتر نتيه) انکار (نه، بلکې يوازې د اډين خبره يوه بنسټه گڼي، خو بيا هم زياتوي:  
 ... دا د هغو ځوانو شاعرانو لپاره درس دی چې فکر کوي، ښه شعر يوازې هغه شعر دی چې مهمه مفکوره پکې نغښتل شوې وي او يا شعار پکې راغلی وي.  
 کله کله د يوه شعر ښکلا د يوې کلمې په استعمال پورې اړه لري. لکه په لاندې بيت کې د (عکس) کلمه د دويم ځل لپاره:  
 ما برفتيم و عکس ما باقی است  
 گردش روزگار بر عکس است

(گورئ د) الفت (د لاندې شعر په وروستۍ مصرع کې د) گرد (کلمې شعر څومره خوندور کړی دی:  
 له کوم لوري را روان يو جهان گرد وو  
 مخ او خټ باندې يې پروت د لارې گرد وو  
 ما ويل څه دې وليدل په دې جهان کې  
 ويلې دومره شومه پوه چې جهان گرد وو  
 په دې شعر کې، نه د جهان د گردوالي) د ځمکې کرويت (مفکوره او نه له دوږو او گردونو څخه د جهان د ډکوالي مفکوره د لوستونکي ذوق او پاملرنه را پاڅوي، بلکې په هنري توگه د مطلب افاده د خوند التذاذ منبع گرځي.

{روهي په وروستۍ) گرد (( د دې څلوريزې)) شعريت (( رازبادوي، هغه هم په غبرگ مانيزوالي،

بې له دې چې له دوو پاسنيو قافيو سره يې د وينگ توپير ته ځير شي. د همجوليزې قافيايې كلمې په توگه بايد د گ په زور (فتحه) وويل شي، که نه، له نورو دواړو سره اړخ نه شي لگولای. دا به و منو چې استاد الفت به په ((زور کي)) وينگ سره ځانته د تېښتې لار انگېرلې وي چې لږو ډېر له ((زور)) سره نژدې والی لري او نورو شاعرانو هم د ادواړه و او پلونه (حرکتونه) سره غاړه کړي دي، خو بيا هم غبرگ مانيزوالی دومره هنري توک نه بلل کېږي، نو پايله دا شوه چې د نورو ډېرو شعرونو غونډې د استاد الفت دا څلوريزه هم له يوڅه ((تمثيل)) پرته نور يوازې او يوازې فکري - فلسفي رنگ لري، يا د روحي په خپله نومونه ((يوه مفکوره)) رانغاړي او بس. که د روحي د اټکل پر خلاف د شاعر موخه ((گرد)) نه، بلکې هماغه همجوليز پښېلويی ((گرد)) اوسي، هم له پښېلېز ويار (قافيايې عيب) څخه ژغور مومي او هم د يوې بېلې نوې مانا له راخپلونې سره يوڅه هنري خوند راخوندي کولای؛ هغه نوې مانا دا چې گرد د يوه ستاينوم دنده پر غاړه اخلي، يانې جهان هسې يو گرد يا غبار وو!

په هره توگه، په پاسنيو پوهانو کې سارتر د کارلايل او نورو پر خلاف اند يا مفکوره د شعر له رغندو ټوکونو څخه نه شمېري او له دې پلوه يې د موسيقۍ غونډې له نورو هنري او بيا ادبي ځېلونو راجلا کوی، په بله وينا، د يوه نږه هنري په سترگه ورته گوري. بيا يې هم پخپله رالېږدوونکی ((روحي)) (دا خبره داسې راتعبیروي: له پورتنیو يادونو څخه بايد دا نتيجه وانه خېستل شي چې گویا په شعر کې مفکوره نشته او يا مفکوره څه ارزښت نه لري. اصلي مطلب دا دی چې مفکوره په شعر کې هغومره ټاکنده نقش نه لري، لکه څومره چې په هنري او بديعي توگه د يوې مفکورې څرگندونه يې لري.

علمي پرنسيپونه، تاريخي فکتونه او فلسفي نظريې په شعر کې راتلاي شي، خو شتون يې د شعريت معيار نه گڼل کېږي.

علمي، اخلاقي او فلسفي مفکورې بايد شاعرانه شي. د شعر تابعيت ومني، په شعر کې جذب او الوتيا شي او بېرته خپل ځان په هنري ميديم کې راڅرگند کړي. د ايران نامتو شاعر (يد الله رويایي) ليکي: "مختصر آنست که شعر به کار و روزگار کاری ندارد.

نه نقل ميکند و نه می آموزد شعر تنهاست و از هر اجباری رها. بر سرنوشت خودش حکومت ميکند و نه بر هيچ سرنوشت ديگری بديهي ای نه به جامعه دارد، نه به اخلاق، نه به ايمان و دانش و در عين حال بيم دارد، از اينکه چیزی پست و حقير باشد."

د شاعر مقصد دا دی چې علمي، اخلاقي، مذهبي او سياسي ارزښتونه هغه څه چې د شعر ذاتي

ارزښت ټاكي هنري او اېستېټيكي خصوصيات دي.

(گل پاچا الفت (وايي: "تاسې له شعر او شاعر نه علمي حقايق مه غواړئ، د شعر هدف حقيقت نه دی، جمال دی." هغه کسان چې شعر د ژوند هېنداره يا د واقعيت انعکاس بولي او په عين وخت کې د ننگه) خالص (شعر، فورماليستي شعر او نورو غير ريالستي شعرونو شته والی په رسميت پېژني، د خپل تعريف د توجه کولو لپاره بايد د تناقض د حل لاره ولټوي. که چېرې غير ريالستي شعر ته هم شعر ويل کېږي) او د دغسې شعرونو شمېر هم لږ نه دی، نو موږ نه شو کولای، واقعيت د شعريت معيار وبولو.

لنډه يې دا چې په هر شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو تش د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه گڼل کېږي، بلکې مفکوره بايد په شاعرانه صورت تجلي وکړي.

د اند و واند توپير و تراو

په دې کې څه اړنگ نشته چې اند او واند (فکر و خيال) دواړه له ذهني کارکونو (فعاليتو) څخه گڼل کېږي او دواړه د پېژندالواک (تيوري شناخت) له پلوه د انساني ځانڅېړنې (شعور) په لور پورې تړاو لري. (( شو بېلابېلې پورې لري، لومړنۍ پيلامه يې ننگېرنه (حس) دی، همدا چې انسان له پنځو شپږو حواسو څخه د کوم يوه له لارې له يوه څيز يا پېښې پديدې سره اړاو تړاو پيدا کاندې، په بله وينا، ويې ننگېرې) احساس کړي، (دا پورې) (( حس)) (بلل کېږي - ژوي او بوټي په دغه لومړي پړاو کې له انسان سره گډون لري.

دويمه پورې يې پوهه يا خبرتيا ((درک)) (دی او هغه دا چې کله په اتوماتيک ډول هغه ((حس)) (اړوند وژي) اعصاب (د مغزو يوې ټاکلې برخې ته ور ولېږدوي او پوه شي چې څه خبره ده. درېيمه پورې د انگېرني) واند، خيال (ده او ورپسې تر ټولو لوړه هغه ده)) اند، فکر ((، چې د ((جاج، مفهوم)) (پورې هم ورته وايي؛ ژبه بيا پر خپل وار د دغې پورې زېږنده او هممهاله ورته همدغه ژبه بڼه ترا رښتياينه او څرگنداوی هم وربښي. په دې توگه هغه څه چې واند (خيال) رازېږوي، له رښتيني) واقعيت (سره پوره او يا هم هېڅ اړخ نه لگوي، خو اړوند پيداوار يې هنري او ادبي پنځونې بولو؛ پر وړاندې يې)) اند، فکر (( بياله رښتيني) واقعيت (سره سمون مومي او اړوند پيداوار يې پوهنيز او تخنيکي پنځونې دي. دا چې دواړو ذهني کارندويو په لږو ډېر توپير د انسان په گټه نړۍ ته بدلون ورکړی او ورکوي يې، په بله وينا، اوسنی تمدن يې راشونی کړی دی، نو وايو،)) اند ((خپل ځای لري او)) واند ((خپل ځای.



مگر تر منځ يې دا دنده بيز توپير په دې جاج و مانا نه دی چې د چا خبره يو د بل په کار کې لاسوهنه نه کوي يا سره همکاري نه لري. يو پوهاند هم خپل کار له نگېرې (حس) (خخه راپيلوي، درک او خيال تر شا پرېږدي او هله) فکر ((ته رسي. د هوگو خبره،)) تاريخ په افسانه کې دی او افسانه په تاريخ کې ((د نورو انساني ټولنو په څېر زموږ د) و) (گړني ادب هماغه غوښنه برخه خيالي او اسطوره يې کيسې، نکلونه، کړنې او انگېرني دي او همدغه فولکلور مو د)) ليکنې ادب ((سرچينه ده.

له خياله د يوه پوهاند د کار اخېستنې يوه څرگنده بېلگه له)) ساينس فېکشن (( سره بوختيا ده. همدومره يو هنرمند او بيا شاعر هم د)) اند (( مرستې او کار اچونې ته اړوځي او ټوليزه پوهه او خبرتيا (general knowledge) چې د يو لړ جاجونو) مفاهيمو (او هنري توکو او انځورونو، په تېره تلميحاتو او اسطورو کې ورته اړتيا پيدا کوي، له اند پرته ترلاسه کولای نه شي. د پيغام يا ټولنيز ارمان د رانغښتيا خبره خو ورسره په هره توگه نه شلېدونکې او سيده تړاو لري. د ساري په ډول، که)) کاظم شيدا (( يوه ټوليزه پوهه خبرتيا نه درلودای، دا دومره پېچلي او همزمان نوبتگرانه انځورگري يې څنگه رامنځته کولای شوه.

د شعرتخنيکي، په تېره ژبنۍ جوله خو له اند سره نېغ پر نېغه تړاو لري. همدا چې يو شاعر يو خيال راخپل کاندې، وار له واره يې د يوې وړنده ژبنۍ جولې او جامې په هڅه کې کېږي او دغه کار له ماله د اند په مټ

شونتيا او رښتياينه موندلای شي. په دې ډول بيا هم خپله خبره راغبرگوو چې ادب او بيا شعر يو ژبنی هنر دی.

د شعر زده کړيز يا ورهينيز) کسبي (اړخ بيا داند) فکر، مفکورې (بنکېلتيا او اړتيا تر لاسه تر راجوتوي او په دې لړ کې د سيمې او نړۍ پر کچ د غورو شاهکارونو پرله غښتې لوستنه ستر نقش پرځای کوي. د دې مانا داده، کوم لوړ شاهکارونه چې تر موزه رارسېدلي، پر خپل وار پرې د ورتېرو هغو سيوري پرېوتی دی. دا يوه هسې کړنه انگېرنه ده چې شعر و شاعري يوازې او يوازې د يوې ځاني او ذاتي وړتيا زېږنده، يا اسماني ورکړه او ياهم د کوم پير ملنگ پېرزوينه ده او بس!

که په کلاسيک شعر کې د تصوف له لارې فلسفه راخښل شوې، نن سبا بيا نوي شعر، په تېره ازاد، سپين او ناپېيلي هغه ورسره دومره غاړه غړۍ شوې چې يو له بله بېلېدای نه شي؛ مانا دا چې د تخيل تر څنگ يې فلسفي اندنه) تفکر (هم پوره راخپل کړی دی. دا بېله خبره ده چې)) کله ناکله يو شعار تر زرو شعرونو زيات منښت او گرانښت درلودای



شي ((. د نورو لري نژدې ژبو غوندي په پښتو کې د دا راز بېلگو شمير لږ نه دی. په تېر مهال کې، لکه د ستر خوشال دا:  
 - پر جهان د ننگيالي دي دا دوه کاره  
 يا به و خوري ککړی. يا به کامران شي  
 - درست پښتون له کندهاره تراټکه  
 سره يو د ننگ پر کار پټ و اشکار  
 ... او بيا:  
 د افغان پر ننگ مې و تر له توره  
 ننگيالی د زماني خوشال خټک يم!

او په وسمهال کې يې د نوي غزل له سرلاري صنوبر مومند) کاکاجي (راپيلوو:  
 د ملا ژبه قرأت کې تر ترې شي  
 تر ممبره چې شغار ستا د پڼو ځي  
 پر کوم ځای چې د زمرو نو کې ر؟ پږي  
 عاشقان هلته پر څوکو د ښو ځي  
 خدايه! د ابا زار تالا کړې په مغلو  
 د مفلس حسن په يو موټي چنو ځي...؛  
 او بيا يې د چپي اندود له لومړيو بېر سرو څخه سيف الرحمان سليم راننگوو:  
 د وړو وړو خدايانو دې بنده کړم  
 لويه خدايه! زه به چا چاته سجده کړم  
 ملگرتيا که څو رندان راسره وکړي  
 دا حرم به يوه لويه ميکده کړم؛  
 يايې دالاسته راغلی شاه فرد:  
 د اقتدار حمام له ټولو نه جامې واپستي  
 قاضي ته گورم که خانجي ته، که ملاته گورم...؛  
 او بيا يې د پښتني فلسفې د پليونو په سر سر کې حمزه راخلو:  
 - وايي اغيار چې د دوزخ ژبه ده  
 زه به جنت ته له پښتو سره ځم؛  
 - ما ټيټ ورته لېمه کړل، زما سر نه ټيټېده  
 شايد په محبت کې هم افغان پاتې کېدم؛

- وروځې، باڼه، سترگې لېمه پښتانه  
 څنگه يو ځای شو دا پېنځه پښتانه...؛  
 چې مې سر چاته ټيټ نه شي ننگيالی زما ژوندون کره  
 زړه زما دې مسلمان وي، تفکر مې د پښتون کره

غني خان:

- چې خازې شنې مې پر قبر وي ولاړې  
 که غلام مړوم، رايي تو کړې پرې لاړې  
 ...يا به دا بې ننگه ملک باغ عدن کړم  
 يا به کړم د پښتنو کوڅې ويجاړې؛

د امين الحق د يوه غزل دا سربيت هم لکه متل را دود شوی دی:  
 اوس گوزاره د زړه په وينه کوو  
 چې حالت ښه شو، بيا به مينه کوو...؛

محمد شاه خيال:

- د خيبر دره خولارد تلو را تلوده  
 په کابل او پېښور کې افغان يو دی؛  
 - خيال چې هرڅو فکر وکړ، بل څه ترې نه جوړېږي  
 اباسين دی منځگړی، افغان يو خوا هند کيان بلخوا؛

- چې پيدا شوې، تا ژړل خلکو خندا کره  
 هسې و مره چې ته خاندې، خلک ژاړي؛  
 - پر نهاره دې خبرې په پښتو کړې  
 اوس پارسي وايي چې خپته دې مړه شوه؛

اکبر خادم:

نه سل کاله د غلام په غلامۍ کې  
 يو ساعت د ازادۍ که ځنکدن وي

استاد الفت:

- نه ومه خبره، پرده مې لږه پورته کره

نه دي د ویلو، هغه څه چې ما لیدلي دي...؛

اجمل خټک:

- غټان غټان، لویان لویان لویان پیدا دي  
دوی خو له ځایه جنتیان پیدا دي...؛

پیر گوهر چې د سولې شعریې)) شاعر امن (( ستاینوم ور په برخه کړ:  
څار دي امریکاله روس- روس دې څار له چینه شي  
غواړمه چې ټوله دنیا- مینه مینه مینه شي؛

((اکرام اله گران)) راننگو و چې که څه هم د اندود له پلوه د استاد الفت په څېر یو انتقادي  
ریالېست دی، خو د هنري اړخ د سمبالونې له پلوه هم بیا د لرې پښتونخوا د شاعرانو په لومړۍ  
لیکه کې شمېرل کېږي:

-... د ژوندون په کتورو کې، چاته قند دي چاته زهر  
عجیبه غوندي وېش کېږي، د دوران په دروازه کې  
دا چمن بلبلو ستاسو، په ولله که د بل چاشي  
خو یو څو سرونه مات کړی، د زندان په دروازه کې...؛  
رؤوف زاهد:

- ستا محلونه جوړېدای شي، خو جونگره پسې نه  
هغې ته ښه دي، ولې دېته لا حالات ښه نه دي...،  
- سارا کې څوک دي، چې زاهد پسې به کاني ولي  
اشنا د کاهو گوزارونه خو په ښار کې کېږي...؛

محمد اعظم اعظم:

- د وفا ځمکې خړوب نه شوې اعظمه  
ډېرې وینې مو ورکړې د زرگو دي...؛

بشیر قاصر:

- اشنا که یو ځل راغلي، د مین زړه په پوښتنه  
لا مخکې له روژې نه، به اختر کلي ته راشي؛

اکبر سیال:

- تا دې د خپل غر په هر کمر کې گلاب وکرل

مور ته دې باروت زموږ په غرونو کې ساتلي دي...؛

(( لياقت سوز )) (دومره نومور شاعر نه وو، خو هغه مهال يو شعار وزمې يوې څلوريزې دومره نومور کړ چې په پېښور کې يې)) ترقي پسندو (( د خپل دو تر سرليکه کړه او راوړو سته لکه متل خوله پر خوله شوه، په يوه روانه او ساده ژبه، خود سلېمان لايق تر)) انقلابي سرود: ... کور ډوډۍ کالي غواړو (( ډېره ښکلې او اغېزمنه: چې هر تېرى پکې وڅښي او هر وې پکې مور شي... ملاخه کفر به وشي، که يو داسې نظام جوړ شي!

### پروت و نېغ خيال

په شعر کې واند (تخيل) او ورسره پنځولي انځورونه دوه ډوله پر کار اچول کېږي: پروت يا افقي خيال يا تخيل دا مانا چې شاعر د قافيوال شعر) غزل، بوللې، دويزې، څلوريزې... (په هره مسره او بيت کې او د ناقافيوال) ازاد، سپين او منثور (شعر په هره ټوټه او غونډله کې هڅه کوي چې تخيل پر کار واچوي، په بله وينا، انځوريز او هنري يې کاندې دغه چم زياتره په کلاسيکو او بيا د منځني ادبي پېر او اوسني پېر د هندي سبک پليوني ترې ډېره گټه اخېستې او اخلي.

په پخوانيو کې حميد او شيدا يادولای شو او په اوسنيو دوی کې پسرلی، کاروان، سالک، پروين، اند، جلان او يو شمېر نور غزلبول چې بېلگې يې په را تلونکي څپرکي کې وړاندې کېږي.

۲) (نېغ يا عمودي واند) تخيل (د ازاد، سپين او ناپېيلي شعر او لږو ډېر د نوي)) مسلسل (( غزل لارويان پر کار اچوي، په دې ډول:

يوه سوژه يا کيسه په څه ناڅه ساده ژبه راپيلوي او ورو ورو يې انځوروي. همدا چې د ((لکۍ نېش)) (داستان غونډې يې اچولې غوټه پرانېستل شي او پايله يې راڅرگنده شي، نو هله لوستونکي او اورېدونکي لکه يوه ښکلې انځورگري تابلو دومره ځانته ور وڅکوي چې بيا بيا لوستو يا اورېدو ته يې هڅېږي.



## ۲- خپرکی

## د شعر ژب - ښکلا ییز اړخ

## (ژبني او هنري جوله)

دا یوه ټولمنلې خبره ده چې د شعر بهرنۍ جوله او جامه ژبه ده او د نننۍ جوله او جامه یې انځور. له انځور ځنې موخه هغه ټولیزه هنري جوله ده او هغه واړه ښکلا ییز یا هنري توکي او چمونه رانغاړي چې شعر له هسې عادي پېيلې او ناپېيلې ویناڅخه راجلا کوي او آر و رښتیني جوهر او هستي یې راڅرگندوي.

دا هم د شعر، په بله وینا، ((شعريت)) د مینه والو او په تېره تېره د ځوانو شاعرانو بېکچه اړتیا او لېوالتیا وه چې مور یې د دغې سکالو راغبرگونې او غځونې ته راوهڅولو او یو ځانته جلا خپرکي مو ورته ځانگړی کړ. له دې سره دا شونتیا هم ترلاسه شوه چې د لاسه تر پوهایي لپاره اړوندې شعري بېلگې په ازاد مټ وړاندې کړای شو.

## ۱) ژبه د شعر بهرنۍ جوله

د یوه ((کره شعر)) (لومړۍ بنسټ) کره ژبه (( ده. کره ژبه، لکه څنگه چې راپېژندل شوې، نه یوازې له رغاوینیز پلوه د یوې یوازینۍ لیکنۍ ژبني ښکارندويي وکړي او د څلورگونې وییپانگې انډول پکې پوره پوره سمبال شوی اوسي، بلکې تر بل هر کارونیز ډگره یې د کره والي څېرمه آرونه هم رانغښتي وي.

- سپما او لنډون د کېښکلتیا په جاج باید تر وسې وسې له پامه و نه غورځول شي. لنډ لنډ غونډونه او لنډې لنډې غونډلې، ان د پېچلتیا او ابهام تر بریده پر کار واچول شي او لا کله ناکله د یو لړ توکو او پښوویزو آرونو پر تاوان هم پرېوځي. په دې توگه گړنې (محاورې)، څرگندنې (اصطلاحات)، بولنې (مقولې)، وراشې (وجیزې) ... چې پارسیوان یې په یوه غونډ نوم (سخنان

کوتاه و قصار (بولي او همداسې متلونه هم درواخله.

(( ایجاز )) ( چې د )) ایهام (( تر څنګ یې په ننني شعر کې پر سمبالتیا ټینګار کېږي، هم د سپما او لنډون جاج رانغاړي. هنري اوزار، لکه انځور) تشبیه، استعاره، حسن تعلیل، کنایه، نغوته (اشاره)، تلمیح، قرینه، ایهام، سپمبول، اسطوره... هرگوره پر خپل وار په دې برخه کې ستر نقش لوبوي چې دا بیا د هر ویناوال په هنري نوبت اړه پیدا کوي. [د ژبني لاسبري او کېښکلتیا زیاتې څرګندونې د کتاب په پای کې]

- خوږ غږې او بلاغت، په دې مانا چې یو ژبني توک په سراسري ټولنه کې کرغېړن، سپک او بد لګي نه وي، یا په ملایي نومونه)) رکاکیت او کراهیت (( و نه لري. هرگوره، د شاملو پر پلویني د ساده پر گنو اړوند شار شدل او له پامه لویډلي) پیش پا افتاده ( وییونه او نور توکي چې پخوانیو ویناوالو ترې ډډه کوله، نن سبا، د ازاد، سپین او ناپېیلي شعر نوبتګرو تر ډېره شاعرانه کړي او دود کړي او نوې نوې ماناوې او جاجونه یې پکې رانغښتي دي. د وییونو بڼه او بد هم په بشپړ ژبني یوون) واحد (، یانې غونډله) جمله ( کې راڅرګندېږي، هغه دا چې لومړی د ژبني پښوییز او مانیز او بیاسبکي) ستایلبستیکی (آرو معیار له پلوه او بیا د شعري- ادبي آرو معیار له پلوه پکې څنګه و او بدل شي او)) هنري (( جوله او جامه ورواغوندي. (لانګندوین ۲۱)

- غورچاڼ، بیا هم د شاملو په جاج چې په څو څو ژبنيو توکو) وییونو، غونډونو، بېلنگونو، ترنګونو او غونډلو ( کې یوچاڼ او انتخاب وشي او هماغه ډولونه یې پر کار واچول شي چې د دغو نورو آرونو د سمبالتیا لپاره لاره هواره کاندې. غورچاڼ هم هله بڼه ترا شونتیا موندلای شي چې شاعر پر اړوندو توکو پوره لاسبری ولري او له دغه پلوه یې ټولیزه ژبپانګه بڼه ارته او بیرته وي.

د نړۍ د نورو یادو ژبو په څېر زموږ کره ژبه هم پر دوو بنسټونو ټیکاو لري، پر رغاونیز یا پښوییز یو والي) توحید ( او وییپانګیز پراخوالي. یووالی دا مانا چې له بېشمېرو، په بله وینا، څلورگونو) سوېل لویډیزو- سوېل ختیزو، شمال ختیزو ( پښتو ګډوډي ډلو یو یوازې رغاونیز او پښوییز غورچاڼ راواخلو او بېلابېلې وییپانګې یې یو مخیزې.

په نورو ټکو کې، غږپوهیز) فونولوژیکي (، ګږپوهیز) مورفولوژیکي (، غونډله ییز) نحوي ( او وییپانګونیز) وارینتونه ( یې سره یو) توحید ( شوي وي او په ویی پانګیزه برخه کې هره



گړدودي (لهجوي)، زړه (ارکاييکه)، نوې رغښتې يا خپل لاسي (نيولوجيستي) او پورويزه (دخيله) پانگه پکې په يوه برابر گډون لري او په دې توگه يوه يوازېښه کره ليکنې ژبنۍ بڼه تر هر اړوند گړدوده ډېره پراخه او رنگا رنگ وي. {د زياتې خبرتيا لپاره: پښتو ليکلارښود، ۱۲-۲۱ مخ}

### د ژبې ناپايه پټ توان (پوتنسيال)

ژبه، لکه چې په تېر ۵ (خپړکي کې پرې خبرې وشوې، له بېخ و بنسټه دوې بڼې لري، يوه يې د نننۍ، ذهني، ناتوکيزه، نانگېرېدونکې (غیرمادي، نامحسوسه، انتزاعي) بڼه ده او بله يې بهرنۍ، توکيزه يا جوليزه (عيني، ملموسه، محسوسه يا صوري). لومړنۍ بڼه، يا په بله دوده تخنيکي نومونه)) دنننۍ ژبه ((دا مانا لري چې هر يو گړي) فرد (بې تر ۵-۶ کلنۍ پورې په خپله کورنۍ او ټولنه کې د)) مورنۍ ژبې ((په نامه زده کوي او په ناڅانڅېرې ډول يې په ذهن کې د يو لړ دويو) قاعدو، (وييپانگې او غونډلو) جملو (په توگه ټينگه او ترينگه زېرمه پاتې کېږي؛ پر وړاندې يې دا بله)) بهرنۍ ژبه ((همدغه توکيزه، مادي، صوري، کرنيزه) عملي (يا کارونيزه) تطبيقي (گړنۍ او ليکنې ژبه ده چې له اړتيا سره سم ترې ويونکي کار اخلي، او د هماغو يو لړ لنډو تنگو) محدودو (وييونو او غونډلو له مخې نورې ډېرې) نامحدودې (غونډلې رغولای او پر کار اچولای شي. پښويه) گرامر (هرگوره، وار له مخه په دنننۍ او بيا ورپسې کرنيزه او جوليزه) صوري (ژبه اړه لري او دا يوازې ژبپوهان او پښو پيپوهان دي چې د دواړو ژبنيو اړخونو اړوند دويې) قواعد (او دويونه) قوانين (رابرسپروي، سپري او شني، په دې ډول ژبه د زېرمه) انتزاعي (غونډلو او ورپسې د نورو راپنځېدونکيو جوليزو) صوري (غونډلو درستي ټولگې ته)) ژبه ((وايي، او د اړوندو دويو يا دويونو شننې او سپرنې ته پښويه) گرامر). په دې لړ کې پښويپوه) گرامرپوه (د غونډلو ډولونه، رغنده زنجيري توکي) وييونه، گړونه، غږونه (او نازنجيري هغه) خجونه، اهنگونه، غاړې... (بيايې ترمنځ تړاو، او ډون، سمون) مطابقت (... او په پای کې يې جلا جلا او يوځايي ډلبندي او ماناوې ورڅېږي. دغه څرگندونې په لاندې ډول هم راغبرگولای شو:

هره ژبه دوه اړخه لري، ذهني، دنننۍ، يا نانگېرېدونکي) نامحسوس، انتزاعي (اړخ او بهرنۍ، جوليز) صوري، (توکين) مادي، (کرنيز) عملي (يا کارونيز) تطبيقي (اړخ، چې په لنډ ډول)) دنننۍ ((ژبه او)) بهرنۍ ((ژبه يې هم بولي.

د نننۍ ژبه له يو لړ ټاکليو يا محدودو دويونو) قواعدو (او توکو يا ويونو او غونډلو څخه رغېدلې، خو يو ناپاي زېږندويه پټ توان يا بالقوه ظرفيت) پوتنسيال (لري. د ساري په ډول، که

ووايو، يو څوك پر يوه ژبه لاسبرې لري، يايې زده ده، مانا يې دا نه ده چې هغه د دغې ژبې هغه ټولې غونډلې (د ژبنيو واحدونو په توگه) زده كړې يا زده دي چې په هره برخه كې يې له هرې اړتيا سره سمې و كاروي، بلكې موخه دا ده، هغه ټاكلې (محدود) شمېر دوييونه (قاعدې) او وييونه او غونډلې يې چې ياد كړي دي، زېږندويه لوبڼه ځانگړتيا لري، يانې كولاى شي، له اړتيا سره سم د اړوندو محدودو قاعدو په مټ د محدودو توکو (وييونو، غونډونو، ترنگونو او غونډلو) پر بېلگه نور بېشمېره ورته توکي (په اتوماتيک، نيم اگاهانه او اگاهانه ډول، يا لږه کي پاملرنه) ورغوي او و کاروي؛ په دې لړکې اتوماتيکه، ناگاهانه او يا نيم اگاهانه رغاوونې هماغه دي چې د دود له مخې ولسي رغاوونې بلل کېږي، د اگاهانه هغو لپاره دويمنې (ثانوي) رغاوونيزې مخبېلگې او مودلونه گرځي.

که د ژبې دغه ناپايه زېږندويه پټ توان يا بالقوه لوبڼه ځانگړتيا نه وای، څنگه کېدای شوه، د بېلگې په توگه په انگرېزي ژبه کې دا ميليونونه ميليونونه کارول شوي غونډونه، ترنگونه، بېلنگونه او لنډې اوږدې غونډلې راوژېږي او و کارېږي، هغه هم له بېلابېلو ډولونو، جاجونو، موخو او ماناوو سره؟

دغه دواړه اړخه يا دوه ډوله ژبې له پټ توان يا بالقوه توان او څرگند يا بالفعل توان سره ((ژبه)) او څوک چې هغه څېړي، سپړي او شنې، پښويپوه (گرامرېست) بلل کېږي. دا چې زموږ په پښتو کې د انگرېزي، فرانسې، الماني او نورو لويديزو او بيا ختيزو، لکه چيني، هندي، عربي... ژبو هومره کارونيزه اړتيا نگېرل شوې نه ده، نو نه يې پټ توان يا زېږندويه ځواک هاغومره پر کار اچول شوی او نه يې پورتنې ترېستې توکي، بېلنگونه، ترنگونه، (غونډونه او غونډلې) اشتقاقونه، ترکيبونه، عبارتونه او جملې (ميليونونو ته رسېدلي. بنايي د نوموالي خبرتيايي - رسنيزې ټېکنالوجي سره يې شمېره مټې نيم ميليوني بريد ته ورنژدې شوې او سي. د نورو ژبو په څېر پښتو آره او بنسټيزه وييپا ننگه دومره ارته بېرته نه ده او د آرو او بنسټيزو ويونو شمېره يې اتيا - پنځه اتيا زره اټکل شوې ده. دا چې د ياد شويو ژبو د ويونو شمېره ترې سلگونه ډېره برېښي، د هماغو ترېستې توکو يې پرته يا زېږنده بلل کېږي.

پښتو پانگې همدا اوس اوس د مايکروسافټ د ۳۵ ژبو په لړ کې له څو لکيزو رغاونو سره پورتنې بريد يو څه راخپل کړای شو.

پر مورنۍ ژبه زيات لاسبرې، له آره د زده كړې له لارې په ارادي توگه د هغې پر زېږندويه توان د زيات لاسبرې موندنې مانا لري. داسې چې په ډېرو پېچلو او ډېر اړخيزو خپلځاني او ټولنيزو ډگرونو کې يې دغه لاسبرې زباد او پر کار واچول شي.

## بډايه ويپانگه

شعر يوازې له ترنگونو (تركيبونو) سره نه، بلكې له يووستويو ويونو، تينگو ياپخو غونډونو (عبارتونو) او بېلنگونو (مشتقاتو) سره هم كار لري. نو ښه به دا وي، چې وويل شي، پلاني په خپل شعر كې ښكلي ويپانگه كارولې ده.

په اروپايي سيندونو (ډېكشنريو) كې هغه ويونه چې پر آرې (وضعي، لغوي) سربېره په مجازي، استعاري يا كنايي مانا كارول كېږي، نو ورسره ليكي چې ((figurative meaning)) (يا ((انځوريزه مانا)) (بي ... ده، الماني يې تر څنگ خپل سوچه انډول (bildlich) تصويري) هم كارې. كه مانا يې اصطلاحي وي، نو بيا ورسره ((idiomatic meaning)) ليكي. زموږ سيند كښونكي يې پر وړاندې زياتره ((اصطلاحي يا كنايي)) (نومونه كاروي او ډېره لږه)) مجازي ((نومونه، په ژبنيو څېړنو كې د لومړنۍ نومونې پر ځاى)) گړنيز ((كارول كېږي او د دويمې هغې پر ځاى، يا يې تر څنگه)) انځوريز ((؛)) اصطلاح ((يوه گډوډي رامنځته كوي، ځكه زموږ په دوديزه ويپانگه كې يې بنسټ)) اصطلاح ((په دوو) گړنه idiom او تخنيكي نومونه term))، او لا د ځينو نيملوستوله خوا د ((گړدود)) او ((گړويزى)) (په مانا هم كارول كېږي.

لكه څنگه چې د ((شعري ژبې)) (په تر او څرگندونې و شوي، په ژبه كې ښكلي او خوږغږي يووستوي، بېلښتي) اشتقايي (او ترښتي، په بله وينا، تيار پر تياره)) شاعرانه ((بېلنگونه او ترنگونه او بيا غونډله پوهيز) نحوي (وييغونډونه) عبارتونه (او ورسره ورسره گړنې، څرگندنې، وراشې او نور توکي کم نه دي. ترڅنگه يې په کار ده، شاعر هم په خپل نوښت پکې زياتون راولي او له اړتيا سره سم د هغو تيارو)) ښکلو شاعرانه ((ويونو تر څنگ هغه)) ناشاعرانه ((هم راواخلي او د واند) تخيل (په نازکو گوتو ورسره دا هم)) شاعرانه ((کانډې!

په دې لړکې ان د وييرغاوونې د چمونو په راخپلونه ورته بېلښتي او ترښتي ويونه هم ورغوي او وکاروي، لکه د برې خوا (گلخانگه، گلونه، گلوله، گلغوتې، گلمونگره، گلڅېره، گلپغله، گلمينه، گلوبیونه، نشت اباد، ناچېرې، غزلبول، غزلبن... (ياد کوزې خوا) گلورين، گل پرهر، غزلزار... (هغه د)) خوارحسن ((ترنگ هم لومړۍ پلا د کاکاجي په غزل کې ليدل شوی چې راوړوسته يې)) غريب حسن ((او بيا سوچه بڼه) خوار بنایست (هم ډېر دود شوی دی؛ استاد حمزه بيا د نږه گړويزونو) گړدودي ويونو (د دودونې تر څنگ د نويو شاعرانه رغاوونو له پلوه گړسره د مخکښۍ وياړ گټلی، لکه، پښتون عشق، پښتنه مينه، لمر مخې، سپوږمۍ مخې... چې تر ليکواله پورې يې نورو هم پليوني کړې ده. د داسې ښکلي او ارتمې بېرته پښتو پانگې په مټ هر شاعر کولای شي، ځانته د انځور رغاوونې لاره ښه ترا هواره او اسانه کانډې.

دا هم له ياده اېستل په کار نه دي چې ټول هغه چاڼلي او ښکلي توکي بيا هم تر هغې يوازې ((ژبنی)) (ارزښت لري چې تر څو په شاعرانه اوب) بافت (کې را نغښتل شوي نه اوسي. په ژبه کې هم دغه توکي د نورو وييپانگيزو توکو په څېر هله جوت او څرگند چار و دنده او جاج و مانا را خپلولاى شي چې په بشپړ ژبني اوب، يانې غونډله) جمله (کې و کارول شي او په مبتدا يا خبر، يا دواړو کې ونډه ولري د ساري په ډول، که ووايو اسحاق ننگيال) د ذهني انځورونو او سپمبولونو په تړاو (په پاسنيو شعرو کې)) سپين آس، د سپينو وريځو آس، د وريځو گلان، ورېښمينې پرښتې، د جنون جوغه، ښکلی سوداگر... ((ترکيبونه راوړي، مانا يې داچې په شعري غونډلو کې يې کارولي او هنري پسولونه يې ترې رغولي دي. پرته له دې کارونگ تش ژبني ترنگونه بلل کېږي، که يې څه هم په خپل نوبت رارغولي دي. هسې خو په ټوليزه گړنۍ او ليکنۍ پښتو کې د ورته تشبيهي، استعاري، مجازي، کنايي، تلمیحي او ان سپمبولیکو او اسطوره يي ترنگونو څرک هم لگولای شو، لکه:

د بوډۍ ټال، زما زړگی، زما زمري ورور، شين زمري، شنه توتيان، گلکڅ، گلکڅونه، د گلو خانگه، پرهاړ پانه، د سترگوتور، د زړه ټکور، د زړه ټوټه، د پېريانو تنور، د باغ ارم ښاپېری، د ماښام ستوری، د سبا ستوری، د سبا سترگه، کاروان ستوری، د ستورو ياد اسمان کټ، مينه ناک، مينه وړی، مينه وړې، د رنجو خالونه، د سگرو خالونه...

څرگندنې) اکسپرېشنونه (او بيا گړنې) ايډيمونه (خو کټ مت لکه تيار انځورونه چې که په شعري اوب کې ورته شاعر ځای ورکړي او بل خيالي انځور) ايماژ (هم ورسره ملگري نه کاندې، يو شعريت راخپلولاى شي. د ساري په توگه،)) پور پرې کول ((په سيده مانا) د چا پور وړ ادا کول (يوه څرگنده ده او يوه بليغ يا ادبي ژبنی توک دی، خو په مجازي مانا، يانې په (مړل، ساورکول) مانا و کارول شي، پر)) گړنه ((اوړي او شاعرانه کېږي، ځکه د شعر ژبه ((مجازي)) (ده او د عادي ژبې يوه اړولې او ښکلې بڼه ده؛ لکه څنگه چې استاد غضنفر هم پرې د)) «مرسل مجاز، ((په ترڅ کې بڼه تراړنا اچولې ده.

نوبتگر شاعر او کره کتونکی غفور لېوال ليکي:

((يو نيم وخت ويونه يا کلمات د رنگونو غونډې له يو بل سره ترکيب کېږي، سره گډېږي او د تخيل په ځواکمن او هنرمن لاس ورڅخه يوه ښکلې تابلو جوړېږي.

دغه رنگونه چې د خوږې، شاعرانه، اهنگ دارې او زړه راکښونې ژبې په وسيله بيان شي او

بېلابېل سېمبولیک مفاهيم د اند په مرسته وپېښي، دغه بيان صميمي او عاطفي وي، دېته نو يوه شعري، ښکلې تابلو ويلي شو. ((د ساهو ياد ۲۵۷))

په پښتو شعر کې خپل نړه شاعرانه ويیونه او بيا رغاونې له نوي نوښتگرانه پېر سره رادود شوي دي. پخوانو (دېوانې) شاعرانو چې څه پر ميراث را پرېښي، نژدې سل په سل کې همغه سولېدلې پورويیونه دي چې پېرې، پېرې، لومړې پخپله دودونکو او رغوونکو پارسي شاعرانو شخوند وهلی، بياهندي- پارسي شاعرانو او هله دوی (پښتنو). په دې کې يوازې بېلنگونه او ترنگونه (مشتقات او ترکيبات)، نه چې لا يووستوي ويیونه، هغه هم له اړوندو انځورونو سره راپور شوي دي.

تر ستر حمزه پورې لب، لعل لب، لبان، چشم، چشمان، زلف، زلفان (زلفې)، رخسار، گلرخ، گلرخسار، گل اندام، گلرو، سيمين بر، دلبر، دلريا، دلارام، محبوبا، عشق، عاشق، معشوق (معشوقه)، شيدا، جان، جانان، جانانه، يار، آشنا، نگار، می، ميگون، ميفروش، مينوش، مدهوش، ميخانه، خم، ساقی، پيمانه، خم، خمار، مخمور، زيبا، زيباروی، زيبارويان، ديدن، ديدار، فراق، هجران، وصل، وصلت، وصال... کارول کېدل. تر دې چې) و (گړني شعرته يې هم لار کړې ده او دوديز ناظمان خو پرې لا تر اوسه شخوند وهي. حميد له دې سره سره چې تر ستر خوشال راوړوسته يې يو څه نړه پښتو پانگه کارولې، خو ان د خپل پښتو شعر په ستاينه کې هم پارسي ترنگ کاروي:

له حيرته پارسيوان گوته پر غاښ کا

چې حميد ((سخن سازي)) کړي په پښتو کې

د ښاغلي منلي (خلورم خپرکی) په خبره دغه راز بېخرتو پارسي پورونو پښتو پښويه هم اغېزمنه کړې ده، د ساري په توگه د يار، دلدار، دلارام، جانان، نگار، دلبر، دلريا... د نورې (جنس) توپير نه کېږي د پارسي شعر پر وړاندې د پښتو شعر يوه رومانتيکي بېلتيا (امتياز، مميزه) د نرينه لپاره د ښځينه نورې کارونه ده او د ښځينه لپاره د نرينه هغه: له شهې، شهو، نازولې، مينې، مينه وړې، سپوږمې مخې، هوسې سترگې، کبلې سترگې، لمرمخې، گل مخې، گلمينې، گلخانگې، گلونې، گلورينې، گلپېغلې... سره)) راغله، لاره ((ويل کېدای شي، خو له دلبر او دلارام، يار، جانان... سره نه، نو که يو مين)) يار مې راغله ((ووايي: د يوه گرامري سرغړاوي په توگه ترې څه خوند نه شي اخېستای، ځکه يار، لکه نگار، جانان، دلبر، ماه جبين، مهرخ... له بېواک يا کنسوننت پاييلې سره په پښتو کې نرينه گڼل کېږي او ښځينه

كارول يې همغه مين ته هم خوند نه وركوي او كه)) يار يا جانان مې راغی (( ووايي، بيا به هم خنې دومره خوند ونه شي اخېستای! همدا راز يوه مينه) عاشقه (له)) كمرباريك (( نه په دې نه شي څه خوند اخېستلای چې يو بنځينه ستاينوم گڼل كېږي؛ نه نرينه. شاهد، صنم او كوم بل يونيم خو په دې لړكې له پخوا راهيسې د)) نرينه معشوق (( لپاره ځانگړی شوی دی

زموږ د نوي ازاد شعر تكړه پليوني انجينر ستانه مير زهير پر دې گروهه دی، چې كه دا ډول له دود وموده وتلي، ډېر سولېدلي او كرغېرن (مبتدل) پورويونه د)) سېمبولونو (( په توگه و كارول شي، دومره تاوان نه لري. په دې كې هم څه اړنگ پرنگ نشته چې اوسنيو نوښتگرو شاعرانو داسې ډېر پخواني سولېدلي ويونه پر سېمبولونو اړولي، لكه گل و بلبل، يار، اشنا، عشق، مينه، فراق، هجران، وصال، بېلتون، پيوستون... خو بيا هم د نړه او سوچه انډولونو منښت او گرانښت ترپورو) پارسي او عربي (انډولونو زيات برېښي.

د ولسي شاعرۍ په «دويم ډول كې د دوديزې پوروييپانگې بدل لومړی ملنگ جان مات كړ او بيا ورته نيملوستي خاطر اړيدي د خپل حمزه استاد تر سيورې لاندې د غزل رومانتيكې ژبه لاپسې پښتنه كړه، تردې چې نورو يې هم پليوني وكړه او ورسره ورسره د ډېرو او او جرو تنگ ټكوره هم تر ډېره پښتني جوله راخپله كړه.

## ۲) بديعي يا ښكلاييز توکي...

ښكلاييز توکي مو په تېر) پېنځم (څپرکي كې د واند) خيال، تخيل (تر سرليک لاندې و څېړل، دلته يې بيا هم د ژب- ښكلاييزې ټولۍ د دويم ټوك يا برخې په توگه د بېلگو په وړاند بېنه نور هم پسې غځوو. خو په سر سر كې دا خبره بيا راغبرگوو چې)) خيال (( د شعر هنري يا بديعي (ښكلاييز) اړخونو يا توکيو د پنځونې وسيله او سرچينه ده، په بله وينا، د ژبې، ټول او اند (تر څنگ)) واند (( د شعر له رغنده ټوكو) اجزاوو (څخه گڼل كېږي او له دې پرته شعر د يوه ځانگړي هنري ځېل په توگه نه، بلكې د يوې هسې پېيلې وينا) نظم (په بڼه راڅرگندېږي. موږ كه څه هم، د دود له مخې هغو گړدو ښكلاييزو اړخونو ته خيالي انځورونه، صور خيال يا "ايمانونه" وايو، تشبېه، استعاره، هنري صفت، مجاز، حسن تعليل، بداعت، جناس، طباق، تضاد (contradiction)، (تقابل) contrast، (تلازم، تخيل، تمثيل، مدعاو مثل، بننده يا مبالغه) exaggeration (اغراق) apotheosis ( ... او ان اسطوره) myth، (علامه يا سېمبول



symbol (، كناية ، تلميح) الوژن (، تشخيص) پرسونېفېكشن ( او انطاق) انيمېشن ( او داسې نور چې ډېر لږ څرک يې د پښتو په گڼو په دوديز عربي- پارسي ادب کې ليدل شوی، خو زموږ په نوي شعر کې يې تر لويديز اغېز لاندې يو څه زيات دود موندلی. په دې لړ کې ښايي د ((نگېرگډون)) (يا) ((حس آميزي)) (انځور چې لاتيني انډول يې پرادوکس) paradox (دی، زموږ په دوديز ادب کې لږه يا گڼ سره مخينه ونه لري.

دا څه هېښنده نه ده چې د انځوريزوالي) اېمپېجېزم (په نامه ادبي او بيا شعري ښوونځی هم دا راڅرگندوي چې يوازې له انځورونو سره کار لري، خو داسې نه ده او سېمبولونه هم کاروي، لکه څنگه چې پيلاميز واله) سېمبولېزم (هم په سرچپه توگه د سېمبولونو ترڅنگ انځورونه هم رانغاړي. همدا راز که نن سبا پر سېمبول کارونگ ټينگار کېږي، مانا يې د اړوند ښوونځي ((سېمبولېزم)) (راخپلول نه دي؛ هسې خو وسمهالی پرمختللی)) انسان ژمنی ((شعر د جوليزې رنگارنگی او رابښکون په موخه د اېمپېجېزم او سېمبولېزم په گډون له نورو تېرو هېرو اېزمونو) ناتوريالېزم، سوريالېزم، اېمپېرېشنېزم، اېکسپېرېشنېزم، اېکزېسټنشيالېزم... او اوسنيو (پوست مودرنېزم، مېچېک ريالېزم... (گړدو څخه لږ و ډېره گټه اخلي، که څه هم له بېخ و بنسټه د انتقادي ريالېزم، ټولنوال ريالېزم او بيا هومانېستي ريالېزم پر وړاندې رامنځته شوي دي.

د بديعي صنايعو تر نامه لاندې زموږ دوديز هنري توکي يو مخيز)) هنري (( نه گڼل کېږي. په دې کې بيا جوليز) لفظي ( هغه نن سبا گڼ سره په هنري توکو کې نه شمېرل کېږي، لکه: تجنيس خطي) حنان-جنان (، شبه اشتقاق، مشجر، ذوالقافيتين) double rhym (، ارسال المثل، ارسال المثليين، تضمين، توشيح) acronym (... همدارنگه په (( صنايع معنوي)) (کې هم ځينې توکي، لکه تضاد، تقابل، لف و نشر، اړ) معما (يا موخې) چيستون (، د تاريخ ماده... په هنري انځورونو کې راتلاي نه شي، بلکې دا په)) بيان (( اړه لري او په ټوليزو ژبنيو او ادبي ښېگڼو، لکه بلاغت) rhetoric (، ايجاز) conciseness, brevity (، ايهام) amphibology (، ذومعنين يا غبرگ مانيز) synonym (، کثيرالمعاني يا ډېر مانيز) polysemous... کې شمېرل کېږي. هرگوره، هغه ويونه چې استعاري يا مجازي ماناوې ولري، په شعري اوب) بافت (کې دننه ښه ترا پر انځورونو بدلېدلای شي.

### مجاز او ډولونه يې

نه يوازې په لويديزه ادبي ترمينالوجی کې د شعر ژبه انځوريزه) figurative (بولي، بلکې زموږ د دوديزې- عربي ادبپوهنې يا فنونو دننه دننه په)) علم البلاغت (( کې هم شعر د ژبې اړولې،

غير مستقيمه يا (( مجازي )) (بڼه بلل شوې ده. د) (( مجاز )) (غونډنوم يا مقوله بيا ټوليز انځورونه رانغاړي چې تشبیه او په تېره استعاره يې له غورو هغو څخه شمېرل کېږي. کومه نښه چې د يوه ويي د آرې او انځوريزې يا فيگوراتيفي مانا تر منځ توپير را پر گوته کوي، هم ورته ترم دود لري، لاتين يې)) context (( دى او عربي انډول يې هم)) قرينه ((. دا دى، دلته د همدغه سکالو په تړاو د استاد اسد غضنفر د يوې وېرې ليکنې) مرسل مجاز او د هغه ادبي اهميت، رڼا ۳ گڼه ۱۳۸۵ل (لنډيز وړاندې کېږي:

(( بيان په علم کې هغې نخښې ته چې موږ پوهوي چې کلمه په مجازي معنی راوړل شوې ده، قرينه وايي. البته د کلمې د حقيقي او مجازي معنی ترمنځ بايد يوه رابطه وي. داسې نه شي کېدای چې له يوې کلمې هره مجازي معنی واخلو. په... ځناور د جنگ له محاذه راغی (جمله کې بې رحمه بنياد م ځکه ځناور بلل شوی چې د دواړو په خويونو کې شباهتونه شته... که د ځناور پرځای غرڅه راوړو، بيا به څنگه وي؟ بيا به هم فکر کوو چې د غرڅه مجازي معنا منظور ده ځکه د جگړې له محاذونو د راتگ قرينه مو پام د غرڅه مجازي معنا ته اړوي، خو څرنگه چې د حقيقي او مجازي معنا ترمنځ يې رابطه نه شو موندلای، نو وايو چې په نوموړې جمله کې د غرڅه کلمه معنی نه بندي، بې ځايه راغلې ده. کله چې کلمه په مجازي معنا استعمالوو، نه يوازې قرينه، بلکې د حقيقي او مجازي معنی ترمنځ رابطه هم ضروري ده دې ډول رابطې ته د بيان د علم په اصطلاح) علاقه (وايي.

د مجاز علاقه ډېر ډولونه لري د بلاغت عالمانو يې تر شلو ډېر ډولونه شمېرلي دي... ((.

د دغو تړاوونو) علاقه (، په بله وينا، د مجاز ډولونه داسې رالڼدولای شو:

۱) (ټول و ټوک) کل و جزء (چې يا له ټول څخه ټوک راواخلو، لکه په دې غونډله کې: افغان (افغانان) څوک ورکولای نه شي؛ يا سرچپه يې لکه: ځان) ملا (مې خوږېږي؛

۲) (ټوليز او ځانگړی) عام و خاص (چې يا له خاصه مراد عام وي، لکه: د غره سړی) سړي (، نه سړی) سړي (کېږي؛ يا سرچپه، لکه: جهان) کور، هېواد... (راباندي اور شو؛

۳) (لوبي او منځپانگه) ظرف و مظروف (چې يا له لوبي) ظرف (څخه منځپانگه) مظروف (موخه وي، لکه: وياله بهېږي، يا سرچپه، لکه: اوبه) وياله، نل... (بند کړه؛

۴) (علت او معلول چې يا له علتته د معلول مانا واخلو، لکه: د يتيم له آهه) ازاره (ځان ژغوره؛ د



سرچپه ډول لپاره دا انگېرنه په زړه پورې بېلگه ده، په سخته سیلی کې چې څوک شهید کړشي، وايي: ((څوک شهید شوی دی))، (موخه دا چې د شهید شهادت له کبله)) سیلی (( رالوتې ده، خو له آره سیلی د دغې پېښې لامل شوی، ځکه دښمن له داسې کابونه گټه اخلي، یانې دلته له معلوله د علت مانا اخیستل شوي، یا علت و معلول سره ادل بدل شوي دي؛

۵) (اړه او اړوند) لازم و ملزوم (چې لازم و ملزوم سره رد و بدل کړشي، لکه په دې غونډونو) عبارتونو (کې):  
گل او خوږ بویي، ورغ وړیا، شپه او تیاره، لمر و پلوشې، اورو تودوخه...؛ په دې لاندې سروکي کې دواړه اړخه سره غاړه غړی شوي دي:  
سپینې باریکې لپچې تشې گرځومه  
بنگړیوالې ترورې زموږ کوڅې ته راشه

نور مجازي ډولونه یا تړاوونه، لکه: تول و تولنوم (مضاف و مضاف الیه)، ستاینوم او نوم (صفت و موصوف)، (مشبه و مشبه به)، (لږی او ډېری) اقلیت و اکثریت، (اړ و پېچ) تضاد، (ځای او ځای نیوی) مکان و مکین (او داسې نور چې د پاسنیو په گډون ډېرې له آره د ژبې په اوجیه) قلمرو (اړه لري، هغه هم، یا د عادي ویونکیو د پېړیو پېړیو هستونه ده. ځکه لکه چې څو ځله راغبرگه شوه، د بلې هرې ژبې په څېر زموږ داهم سربېره پردې چې له بېخ و بنسټه د ذهني او انتزاعي ژبنی بڼې یوه اړولې، نگېرېدونکې، عیني، په بله وینا، مجازي بڼه ده، یوه غوښنه برخه یې د مانا له پلوه له دویم ځلي اړولو توکو جوړه ده. بې شمېره ویونو، وییغونډونو او غونډلو د آرو) وضعي (ماناوو ترڅنگه، دویمې) مجازي (ماناوې، هغه هم ډېری له مجردو ماناوو سره راخپلې کړې او په ورځني کاروني بهیرکې، هرگوره د هغو نورو ډېری توکو هومره نه، بلکې له اړتیا سره سم رامخته کېږي. دوه او څو مانیز وییونه، گړنې) محاورې، (څرگندنې) اصطلاگانې (او بیا له وگړني ادب سره گډه توکي، لکه متلونه، اړونه) چيستانونه، (موخې) معماوې (... او ور پسې ځانتني فولکلوريکې پنځونې) لنډې، بدلې، غاړې، نارې، سروکي... (یې خو په لا کره اړونو کې راځي. له لیکنې- ادبي بهیره بیا د پرمختللیو فرهنگي ولسونو هومره لا دومره نه دي ورگډ شوي.

په لوییديغ کې د figure (او) metaphor (تر غونډونو مونو لاندې له کنایې، تشبیه، استعارې او یو څو نورو انځورونو پرته، نور مجازي) فیگوراتیف (ډولونه د ادبپوهنې، نه بلکې د ژبپوهنې له ټولنو) مقولو (څخه بلل کېږي او د ژبې ډکره او غوره سبک و ستایل په

ځانگړتياوو کې راځي. د ساري په توگه د داسې ورته ځانگړتياوو پر بنسټ انگرېزان دوه ډوله انگرېزي، کره او نا کره انگرېزي (formal and informal English) سره توپيروي.

د دې خبرې د زيات رڼاوې په موخه چې د ژبې او ادب ترمنځ په ټوليز ډول د مجازي ډولونو همغه ټولمنلي انځورونه په ادب اړه مومي او نور يې په ژبه د بېلگې په توگه يې (( paradox او contradiction)) (په نومونو دوه ډوله له انگرېزي را اخلو. دغه دواړه ويونه سره هممانيز يا لږ تر لږه ورته مانيز دي او مور يې اړ و پېچ) تناقض، تضاد (مانا کولای شو، خو پومبني يې د شعرو ادب نومونپوهنې ته لار موندلې او په ځانگړي ډول د شعريو ذهني انځور)) ننگېر گډون (( يا )) حس آميزي (( ورسره نومول شوی دی، خو له دويم ويي څخه د يوې ژبپوهنيزې نومونې کار اخېستل کېږي، د ساري په ډول امريکايي ژبپوهاند)) لانگندويون ۸ مخ (( په هاري يو ټوټه کاغذ و څښه (غونډله کې)) کاغذ څښل (( يو پښويز او مانيز اړوپېچ)) تناقض (بولي، خو په شعرو ادب کې دغه هم له يوه ښکلي اوب-چاپېريال او قرينې سره ورته ذهني انځور)) حس آميزي (( جوړولای شي او په دې توگه)) کونترادېکشن (( هم د)) پرادوکس (( تر مينالوجيک جاج و دريغ را خپلوي.

هسې خو په ټوليز ډول، هر راز توکي د خيال په مټ د شعر ژب-جوليز او اوريز رنگ و خوند رامنځته کولای او له ژبې او بچې نه شعري هغې ته لوړتيا موندلای شي. دا هم د يادونې ده چې کله ناکله د يوه غبرگمانيز ويی، غونډ(فقره، عبارت) او بيا غونډله(جمله) شعر ډېر خوندي وي، لکه د استاد پښواک په دې بيت کې د)) پښواک (( په دوه مانيزولو سره:

زه پښواک يم په غرونو کې لوی شوی

دا چې چې يم، دلته غرو کمر نشته

دغلته يې په آره لغوي مانا) انگازه (د خپل لنډنوم په کارونه درست بيت دوه مانيز کړی دی: عادي ژبني- مانا ترې دا اخېستل کېږي چې له خپل غرنې ټاټوبي څخه لرې او سېدو ته اړوتلی او اوس يې هغه ساهو ژوند او ازادې غورځې پرځې ارمانې؛ خوده د)) پښواک (( په دويمه) لغوي) مانا له رامنځته کړي)) حسن تعليل (( او)) تلازم (( سره له يوې پرې او پېغوره شاعرانه تېښته کړې او هغه دا چې د کابل په څېر په يوه سياسي منځۍ کې ترې، واکمنو بند بزونو او يا هم يوې)) تنځاگی (( ازادي او ورسره ورسره د مبارزې توان بلوسلي دي!

---

ليکوال د خپل آر نامه په کارونگ او غبرگ مانيزونگ د استاد پښواک هومره نه، خو لږ تر لږه

يوه شعري رنگيني)) تلازم ((رامنخته كړې دى، لكه د يوه غزل په پاى كې:  
 ... وينونه زرغون مې پس له مړينې نه  
 گل به وي پر قبر نښانه زما  
 شي به مې بلبل بيا)) مجاور ((زياره،  
 وايي به د مينې ترانه زما!) گلوبیونه ۳۴؛

---

د يوه څلوريزوالې ويرنې په وروستۍ ټوټه كې:  
 - له درانه خوب سر راهسك كړه گراني مورې،  
 چې له سويسه دې راغلى مسافر زوى!  
 پر مهال د ځنكدن دې يادوه چې،  
 اوس دې قبر ته ولاړا)) مجاور ((زوى!  
 (سوزونه او سازونه ۴۱/مزينه، ۱-۱-۵۱؛)

په يوه بل پاى بيت (مقطع) كې لنډ نوم د اړوند متل)) چې په ناز لوى شي - په زيار زړېږي)) (په  
 وړاندې وروسته كولو سره له آرې مانا سره غاړه غړې كړې دى:  
 - چې په ناز لوى شي، په)) زيار ((زړېږي،  
 زه په زيار زړې شوم، په ناز زړېږم.  
 (گلکڅونه ۲)

همداسې په دغه بله بېلگه كې يو ځانگړى نوم)) دوست ((په غبرگو ماناوو راغلى دى:  
 چې يې دوست ترې، پر زړه داغ لكه لاله ولاړ،  
 زيار په كومو سترگو ولاړ شي هماغه محفل ته!

### همغريزي

لويديز ويناوال هم لږو ډېر ورته چمونه پر كار اچوي، لكه په مسره يا هره شعري ټوټه كې له ورته  
 او هموتوڅو)) هممخرجو (غږونو، په تېره او وپلونو كار اخلي چې دوديز)) تجنيس (( او)) شبه  
 اشتقاق)) هم دغلته څه ناڅه ونډه اخپساي شي؛ په لويديزو شاعرانو كې له دغه پلوه ستر  
 الماني شاعر گویتې)) ۱۷۴۹-۱۸۳۲ (پوره نوم اپستلی دى.

د ستر خوشال په شعر كې په ناځانخبري ډول داسې څرگونه ډېر تر سترگو كېږي، لكه په دې

لاندې بیتو کې (ک، گ، ر، ن، د، ت، ټ):

- پر جهان د ننگیالی دي دا دوه کاره

یا به و خوري ککړی یا به کامران شي

- درست پښتون له کندهاره تراټکه

سره یو د ننگ پر کار پټ و اشکار

د حمید په شعر کې هم داسې ډېرې بېلگې موندلای شو. (د، س، ص، ز، ژ، ل) پرله پسېوالی،

لکه په دې سربیت (مطلع) کې:

خط پر مخ د صنم راغی، که سپوږمۍ شوه په هاله کې

دا یې غاښ په خوله کې زېب کا، که ژاله شوه په لاله کې...

په ورپسې بیت کې له (ک-گ) پرله پسېوالي سره د یوه (ش) په درېځله راغبرگونه انځوریزه بڼه

نوره هم پسې وربښکلې کړې ده:

دا زما له غمه شین زړه، پکې خیال د یار د شونډو

هسې رنگ زېب و زینت کا، لکه می په شنه پیاله کې

او یا یې هم په یوه پای بیت (مقطع) کې اووریزو، ل، ر، (ستونیزو) ه، ح (او غاښیزو) د، ت)

غږونو له اړوند انځور سره جولیز را کښون څومره زیات کړی دی:

لا هله حمید کسکر په محبت وو

پرښتو چې جوړاوه په ترتیب ورو ورو

لیکوال بیا په ځانڅېرې توګه له دې چمه بڼایسته ډېر کار اخیستی دی، لکه ((خ-س-ش-ز-ر))

په یوه غزل کې:

دا کوڅۍ ستا پر سپن مخ خورې ورې شوې

که زما پر سباوون تیارې خورې شوې

ستا د سترگو د خیال سیوری چې پرې ولوېد

پرورشو مې د ارمان تورې تیارې شوې

ستا د برندو کتو ټکه نه وه، څه وه

ورسره مې چې اسرې خاورې ایرې شوې... (گلوبیونه ۲۳)؛

د یوه غزل په وروستیو دوو کړیو کې د نورو هم رنگو خپلواکو او بېواکو (واو پلو او کنسوننټو)

تر څنګ (ا، ج) بیا تر گردو یو په زړه پورې کونترست رامنځته کړی دی:

زه گناهگار بياهم جوگه د جنت شوی نه يم  
 که سره او تور غبرگ دوزخونه مې تر شا پرې اېښي  
 د جنگ و جهل و جنایت جهنمي لمبو کې،  
 تور سکاره شوي برخليکونه مې تر شا پرې اېښي!  
 (ساندې او سندري، ۸۹ مخ)؛

په يوه نيم ازاد شعر کې يې د غبرگ مانيز ((ډاگ)) او ورسره د رغاونيزو او گړنيزو  
 (اصطلاحی) ماناوو په ورزياتونه سر تر پايه دا دوه تمغرونه او نور خپر مه يا نژدې هغه) د-ت-  
 ن-س-خ-ر-ز (شعرته يوه خوږ غږې او رنگينې وربښي:  
 سترگې سترگې له ډېر څاره  
 چې کورډاگې ډاگې راشي  
 نه وي ډاگ د يار له لورې  
 زړه مې ولگي له ډاگه  
 پاتې بيا پړوچ ډاگ باندي.

ها بېواري تلوسې مې  
 اند پښني وپاروي بيا  
 بهير جوړ پر مخ د اوبنکو  
 اسو پلي سلگي سلگي شي  
 ولولې شي سوې ساندي.

د زړه وازدو په سوځون  
 تورې شپې پر ځان روڼې کړم  
 ورته خوشې په اسره کې  
 ورځې هم شي هسې تېرې  
 بيرته لاس تر زني لاندې.

د مينې ځوانۍ ژونده،  
 نن سبا کې څنگه تېر شوې؟  
 بېلتانه و ځبولې،  
 پردېسيو تاند لېاند کړې،

نهيليو لاندې باندي!  
 (گلکڅونه ۷۷-۷۸ / سويس ۱۰-۴-۷۱ ز)

تر)) پلوشين نارنجيستان (( سرليک لاندې يې په يوه ازاده بېلگه کې په پوره ارادې توگه ډېر زور پر(ش-نس-س-خ-ع (او بيا پر)ج-چ-ر-ز-ژ-ډ(اچولی دی:

د اسمانڅکو دنگو غرونو سپين واورين ستونځونه،  
د غاړو مورگو او ورشوو تاند نېپراز شينيلي،  
د گلکڅونو غځېدلې لړۍ...  
د سرو رېډيو، سرو باميو ناپاي بریدې دښتې  
-د اذرتشت د اورتونونو څلي-  
او د شينکو شينکو رودونو جادوگرې نغمې...  
واړه نېکېلې د تيارو طلسم.

\*

نور د سپېدو هېندارې تشې برېښي  
د سباوون د پلوشين نارنجيستان له انځور  
او د اسمان شني لاژوردي موسکاوې  
نورې لښېرې د تيارو د تور بڼامار کومي ته

\*

برېښنا د شنډو گورو وريځو گوگل نه څيروي  
چې د باران هېر کړی نوم يې وکښي بيا  
د زړه پر دړه...

او د باورد نېپرازيو پيغام  
وبوږنوي د گلباغچو د نهيلۍ خوبونه

\*

اوس به

د زغم تالا والا سترې ستومانې جوپې،

-د لمر تر بڼار-

د مرگاني چوپې چوپتيا تور واپتونه

څنگه و نغاري نور

او د دې ځمکې د نتلو دوزخيانو د ناپايو اورو وينو

په سرو کښلې کيسې...

څوک د رحمت پرښتې چپرې

د بې نيازه ټولو اکمن تر غوږه ورسوي!  
 (نوي پېړۍ او نوې زړۍ ۲۳-۲۴؛)  
 او خاطر په يوه سربيت کې نرم تالوييز غږونه)) ک، گ، ږ (( سره  
 خومره په خوند پېيلي دي:  
 هسې راته گوري، لکه نه چې راته گوري  
 نېغ مې له زړگي وځي کاره چې راته گوري؛

په پای کې د زبير حسرت د يوه غزل سربيتونه راخلو چې د (خ، ز، خ او زورکي) په راغبرگولو  
 سره يې نور هم ښکلی کړی، خو که د ده د شمال ختيز والو پرځای يې د نورو درو گونو گړدودي  
 ډلو کوم استازی، لکه کاکړ، غلجی يا ختک يې واوروي، يا ترنمي او يا هم سندريز کاندې، له  
 ښکلا سره به يې را کښون هم غاړه غړۍ شي:  
 زه نه جار وځم، چې جار وځم نو خپل مخ ته وځم  
 اواره گرد يم، ځم وځم، چې هر اړخ ته وځم  
 زه هره ورځ وایم چې نن به لږ د وخته وځم  
 وخت سره څه وکړمه، هره ورځ ناوخته وځم..  
 (ليکوال، ۱۴ گڼه ۲۰۰۲ ز.)

ښايي، د نورو تېرمهالو او وسمهالو په شعرو کې چې له پښتو پانگې يې زيات کار اخېستی  
 وي، هم دلته او هلته خال خال ورته همغږۍ وموندل شي، خو د يوې هسې برابري بېرته به وي!

ذهني انځورونه او بېلگې يې  
 تېرمهالي) وگړنۍ او کلاسيکې)

زموږ په کلاسيک او دوديز شعرو کې ډېر زور پر عيني) محسوسو (انځورونو اچول شوی، پر  
 وړاندې يې ذهني) مانيز، مجرد (هغه او بيا سېمبولونه او اسطوري له نشته برابري دي. په منځني  
 ادبي پېر کې ښايي، شيدا (۱۱۳۵-۱۱۹۴س) يوازې شاعر وي چې يو څه زياته گڼه يې ترې  
 اخېستې ده. حميد (۱۰۸۳-۱۱۴۸س) سره له دې چې په پښتو کې د هندي سبک بنسټوال او بيا  
 ((موشگاف)) گڼل شوی، له دومره ښندي کار نه دی اخېستی، که نه، د پارسي شاعر هلالی د  
 شاه وگدا کيسې په ژباړنه کې يې له دغه پلوه خپله وړتيا پوره ازمايلي، تردې چې يو راز)) نوی  
 پنځون))، (يا په پارسي نومونه)) بازسرايي)) بلل کېدای شي، په تېره د)) دريای خون)) پر  
 ((دوينو اباسين)) (اړونه) سېمبوليزونه؛ دلته يې هم د هماغو لومړيو درو بيتو پر وړاندېينه



بسنه کوو چې استاد رښتین د همدې په نامه د دېوان په سر کې راپېژندلي او دېرو همداسې انگرېلي دي:

شعر نه دی دا خوناب د زخمي زړه دي  
يا وتلی دستي دم له خولې د مړه دی  
يا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی  
يا د وینو اباسین وهلی موج دی  
يا نعره د نیم بسمل مرغه د خولې ده  
يا مجنون ته معما ښکلې لیلې ده

د دې لامل او لاسوند چې حمید ولې په خپله آره پنځونه کې دومره ژور نه دی تللی، ښایي دا وي چې نه یې غوښتل، د شیدا په څېر، پښتو د هندي سبک د بېخړته پرسنايزېشن بلهاري کاندې او له ورته نیوکې))... په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر (( سره مخامخ شي!

د عیني او ذهني انځور سره داسې توپیر پرې چې اړوند توکي یې نگېرېد ونکي) محسوس، ملموس (وي، د ساري په ډول که سترگې له بادام سره تشبیه کېږي، نو دواړه توکه یا اړخه) مشبه او مشبه به (یې، نگېروړ) محسوس (دي. همداسې استعاره هم درواخله چې مستعار له او مستعار منه دواړه اړخه یې نگېرېد ونکي دي، لکه د شیدا په دې شعر کې:

د غنچې د رباط وړ په واکېدو دی

قافله د رنگ و بوی درومي سبا شو

دلته (غونچه) د مشبه په توګه هم یو عیني څیز دی او (رباط) د مشبه به په توګه هم پروړاندې یې په دې بل تشبیهي اضافي ترنگ (قافله د رنگ و بوی) کې بیا، که دواړه اړخه عیني یا محسوس هم دي، خو مشبه (رنگ و بوی) له پرسونېفکېشن (تشخیص) سره مجرد بڼه راخپله کړې، نو ټول انځور ورسره له عینيته، ذهنیت ته ور اوښتی دی، په بله وینا، یو ذهني انځور ځنې جوړ شوی دی.

دغه شاعر په دغه بل بیت کې لاپسې ژور تللی دی:

د آفتاب په کمند نه څېژم اسمان ته - نه رډم بار لکه شبنم پر دوش د گلو

دغلته په لومړۍ مسره کې (( کمند )) (یو سپمبول دی، ځکه خپل مستعار له وړانګې) یې له لاس ورکړی او (شبنم) او (گلو) ته یې هم له (شخیصت) ورکولو سره تشبیهي، په بله وینا، استعاري انځور ذهني کړی دی.

په په دې لاندې لنډۍ کې (( بېلتون )) د يوه مستعار له په توگه نانگېرېدونکي يا مجرد دی، خو مستعار منه ( ورسره ننگېرېدونکي يا عيني راغلي او هغه هم يو وار په لومړۍ او بيا په دويمه مسره کې، خو سره له دې د دود له مخې دواړه استعاري انځورونه ذهني او هممهال (تشخيص personification) بلل کېدای شي:

بېلتون پر تنگه کوڅه راغی

ما وېل سلام دی، ده وېل کوردې وړانومه

دا بله بېلگه تر هغې هم تېری کوي:

داسې دې مخ په سالو پت کړ

لکه چې شپه پر ورځ خواره کړي تور جالونه

څنگه چې داغلي سلمی شاهین) د پښتو ټپي ۲۱ ( له خوا د دې راوړې لنډۍ په دويمه مسره)) لکه چه شپه ورځ باندې خور کړي تور جالونه (( کې د فارغ بخاري پښوینیز (گرامري) سمون (خور پر خواره بدلون) سکتته رامنځته کوله، نو ما يې پورتنۍ بڼه آره وانگېرله!  
او له دغې بلې ورته ټپي څخه بيا)) ← ټپيزه (( رغول شوي ده:

پر ما دېره د غم جوپه ده،

څه د ویرونو شپه ده،

پر خوله مې دا سوې ټپه ده...

نن مې پر چولي بيابان شپه ده،

د جاج کلا، د غم بنگلې به جوړومه!

(اند و واند ۳۱۴)

په هره توگه نن سبا کره کتونکي د يوه شعر په (( هنري )) ارزونه کې تر عيني انځورونو، ذهني انځورونو او بيا سېمبولونه، هغه هم نوي نوي ډېر ټاکنده بولي. په نوي غزل او په تېره تېره نوي (ازاد ( او سپين شعر کې د دوو ذهني انځورونو)) تشخيص يا تجسيم شخصيت personification (( او)) انطاق animation (( کارونگ همزمان د ډېرو ويونو سېمبوليزونې)) - zation symboli (ته لياره هواروي.

د دې لپاره چې په ننني شعر کې نوي دود شوي سېمبوليزم، او ان مېچيک ريبوليزم موندنه ترا پېژندلی اوسي، د استاد غضنفر له يادې شوي ارزونې (د جلان جادوگر هنر) څخه د ايما جېزم په تړاو دا په زړه پورې خبرې راخلو:

(( په شلمه پېړۍ کې د شاعر يوه مشهوره نظريه ايماژېزم نومېږي. د دې مکتب پيروان وايي چې د شعر مقصد تصوير دی. خو نور اکثره ادبپوهان وايي چې که تصوير ماناوې وښندي، خو يو

نيم ځل بيا داسې نه وي، تصوير يوازې د تصوير لپاره وي. دواړه مثالونه:  
 د خپل ارمان غوندي يم، وړاندې ځمه شاته راشم  
 د جگ غره كاني شوم چې و خوځم، بېدياته راشم  
 دلته د ژوند يوه ژوره تجربه او مانا وينو. موږ خوشاله يو چې مخ پر وړاندې روان يو، مگر مرگ  
 ته د نژدې كېدو او د ژوند د ختمېدو په بيه او دايت بيا يرف اصوير دى:  
 د شپې په تور بخملو انگو كې راته خاندي  
 د گورو غرو په منځ كې د ځنگل غوندي جانان  
 دغه بيت مو سترگوته يوه منظره دروي، خو دا منظره د گونگ بنيادم غوندي پته خوله ده. په  
 همدې بيت كې يوه بله ستونزه چې د تصويرگر جلان په ځينو نورو بيتونو كې يې هم وينو،  
 ليدلاى شو. دلته د تصويرونو بيروبار او د بيروبار په وجه د تصويرونو تتېدا وينو. د شپې تور  
 بخمل اننگي يو انځور دى، د گورو غرونو منځ بله منظره ده او د ځنگل غوندي جانان بل انځور  
 دى. شپه چې اننگي لري، نو دا خو پرسنډكېشن (يو ډول استعاره) دى يعنې شپه بنيادم ته ورته  
 شوې ده. نو د يوه بنيادم په انگو كې د بل بنيادم (جانان) وجود څنگه سترگوته ودروو؟ بيا په  
 توره شپه كې خدا څنگه ووينو؟ او جانان چې د ځنگل غوندي شي، نو څنگه يې بايد تصور  
 كړو؟

له نوښت سره ډېرې مينې، كه د ده شعرته كمالونه وربخښلي، يو نيم ځاى يې ستونزې هم  
 وړپيدا كړې دي. دى چې پرابتكار ورك مين دى، ممكن هغه كلمې توجه ډېره جلب كړې چې تر  
 اوسه پورې نورو شاعرانو نه دي كارولې. دا نوې كلمې هم كله كله د ده په شعر كې مشكل پيدا  
 كوي. ده ويلې دي چې:  
 نن به دې جلانه غرنى خوي رومانتيك كړه  
 په دې مسره كې د رومانتيك كلمه له دې كبله نه چې نوې ده، بلكې په دې خاطر چې مانا نه  
 بندي، ښه نه لگېږي

د بېلگې په توگه كله چې د ستر خوشال په (كه زه نه واى، تا به ځان لره بلل څوك... (بيت كې بل  
 شاعر)) تا به ځان لره ((پر)) عشق به تا لره ((و اړاوه، اړوند انځور يې يو څه و)) ذهنې ((كړ او  
 ورسره ورسره يې)) اخلاقي ((هم)!

دا دى، دلته له همدغه پلوه لومړى له دې بواني (كلاسيك) پېره، هغه هم يوازې د حميد د دې يوه  
 بيت په وړاندې ښه بسنه كوو:  
 ځكه ما د عشق په توره ځان شهيد كړ

چې مې نه رسي د صبر پر کفن لاس

وسمهالې (پښېليزي، ازادې، سپينې (شعري بېلگې  
 په نوي پېر کې د داسې)) ذهني (( انځورونو او سپمبولونو کارونگ د شلمې زېږدي پېرې له  
 درېيمې لسيزې سره د ((خدايي خدمتگار (( سياسي - فرهنگي غورځنگ او ورپسې د  
 صنوبر حسين مومند کاکاجي)) ۱۸۹۷-۱۹۲۰ (له)) ولسي ادبي جرگې (( سره راپيلېږي. هماغسې  
 چې مولوي احمد د نوموالي هنري نثري يا ((ناپېيلي شعر)) بنسټ اېښی، کاکاجي هم پر خپل  
 وار د يوه رښتيني، هنري او ورسره ورسره ژمن شعر پيلامه رانښلولې او په خورا ښکلو  
 مخبېلگو سره يې په پوره ارادي توگه دا رانښولې چې غبرگ ارمانونه سره څنگه غاړه غړې کړي  
 او ونغاړي را ونغاړي، لکه د کاکاجي د يوه غزليز شاهکار چې پر لاس راغلی خو بيته يې له  
 مخه وړاندې شول او يايې له)) فرهنگ زبان و ادبيات پښتو ۲۷۹ (( دا بله بېلگه:

راشه اخر وخت دی، دم کرم وکړه  
 دوه سلگۍ مې تا وته ايسارې دي  
 تا خو صنوبره هېڅ غزل نه وې  
 دا خود کامل او حمزه چارې دي

او بيا يې د ورپسې پښت له کينو او نښو پليوونو او په سرسر کې استاد حمزه وايي:  
 ستا په تبسم يې حوصله وکړه  
 او ښکو بورېږنېدلو مې شېبه وکړه....

او بيا غني خان، طوفان، اجمل خټک، سيف الرحمان سليم، امين الحق امين، ايوب صابر،  
 سلطان صابر، قلندر مومند، رسا، کامل، مفتون، مجذوب، اسير، لياقت سوز، رؤوف زاهد،  
 اعظم، اياز داودزی، وهمي، قمر راهي، قمر انديش، قمر نړيوال، قمر طايزي، پير گوهر، ډاکتر  
 اسرار، سايل، اکبر سيال....

او دا چې په وسمهال پېر کې يې پرله پسې پرمختيا او پراختيا موندلې، نو گڼې بېلگې يې  
 وړاندې کوو، هغه هم په دې موخه چې کره کتونکي يې له هنري يا ژب - ښکلايي پلوه د اوسني  
 پښتو شعر او شاعرانو د ارزونې، پرتلنې او بيا ډلبندي لپاره ښه ترا پر کار واچولای شي:

- څاڅکی څاڅکی لکه ستوري د سپوږمۍ له جامه څاڅم

پرځه پرځه پر گلونو د اسمان له بامه څاخم  
د څو تنو پرهرژلو وینه نه يم چې تويېږم  
د زخمي زخمي ماحول له اندام اندامه څاخم... (گلو ييونه ۹۰، )

---

- ږدمه سره گلان د لمر په څڼو کې  
نه ټو مېم څوزان د لمر په څڼو کې  
ستا بڼايست کې ورک شوم، لکه ورک چې شي  
ستوري د اسمان د لمر په څڼو کې... (هماغه ۹۲، )

---

- په نمځ سربه د مزدک سپېڅلي لمر ږدم  
چې تابوت د شپې پر ولو د سحر ږدم  
چې د برم د نيلى سوې مې، سوې بڼکل کړې  
له بڼاخ ځکه به د مينې تاج پر سر ږدم... (د مرجانونو څانگې ۲۵، )

---

- درېغه، که د لمر د الماسونو څانگې ماتې شي  
سم به ورسره د سهارونو څانگې ماتې شي  
خدای مکره، د شپې د بورېنوږو تورتمو په لاس  
نورې د سپېدو د سپېدارونو څانگې ماتې شي... (هماغه ۲۳، )

---

- له ورېښمينو کرشمو دې، د وفا خيالونه او بڼم  
له مالگينو مکېزونو، همدا ستا خيالونه او بڼم  
چې وږمې دې زيرېگرې شي د گلبدن د عطرو  
له بڼکالو دې د راتللو، د بڼکلا خيالونه او بڼم... (هماغه ۲۷، )

---

- اوورين فصل يې په رگو کې پرندې کړې د ژوند وینه  
لا مې پاتې ده کيسه، د اوږو وینو په کابل کې...  
د تعميد غسل مې مينې ته، د زړه په وینه ورکړ  
دا چې کړي مې دوه ارمانه، غځونې په غزل کې (هماغه ۸۱، )

---

- که مې توی د ورځې وینې، شوي په کومې د ما بڼام کې

شپه مې خاخي لکه شمه، د سپېدو سهار په جام کې  
 خه خوږې خوږې شپې مې، شوې د مینې شهیدانې  
 دا د چا قاتل په لاس مې، ورک اغاز شو په انجام کې... (هماغه ۴۵-۴۶)،

---  
 ---

- چې مې بلهارو وینونه کړن سبا مخسوری  
 دا یې له سرو د مرجانونو بهیرونه ترهي  
 د ښکلا ښار مې د اور وینو په کفن کې نغښتی  
 نن مې د مینې له غزل که گلو ییونه ترهي... (ساندې او سندري ۲۶)،

---

- پرېږده چې هېلمند مې تر هامون د سیستان ورسې  
 زیم ته مې رینې د جلو هلي بیابان ورسې  
 زېری د زرغا د خوبولو وچو غورگو مې  
 بیا هم تر پیلغورې شین خادري اسمان ورسې  
 دښتې دښتې کړیکې او دا غرونه غرونه کوکې به  
 هرگوره، دربار ته د زرتشت سپین تومان ورسې... (ناچاپ)،

---

درته د سرو سترگو توخونه کرم  
 د ناز په پښو کې دې گلونه کرم  
 په رنویو کې د ماتو اینو  
 د چوپتیا زړه کې توپانونه کرم... (ناچاپ)؛

نو که تر هرڅه له مخه یوازې د ((هنري ارمان)) (له گوټپېره وکتل شي، بیا نور حمت شاه سایل په  
 دې لاندې شاهکار سره تر ټولو تېرمهالو او وسمهالو میدان وړی دی. که په سرچپه ډول، د  
 ((ټولنیز ارمان)) (له اړخه وځیرل شي، دا باور راپخوي چې له آره یې د یوه ژمن شاعر په توگه  
 غوښتې دي، یو پیغام تر دې بریده ښکلی او سینگار کاندې او په همداسې شاعرانه کوډو یې  
 په وروستی کړۍ کې راوغاړي:

چې په خندا ورته د خوږ زړه پرهاړونه نه شي  
 چېرې دې هم ستا د ښایست غوتۍ گلونه نه شي  
 وړې مې د روح جنازه چېرې د خندا پر اوږو

په وینو سره دې چې شینکي شینکي خالونه نه شي  
د نظر غشي مې پر زړه باندي په پام ورو  
چېرې زخمي پکې دا ستا نازک یادونه نه شي  
ویده دنیا یه د سایل قلمه مه لړزوه،  
د فریادي او بنکو مات ستوري تندرونه نه شي!  
(د ن. تکل په مرسته)؛

---

- څه بنکلی سوداگر دی، څومره بنکلی باران پلوري  
یو آس د سپینو وریځو، دی د وریځو گلان پلوري  
د ستورو په تېشو یې، جوړې کړې ورته څنې  
نن دلته په دې چم کې، یو کافر دی بوتان پلوري...  
(ننگیال، سمسور او بیانه)؛

---

- یو باد را لگېدلی، ما له ځانه سره وړي  
د زړه آس مې له باره دارمانه سره وړي  
د شپو پر اوښ یرغل دی، زموږ کلي ته راغلی  
گلونه او باغونه، له باغوانه سره وړي...  
(ننگیال، لېمه اوومه گڼه)؛

---

- د غوږو کچکول مې واچوه پر غاړه،  
درسته ورځ مې کړله تېره پر ولاړه...  
ما وېل خیر به پکې ترنگ د رباب راوړم،  
چا ویل کړه د رباب خو پروڼ ولاړه! (محمد آصف صمیم)؛

---

- جوړد سهارونو مو پهر نه دی  
لمرد وینو ژی دی، لا خو لمر نه دی  
اوبنکې مو ولې ولې روانې دي  
پېغلو منگي مه راوړئ گودرنه دی... (کاروان، چنار خبرې کوي ۷۵)،

---

- نظر یې لوند په اوبنکو لاس یوسي



د زړه له غره نه مې الماس يوسي  
عشق راته رام کړد شعرونو سيمرغ  
له اسمانونو نه مې پاس يوسي... (کاروان، هماغه ۲۴۳)؛

---

- ترهغې به راته گورې ، په شرنگا کې به دې ساتم  
دا يو خبر پر ياد لره، زنځيره چې رالوېږي  
لېوارو کړه د خپل بابا، شلخی درنه راکوز کړم  
بيا خير زموږ د ږنگې، کوټې تيره چې رالوېږي  
د اوبنکو پر لار راشه، چې گوگل کې دې خپل ځای کړم  
له سترگو د خواږه جانان، تصويره چې رالوېږي  
موږ خپله رڼا ورځې، دې کوڅو کې په تيندک څو  
نو خير دى پکې وخت، ناوخت فقيره چې رالوېږي  
پردي پردي سرونه، دې شينکې لمن کې گرځي،  
همدغه ورځې شپې دي، يه پاميره چې رالوېږي!  
(اجمل اند، څپو کې انځورونه)؛

---

اند پښنه د يوې ونې پر سر نشته  
اند پښنه د يوه باغ د رژېدو ده  
که يوه چينه رنده شي باک يې نشته  
د تمام کلي ويا له پروچېدو ده.  
(کاوون توفاني، د باد په کنډوالو کې ۸۲)؛

---

- کله نا کله چې سپرلى زموږ پر چم راشي  
څرى د سپينو هېرو شاته پسې سم راشي  
د تور رانکې په سندرو به مې سامينځله  
اوس سهارونه تنه ژبه پر تور تم راشي...  
(پيوند، لېمه ۱۰ گڼه)؛

---

- يو غمى د سيند په تل کې رانه ورک شو

نه پوهېږم په څه چل کې رانه ورک شو  
اننگو کې دې زما د کتو فصل  
ټوکېدلی وو، په گل کې رانه ورک شو... علم گل سحر، پاس سپوږمۍ.؛

---

- ډيوه گۍ مو د فکرونو دي ځلاندي  
نوی نسل یو، لرو ارادې تاندي  
موږ بروجونه د وحشت د کلامات کرل  
موږ پوره کرې د شیطان د مرگي ساندي... اکبر، د گوتو خاپي ۳۷؛

---

- د غوتۍ وینې پرته دي پر گلونو  
اوبنکې توی کرې پرې د پېغلو وربلونو  
ډېرې مینې ارمانونه خاورې کرې  
دې بدرنگو او ترخو ترخو کلونو... زړه سواند،

---

موږ خولارې ورته څارو، پېغلي بیا ورته رانغلي  
مات بنگرې او مات منگي ترې، پر گودردي پاتې شوي  
خدايزده کومې بناپېری به، په پلو کې وي وروړي  
د کابل د اوبنکو څاڅکي، پر خيبر دي پاتې شوي  
(زړه سواند، وینې پر گلاب وینې؟ ۸۹؛)

---

- راځي کارغان سُر د غزل مې په چغار وژني  
په شاعر زړه کې مې نغمه نغمه بهار وژني  
پر موږ يې نه لورېږي شونډې د بنکلا چې گل شي  
رقيب تورمخې د بنايست د خدا وار وژني... سيد اسداله اسد؛

---

- هېنداره د یادگار مې ماتېده چې ته راتلې  
له شنه اسمان ږلۍ راوړېده چې ته راتلې  
د ستورو په کاروان کې چې ناڅاپه منځته راغلې  
- که څوک نه وايي، که وايي  
حقيقت به بر ملا يي

دغه چا مسلمان كړی  
 چې اوس موږ ته اسلام بنايي  
 دا چې اوسي په وجود كې  
 دا زموږ په متيو پايي... (مجيد قرار، لېمه ۱۲ گڼه)؛  
 - د گل درو موسم ته وايه چې په تور تمبو كې  
 د پښتونخوا د غرونو زركې، انتظار كوي  
 خوك شته چې دا پيغام، د امن تر سفيره يوسي  
 په وينو سرې خولې ماشومان، درته ازار كوي (اكبر سيال)؛

---

- له موږ بېوسو نه د عمر منزلونه تښتي  
 څه ټوكه شوې چې له هر يوه نه پلونه تښتي  
 د نازنين خوب انځورونه د كابل له شپو نه  
 لكه د پېغلي له كمخو نه سره گلونه تښتي (لال پاچا ازمون)؛

---

- دا سرينده تږې ښكارېږي، خپله ټنډه ژاري  
 بې بندوباره سيند ته گوري، خپله ونډه ژاري  
 ستونې يې لوند په نغمو نه كړي، يكه زار هم چېرې  
 د دېوال سيورې ته له نورو نه، پرځنډه ژاري...  
 (هماغه، څنگه دې هېره كړمه ۲)؛

---

- له اسو بلو سره مې لوبې كوم  
 د زړه زخمونو سره مې لوبې كوم  
 په ماتو ماتو سپينو او ښكو اشنا  
 ورو سلگوسره مې لوبې كوم... (نظيف تكل، شبنم پر پانه ۳)؛

---

- روح كې مې ناڅي يو غزل چاپې ښكالو وړې ده  
 گوندي اشنا مې رخه بيا په ترانو وړې ده  
 كه مې رښتيا شول د كوثر د فوارو خوبونه  
 د كوم سراب هيلې مې تنده په اسرو وړې ده...  
 (سعد الله ميوند، د ساهو ياد ۹۳)؛

- بيا د اجل غشى له كمان نه وتى  
لكه)) ننگيال (( زړه له)) امان (( نه وتى  
بدى ته هومره چمتو شوى مرگى  
خومره چې ژوند نن له احسان نه وتى... برکت اله كمين، هماغه ۸۲)؛

---

- د بنايست د پسرلي له شنه بهيره  
د نرگسو د گلابو جنازې ځي  
ميكدي، هنر كدي يې رنگې بنگې  
د شاعر او د شرابو جنازې ځي... عبدالله پيكار، هماغه ۳۷)؛

---

- خو منزل مو د سيلۍ په وزرو تلل وي  
تیند کونو سره مل به سربندل وي  
دا ورېښمينه غېږ د يار اغيار نشتر كړي  
راته خوبه د گلخانگو ماتېدل وي... ظفر اهتمام، هماغه ۱۱۸)؛

---

- د گلاب ښار ته مې پر سردي د لمبو پگړۍ  
وخت يې له سر نه كوزې كړې د وړمو پگړۍ  
غېږه وركړې د لمبو غېږې ته هرې كوڅې  
د هر كنډر پر دېوال تاو دي د لوگو پگړۍ... عارف خزان، لېمه ۷ گڼه)؛

---

-... چاره پر لاس چې له غوسې نه تورو شين گرځمه  
زه د رقيب پر شونډو ژبې ته ښېرې لټوم  
تورمانه ستا د پښتنو پر بڼې يې اور پورې كړ  
خو ستا غزل يم چې مړ نه يم لا ايرې لټوم) اجمل تورمان، شمشاد ۵/۱ گڼه)؛

---

درېغه چې داستا د اننگو خوله هم زه واى  
پر خې ته چې گورم، د گلونو پر سرونو  
مات پر ما نظر كړه چې سپر سترگي هك اريان شي

## دود مې كړه د خپلو محلونو پر سرونو... (خاطر اوريدی)

- يو خاموش پيغام مې مات كړل  
 د اوږدو خيالو لارونه  
 تر غوږونو يې را تېر كړل  
 خو اشنا غونډې ږغونه  
 خوبولې سترگې موږم  
 يو نغمه مې تر غوږ كېږي  
 په رگو كې وينې ناڅي  
 د زړه مراندې مې شرنګېږي... باري، جهاني، لېمه ۷ گڼه؛

---

- لاس مې نه رسي د هيلو گروانه ته  
 د جگ شاخ مېوه مې تور مردار كارغان خوري  
 (نجيبه سارا بياباني جونگړه ۲۲)،

---

تا چې زما پر لاره د قدم لمنه ونيوه  
**مام** په پاڪه مينه ستا صنم لمنه ونيوه  
 اوس دې چې دا مړې هيلې ژوندی په تلو سو كړلې  
 تېرو خاطر و ته مې د زغم لمنه ونيوه... (هماغه ۱۲۱)؛

---

- چې په گوگل كې مې رازونه ژاړي  
 د نم پرځای سترگې رو دونه ژاړي  
 دغه ناسور گوزار د تورې نه دی  
 زما پر زړه د خولې زخمونه ژاړي... (صفيه صديقي، نالوستی کتاب ۵۶)؛

---

- ...شپې د آرام نرم لاس  
 پر هريو سر را كښلی  
 د ورځې شور و غوغا  
 پر چوپتيا ځان سپارلی...

\*\*\*

خود اسمان ماشومان  
دغه خير سترگي ستوري  
شرم و حيا نه لري  
مور ته بيا هم راگوري (اکبر بری، مساپر، ۱۲۱-۱۲۵)؛

---

- ما بنامه پورې شپه ده، تر سهاره پورې شپه ده  
دا نن زموږ له کلي نه، تر بناره پورې شپه ده  
د مينې د سندرو، يوه بله نغمه مړه شوه  
د ویرد غمرازی، مو تر ستاره پورې شپه ده... (داود وفا، لېمه درېيمه گڼه)؛

---

- ولاړم ټپه شومه د طور له سره  
زه د موسی له زړه نه و وتمه  
رسا مې ستا په زړه کې خای و نیوه  
چې د دنیا له زړه نه و وتمه (حبیب نثار، خانگې خانگې ارغوان)؛

---

- راځه والوڅو جوړه د اسمانونو غېږ ته  
د ستورو پرک ته د سپوږمۍ د ما بنامونو غېږ ته  
د مينې بڼې ته به کړو ستوري په لمن کې راټول  
ورنه به جوړ کاندو امېل د گربوانونو غېږ ته...  
(رحيمه پښتونجار، سمسور او بپاڼه)؛

---

- چې بې خيال وو پاس له هسکه د لمر سيوری شو  
چې پال بې سپين ستوري اخر ستوری شو  
چې په مينه مهذب وو، چې د گلو پر مذهب وو  
هر گل پر خه پر خه خپور د گل همزولی شو (وهاب بريال، هماغه ۲۸۲)؛

---

- ستا د راتلو په انتظار يم لا  
د خيال خوبونه مې شړلي نه دي  
ما د بڼو د انتظار گردونه  
په ترمو اوبنکولا مينځلي نه دي (ذبيح اله حسن، بهير، دو تنه)؛

---

- ترنگ به شم د (( سور )) ( او د ) تارو ( مراندي به ونيسم  
 زه هغه غزل يم چې د زړو مراندي به ونيسم  
 خو كه مې اشنا ستا د بنو رقيبېان پرې نه ږدي  
 باد به شمه باد ، ستا د كوڅو مراندي به ونيسم...  
 ( بېرك مياخېل ، هيله ۹ گڼه ) ؛

---

- ستا د ستم كيسې كومه ځمه  
 خاورې پر سرباندي شيندمه ځمه  
 د زړه په شاړو كړوند كې اشنا  
 د عشق دانې هسې كرمه ځمه... ( قسيم ابرون ، هماغه ) ؛

---

- لكه يو ستوری له اسمان پرېوتم  
 جانانه غېږ كې دې ارزان پرېوتم  
 لكه شبنم د سرو گلونو پر سر  
 اوښكه پر سر د هر گربوان پرېوتم... ( نغمه ، هماغه ) ؛

---

- د مينې لاروی يم ، صنم ته مې وربولي  
 دا داسې بتكده ده ، چې حرم ته مې وربولي  
 دا زړه راسره رخه ، لري ځكه خويارانو  
 چې چېرته مينه نه وي ، هغه چم ته مې وربولي... ( باز محمد عابد ، هماغه ) ؛

---

- گردجن به څنگه شي رخسار د نظر  
 موره په اوښكو مينځو لار د نظر  
 د عشق د خدای عذاب كې راغلي اخر  
 شېخه چې ودي ويشته بنار د نظر... ( صديق بدر ، هماغه ) ؛

---

- راشه چې اشنا غزل غزل دې كړم ، تپه دې كړم  
 راشه د وختونو د سپرلي خوږه وږمه دې كړم  
 راشه ، د سپوږمۍ له پلوشو درته امپل جوړ كړم



راشه چې د حسن د ښکلا بله ډيوه دې کړم...  
(امان الله نصرت، هيله ۱۱ گڼه)؛

---

- د شب پرستو (شپې پالو) سپکاوی په سهارونو کوو  
مور د منصور مريان مينه په دارونو کوو  
بيا به خرڅ شوی يوسف بيرته خپل کنعان ته راشي  
بيا ترې تعبير به د وحشي وحشي خوبونو کوو... (خانزمان کاکړ، هماغه)؛

---

- د ژوند په رنگينو کې، د ښکلا په اینه کې  
بند کړی په جادو يمه، يو چا په اینه کې  
د مينې روايته، دې نه نور به لا څه سپک شي  
مين درته هم گوري، د دنيا په اینه کې... (عبدالهادي حيران، ښکلا ۲۱ گڼه)؛

---

- ستا دمخ ډيوه چا پو کړه چې ماښام شو  
ستورو وژړل دا لمر ولې بدنام شو  
د سرو وينو پر لار راغلم ستا درشل ته  
چې پر پلونو مې راشين دا لاله فام شو... (کریمه رسولي، هيله، ۸ گڼه)؛

---

- دلته د گلو ښايست هم، په بدرنگيو اخلي  
دلته همېش پسرلي هم، په بيرته تلو ستايي  
دلته په زړو کې تش کينه ده، مينه نه ښکارېږي  
دلته له ورايه يو او بل. په بدو کړلو ستايي... (مينه صابر وردگ)؛

---

- د ښکلا هسک نه شه رابره جانانه  
پر ما را وغورږېره لمر جانانه  
زما د ذهن او د خيال پر پانه  
د انځورگرزېگي منظر جانانه... (منقاد رودوال، هيله، ۴ گڼه)

---

- د ژوند مړاوي سندرې مې رباب کې راوړم  
د وينو شپو کيسه د عشق کتاب کې راوړم

دا سر ربه ! مات شوی، خو تیت شوی چاته نه دی  
خو تاته یې پېنځه وخته محراب کې راو لم... (اسمعیل یون، هیله اگنه)؛

---

- پیاله د وصل و مونده لېوني  
خیرې د راز کرله پرده لېوني  
عشقه تنها پر تايې راوړ ایمان  
بل چاته نه شول پر سجده لېوني... (محمد حسن حقیار هماغه)؛

---

- چې له نازه به کزې وې د تنکو گلونو خانگې  
په نخا ورته راتللي به د لمر زرينې وړانگې  
د سهر نسیم په مینه په ورو ورو به تخنولې  
بلبلانو په سندرو ترانو را پاخولې... (گل مکی، بازید خېل، لېمه ۳ گنه)؛

---

ته مې وروستی هیله شه، مینه مې شه  
پر زړه راننوځه، وینه مې شه  
یا مې د ستورو ټال کې و زنگوه  
یا ژوند ته شپه جوړه کړه، مړینه مې شه (محب سپین غر، هماغه)؛

---

- نن خو یوه پېښه عجیبه و کړه  
پاتې شه په سترگو کې مې شپه و کړه  
راشه او ټول عمر پکې واړوه  
خیال نه مې (دې!) (د بیرته تلو توبه و کړه...) (اجمل اټک، سمسور پانه)؛

---

- نن مې ښایسته جانان د سرو گلو پېرلو ته ځي  
د زړه قاتله د زرگو ټو قتلولو ته ځي  
خومره زما غوندې بېوسه به ورگوري او تر  
د سیند څپه ده د بېوزلو قتلولو ته ځي... (عبدالهادي هادي، هماغه)؛

---

- زه چې تخلیق شومه، پر سیند د شباب پر بوتمه  
په یوه څپه لکه مانی د حباب پر بوتمه

د ژوند تيارو کې يې نژدې ملگري زه گڼلم  
 خو پر سهر له سترگو زه لکه خواب پر بوتمه... (مصطفى سالک، هماغه)،  
 - څوک بتکده ودانوي، چا جوماتونه جوړ کړه  
 دلته خو نشته داسې خلک، چې يې زړونه جوړ کړه  
 راشه چې ستورو ته مې ستا، د راتلو غږ کړی دی  
 گوره هېندارې د سپوږمۍ، ته يې ځانونه جوړ کړه... (سالک، لېمه، ۴ گڼه)؛

---

- ځم په بنکار پسې د زړه په باز مرغۍ رانیسم  
 بلی و هلي، وزرماتې توتکی رانیسم  
 لکه چې تېر عمر مې بیا په واپسۍ کې راغی  
 (نه چې د ژوند تېر پسرلی مې بیرته بیا راغلی)  
 چې په اوبو کې تصویرونه (انځورونه) د سپوږمۍ رانیسم...  
 (نورشاه نوراني، هیله، ۱۹ گڼه)،

---

- مه وهه ظالمه دغه بنکلي پرمخ مه وهه  
 دا د گلو خانگه نازولې پرمخ مه وهه  
 نه شي ټینگېدلای د دوی آه ته دا جگ غرونه هم  
 دا د گل غوتی، دا خند بدلې پرمخ مه وهه... (قیوم مینه وال، هماغه)؛

---

- چې قاتل ته بښي لارزموږ د کلي  
 ورپسې به وي ازارزموږ د کلي  
 د خپل کور پته پخپله ورته وايي  
 داساده ساده هونبیارزموږ د کلي... (هېواد شېرزاد، روزگان، ۲۱/۲۲ گڼه)؛

---

- چې سره غرمه شي، له گربوان سره سندرې وایم  
 لکه ساده ماشوم، له ځان سره سندرې وایم  
 ستوري لاسونه پر کوي، سپوږمۍ گډې بږي ورته  
 زه چې شپېلی کې، له جانان سره سندرې وایم...  
 (صالح محمد صالح، هماغه)؛

---

- د خیال وزرې مې کمکې اند ته پرواز ورکوي  
هم مې معصوم زړگی د چا زړه ته اواز ورکوي  
درخو په لاسو کې خوندي ورته د مینې راوړ  
حکله ادم چې نن رباب ته نوی ساز ورکوي... (ذبیح احساس، هماغه)؛

---

- یو زړه دی غمجن شوی، په گوگل کې ایسار شوی  
د تپښتې لاریې نشته، په مورچل کې ایسار شوی  
د سرو شونډو و خوناب نه یې، پیاله کره خپله ډکه  
رندانو سره مست شو، په محفل کې ایسار شوی...  
(نفیسه مالیار کوچی، سمسور)؛

---

- بنادي سخته، غم اسانه کور ته راشي  
بې بلنې، بې پرسانه کور ته راشي  
په ورتلو راتلو یې ستړی کړم، خو ولې  
ریبار تش لاس، پښېمانه کور ته راشي... (افضل ټکور، لېمه ۴ گڼه)؛

---

- نه سرد تپتېدو لرم، نه ژبه د زاریو  
جنون ټکور و مه، په اورونو د خولگیو...  
نېستی دي، بې ارزی دي، دیدنی دي، نامېندی دي  
پرسر اسره درومي، لکه چتر د رلیو... (معصوم هوتک، لېمه ۸ گڼه)؛

---

- خدایزده چې کوم تشویش اخیستی به وه  
راغله موسکې شوه لاس یې وغځاوه  
زما د ذهن پر رڼه هېنداره  
تار د تېره الماس یې وغځاوه... (شرر ساپی، بنکلا ۲۹ گڼه)؛

---

د شب پرستو (مانېمپالو) سپکاوای په سهارونو کوو  
مور د منصور مریدان (پلیوني) مینه د دارونو کوو  
بیابه خرڅ شوی یوسف بیرته خپل کنعان ته راشي  
بیا ترې تعبیر به د وحشي وحشي خوبونو کوو... (هماغه اخځ)؛

---

- ساقي د) ا) ستاد مرحمت لپاره  
 خاړو قسمت د خپلو زړو لاره کې  
 په خپل همت به يې زرغون کړي گانده  
 کاروان روان د غرو ميرو لاره کې... ابراهيم همکار، رڼا ۴ گڼه؛

دا هم زموږ د هندي- پارسي غزل د اوسني مخکښ پاتوري استاد صديق پسرلي يو دوي بېلگې:  
 - د مجهول پړاو پر لور مو، هر نفس اخلي گامونه  
 د سپلاډ پر اوږو باندي، خاړو خس اخلي گامونه  
 نه پروينسه څه آرام شته، نه په خوب کې څه هوسا شو  
 په هوس اخلو گامونه، که هوس اخلي گامونه... د نې کوڅه؛

---

- زما په ماته خوله کې چې مانې و هڅېدې  
 د حسن په لېمو کې بهانې و هڅېدې  
 پرچا به لمر ختلی وي، پرچا به شي ما بنام  
 که بيا راستنېدونکې زمانې و هڅېدې... (هماغه).

په ازادو بېلگو کې  
 ورک شه  
 ورک شه  
 يه خزانه،  
 دا تک زېر زېښنلی مخ دې...  
 ما په تېر کې  
 پرتا بايلل  
 سره او سپين و شنه زرغون پسرلي واره!  
 (اند و ژوند ۳۳-۳۴؛)

- ستا پر سرو شونډو مې  
 پرتم د سورکو وينو ناڅي  
 او دا زما ژيرو زېښنلو ولولو لره

د سترې مينې

د نوو نوو تکلونو ترانې اوروي!

---

- ستا مرمين لاسونه

دوې اسماني پرنېتې

زما د اندوژوند د ذهن پر اوږو تل ناستې

اورا ليکي زما د مينې برخليک!

---

- ستا بنايسته بنکلي پلونه

د ناز خرام انځورگر،

زما د يون بدرگه

او د لمر بنا لره زما د رسېدلو شعر!

---

- ما ستا د لمر مخ د ليدو په اسره

د گومان تورې وريځې وڅيرلې

په الماسي تېزو شتيو د باورد برېښنا!

(رزم و بزم ۸۹-۱۳۲)؛

---

- کاشکې خوب شوای

چې مې ځای لکه رانجه شوای

ستاد سترگو په ککو کې!

(اند و واند)؛

- ته تيرېه تيرېه

سراسر غلې غليا،

زه تېرې تېرې

ستا د تيرې تيرې غږ

د اوچتيا هغسې!

(هماغه ۲۰۰)؛

---

- که د انځرو ونه گل ونيسي

زه به مې سترگې باغ کې وکرمه  
 او تر سبا پورې به  
 د وږمې لار وڅارم،  
 او دا ټوټې،  
 ټوټې،

ټوټې،

زړه به مې

د شنې وږمې پر لاره،

پانې،

پانې،

وشيندمه..

(کاوون، د باد په کنډوالو کې ۱۴۰؛)

---

- بارانه وورېږه،

وورېږه

چې سارايي گلونه

د وچکالی خپېرو و رېژول

او د غوټيو شونډې

د سرو تناکو په ځوليو کې ټالونه وهي

(ننگيال، هغه شېبې، هغه کلونه،)

---

- نیمه شپه ده، نیمه شپه ده

د سپوږمۍ څانگه ته ناست يم

يو څو سيوري راته ناڅي

لکه ډمې عربانې.

د جنت پيالې يې راوړې

څه وربښمينې پر بنسټې دي؟

رانه اخلي تاج د عقل

د جنون جوغه يې راكړه...

اوس د زړه پر پانو ليكم

ستا د دوه سترگو غزلې  
لکه خدای چې مینه لیک کړه  
دا د حور و په لاسونو. (ننگیال، جنوري ۱۹۹۱)؛

---

- زموږ په خړو کروندو کې  
د اورونو سرې ولې بهېږي.  
موږ هم په لپو لپو،  
دا سرې سکرو تپې جام پر سر اړوو.  
د خپلو وچو شېبو،  
د کلو تندې ته پر اور باندي او به ورکوو،

---

د جنتونو شنو فصلونو،  
زموږ د کلي له باغونو سره،  
لا له پخوانه مخه بڼه کړې ده!  
(فاروق فردا، لېمه ۶ گڼه،)

---

- هلته د غره شمله کې مینه شنه شوه  
او یوه خانگه یې قامت شوه د ((چا))  
(او یوه خانگه یې شوه ونه د چا)  
((چا)) (ورته گام پورته کړ)  
خدای خبر خوک وو، مگر  
ماته یې سیوری د شاعر بنکاره شو.  
(غفور لېوال، لېمه، اوومه گڼه)؛

---

- دا خپل بد راته د چاله بڼو نه بڼه دي  
که مری مرمه  
برېښوي مې د زړه مراندي  
په دردونو یې دردېږم) پیوند، د سپنما یاران ۹۹،)

---

- د نامردو د خبرو ځواب کړای شم



خو:

د ځواب توري شرمېږي په ځواب (هماغه ۱۱۲)؛

---

-زه لا پر خپلو اوږو باروم

هېڅ امام مې نه وو

چې جنازه مې وکړي،

خو د نړۍ د تقدیرونو پاچا

زما په برخه کې بیا ژوند ولیکه

هوگې، خړیې د کوم ملنگ د پاکو پلونو راغی

او د غنمو دوه درې وږي یې

د نور په گوتو،

زما سپېرو څڼو کې ورو وټومبل

ماته یې ژوند وبانښه

او زه بیا بېرته ((زه (شوم) حکمت مالیار، هیله، ۱۹ گڼه)؛

---

-د تقدس لمر ته

تود شومه، لږ وغورېدم

نوما

ایمان ترې وغوښت

وې یې

زما غوندي یو لمر شه او (خپل) ځان وسوځه

چې د ابهام په دښت کې

توره شپه رڼا غواړي.

ما وې زه ستړی یم،

بېوسه یم، وپرېرمه

د سولې په چم،

ماته یو کور را کړه بېکوره یمه!

وې وې، د مینې ښارته کډه وکړه!

ما وې هغه چېرته دی لار رانښه!

وې یې

گرېوان خيري او ځان بر بند کړه،  
 بيا په خپل پوست کې پټ شه  
 د مور د (رحم ماشومه !  
 يوه بنايسته رويا ده.) امان الله ساهو، د ساهو ياد ۱۷۰-۱۷۱؛

---

- ستا د يونليک  
 آ ناتممه کيسه  
 لکه بسمل مره نيمژواندي پاتي؛  
 ستا د ارمان ارمان ژوندون  
 د امېدونو غوتي.  
 لکه د تت اسمان سپېدو کې  
 لا لهاندي پاتي... لطف الله مشعل، هماغه ۱۰۵؛

---

- يو تصور وو،  
 يو خيال وو، د خوب لیده وه  
 چې تېر شول پر وختونو مهالونو...  
 رابه نه شي بيا هغسي بڼه وختونه،  
 ستر خيالونه... قادر انډيوال، هماغه ۹۱؛

---

- ته هلته يې،  
 که زه لاس و خوځوم، که يې ونه خوځوم.  
 لکه وړمه هسې پر پلې لاره  
 لکه سپېدار باندي چا نوم ليکلی  
 لکه په خوب کې څوک پر ستوري مين... بېکسيار، هماغه ۳۷؛

---

- ما مې دا خپله هيله  
 ستاد کمخو پر څوکو  
 هسې ليدلې اشنا  
 چې توري شپې ته پر سر  
 د لمر له کوره ځني

شغلي د نور لټوي... ن. تکل، هماغه ۵۲؛

---

- زه يې په زور له ميکدي واپستم

او ته پخپله خوښه

له هغه ښکلي کعبې بېرته راغلي

(له هغه ښکلي کوره بېرته راغلي...)

نو

زاهده ووايه اوس

(نو، ته اوس ووايه زاهده راته،)

زما او ستا مينه کې څومره فرق دی؟ ع. سحر، پاس سپوږمۍ ۱۳؛

---

- چا کابل لوت کړ ياره

چا جلال) ا (باد تالا کړ

زما د زړه بازار لا تاته

غورېدلې پروت دی) رحمت شاه سايل، ژوندون، جون ۹۷؛

---

ماته ستر کابل په ژوبله ژوبله ژبه

وويل:

زه د خپل ولس، خپلو بچو له لاسه خواريم. صابر هماغه؛

---

- ستا د موسکا د ښاپېرۍ

ورېښمين لاسونه مې

پر زړه پر بوتل،

داسې پرې ولگېدل

لکه ملهم چې د کابل د يتيم،

پر زخم ووهي

او ورغېږي! طاهر کاني، سمسورپاڼه؛

---

- که راته وبخښې ټول ستوري

د لمر په شانې

او اوبه را کړې د سپوږمۍ د چينو  
 جامې مې جوړې کړې د حريد) ! ( او شبنم...  
 زه به دې ټولو باندې څه وکړمه  
 زه به دې ټولو ته تفسير څنگه شم  
 د دغو ټولو د بلوغ حسن به څوک وستايي  
 زما دهستی زما د بنايست بها) بيه ( به څوک وټاکي؟  
 زما خاوند، زما مېړه، زما بې (تفسيره حسن  
 بېگا د بل چا پر پالنگ ختلی  
 و ماته نه راگوري  
 ځکه هغه دويم واده کړی دی!) پروين ملال، بنکلا، شلمه گڼه؛

---

- وطن مې لکه د وينو غوټی  
 لکه د او بنکو خپه  
 لکه له شونډو پر شاشوې موسکا  
 لکه له زړه نه راوتلې سلگی  
 د وير پر پانه باندې ونړېده.) حنيف بکتاش؛

---

-- چې منگولي مې جانانه!  
 ستا پر سرو منگولو کېښووي  
 سره گلاب مې  
 په لاسونو کې  
 راشنه شول. (نور محمد لاهو، هيله، اگڼه)؛

---

... بيه د سپوږمۍ د يخو يخو پلوشو څښتنه  
 زما روان راوينس کړه!  
 هغه رومان چې وېروونکې فلسفې و مينځي،  
 دغه رومان مې د وطن د بناړيو شپول کړه،  
 چې داسختچاري د بنمنان مې د بناړونو گلالې وگړي  
 له خپلو څانگو نه نور نه شو کوي؛  
 - غواړې چې ماهېره کړې

زه به دې هېره شمه !!؟  
 نو ته به خپل زړه ته  
 څه ووايي  
 دروغ...؟  
 نه باور نه كوم  
 ته دروغجن نه يې (! فریده هوډ ، هيله ، اگنه)؛

---

- د سبا نسيم يې غوږ ته زېرى راوړ  
 چې به بيا غوتی گل کپري  
 انتظار نو ختم شوی  
 پر چمن به خوشبويي شي  
 شنې غوتی به سره گلان شي  
 چې په هيلو د سباوي  
 ها چې ژوند ته هوسپري. (خالد بارگامی ، لېمه ، ۱۰ اگنه)؛

---

- ... سر تر پښو يو اسو پلى يم  
 او بنکې او بنکې يم دردونه  
 خوشالی له ما نه تښتي !  
 ټول گوگل مې هدیره شو  
 درست غمونه پکې بنځ دي  
 زما دا هيلې پسې ژاري  
 زه به دومره ورته وايم:  
 چپ شئ !  
 چپ شئ ژړا بس کړئ !  
 مات تقدیر سره به څه کړو؟ (عزيزه صديقي ، هماغه)؛

---

- ستاد واده سندرہ  
 زما په زړه کې نیمه خوا پاتې شوه  
 د خنداگانو اداگانو او خوبنيو ډالی  
 زما له سترگونه د اوښکو په نوم وڅڅېدې

ځکه چې ما به شمېرل ستا د بنادۍ گلونه... صفیه، هماغه ۴۸؛

---

---

- دا خپل دروغجن باور په کانو ولم،

لکه حاجي چې

په مکه کې د شيطان خېره

په کانو ولي! عارف خزان، لېمه، ۸ گڼه؛

---

- شين سهر وو غورې بدلې

د لمر سترگه په اسمان کې

د جانان د مخ په شانې ځلېدلې... نجيب اله وصال) هماغه؛

---

- لکه د خوړ پر تيرو

او يا د کانو پر کور

چې نابيره سپلا بونه راشي

ستا د يادونو توپاني خپو پر ما هم

زلزله راوسته،

او ستا د مينې په سودا کې اشنا،

لکه ياغي غرخنۍ

د بوټو منځ کې مې بې سده غونډې لار وهله

او د طبيعت پر يوه پاکه غونډۍ

د شنه اسمان له لاندې،

د ملنگانو په خېره

مخ پر قبله پرېوتم) در محمد خپلواک، لېمه ۱۲ گڼه؛

---

- زما ځواني، خواږه خواږه مې د ځوانۍ خوبونه

هېچا تعبير نه کړه،

خو د جنگ په سوځنده لمبو کې وسول

زما ويده خيالونه

بس راونه تخنېده،

بې روحه پاتې شول،  
 ویده پاتې شول (!!!؟) صفیه، د ټولګې پر دوتنه؛

---

او په پای یوه داسې ازاده بېلګه چې د وسمهالي پرمختللي شعر سپېمبولونه رانغاړي:  
 - بیا د وړانګو پر آس سپور  
 او د نور نېزه په لاس کې  
 د لمر اتل رادانګې و میدان د معرکې ته  
 بنڅوي د نېزې څوکه  
 بیا د شپې په تور ټټر کې  
 ورڅوي د برین زړه د ترېميو  
 ږنگوي د کوهوس د تورو لوبو  
 تورې خونې  
 جوړوي د مینې غرونه  
 له زرینو پلوشونه  
 دروي د یار پر کلي  
 روڼ بیرغ د رڼو هیلو. (خلیل مخلص، هیله ۱۹ ګڼه)؛

---

- زه مین وم، زه عشق وم  
 زه مین یم، زه عاشق یم  
 له کوم وخته چې زه پوه شوم  
 پر دا خپلو جوړه لاسو  
 د هر یوه په توپرونو  
 له هغې شپې تر اوسه  
 ما دې د پرې مینې کړې... عزت الله پېژاند، هماغه؛

---

- ما د رنځور لالی پرهر ته نذرانه کړی خلکو،  
 لوگی لوگی مې کړی،  
 د سپېلنو په شانې!  
 بیا نولاسونه جگ کړی،  
 خدای ته زاري وکړی!

چې پر هرونو ته يې  
 بېرته شفا ورکړې!  
 په ژړا سرو سترگو ته يې  
 بېرته خندا ورکړې...  
 ما نذرانه کړې ورتنه،  
 ما نذرانه کړې ورتنه! (هارون گران، شمشاد ۱/۲-۲ گڼه)؛

---

ژوند د (( لپاره ژوند دی  
 ژوند د (( لپاره مرگ  
 بويه ژوند د عنقا سيوري  
 د هوس له سيوري لرې... (تاج محمد ياري، شمشاد ۱/۴-۱ گڼه ۲.)

د سپين شعر بېلگې:

- د بېلتانه زړو دېوالونو  
 زما او ستا گډه اواز  
 کلابند کړی دی،  
 نوراشه  
 چې په گډه سره  
 دا زاړه دېوالونه  
 له بېخه را ونړوو  
 او کلابندي ماته کړو! (اند وواند ۹۲)؛

---

- زه دخپل ځان مړی  
 په خپلو سپېرو لاسونو (باندي نه بنځوم  
 په سپېرو خاورو کې  
 د ژوند په دې تياره قبر کې  
 زه دخپل درناگانو  
 د لمرونو قتل نه کومه  
 يه خدايه ماته زنده گي را،



يوه ښکلي جانانه زنده گي،  
 مستي مستي، نغمه نغمه، تپه تپه زنده گي.  
 يه خدايه مينه راکه،  
 ما ته محبت راکه،  
 دغه احساس را  
 داسې قوت راکه چې  
 زه د لمرونو د رڼا تخمونه وشيندمه  
 (حبيب تاشير، لمبه، دويمه گڼه ۲۰۰۴)؛

---

زما پردې وچو او شو ديارو شونډو  
 کلونه کېږي  
 د خوبسۍ د زېږي

باران راغلی نه دی.

د امېدو سترې جرس مې  
 د زړگي د لويو غرونو منځ کې  
 د لويې لارې پر سر  
 د پسرلي تازه تازه وږمو کاروان ته  
 انتظار باسي...

خو ستا د وترو وترو شونډو  
 پسرلي څنگه د سرو  
 او د (تازه گلونو  
 د بڼې په غېږه کې تل

موسکي. موسکي. ښکاري !!؟

(طاهر کاني، سمسور پانه)؛

---

- هرڅه کېدای شي، خو  
 دا هېڅکله نه شي کېدای چې  
 زه به ستايم او ته به د بل!  
 دا خيال دی دا محال دی،  
 دا حقيقت نه لري،

دا محبت نه لري...

خکه چې مينه يو عبادت دی

او عبادت درواغ نه شي کېدای! (د پنجرې مرغۍ ۱۱۰؛)

په پای کې هم د فرهاد پېلوخي د نیم موندې او نیم سپين شعر يوه بېلگه:

ستا د بنکلا خبرې ليکم

درته يې د زړه په وينو

خدا يېو چې بنکلي ليکم

جانانه ستا لپاره

زما د زړه زخمونه... رنۍ ۴ گڼه.)

تلميح (Insinuation)

تلميح (Insinuation) چې شاعر په خپل شعر کې يوې پېښې يا کيسې ته نغوته کوي او پکې يې

رانغاړي، مانا دا چې کنايه او تضمين او ان اسطوره هممهال پر کار اچوي. د تېر مهال ادبي پېر

په استازۍ د ستر خوشال پر

دوو بېلگو بسنه کوو:

زمانه پر خلقو هسې ازمايښت کا

چې يوسف د قبطيانو زر خريد شه) شو (پ ۳۱۰؛)

- ده په لاس د بخت نصر ظلم واخېست

زه د ده له لاسه بندلکه دانيال (پ ۵۸۴؛)

---

- د جمشېد پر زرین جام يې صبر نه کړ

خه ارمان يې د گدای لرگين کچکول شه) واصل، وييز برمه ۱۸۲؛)

په او سنيو شاعرانو کې د سيف الرحمان سليم يو شعر د يوه بنکلي تلميح په برکت د يوه متل په

خېر گړنۍ ژبې لار کړې ده:

- زما زړه هم پاچا خان دی زده که ستا قيوم خاني ده؛

او د ليکوال يوه ورته سياسي بېلگې:

- هسې يې زړه راباندې ډک دی، ته وا

فلسطينی حماس مومساد ته سپاري

- لا خورا ازموي شيرينه مينه

کروړ بېستون چې ما فرهاد ته سپاري ساندي او سندري ۲۳-۲۴؛)

---

لادې مجبوره شي غلام دې نه شي  
 پښتون، مغول دې شي، بهرام دې نه شي  
 كعبه د زرونو كې زموږه خدايه  
 په عشق چې پوه نه وي، امام دې نه شي...  
 (صديق بدر، هيله، ۱۹ گڼه)؛

---

تر ليكوال راوړسته علي گل پيوند له دغه هنري ځانگړتيا نه تر بل هر همزولي شاعر، ډېر كار  
 اخېستې دى. په يوه څلوريز وال او يوه ازاد شعر كې يې د انبيا سورت ۲۳ آيت ته دوه رازې نغوته  
 كړې، په بله وينا، اخېسته يې ځنې كړې ده:  
 - چې څه كړمه زما خوښه  
 چې څه وايم، هغه كېږي  
 نه له ما كړي څوك پوښتنه  
 نه مې لاس پكې رپېږي... (د سپنما ياران ۵۴)؛  
 وى خداى يو دى  
 دغه لمر او سپوږمى دواړه  
 چې څه ښه دي، څه ناښه دي  
 ټول د ده په و شه! (شته دي... هماغه ۲۰)؛

او داهم د ليكوال د يو لړ تلميحاتو يوه بېلگه، چې په يوه ازاد شعر كې يې دوو غبرگو سورتونو  
 ((زلزال)) او ((الشمس)) ته نغوته كړې دي:  
 وليدل ما په غړولو سترگو،  
 په دغو خپلو گناهگارو سترگو  
 چې هغه دنگ و پولادي برجونه،  
 ها نا لاسېرې اسمانڅكې ماڼۍ...  
 څنگه رارژي،  
 اوږه اوږه او رانجه كېږي پسې،  
 ستوري سپوږمۍ،  
 د ورټو ورټو رڼو او ښكو په څېر-  
 د هسك له سترگو راتويېږي پسې.  
 د لمر هېنداره ده يو مخ

تورو لوخرو، شنو ډوډو، گردلو نغاړلې،  
د ورځې نوم نور له كليزې د مهال لښلې... ترپايه (ناچاپ)؛

---  
- که چېرې وپوښتم چا:  
پېژندگلوې مې څه ده،  
په کوم هېواد او سيمې اړه لرم؟  
دومره به ووايم چې:  
ها بېل مې نوم  
او د ادم بچي وم،  
جنتي خاوره يې دوزخ کره پرما  
او  
اوس مې سوې ستي پاتې درنگه  
لېږدوي چېرې پر اوږو

خپل قاتل ورور

-قابيل-

د کوم بېنوم و بې نښانه نشته اباد

د مريستون پر لوري (زما نړۍ ۱۰۴).

سېمبول (Symbol)

سېمبل يا سېمبول چې عربي انډول يې (علامت)، پارسي (نماد) او پښتو دا يې (پيلام) دي، په ټوليز ډول هغه څيز يا پدیده ده چې له ځان پرته د يوه بل څيز يا پدیدې څرگندوی او سي. په ژبه او ادب او بيا شعر کې هغه ويی دی چې د آرې او ټاکلې مانا پر ځای يې يوه بله مانا راخپله کړې وي، لکه په اوسني شعر کې چې له (( لمر )) (څخه) ازادي (مانا اخيستل کېږي، په بله وينا، لمر راسېمبولوي. په دوديز شعر کې له (( لمر )) (څخه) زياتره د عيني انځورونو (تشبيه، استعارې...) په رغاونه کې کار اخيستل کېده، لکه:

مخ دې لکه لمر، د لمر غونډې يا په اړوندو ترنگونو (لمر مخې) او ځانته د سېمبول په توگه يې د کارونگ چېرې بېلگه نيمه پيدا شي، لکه د رحمان بابا په دې شعر کې:

چې اسمان يې مخ پټ کړی په سحاب وو

خدای و ماوته ښکاره کړ هغه (( لمر )) بيا

سلېمان لايق ترې په (( انقلابي سرود )) کې بيا هم تشبيهي ټولوال ترنگ (اضافي ترکيب)

رغولی دی:

گرم شه لا گرم شه یه (د ازادی لمره!).

تشبیه او استعاره دواړه انځوره که عیني وي یا ذهني، هله پر سېمبول (Symbol) (اوري چې له تشبیه نه) مشبه (لري کرشي او) مشبه به (پاتې شي او له استعارې نه چې مستعار له هیسته شي او) مستعار منه (پاتې شي) له استاد غضنفره په مننه (هرگوره، دا وړانپوهاوی و نه شي چې په اوسني کره شعر کې کارېدلي او کارېدونکي سېمبولونه، یوازې له شتو انځورونو) تشبیهاتو او استعاراتو (څخه د یاد شوي) حذف ((زېږنده دي، بلکې د اړوندو شاعرانو د خپل نوښت او څه ناڅه د الهام اولاروی بېرته هم گڼل کېږي.

د پښتو کلاسیک پېر شعري سېمبولونو، هم لکه د نوموړو انځورونو غوندې زیاتره له پارسي هغه الهام اخېستی، لکه (واخلي) لعل ((د شونډو، ((بادام ((یا نرگس (د سترگو، ((دام ((یا سنبل د زلفو د سېمبول په توگه. خو دا چې په پښتو کې یې هماغه آر انځورونه ډېر کارول شوي دي، نو هغه لومړنی راکښون نه لري هرگوره، که کوم پښتو شاعر ورته خپله پښو ییزه جوله او جامه وراغوستې وي، یو څه خوند و اغېز راخپلولای شي، د ساري په ډول یې د لب (پرځای) شونډې، (د چشم (پرځای) سترگې (او د زلف (پرځای) زلفې (په پام کې نیولې وي او اړوند سېمبولونه یې ډېر گړي) لالونه، بادامونه، دامونه (کارولي وي؛ سنبل خو بې له هغې په پښتو کې یو نور نوم) اسم جنس (دی او ډېر گړی هم کارېدای شي.

څنگه چې له ښه مرغه په زیاترو وړاندې کړو نوښتگرانه او سنیو بېلگو کې سېمبولونه ښایسته ډېر راغلي دي، نو د غلته یې له نورو بېلگو نه تېرېږو. د سېمبول د لازياتي پېژند گلوۍ او بېلگو لپاره: د شاه سعود لیکنه، لېمه ۹-۱۰ گڼه)

اسطوره) Myth)

عربي اسطوره، انگرېزي مېتخ myth چې له يوناني mathos څخه آره اخلي او مانا یې (ویي، خبره (ده. دیني پوهنغونډ) Religion Encyclopedia) لیکي چې يوناني لوگوس logos هم په همدې مانا دی، په دې توپیر چې لوگوس په استدلالی ښکالوه) بحث (کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویي دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توگه په کیسه او افسانه کې هر کارېدلی یا کارېدونکی ویي اسطوره بللای شو او په ښکالوه) بحث (کې ټول کارېدونکي ویيونه لوگوس

نومولای شو. لوگوس راوړو سته د) پوهنې (

په جاج په يوناني کې د - لوگي او په لاتين کې د - لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د (( لغت ))  
په بڼه د) ژبې ( او) کلمې ( په جاج و مانا راپور کړی دی.  
د اسطوري د بڼه ترا پېژندنې لپاره: شاه سعود، د پوهاند زيار په شعر کې مېت يا اسطوره، لېمه  
۱۰ گڼه.)

دلته د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره په يوه مهال کې سېمبول هم دی، مانا دا چې  
د غلته بيا هم له سېمبول، په بله وينا، له اسطوره يي سېمبول) mythological symbol ( سره مخ  
کېږو؛ په همدومره توپير چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار د کتنې) مشاهدې  
او لوستنې اورېدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره يي سېمبول د پوهېدنې لپاره څه  
غور و ژورتيا اړينه برېښي. د ساري په توگه بې له دې څوک پر)) اهرېمن (( نه پوهېږي چې څه  
راسېمبولوي او موخه مانا يې څه ده!

که له بل گوټپېره وکتل شي، هره اسطوره او بيا اسطوره يي شعر و کيسه دننه دننه له سېمبولونو  
سره کار لري، په بله وينا، د اسطوري ژبه له آره سېمبوليکه ده. نو کله چې د اسطوره يي سېمبول  
نومونه کاروو، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطوري يو بيا ځلي سېمبوليزېشن دی.

په هره توگه، اسطوره که يو خواد شعر په ژبنۍ سپما او کېښکلتيا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه  
اخلي، بلخوا يې د نننۍ هنري جولي په رنگينۍ کې لا په زړه پورې ونډه پر ځای کولای شي. ځکه  
زياتره يوه درسته کيسه او شأن نزول رانغاړي. هرگوره،)) مېتولوجي (( نومونه) اصطلاح ( مو  
هم چې تر نورو هنرونو يې په شعر کې د کار اخېستنې زيات ټينگار کېږي، وار له مخه سترگوته  
Myth ( نېغ دروي. که نه د دې توک په گډون گرده هنري رغنده ټوکونه يا اوزار، لکه څنگه چې  
پرله پسې مو راغبرگ کړل، يو مخيز د)) خيال (( زېږنده بلل کېږي او يو هم بهرنۍ رښتيني  
(واقعي) هستي نه لري او په دې ډول تر)) مېتولوجي (( غونډه نوم لاندې راځي.

له هنر او بيا شعر سره د مېتولوجي نه شلېدونکي يا)) د يالکتیکي تر او (( دا رازبادوي چې  
انسان د رښتيني يا واقعي نړۍ تر څنگه له)) خيالي (( هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار  
ژېدلي ارمانونه او ناخوښېدلې هيلې او غوښتنې يې چې له وړکينې راهيسې ناځان خبرې) تحت  
الشعوري ( نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې او زېرمه شوې، بې له دې چې پوه شي، د پته يې  
اړيا سي، د همداسې يوه خوالگر په لټه کې شي يا د چا خبره يوې)) خيالي (( نړۍ ته پنا يو سي.  
نو که يو مخيز يې ورخړوب نه شي کړای، د يوه مسکن)) درد ارامي (( درمل هومره خو يې ور  
سپکولای او ارامولای شي؛ استېتيکي) بنکلاييز ( ذوق خړوبېدنه، يا په ساده ژبه، خوند

اخېستنه که غريزه يې هم وي، له هماغې ناځان خبرې)) زېرمې (( سره ټينگ و ترينگ تر او لري. نېکمرغه به لا هاغه وي چې د مينه وال پرځای يې پخپله د پنځونې وياړ ولرلای شي. هغه چې دا يوه لار هم پسې نه اخلي، يا به يې رواني ناروغۍ ځوروي، يا به بېلارې کېږي او نور به ځوروي.

راځو دېته چې يو شاعر هر څومره ډېره او هراړخيزه ((مېتولوجي)) (راخپله کړای شي، هغومره نوښتگر پرېوځي. په دې لړ کې پر بېلابېلو ذهني انځورونو او سېمبولونو سربېره ((اسطوره)) هم پوره په پام کې ونيسي. داسې هم نه چې پر دوديزو پښتني(دېو، بناپېرۍ... (او سامي) هابل و قابل، ليلا او مجنون... (اسطورو بسيا پاتې شي، بلکې لا زيات زور پر آريايي) اگنيو، اسورا، دپوتا... (، آرياني) اهورا، اهریمن، میترا... (او بيا پر نړيوالو، لکه يوناني) زيوس، پرومېتوس، لوگوس... (، رومي) افروديتا، فلورا... (هغو واچوي. ځکه دواړه لومړنۍ دا ډېرې سولېدلې او د چا خبره گرسره د کرغېړنتيا) ابتدال (تر بريده رسېدلې، هغه هم له ډېر لږ جوليز او مانيزا دلون بدلون سره!

ليکوال بنايي، د نوي شعر پوښتنې استازی وي چې هم يې په زړو دوديزو اسطورو کې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم يې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زياته ونډه پرځای کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په ياده شوې ليکنه کې له اړوندو بېلگو او هم له نويو کارول شويو هغو څخه پر يو څو بسنه کوو:

لومړی له د پخوانيو نورستانيانو د خدايگوتو (ارباب الانواعو) له څو نومونو راپيلوو چې په ((الينا)) (نومي ازاد شعر اغلي دي:

يوش) د شر خدايگوتی (؛ ترسکن) د انگورو او نورو شرابو- لکه سته، خدايگوتی (؛ يمرا  
(پنځگر (، مرا) تر گردو لوی پنځگر چې تراوسه پرې لوري (؛ گېش) د بښگنې خدايگوتی (؛  
اندر (andr) د کرکيلې او بښرازی، خدايگوتی (... سوزونه او سازونه ۱۳۰ = ۱۳۵) (؛ او بيا ځينې  
(آريايي، آرياني، سامي، يوناني او رومي) اسطوري د اړوندو بېلگو په غورچاڼ کې وړاندې  
کېږي:

- نوږي د ايوا د اهورا د مزدک څلي زما  
د او از سيوري اهریمن په غشو ولي زما  
ما د بهمن په پاک قلم واره له سره وکښل  
چې د ازل قلم په برخه ول ليکلي زما،

---

- د لمر څرک له نارنجباغه، پروړانگنو وزرونو  
هسک د عرش مزدک پر لوي، براق وزمه والوتلې  
ته که ولاړې تر معراجه د ناپای بنايست تر ستونځه  
ماسره کيسې د مينې، دې لا هسې خوبولې،

---

- څه د مهال زليخايي ناخوالو  
بنکلی يوسف کړ په تزوير زولانه  
پرې! شي پرځای د بېگناه ((حسنک))  
کوم گناهگار امير وزير زولانه...  
(ناچاپ،)

---

- د منصورې مينې زباد نه دی، څه دی،  
دا چې د دار پر لوري لار لنډوو  
چې بې اجله مرگ ته ماتې ورکړو  
مور د ((لزار)) پر لوري لار لنډوو  
د اورتونو د خوگلو نو په یاد  
د ((نوهار)) پر لوري لار لنډوو...؛

---

- غږ مې نه رسي تر عرشه، د اسمان لارې اوږدې شوې  
د پوتايان راته راڅېرمه، د يزدان لارې اوږدې شوې...؛

---

- روان تخت د سليمان به څه ارمانم  
لکه لمر کړم د ((سبا)) پر لوري لاره  
- ما امرلې يې د مينې په تړون کې  
له دايوانه، د مزد ا پر لوري لاره...  
(زیار، ناچاپ؛)

---

- شمر نظر مې زړه تړي سترگو کې  
اشنا حسين خاطر شري سترگو کې  
خيالي رستم مې پر تندي پرې ولي



خه جادو گر کاني راوړې سترگو کې...

(اختيار سباوون، لېمه ۵ گڼه)؛

په ازادو بېلگو کې:

- مه شه

چې رود د کهکشان کړي غلی

د اهورا د هسک د لمر

پاک و سپېڅلی تلبلاندي اورتون

او دا د ځمکې ټول پاکزې مومنان اورپښتې و سولوي

له نهيليه خپل تندي د زره تشت د مرو نغرو

پر خو گلنونو باندي.

پر پرده لمبې د بېزواله اگنيو

- لکه سرکښی قهرزلی اور شيند -

چې تک تور کاني له يومخې پرويلوب بدلوي،

تورتي خيري د داياو د گناهونو واړه و سوځوي...

(د سبرونو نڅا ۷-۸)،

---

- ستا د بنکلا، ناز و ادا په زمزمي چينه کې

لامبي زما د پاکې مينې د شعر بنکلي حوري

چې د کعبې د سپېڅلتيا د لمر د خدای د نمځ طواف په نيت

احرام و تړي.

پر پرده،

- د خدای په کور کې -

زما د شعر دغه سپېڅلي حوري،

د سر په سترگو له نژدې وگوري

چې د بېلارو)) امتيانو (( د تورتيو گناهو له اغېز

د)) اسود تيره)) (هسي نوره هم تورېزي پسې.

پر پرده زما د جنتي مينې د شعر پر تمينې حوري

هلته وروړاندي د)) مينا)) (په پښو کې

نداره وکړي د جمرود کانو،

- هاد سجیل د سرو سکروټو کانو -

له هرې لورې چې راووري هسې  
پر تورو دربلو شیطاني ارواوو.  
پرېږه،

زما د (( خلیلي )) مینې د شعر نازولې خورې  
کړې د لوی خدای په پاک سپېڅلي جنتي حرم کې،  
په انگازو کې د (( تکبیر )) او د (( لیک )) د نارو...  
دا خپل ځانونه درور،  
دا خپل سرو نه بلهار !!!  
(د سبرونو نڅا ۱۵)؛

---

-ته یې سپېڅلې،  
ته اروا د مریم!  
... لا د قابیل، هابیل کیسه ده  
د هرچا پر ژبه  
او د بلقیس او سلیمان مینه  
له ټولو هېره،  
ځمکه فساد نیولې،  
اسمان کې ورېځې دي د کرکې خورې  
لا د یزید توره رېبې لاسونه... تر پایه  
(سحر، هماغه ۱۹-۲۰)؛

---

-- د مېتراد مړینې بناد یانه کې،  
د بلهارو د ابو پر درنگو باندي  
د تورو ارواوو او بسیو گډامی ته  
اهریمن د تورې شپې د بري ساز غږوي.  
(مفتاح ساپی، نیمگړي انځورونه ۷۸)؛

---

ډاکتر بسم الله امیر چې په ایران کې یې فلالوجي او بیا اوپستا لوستې، په خپلو ساده  
نظمونو کې یوه نیمه آریاني اسطوره کاروي، لکه د (( کره چغ )) د ټولگه گۍ په لسم مخ کې:  
زردشت، اهورا مزدا، اهریمن، خنثیېتي (یوه د پوه یا بنا پېری،) وپکرته

(vaēkθrθta) کابل! )

پوهنمل نظري د (نړۍ د ادبياتو افسانه يي الوتونکي ( تر سرليک لاندې په لرغونو ختيزو او لويديزو ادبياتو ) او فولکلورونو ( کې بېلابېل افسانه يي، په بله وينا، اسطوره يي مرغان راپېژندلي دي، لکه:

الکونوست (روسي، با) مصري، (پېنگ هونگ) چيني، (گارودا او جتايو  
(هندي، تندر) سوېلي افريقا، (ققنوس) مصر، (عنقا) عربي، (پيسا) امريکايي بومي، (رخ  
(مراکش، ديماج) پرسيا، (اويمگيگ) بين ا لنهرين، (سيمرغ، ملاچرگک او بوتيمار  
(افغانستان، ايران او نور).

نظري په دې تر او ليکي چې د دې الوتونکو ډېر ډولونه په خيالي انځورونو او ځانگړتياوو کې (يو له بل سره لږو ډېر ورتوالی لري، خو توپير يې د اړوندو ولسونو له بېلابېلو دودونو جالونو او گروهو زېږنده بولي...) د پوره پوهاوي لپاره: ۲۹ گڼه ۲۸-۳۱ مخ.

گران نظري په دغه ډله کې يوناني ((کسپيراتوس ((يا)) د توپان مرغه ((نه دی راوړی چې نن سبا پر نړيوال کچ د پرمختللي - چپي شعر يو په زړه پورې اسطوره يي سېمبول گرځېدلی او نژدې ده، په پښتو او پارسي شعر کې هم د دوديزو) ققنس، عنقا، هما... (ځايناستی شي!

### نگېر گډون يا حس آميزي) Paradoxy

دا په دې مانا چې شاعر له يو حسه د بل حس کار واخلي، د ساري په توگه د (ستا غږ اورم) پرځای (ستا غږ وينم) ووايي. په دې ډول چې کوم انځور رغوي، عيني، نه بلکې ذهني بلل کېږي. هر گوره، دا وړ انځور د عربي، پارسي، پښتو... شعر نن سبا له لويديځه راخپل کړی او په تېرمهال کې يې هېڅ څرک نه دی لگېدلی او په وسمهال کې يې هم د پارسي هومره پښتو ته لاره نه ده موندلې، له دې لامله يې سم له لاسه متې يوه بېلگه د نوي او ازاد شعر مينه والو مخې ته ږدو:

...لالهاند بادونه بياهم

لا هغسي

سا نيولې لارې څاري

د راتلو ستا

چې دې بوی کاندې

چروالی د وښتانو...

(نوي پېړۍ او نوې زری ۳۳)؛

---

-زه دې پسرلیه له گلانو نه

-پوه شه) د انسان د وینو بوی اورم)

؛)

---

-د کڼې دنیا په ذهن کې

-د شنو چغو کرښې کارم

چې:

د سره تاریخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،

زمانو ته افسانې شي.

(کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۲۲)،

---

--د ځنگله د لگېدلي اور له منځه

او د جگو جگو ونو

د مات شوي رنگ د چغو

یوې خړیکې راته و خندل له ورايه

ما وېل اور دی سوزوي مې

چې کتل مې

د غزلو یو شین غږ وو

د ننگیال پر شونډو کېناست. کمال مستان، لېمه ۶ گڼه)؛

---

د دغې لنډۍ د لومړۍ مسرې)) سپوږمیه سر وهه راخپڙه... (( په بل گردودي خېل)) سپوږمیه

کړنگ وهه راخپڙه... (( کې هم یو راز)) ننگېرگډون (( لیدل کېږي، ځکه)) سروهل (( د)) سر

راهسکولو یا ښکارېدلو (( گڼه ده او لید وړ کړن دی، خو)) کړنگ وهل (( د لیدو پرځای د

اورېدو له حس سره تړاو لري.

### حسن تعلیل (Poetical aetiology)

حسن تعلیل چې زیاتره د)) عیني (( انځور په توگه کارول شوی، د اړوندو توکو له ټولیز یا

برخیز ادلون بدلون سره)) ذهني (( ښه را خپلولای شي. د زاړه پښتو ادبي پېر د ښکارندوی له بوللې) پټه خزانه ۵۲ (خڅه یې دا بېلگه راخلو:  
پر هر کال اټک د ده ښه راغلی کاندې  
غوروي پر څنډو خپل پاسته سالونه

او بیا یې دبشپړې ذهني انځور په توگه له منځني پېره لومړی د حمید دوي حسن مقطعي را  
اخلو:  
لا به کله حمید مینه لېونی کا  
په کاته شو ورته کسی د زنجیر کج،  
د حمید سوزنده شعر و سوم و سوم  
دا او از کاندې رباب له زېرومه،

---

او یایې دا سر بیت:  
غره مه شه که پر پښو دې ناخوال پر پوت  
د سېلاب له پابوسیه د بوال پر پوت  
- په چشمه به د آفتاب سر سبزه نه شي  
د شبنم دانه یې ویلې کره مجذوبه (شیدا، د پوان ۳۲۰)؛

او ورپسې هم یوه وسمهالي بېلگه:  
- سمندر مو شو د اوبنکو، د هېندارو توپاني بیا  
ځکه شوه د مرغلرو، پردې سیمه ارزاني بیا... (هماغه ۱۳-۱۴)؛

---

- سترگې چې د سترگو پر لار، زړونه وړي  
خوک د تورې شپې به، چرته غله گوري (حمزه)؛  
- خاطر، یار دې په خیبر کې اوسي  
ټوله دره له سپېلنو ډکه ده

مدعا و) مثل

دا یو داسې انځور دی چې شاعر په یوه مسره کې یو اند یا واند څرگند کړي او په بله کې یې مثل  
د زباد لپاره وړاندې کاندې. کله هم داسې کېږي چې یو انځور په بل انځور ښه ترا جوت او لا زړه

راکښونکی کړي. استاد اسد غضنفر په دې اړه داسې څرگندونې کوي:  
 ((مدعا مثل د هندي شاعری، خورا مهم خصوصیت دی. دلته د مرکبې تشبیه غوندې ((خو مشبه او مشبه به موندلای شو خو له مرکبې تشبیه یې فرق دادی چې په مدعا مثل کې شاعر هم یو ذهني مفهوم عیني کوي او هم د مشابه مثال په راوړلو سره د یوې ادعا ثابتول او توجیه کول غواړي. دغه تخنیک په کلاسیکو استادانو کې تر هرچا ډېر د شیدا په شاعری کې وینو. په اوسنو کې بناغلی جلان یو داسې څوک دی چې له مدعا مثل سره یې جوړه ده. مثال:

وخت څومره ساده دی چې ټیپي مو په رسی تړي

چا پر په (شگورېگو د دریاب مخه نیولې ده

په اوله مسره کې شاعر یوه ادعا وکړه. په دویمه مسره کې یې د هغې د اثبات لپاره تصویري مثال راوړ. دلته هم د مرکبې تشبیه غوندې د مشبه او مشبه به ارتباط وینو. چا (د وخت، ټیپي)

د دریاب او رسی. (د شگورېگو معادل دی. یو بل مثال:

وژني مې گام په) پر (گام خو بیا هم مینه ناک دی جانان

د سندرغاړي سل عیبونه یو هنر پتوي

چې دلته سل عیبونه د گام پر گام وژلو، هنر د جانان د مینې او جانان د سندرغاړي معادل دی. د مدعا مثل بېخنا د تشبیه وي خو د تشبیه ادات پکې نه وي او وجه شبه هم اکثر وخت پکې نه بیانېږي. ((د جلان جادوگر هنر، بهیر ۱۷-۷-۲۰۱۰))

دغه انځوریز چم په هندي سبک کې زیات پر کار اچول کېږي. له دغه پلوه په پښتنو پلیونیو کې حمید په هر ډول، خوشیدا بېخپوره له میرزا بېدل سره سیالي کړې، خو لومړی یې له ستر خوشاله راپیلوو:

د عالم ډېرې خبرې، د جهان واړه لښکرې

زړه مې نه بنوري له ځایه، غر خو هسې وي کنه

(خوشال، پ)

حمید یې یوه داسې ښکلې بېلگه لري چې د بیت په دویمه مسره کې یې مدعا راوړې او په رومبۍ کې یې ورته مثل:

لکه سرد پسه پر اور غابښونه سپین کا

هسې ماته له ډېر غمه خدا راغله؛

--

او د شیدا یو څو غوره شاهکاری:

- کړي اثر د درد ناله پر سختو زړونو

- تل د دف په وهل چغې جلاجل کا (د پوان ۱۳۷)،  
 - د گريانو سترگو آب سوزان آتش وي  
 گوره ابر! اور د برق پر خرمن بل کا (هماغه ۱۴۰)،  
 - د صورت په قوت څه شي بي اسبابه  
 په شبنم کې کوم نهنګ شناوري کا (هماغه ۱۲۸)،  
 - حقارت د افتاده کره گردن گشه  
 راغی غر لمن پر غاښ و خاک پاته (هماغه ۳۲۲)،  
 - بلندي مي د کھسار په پستی بایله  
 راغلم زه لکه سپلاب و دي صحرا ته (هماغه ۳۲۵)،  
 - گلرخان يوسي عصمت د زاهدانو  
 اور د شمعي په صحبت کې دامن تروي،  
 - فلک بار دی د اکراه پر هر چا اپنی  
 گوره حال د انحنایه هر هلال کې (هماغه ۷۷۰)،  
 - د مردانو پر تبخ کله زنگ اثر کا  
 نه کره شام د هلال توره مکدره (هماغه ۳۸۰)،  
 - واینه په خوله کې، د کھکشان نیسي  
 حال د اسمان ویني، فتنه جويي کره (هماغه ۸۵۵)؛

---

- له اسمانه د چا زور برابر نه دی  
 زمان ځي پر خپله مخه، شپې تېرېږي  
 قافلې له لارې نه سي اړولای  
 کاروان ځي پر خپله لاره، سپي غپېږي...  
 (باري جهاني لېمه ۱)  
 په سپين شعر کې:  
 که څوک د لوړتيا ججوره و نه لري،  
 په هسې وزرو لوړېدای نه شي...  
 که نه،  
 ولې به يې:  
 له مورې که څکالکي جوړولای  
 او مېړی به يې مرگ ته سپارلای!

(رزم و بزم ۹؛)

## مخامختیا یا تقابل (Contrast)

په دودیز)) بیان و بدیع ((کې تقابل، تضاد، طباق، لف و نشر، هم له شعري)) صنعتونو (( څخه شمېرل کېږي، خو په لاتیني نومونپوهنه کې د دغو درو سرو پر وړاندې یوازې contrast ډېر کارول کېږي که څه هم له لېکزیکی (لغوي پلوه) دغه ترم یوازې د تقابل انډول دی، د تضاد هغه contradiction او داسې نور، خو په شعر، او نورو هنرونو کې زیاتره له همدې لومړۍ نومونې کاراخلي. contrast په شعر کې هماغومره اړین برېښي، لکه په انځورگرۍ کې د رنگونو په تړاو؛ په همدومره توپیر چې په یوه شعر کې د رنگونو پرځای له ژبنيو توکو سره، له جولیز او مانیز دواړو پلوه، کار لري او هغه دا چې دوه توکي (ویي، وییغونډونه، غونډلې له بېلابېلو جولو او ماناوو سره یو د بل پر وړاندې کارول کېږي. سره له دې چې کونترست لکه تمثیل، تجنیس، تلازم او داسې نور پر نړیوال کچ انځورونه نه بلل کېږي او له ټولیزې لیکنۍ یا ادبي ژبې او بیا ((نظم)) (سره د)) شعر (( برید لیکه رغولای نه شي، خو په ښکلا ییز رنگ و خوند کې یو ټولیز چار و نقش پر غاړه اخلي. په دې توگه یې هماغه بېلگې راچاڼوو چې یا انځور رامنځته کوي او یا د نورو هنري توکو په ښه تراخلېدا او ښکلا کې مرسته کوي، لکه په دې ورورسته بېلگو کې:

- که تېرېدونۍ، که پرېوتونۍ

که څوک ښه یونۍ، که څوک بد یونۍ

(خوشال، ویزېر مه ۱۴۷)

- په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم

چې له ډېرې)) پیدایښه- ناپدید (( شو

(خوشال، پ-۳۱۰؛)

ستر خوشال په دغه بله بېلگه کې د ښه کړو وییغونډونو له کونترست سره د بیت دواړې مسرې سره هم مخامخ کړې دي:

نوره)) واره پښتونخوا (( پرځای مېشته ده

(( یودازه)) (دې زمانې پکې منصور کړم) پ ۵۹۱،

او یا هم:

توره چې تېرېږي، خو گوزار لره کنه

زلفې چې ولول شي، خو خپل یار لره کنه

شېخ دې نمونځ روژه کا، زه به ډکې پیالې اخلم

هر سړی پیدا دی، خپل خپل کار لره کنه



(پ ۲۷۵)؛

---

- ضرورت کا لکه ((غر)) (په لمن دفعه  
 د)) چولي ((فکرونه ولي پرېشان کړې؟  
 (شيدا، پ ۷۴۷)،  
 - په کور او کلي پورې آتش کړه  
 ترک خراسان) و، (روم و حبش کړه) هماغه ۸۵۴؛

---

چې مې چاته سر تپت نه شي، ننگيالی زما ژوندون کړه  
 زړه زما دې مسلمان وي، تفکر مې د پښتون کړه (حمزه)؛  
 - د وړو وړو خدايانو دې بنده کړم  
 لويه خدايه زه به چا چاته سجده کړم  
 ملگرتيا که خورندان راسره وکړي  
 دا حرم به يوه لويه ميکده کړم؛

---

- اوس گوزاره د زړه په وينه کوو  
 چې حالات ښه شو، بيا به مينه کوو...

---

- ستا د ښايست بهارستان نه خاندي  
 زما زموللی گلستان نه خاندي  
 لکه غاتول پسرلي پرېښووم پر ډاگ  
 که گل پرهر مې پر خزان نه خاندي  
 دي بې سهاره تروږمې شپې واکمنې  
 لمر، سپوږمې، ستوري پر اسمان نه خاندي...  
 (ساندې او سندري ۵۷)؛

---

- بنده گان لوتو د ورځې، خو د شپې يادوو خدای  
 په لمنځو، روژو، حجونو او عمرو يادوو خدای  
 ملا وايي هرڅه کړې کړه، خو خدای مه باسه له ياده  
 مور گناه مينځو په اوښکو، په توبو يادوو خدای

دا بمېلې اوږدې ږيرې مو پرې اېښې هسې نه دي  
ننوا تي په زارو، وانه پرخولو يادوو خدای  
(يو نظم د کاروان پرغزل ۸-۱۰-۲۰۰۳)

---

- دا مندر که کليساده، که جومات  
يا اورتون دی، که د مينې خرابات  
بېل بېل وردی، ستا د کور پر لوري مات  
لويه خدايه، هرې خواته دی ستا ذات!  
(هادي، لېمه ۱۲ گڼه)؛

- له ورځې تښتم چې له شوره ډکه ستاغوندي ده  
شپې ته پناه وړمه، شپه چوپه ده زماغوندي ده  
په دغه دښته کې شايد د مينې قتل شوی  
په دغه دښته کې اوس هم د زړه درزا غوندي ده  
(...جیلانی جلان، تاند او بپانه)

---

چې قاتل ته ښيي لار زموږ د کلي  
ورپسې به وي ازار زموږ د کلي  
د خپل کور پته پخپله ورته ښيي  
دا ساده ساده هوښيار زموږ د کلي  
(هېواد شېرزاد، روزگان ۲۱-۲۲ گڼه)؛

---

پرکلي کله کله باد و باران يوځای راشي  
لکه مين ته چې غمازو جانان يوځای راشي  
څه ښه تصوير جوړ کړي چې لاس کله دروغځوم  
ستا ښکلو سترگو ته موسکا او خپگان يوځای راشي...  
(عزت الله شمسزی، تل افغان او بپانه).

په ازادو بېلگو کې:

- چې بالښت يې د تاووس له ښو جوړ وي  
او پرستن يې د سمورو له پوتکو

په څه توگه به د کبر لور اگاه شي  
 چې خواران او بېوزلان زموږ د کلي  
 د طالب او مجاهد په واکمنۍ کې -  
 د څو ځانو، مارکونډو له پاسه خوب کا!  
 (عنایت پویان، منصورې چغې)؛

---

- واوره باران نه دی  
 چې په یورپ کې ودرېږي،  
 واوره چې ورېږي،  
 واوره چې ورېږي  
 نو ورېږي  
 او ورېږي.  
 (استاد شپون، تاند او پپانه)؛

---

- که ستا د ناز پر شونډو،  
 د لمر پیغام نڅېدای،  
 ما به مات کړی وو د شپې د اوږدېدو طلسم.  
 هله نخل به مې د څلېر له سپوږمۍ،  
 ستورو سره  
 او ستا د مینې په دروږ کې به مې  
 زر ځله ځان بلهاري کړی وو خپل...  
 خو، زه خواشینۍ یم چې:  
 ته یې لاهسې په درشل کې  
 د مزدک د ناز غرور ولاړه،  
 او زما خوله د بېژبۍ له تورو خاورو ډکه!  
 (نوې پېړۍ او نوې زری، ۴۲)؛

---

- شپه گڼۍ ونيوه،  
 چوپه چوپتیا پر رېږد پدا وکړ پیل،  
 د کاروان ستوري اسمان لار ونيوه،

شعر راو تو كېده.  
 كه د هر شعر پيل و پاى دى،  
 لوى خښتن په خپل قلم ليكلى  
 خو ته يې زما د هر يو شعر د تول و تال گلپغله!  
 (ناچاپ).

---

داهم د((زره او خوله)) (ترسريك لاندې په يوه سپين شعر كې مانيز او جوليز غبرگ كونترست يا تقابل:

تاله ماسره د خولې خبره وكړه  
 او ماله تا سره د زره.  
 زه دې په خوله و غولېدم  
 او زره مې دركړ،  
 خو ته پر خپله خوله و نه درېدې  
 اورادې نه كړه...  
 هو،  
 دا چې ته نه غواړې،  
 له ماسره د زره او خوله لاريوه كړې  
 او يو خوله زره راسره  
 پريوه لار پل كېرېدې،  
 نو بس:  
 نوره دې رانه خوله ونيسه،  
 خوله مې مه لټوه  
 او زره مې مه سپړه،  
 او خنگه مې چې دركړې،  
 هغسې يې روغ رمت بيرته راكړه...  
 نوره نو،  
 زياتي ته پوه شه او خوله دې  
 او  
 زه پوه شه او زره مې !!?  
 (اندوژوند ۹۴-۹۲).

## انځورنگ يا تمثيل (play)

انځورنگ (تمثيل)، لکه څومره چې په داستان کې ارزښت لري، په شعر کې يې هم لري او هنري ښکلا او راکښون ور زياتوي. په ← انځوريز يا مصور (illustrated) او په تېره کيسه يې allegorical and parabolical (شعر کې خو له رغنده ټوکونو گڼل کېږي. په لويديځ کې شعر، که په هر اېزم اړه ولري، کيسه يې بڼه راخپله کړې، پلات، تېم، پيل و پای او کرکټرونه لري.

انځورنگ يا تمثيل په سهې مانا بايد د يوې پېښې يا صحنې داسې انځور گري وي چې لوستونکي يا اورېدونکي پکې خپل ځان وويني، په نورو ټکو، داسې ونگېږي چې هغه هرڅه يې په مخ کې تېرېږي.

د پښتو ازاد شعر په وړو بېلگو کې هم له هماغه لومړيو څخه رادود شوی، خو په څلوريزوال يا په پارسي نومونه چارپاره يې (قافيوال شعر کې رومي ځل اجمل) جنت، د پېغلې دوبيزي ترڅنگ، (لايق او فاراني او په نيم ازادو اوږدو هغو کې پژواک) کلیمه داره روپۍ (او بيا پوهاند مجروح) ځانځاني ښامار... (رادود کړی او په څه ناڅه لنډ او بشپړ ازاد شعر کې يې د را دودونې وياړ د ازاد بهير د يو شمېر غورځاونو په برخه شوی دی.

د کيسه يې شعر پيلامه له آره له اسطورو سره رادود شوې، په بله وينا، د دغه شعري ځېل ژبه تر هرڅه له مخه مېتولوژيکه رادود شوې او بيا هله يې تمثيلي او سېمبوليک رنگ و خوند راخپل کړی دی. په پښتو کې د دې ژانر پيلامه استاد پوهاند مجروح رانښلولې چې په نيم ازاد شعري کالب کې يې د اروپايي لرغوني پېر د اسطوره يې يا مېتولوژيکي شعرونو په پليوټي، هغه هم زيات له رواني او فلسفي پرداز سره، څه د نا اشنا سندرو او څه د (ځانځاني ښامار) تر نامه لاندې ښايسته ډېر کيسه يې شعرونه کښلي دي.

ادبپوه ليکوال اسداله غضنفر د استاد مجروح د ونډې په تړاو دغه راز شعرته د سېمبوليک روايت نومونه کاروي او روايت هم داسې راپېژني:

((روايت په ادبي اصطلاحاتو کې ((د هغو خيالي يا واقعي پېښو بيان ته وايي چې ارتباط سره لري. له سېمبوليک روايته منظور دا دی چې په دې اثر کې تر ډېره حده، له پېښو، ځايونو، کرکټرونو او مفاهيمو هم لومړی او مستقيمه معنا اخلو، هم د پردې شاته نورې معناوې پکې

موندلای شو. د ځانځاني بنا مار ليکوال... له سېمبوله همدا معنا اخلي... (( دلازيات پوهاوي لپاره: ځولی، لومړی، او دويمه گڼه. )

زموږ تاند لېاند ادبي- فلسفي ليکوال اسد اسمایي د لېوال پر هوسۍ نندارمه د سريزي په ترڅ کې (د سېمبول تر څنگ تمثيل د شعر د ولوليز) عاطفي (راکښون لپاره اړين بولي او دو سمهالو نومياليو شاعرانو له نوبتونو يې گڼي: ((سېمبول او تمثيل په اروپايي شعر کې د عاطفي هيجان په بڼه د (رمبو،) ولرن (او) بودلر) په اشعارو کې ځان څرگند کړ... ))

غفور لېوال بيا په بشپړ ازاد کالب کې لنډ او اوږده تمثيلي او کيسه يي شعرونه نور هم پسې پښتني کړي او يو شمېر سېمبوليکې او رومانتيکې او بيا نيم تاريخي- ملي اسطوره يي (mythical) کيسې او نندارمې يې رادود کړې چې د نورو لويو او وړو ترڅنگ يې د ((هوسۍ)) او ((ارشاک او او شاش)) (په نامه په خپلواکه بڼه خپرې کړې هغه، خورا په زړه پورې بېلگې دي.

په دغه لړ کې (( هوسۍ)) (نندارمه) ډرامه (ارواښاد پوهندوی اسمایي له خپلې ادبي- فلسفي شننې سره داسې راپېژني:

((... د لېوال د هوسۍ منظومه يوه داسې شوې هڅه ده چې د خپل زړه خبرې د افسانوي سمبولونو په مرسته وکړي. د ښکلا سمبول) د تورو سترگو مېرمن (د شپېلۍ په اسرار آمېزه غږ زړه بايلي. (مغوره پېغله) چې د تورو سترگو له مېرمنې سره ورتوالی لري، د شاعرانه تخيل په ځواک او شپېلۍ په کوډو درې ځله بيا بيا ځان راڅرگندوي، لکه) هېلن (چې څو پېړۍ وروسته د گويتې د شاعرانه تخيل په ځواک بيا څرگندېږي...))

څنگه چې د درو واړو ياد شويو ويناوالو اوږده کيسه يي او تمثيلي اثار په خپلواکو بڼو چاپ شوي دي او وړاندې يې د دې کتاب له ججورې بهره ده، نو دلته يې همغه وړې، هغه هم زياتره يوازې تمثلي بېلگې په لاندې ډول د مينه والو مخې ته ږدو:

... هلته د وچ ډاگ پر لمنه باندي

د مني باد ته يوه کېږدی رپېږي

په دې کېږدی، کې يوه رنځوره ښځه

اور بلوي او له درد و ژړېږي...

(سمسور او بپاڼه، له نصير سهامه په مننه؛)

---

- د ساھو قبر ته ولاړم، شپږ بجې وې، سپين سهار وو  
ژوند مې وليده ويده وو. مرگ مې وليده، بېدار وو  
بيامې لمر طرف ته پام شو، يوه بله ورځ يې راوړه  
خو پر مخ يې ژير زعفران وو، چې خپه وو، که بېمار وو...  
(شاه سعود، د ساھو ياد ۱۰۹)؛

---

- لاسونه او پښې ځانته، رانژدې کړو چې ما بنام شي  
له وېرې څخه بندي، دروازې کړو چې ما بنام شي  
پر ورځ د زاهدانو، غوندي گرځو په کرار  
بدلې د بلا غوندي، څېرې کړو چې ما بنام شي...  
(حبيب تاشير، برېښليک.)

په ازادو بېلگو کې:

- څه بنايسته

رنگينه شپه

د څوارلسمې،

څه عطرينه

سپړلنۍ وړمه چلېږي!

((خيالي)) (پر غرڅپو باندې روانه،

وړي راوړي

د گلکڅونو

پيغامونه..

اوزه بوخت

پرنداره

د هسک د پېغلي

چې بېباکه

بې پروا

\_ لوڅه برېنده \_

په رڼوب

د خپاند سيند كې،  
 كړي لمبا په مينه مينه!  
 (زما نړۍ ۴۹ مخ ۲۵-۵-۹۴ ز)؛

---

- پر گلکشو د سپينو وريخو پسرليو زما  
 سرې سيلی د پانرېژرالوتې،  
 په تورو نمر وکې ځان نغښتی اسمان،  
 په ویر ویر ژلې ناوکۍ مې د زموللي چمن،  
 د راپرېوتو سپېدارو په ناورین،  
 د لښېدلو بلبلا نو په یاد.

// // //

باغ په زموللو اند پښنو کې ډوب دی:  
 د چمبېلیو، رمبېلیو وږمې  
 د باد له کومې، لوتېدلې لارې  
 د کوم ناچېرې نشت اباد پر لوري ولېږدېږي...  
 (هماغه ۹۲-۹۳)؛

---

- باران ورېږي،  
 توپان چغې وهي.  
 د دې ساره ژمي لاسونه د توتیانو بچي  
 له شنو خوبونو پاڅوي  
 په بیخ نیولو گوتو  
 د شنو بڼکو حرم خېرې ورنه زړونه باسي... تر پایه  
 (ننگیال، ...؛)

---

- شپه تورې پر لاس لکړه  
 پر همدې لاره شوه تېره  
 موربه دواړه ورپسې ځو  
 ستا خندا یو بڼکلی تاج دی



پاس پر زلفو سهر اېښی  
 مادي ملا نه لاس چاپېر کې  
 ستا پر ولي مې سر اېښی  
 دواړه څو د ځنگل لور ته...  
 (غ لېوال، خله چې ته خپه شې!)؛

---

- اوبه يې تېرې کړې پر ږيره  
 لاس يې پرېمېنځلو  
 ژبه پاکه پاکه...

خو:

د سباد وینو څاڅکي پر لمن پاتې شو!  
 (پيوند، د سپنما ياران ۱۰۱)،  
 - نړۍ لار زموږ له کوره  
 د شنو شوو په ځنگل کې  
 د پستو وښو له پاسه  
 ان، تر سينده رسېدله...

---

تروږمۍ وه  
 يو څو سيوري راپسې شو  
 زموږ له کوره تر گودره  
 جام د پرځې يې رامات کړ  
 نور يې پرېښووم چې ځمه!  
 (هماغه)؛

---

دا څلور څرې د پواله  
 دا په لرگو پوښلې خونه  
 څومره مې بده راتله  
 اوس ترې وتلای نه شم  
 دلته مې مور ویدیده  
 (... دريا خان، تاند او پياڼه)؛

---

- مامې چې غبرگې سترگې  
 پاس د اسمان تتر کې وگنډلې  
 او بیا بڼه خیر شوم ورته...  
 ماوې چې گونډې له ما بڼامه مخکې  
 د پراخ اسمان تتر کې وگورم  
 روښانه ستوري!!؟

(خسرو سنگروال)؛

---

-درسته شپه

ارخ پراخ  
 د بانه کت کې اوړم،  
 ستا تر پلو لاندې  
 په نرمه غېږ کې،  
 یوه شپه (زه د آرام په تمه  
 مورې ماشوم شومه بیا  
 غوږ پراواز  
 ستا اللو ته پروت یم!) ازمون، څنگه دې هېره کړمه ۲۴.)

---

- دا زما گوتې ته گوره  
 هاچینه در معلومېږي  
 ها د دوو غونډیو منځ کې  
 شین نری پیوند یې وینې  
 سپین گرونګ در معلومېږي  
 کتوري یې د سپوږمۍ چې  
 پاس پر سر باندې نیولې  
 تا ته وایم خیر شه گوره  
 دغه لاندې مېنې وینې  
 چې تر کوچو دي لا سپینې  
 دغو مېنو ته وروبار دي

تورې كډې د لونگو  
 زه هم كله كله پيايم  
 د نظريو رمه هلته!  
 (ومان نيازي، لېمه ۱۱ گڼه.)

---

- هسې د كابل پرانگيو  
 يوه اوښكه ده  
 زه لكه ماشوم  
 ترېنه كيسې غواړم  
 سره شي هيله هيله شي  
 د لمر سيوري ته پته شي  
 غلې شي گونگۍ شي  
 راستنه شي  
 راته نه وايي  
 بس ځنې راوگرځم...  
 (سيد منتظر شاه، هيله ۸ گڼه؛)

---

- اخر مې وليدل داستاد ماشومتوب د تابلو گانو  
 څو كوشني كورونه  
 مثلثي (څو درېگوتيز) بامونه  
 او د څو رنگه د پوالونو منځ كې  
 په پردو پټې رنگارنگې كرکۍ  
 خو هلته  
 ته وا څوك نه او سپرې...  
 (احمد تكل، لېمه ۵ گڼه؛)

---

اغلي سلمى شاهين) د پښتو ټيپي ۵۰ (په يوه ټيپه كې)) تمثيلي مخاطبه (( په نښه كړې ده:  
 ياري د زور خبره نه ده  
 اشنا ته وايه چې خوله سمه خو ځوينه

په كيسه يي) پرابوليك (شعر كې د انځورنگ) تمثيل (بېلگې):  
 - ستا د گل بدن له عطرو  
 پر پاسته ورېښمين پالنگ ستا د سينې وم  
 مست بېسده خوبولى  
 له ماښامه تر سهاره  
 ترڅو...

ستا د لمر ښايست زرينو وړانگو  
 ستا د گل مخ سباوون په رڼو پرڅو  
 له درانه خوبه راوېښ كړم  
 او شوې هله مې روڼې  
 خوبوړې سترگې  
 په تلپاتې تورتم روڼو  
 رڼاگانو!

(د سبرونو نڅا ۲۲، )

---

- سپينو كوترو د بامونو پر سر  
 په خپلو سرو مښو كو وليكل چې:  
 څوك به تر)) غرو (( زموږ د مينې پيغام ورسوي؟  
 كلونه وشول،  
 له آخوا د اور لمبې بلېږي  
 او راسوځي مو د الوت وزرونه!  
 (هماغه ۲۶؛)

---

- ما وېل،  
 چې ولېږدوم  
 دا خپله توره كېږدى،  
 - لكه د ستورو بېړۍ -

د پلوشو په مراندو  
 هسكه د لمر تر وړبوى...  
 خود تورتم د واټنولا سونو

مراندې كړې پرې  
 زما د تورې كېرېدې  
 او كړه يې بېرته رانسكوره  
 د نېستۍ پر تورو خاورو باندي...  
 اوس،

هسې ناست يم

لاس تر زني لاندي

چې دغه توره سپخېدلې،

ړنگه بنگه را پرېوتې كېرېدې،

څنگه را ټوله كړم له تورو خاورو،

څنگه يې وپېر مه بيا له سره

او پرهماغه وچ خاورين ځمكني غولي يې بيا

ودرومه بېرته نېغه

د پخوا په شانې! (هماغه ۱۰۷-۱۰۸)؛

### شعري ترنگونه (تركيبونه)

په شعري كره كتنو كې دا زياته دود ده چې وايي: پلاني شاعر خورا ښه او ښكلي ((تركيبونه)) هم كارولي دي. په دغه تړاو استاد اسد غضنفر داسې ليكي:

((په تركيب كې چې له دوو يا تر دوو ډېرو كلمو رغېږي، يوه نوې مانا مومو. تركيبونه پر څلورو ډولونو وېشلای شو: اضافي، وصفي، تشبيهي او استعاري تركيبونه. د پښتو پخوانو شاعرانو به تركيبونو ته ډېره توجه نه كوله. په شلمه پېړۍ كې د هنر دې اړخ ته توجه وشوه... د جلان جادوگر هنر، بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰)).

دلته ((تركيب)) (د ويپوهنې او بيا وييرغاونې) Word formation (په جاج نه، بلکې د غونډله

پوهنې) نحوي (په جاج كارول كېږي او له همدې اړخه د ژبپوهنې په نومونه كې نحوي

ترنگونه) تركيبونه (په بله وينا، غونډونه) عبارتونه، فقري (بلل كېږي. په دې توگه لومړي ډول

ته)) نحوي تركيب ((ويل كېږي او دويم ډول ته) لغوي تركيب).

لومړی ډول د دوو يا زياتو ويونو او وييكو) اداتو (يوه ټولگه ده چې په يوه غونډله) جمله (كې

د يوه شننور او ونجور) قابل تعويض (يوون) يونته، واحد (په توگه يو ټاكلی پښوييز او مانيز

چار پرځای كوي، په نورو ټكو، يوه غونډله لومړی پر غونډونو وېشل كېږي، لكه

واخلي) سپوږمۍ او زمري-د مازيگر پردرد بچو- په ملي بس كې- يوه سترادبي بندارته- ځي)

غونډله لغوی ترکیب بیا له دوو یا زیاتو ویونو او وییکو څخه داسې رغښت مومي چې نه یوازې شننور او ونجور نه وي، بلکې پر دې سربېره یې بېلابېل رغنده توکي له نحوي پلوه د یوه یوازېني فشار او حالت: اصلي، مغیره (اړوند) تابع وي، لکه: پیمخې، سترگورې، تمخای(تمخې)، ژبپوهنه، کتنپلاوی، له اوبنکو ډکې سترگې، ژب-ساپوهنه...  
 په دې لړ کې شعري غونډونه (یا) ترکیبونه ((هم د نورو غونډونو غونډې تر هر څه له مخه د اړوندو غونډلو) جملو (د یوونونو) واحدونو (په توگه، د جولیز، نحوي جوړښت، چار و مانا له مخې په پام کې نیول کېدای شي او هله بیا له شعري-هنري پلوه؛ او دا چې له آره نحوي غونډونه دي، نو اړینه نه ده چې تل دې رغنده توکي یوازې خپلواک وییونه وي، بلکې، لکه له مخه چې ورته نغوته وشوه، ناخپلواک هغه) وییکي: د، له، په، پر، تر، سره، لاندې، باندې، کې، پورې، پسې، او... (هم رانغښتای شي او په دې لړ کې د همدغو څلورگونو ترنگونو) توالی اضافات (( چې په دودیزو ادبي فنونو کې ویاړ عیب (بلل کېده، اوس یې په ښکېلو کې شمېرل کېږي. دادی، دلته یې څو بېلگې وړاندې کېږي:

برندې سترگې، لکه: د اسمان ستوري، په سترگو سترگو کې، پر بلې-ولاره نجلۍ، سر پر زنگون، د وختو د اسو پلو تر سیوري لاندې، پر ورېښمین بسترد ناز، د لمر په څڼو کې، د ښېراز باور گوگل، د گل او بلبل په ژبه، بادونو لولنگرو، د کرلو پرندو وینو د گلمینو گلبنونه، د سپېدو د خزانو لوی سپېدارونو شنه خوبونه...)) ساندې او سندري ۲۲، ۸۲...)

هرگوره، استاد غضنفر شعري ترنگونه په څلورو نومېرلو) مشخصو (ډولو اضافي، وصفی، تشبیهي او استعاري هغو کې رالندې کړي چې هغه هم د نوموالو غونډونو یوه برخه رانغاړي. که نه، یوازې په نوموالو کې اضافي داپېنځه ډوله دي، همداسې توصیفي، بدلي، عددي، متممي، قیدي... او ورپسې فعلي ډولونه هم همداسې درواخله.

په هره توگه، د ترنگونو هماغه ساده ډولونه هم چې د دوو خپلواکو) ساده یا مشتقو (ویونو تر څنګ له اضافي) د (پرتو پکې نور وییکي دومره برخه نه اخلي، تر یو وستیو ویونو څخه د شعري انځورونو) اېماژونو (، په ټولیز جاج، د)) شعریت (( لپاره ښه ترالیاره هوارولای شي، او د ژبني پوتنسیال د آر له مخې یې زېږون ناپایه) نامحدوده (دی، په بله وینا، شاعر یې له اړتیا سره سم هر څومره ډېر رامنځته کولای شي او هېڅکله له تنګسې سره نه مخا مخېږي.

استاد غضنفر هڅه کړې، د جیلاني جلان د شعر د ارزونې په ترڅ کې هماغه څلور ډوله رابرسېره کړي:

((د مازیگر په) پر (زیر جبین به گل گل و کرل شي  
 دا ځوان گودر به اوس د نجونو په مذهب غږېږي

دلته زير جبين وصفي تركيب دى. د مازيگر زير جبين، استعاري تركيب دى. ځوان گودر هم استعاري تركيب دى. مانا دا چې گودر له انسان سره تشبیه شوی دی. بیا د تشبیه یو اړخ یعنی مشبه به) چې دلته انسان دی ( حذف شوی او یوازې یوه ځانگړنه یعنی ځواني یې یاده شوې ده او د نجونو مذهب اضافي تركيب بولو، ځکه مذهب مضاف او نجوني مضاف له دی. متل دی وایي، د شال او شړۍ نه سره کېږي، خو په پکتیا کې شړۍ بنکلي او رنگین لباس دی. جلان وایي:

دې ته سور غرور هم گونده ماتى شي، سجدې کوي  
دا د پسرلي شړۍ د لمر په) پر ( اوږو بنځه ده

دلته سور غرور وصفي تركيب) غرور موصوف او سور صفت دى ( او د لمر اوږې استعاري تركيب دى. د بناغلي جلان شاعري له اسعاري تركيبونو مالا مال ده. د ده تركيبونه کابو ټول د ده خپل دي.

ژبپوهان وایي چې په ځینو ژبو کې تركيب جوړول اسانه دي، خو په ځینو نورو کې اسانه نه دي... جلان د نوي انځور د جوړولو لپاره، د مانا د رسولو لپاره او بل د تناسب په خاطر تركيبونو ته مخه کوي. دی وایي:

زموږ د کلي له اسمانه هر چا کړې ولجه

چا ترېنه لپو کې سپوږمۍ وړې چا لمر وړی دی

دلته د کلي د اسمان تركيب په ورپسې مسره کې له لمر و سپوږمۍ سره هم د انځور په بشپړولو کې برخه اخلي، هم تناسب زېږوي. ( ) د جلان جادوگر هنر، بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰ )

دا خبره چې تركيب جوړول په پښتو کې د نورو ژبو او بیا پارسي هومره اسان نه دي، سمه نه ده، ځکه، لکه چې په همدې څپرکې کې رڼا واچول شوه، هره ژبه ((يو ناپايه رغاوونيز پوتنسيال لري))، دا بېله سکالو ده چې په پښتو او بیا شعر و ادب کې له دغه پټ توانه د نورو او بیا پارسي ژبې هومره کار یا گټه نه ده اخېستل شوې!

## مرکب تشبیهات

استاد غضنفر په اړونده لیکنه کې د دغې شعري ټولۍ (مقولې) په تړاو لیکي: ((له تركيبونو چې راتېر شو، د جلان د شاعرۍ بله مهمه ځانگړنه مرکب تشبیهات دي. په دې جمله کې چې وایو، هغه د سپوږمۍ غوندې ده، یوه مشبه او یوه مشبه به لرو. که مشبه او په تېره مشبه به تر یو زیات شي، دا بیا مرکبه تشبیه بلل شوې ده. جلان له دې درکه هم په پښتو کې ډېر ساری نه لري. جلان وایي:

چې پسې وژاړم بڼه وژاړم دمه مې وشي

لکه ناروغ نه چې په یخو او بو تبه ووځي

دلته ژړا او يخې اوبه او د تبې وتل او دمه كول سره تشبېهي ارتباط لري. مركب تشبېهات بشپړې منظري راكوي او د تصوير جوړولو عالي ډول دی... ((.

### هنري صفت

استاد غضنفر دا بديعي صنعت داسې راپېژني... كله چې صفت ياد كړو او موصوف پرېږدو، د صفت دې ډول خيال پاروونكي استعمال ته هنري صفت وايو... د خوشال خټك په دېوان كې د هنري صفت مثالونه نسبتاً ډېر دي. په اوسنو كې جلان يو هغه شاعر دی چې د هنري صفت كامياب مثالونه لري:

پرون يې تاپسې دنيا چن كړه خبر يې كنه(كه نه)  
سپينچكه، لمر درنه يو خو جلوي په پور اخلي  
چې دلته د سپينچكه صفت د موصوف له ذكره پرته راغلی دی... ((د جلان جادوگر هنر، ادبي بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰).

### سبكي گډوډي(اضطراب)

زموږ د دوديزو ادبي فنونو او نوې ادبپوهنې استاد، غضنفر دغه ټولې (مقوله) له يوې بېلگې سره داسې راپېژني:

((... د سبك له اضطرابه منظور دادی چې كومي كلمې ياد ليكلو كوم طرزونه چې يو له بل سره نه كوشپر كېږي، سره يوځای كړو. د بناغلي جلان په دالاندې بيت كې د ساينس او مقالې د ژبې كلمات د ادب او غزل د ژبې له كلماتو سره يوځای شوي خ كوشپر شوي نه دي او د سبك اضطراب يې پيدا كړی دی:  
هلته ساينسدان د لور تخنيك په تار ډبره تړي  
دلته گلژبې سمندر په يوه خبره تړي

### نوي شعري جاجونه (مفاهيم)

پر نړيوال، سيمه ييز او هېوادني يا ملي كچ د سېمبولونو او اسطورو تر څنگ يو لړ سياسي، فرهنگي... جاجونه (مفاهيم)، د ويونو، ترنگونو يا غونډونو (عبارتونو) او بيا نومونو (ترمونو) (ټوليو) مقولو، (گړنو او متلو په بڼه، چې د رسنيو له لارې يې وسمهالي شعر ته لار موندلې او زياتره پر ن، يوالو سېمبولونو او بنسټي دي، په وسمهالي پښتو شعر كې هم نن سبا په آره يا اړولې بڼه لږو ډېر را دود شوي دي، لكه:

توروسپين، تورداغ، د خطر زنگ، سور خراغ، زرغون خراغ) ورنښوول يارناكول (، ښی،



بنيلاسي، كين(لاسي، پرمختللي) مترقي، (خانساتي) كنسرو اتيف، (سمونوال، تور  
(بنسټپال، (توره) ديني بنسټپالي يا ارتجاع، (سور) كمونېست، (سره) كمونېستي ارتجاع،  
(سپين) پانگوال، پانگواک، (سپينه) پانگوالي ارتجاع، (نړيواک) جهان سالار، (نړيواکي  
(جهان سالاري، جهانباني، (نړيخور) جهانخوار، (زبرخواک، شپږم ستون) رسنۍ، (پښخم برج  
(سوسيالېزم، (صليبي جنگ يا جگړه، د تعميد لمبا) غسل تعميد، (سمندري غله، بېل يې  
کړه، (پل يې کړه) تفرقه انداز و حکومت کن، (خوره او مه مړه) بخور و نمير، (کور ډوډۍ کالي يا  
کور کالي ډوډۍ، توري اوبه، تر تورو اوبو آخوا) oversea-s، (شمال و جنوب) شمالي نيمه  
گره او سوېلي نيمه گره (سپين چک، د غروي اوبنکې) اشک تمساخت، (د مرگ و ژوند خبره  
(سوال مرگ و زنده گي، (د تونل پای) نه بنکارېدل...، (توره طلا) تېل، (يانکي) امريکايي،  
چوپ ډېري) اکثريت خاموش، (مختوپاني چوپتيا يا تر توپانه مخکې خاموشي، فاضله  
مدينه، دعاج ماني يا برج، تاج محل، د خوراږو) جذاميانو (تاپو، له زانگونه تر گوره...؛ د ظلم  
و تېري سېمبولونه، لکه ييزيد، شمر، حجاج، چنگيز، هلاکو، تېمور، مغول او ورسره تړلې  
مغلو اله، هيتلر، موسولوني، فرانکو، پلپوټ، پېنوجېټ او بيا ورسره زموږ خپل هممهالي  
سيال...؛

پرنړيوال کچ يو لړ تاريخي نوميالي او اتلان، لکه سپارټک (درومي مرييا نو سر غندوی اتل،  
سزار، هراکلس) يوناني پهلوان، (سکندر، کبلو پاترا) د مصر ټولواکمنه (...؛ او بيا زموږ خپل  
دا، لکه يما، جمشېد) او ورسره تړلې: جام جم، (ويشتاسپ، گشتاسپ) لرغونې شاهي اسپه  
کورنۍ تر ټولو له مخه د پښتنو له ساکي نيکونو سره تړاو درلودلی، (ساک ياسهاک، سږبن،  
غلجی، غرغښت، بېټنی، کرلانی، ويما، کنېشکا، اوشاش، زرینه) ساکي ټولواکمنه،  
روکسانه يا رخشانه) د سکندر ساکه-پښتنه مېرمن، (زرتشت) زردشت، (سپين تومان) د  
زرتشت ستاينوم، (يا نيم تاريخي اتلان، لکه سيستاني کک، رستم، زال، اسفنديار، کابلي  
روبابه او سودابه...؛

او زموږ بشپړ تاريخي او ملي اتلان، لکه:

ابراهيم لودي، شېرشاه سوري، بايزيد روبربان، خوشال خان، ميرويس نيکه، نازوانا، احمد شاه  
بابا، اکبر خان، عبدالله خان اخکزی، محمد جانخان، غازي ادې، امين اله خان لوگری، ميربچه  
خان، مسجدي خان، محمد شاه بابکر خېل، ايوب خان، ملالی، ملامشک عالم، محمد عثمان  
تگاوی، د هډې صاحب، چکنور ملاصاحب، د ترنگرو حاجي صاحب، امان الله خان، غفار خان،  
صمد خان، ميرزا عليخان...؛

د نړيوالو تاريخي-جغرافيايي ځايونو، لکه بابل، نينو... ترڅنگ زموږ پخواني او يوناني،  
لکه: باکتریا، باختر، بخديانا، پاروپاميزاد، اکسوس) امو، (اندوس) اباسين، (اراکوزيا

(ارغستان، گندهارا) کندهار! (، هریوا) هرات (، مرغنا) مرغاب (، نیاسایا) میمنه (، زرنګیا) سیستان (، کبورا) کابل (، لو کرنا) لوګر (، الینا) نورستان (، لام یا لمپاکا) لغمان (، پروانتا) پروان (، کاپیسا، پنتهپر) پنجشېر (، گنزه) غزنی (، ویهارادک) وردګ (، ناګرویهارا) ننگرهار (، اجنپور) رحمت خواکمن (یا د استاد حبیبی د خپرنې له مخې دنپور) جلال اباد (، باګرام) پېښور (، اودیانا) سوات (سواتسو) د سوات سیند (، روه، روهیستان، روهلیکنده....

استاد پژواک د لومړي شاعر په توګه خپل ملي دا رومي ځل په پښتو شعر کې تر ډېره کارولي دي او لیکوال په یوڅه زیاته کچه، چې هرګوره استاد کهزاد په خپل زاړه تاریخ کې له څه ناڅه ((فلالوجیکي)) تېروتنو سره له اوښتو او شاهنامې څخه راچاپلي چې پر وړاندې یې د دوست شینواري) افغانستان په اوښتو کې (یو څو بېلګې له تاریخي ژبپوهنې سره یوڅه زیاتې باوري برېښي.

## ۷- څپرکی د وگړني يا گړني پښتو شعر جوليز رغښت

د هرې دود يالې (مهدبي، متمدنې) ټولنې ادب تر هر څه مخکې پر گړني او ليکنې ادب وپښنه مومي:

او (گړنی) شفاهي (، يا ولسي) فولکلوري **popular** (ادب د هرې ټولنې په هماغو لومړنيو بشپړتيايي پړاوونو او لري چې ليک يې لانه درلود، خو دا وړتيا پکې وه چې د نورو هنرونو په څېر دغه ژبني هنر هم وزېږوي او د نثر يا نظم په بڼه يې يو بل ته خوله پر خوله او سينه پر سينه ولېږدوي او له دې سره يې زېږندوی يا ويونکی د زمانې له ياده ووځي، بيا نو د اړوندې ټولنې يا ولس گډ مال شي او کوم ټاکلی يو گړی) فرد (يې پخپل نامه نومولای نه شي.

کله چې ټولنه د ليک و لوست پړاو ته ورگډېږي او ورو ورو پکې ليکنې ادب وده ومومي، نو) و (گړنی ادب هم هماغومره ورو ورو له دوده لوېږي، هم د پنځونې له پلوه او هم د کارونې له پلوه. دا ځکه چې ادبي او رواني تنده يې نوره زياتره په دا دويم ادب خړوبتيا مومي او) و (گړنی هغه يې ورسره هسې په څېرمه ډول خپل نيمژوانده شتون پر مخ بيايي او پخوانی برم ورته نه پاتې کېږي، او په پای کې هم د خپلې ټولنې يو تاريخي- فرهنگي ټوک) جزء ( او پاتوړې (ميراث) گرځي.

"په ډېرو وروسته پاتې ټولنوټيزو اړيکو (اجتماعي-اقتصادي مناسباتو) کې د ښکېل انسان ډېر ساده (ابتدایي) انگېرنې، اندونه او ولولې د هغه د ژوندانه د توکيز (مادي) او مانيز چاپېريال انگازه ده. اړتيا هغه دې ته رابولي چې وانگېري، سوچ او اټکل وکړي او خپلورواني تمايلاتو ته هنري بڼه ورکړي." (کرگر: خواډبي يادونې، ۴۵ مخ.)

زموږ په پښتني ټولنه کې چې ډېری يې په ليک لوست نه پوهېږي، د (و) گړني ادب زېږون لارو ډېر شته دي. دغلته تر پرمختلليو سيمو زياتره) ← بېنومه او نيمخرگند (ولسي ادبي ژانرونه زيات دود لري او ان تردې چې هره خبره يې له لنډۍ يا متل سره وي او يا د کوم ولسي شاعر له يونيم بيت سره.

په ځينو سيمو کې خو تر اوسه، يا تر پروانه يوازېني) و (گړني بڼه پاتې شوې ده. د ساري په توگه دېرش څلوېښت کاله له مخه د پکتيا او پکتیکا په سيمو کې د ليکني ادب څرک هېڅ نه لگېده او يوازې) و (گړني شعر و ادب او ورسره ترلې ټنگ ټکور واکمن وو، لکه واخلې، د ← دويم يا نيمخرگند غونډې اړوند "شبييران" چې په سملاسي) في البديهه (ډول يې له ټنگ ټکور سره شعرونه او بدلې ويلې او دا چې ناليک لوستی ول، همداسې گړني به پاتې کېدل او يا به د هر چا بېرته هېرېدل. په خوست او ځاځيو کې دغه راز شبييران د يو لړ نويو را پيدا شويو ليک و لوست والا شاعرانو تر څنگ لا هغه پخوانی گرانښت او منښت لرو ډېر ساتلی دی.

انگرېز پښتو پوهاند د پښتو) و (گړني ادب دوه گونې وېش لپاره زموږ تر کورنيو) دوديزو) پوهانو، څه ناڅه يوه غوره تخنيکي برید ليکه راکښلې، لومړۍ) بېنومه (( برخه يې، رښتيني وگړني برخه بللې او ورسره ورسره يې د دارمستېتر غونډې) popular songs (نغمې، سندرې نومونه کارولي او له دويمې سره وگړني شعر) popular verse-s (مانا دا چې له آره سندرې او نغمې رانغاړي او دويمه برخه يې پر وړاندې، هر گوره) شعرونه ((، په بله وينا، د لومړۍ هغه رښتيني برخه وار له مخه يوه) سندرېزه (( پنځونه ده او دويمه وار له مخه يوه) شعري (( پنځونه.

بلخوا ليدل کېږي، دغه دويمه برخه هم يو رنگ نه ده او د ويونکيو اکر وک) حالت و هويت (يې سره توپير لري او هغه دا چې په دوی کې څوک نيمخرگند دي او څوک پوره څرگند، نو، دېته اړ وځو، په ټوليز ډول) و (گړني سندرې) popular songs (او وگړني شعرونه) popular verses شعر پر دوو نه، بلکې پر درو غورو ډلو يا ټوليو) کتېگوريو (ووېشو:

لومړۍ ډله هغه سملاسي (في البدیهه) لنډې نغمې راځي چې د کار پر وخت، پر لاره او ياهم له ملي اتني سره بولل کېږي، د وگړني شعر دا برخه زياته آره او رښتيني بللای شو؛ زيات دوديز رنگ لري او بېنومه ده.

دويمه ډله چې ويونکي يې نيمخرگند يا نومورکي دي او د خانگيزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. په دې ډله کې، د لومړۍ هغې تر پليوني او اغېز لاندې ويل شوي لوبې، بدلې، بگتۍ، لنډه رزمي، بزمي ... شعرونه راځي.

درېيمه ډله هغه ده چې ويونکي يې پوره خرگندو نومور دي او د خانگيزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. په دې کې مقام، رباعي، غزل، چاربيته او (پبيلي) داستان راځي چې غزل يې، هرگوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپير لري. (مکنزي ۳۲۰ مخ)

خرنگه چې زموږ خبرې تر هر څه له مخه د پښتو شعر پر څپيز- خجيز سېستم راڅرخي، نو پر همدې لومړۍ يا بېنومي برخې يو څه ډېر تمېږو او له دويمې نيمخرگندي او درېيمې خرگندي برخې سره ځکه ډېر نه پېچېږو چې دا دواړې برخې د پښتو شعري سېستم لپاره آر بنسټ نه، بلکې د لومړۍ آرې او نږه وگړنۍ برخې سره په گډه پر خپل خپل وار د ادبي (ليکنۍ، دېواني) برخې ترمنځ تش د يوه پله هومره چار پرځای کوي. دا دی، درې سره برخې پر خپل خپل وار پرله پسې د مينه والو مخې ته ږدو:

لومړۍ: آره، رښتيني او بېنومه برخه

دا برخه تر دويمې (هغې ډېر ځپلونه) ژانرونه (لري ځينې يې له آره يوازې سندرېزه لوبڼه او کارونگ لري، يانې د ټنگ ټکور لپاره راپنځول شوي او پنځول کېږي، لکه غاړې، سروکي، بېولالې، شين خالی، نيمکۍ يا د اتني نارې؛ ځينې يې، يوازې او يوازې ترنمي لوبڼه او کارونگ لري، لکه، کاکړۍ، غرانگې، د ویرساندې، د ناويو ساندې يا چغیانې، د اتني نارې، د نکلو نارې، د ماشومانو سندرې، د ميندو سندرې، للو سندرې يا لولوې او د بېنومه ولسي ډلې داسې نور لوی واره ځپلونه؛ او ځينې يې لکه لنډۍ او لنډه کۍ شعري، ترنمي او سندرېز درېوآره کارونگ ډولونه لري.

د رغښتي تخنيک له پلوه دا درست ځپلونه د ټوليز پښتو شعر سره د پرتلې وړ دي؛ هرگوره، د نکلونو يو شمېر نارې چې هايکو وزمه ازاده بڼه لري او يا هم د سپين شعر بڼه، له ناخيزه تول و تال سره، بې له هغې له څپيز- خجيز سېستم سره اړخ نه لگوي. پر وړاندې يې پبيلي هغه تر ډېره

دغه سېستم رانغاړي او يوه نيمه ناندولې يې، لکه څنگه چې وتلي شاعر او ليکوال ((عبدالباري جهاني، لروبر او بپانه)) يې د بېلگې په توگه د فتح خان بربخ د نکل په ترڅ او يادونه کړې، د نکلچيانو له خوا د بيا بيا راغبرگونې يا خوله پر خوله کېدنې زېږنده برېښي.

په هره توگه، په ټوليز ډول د پښتو سوچه وگړني همدا لومړی پېيلی ادب يا سندرې **popular songs** جوړښت له پلوه آرې او پخوانۍ برېښي او څپيز- خجيز) سېلابو تونیک ( جوړښت لري، تر دې چې د ( پېيلې) دويم او درېيم ډول او بيا ليکنې، ديواني او ازاد شعر لپاره مخبېلگه گڼل کېږي.

موږ د څپيز- خجيز شعري پښتو سېستم له پلوه د دغې لومړۍ وگړنۍ برخې له بېلابېلو ځېلونو څخه دوه غوره ځېلونه (لنډۍ او سروکي) تر سپړنې او شننې لاندې نيسو.

## ۱- لنډۍ

لنډۍ د پښتني وگړني ادب يو داسې شعري او سندرېز ځېل (ژانر) دی چې د څومره والي، ټوليزوالي، گرانښت و منښت له پلوه ورسره بل هېڅ ځېل سيالي نه شي کولای. بېلابېل نومونه او ستاينومونه، لکه لنډۍ، ټيکۍ، مسرۍ، ټپه، اواز، بدله، سندرې (لايق)، ټپۍ، ټپکۍ (يادويگا)، غريبۍ، غرنګۍ (رفيع)، يې هم زموږ د خبرې پخلى کوي. بل ارزښت يې په دې کې نغښتې چې د پښتو آر او رښتيني شعري)) څپيز- خجيز (( سېستم يوه ټيپيکه مخبېلگه گڼل کېږي. که د دغه ټوليز (وزني) رغښت له پلوه د (گړني او ليکنې) قافيه وال او ازاد شعر رانغاړي، د مسره بيزې نابرابرۍ او ناقافيه والۍ له پلوه بيا په ځانکړي ډول د ازاد شعر لپاره يو داسې پوخ بنسټ جوړوي چې پر ديو پېښو او پليونۍ ته د چا پلمه نه پاتې کېږي او نه څوک پر اوسني پرله پسې رادودېدونکو ازادو شاهکارونو دا ټاپه لگولای شي.

لنډۍ يو داسې خپلواک دوه مسره بيز، په بله وينا، يو بيته شعر دی. لومړۍ مسره يې نه څپيزه او دويمه يې ديارلس څپيزه ده چې وروستۍ ناخجنه څپه يې يو موزيکال اهنګ رامنځته کوي. له خجيز پلوه يې له سره تر پايه پر هره څلورمه څپه يو غوره يا پياوړی خج ټيکا او لري او تر څنگه يې نورې څپې په اړوندو ويونو کې خپل خپل خجونه هم ساتي، خو د هماغو غورو يا پياوړو شعري خجونو تر اغېز لاندې کمزورتيا مومي، خو بيا يې هم که ويونکی يا بولونکی بېخي وغورځوي، په بله وينا، له ټول و تاله يې بلهار کړي، نو د بل هر شعر په څېر دغه ټولمنلی وگړنی شعر هم له ژبنۍ او مانيزې نيمگړتيا سره مخامخېږي.

د اهم د لنډۍ د بې کچه گرانښت او منښت ښکارندويي کوي چې د بڼومه) و (گړنيو شعرونو او بدلو تر بل هر څپله يې پنځون او زېږون زيات دي او هېښنده يې لا دا چې پر نالوستو پر گنو سر بېره پکې لوستي او بيا شاعران هم پته او ښکاره برخه اخلي؛ او رښتيا هم له ډېرو بېلگو څخه يې دا څرک پوره لگېدای شي چې پنځگري يې بايد هرو مرو ليکلوستوال او پاڅه وينا وال اوسي، نه يوازې له هنري، بلکې ژبني پلوه هم لکه چې وايي:

ديدن مې کورته پسې يووړ

پر قدردان اشنا مې ځان بېقدره کنه

دا بله بېلگه خو لاڅه کړې، څه کړې چې د حميد مومند د دېوان د کومې لاسکښنې (قلمي نسخې) پر دوته را پاتې ده او له سبکه يې هم دا پوره جوتېدای شي چې د همدغه نوميالي شاعر رغاونه اوسي:

سینه مې د بگ، زرگی مې غوښې

او ښکې او به دي، بېلتون اور پسې کوينه

د امير شېرعليخان) شاهي پېر ۱۸۲۳-۱۸۷۸) په نامه هم د ځينو بېلگو يادونه کېږي، او د يوې داسې بېلگې څرک يې لگول شوی چې د واکمنۍ او ژوند په وروستيو شېبو کې يې له ډېرې نهيلۍ نه پر خوله راغلي وه:

د غم لښکري را پسې دي

د پادشاهۍ تاج مې پر سر له ملکه ځمه

د دې لپاره چې (د دغه ولسي مرغلرو د ((غلا)) (مخنيوی شوی وي او ورسره ورسره ((هايکو)) نه وي ننگولې، ليکوال يې تر څنگه له پېنځيزونې (تخميس (سره)) ← ټپيزه)) نومي شعري لړۍ را نښلولې او نن سبا يې ښايسته ډېر دود موندلی دی.

### ترنگتوک (euphony)

لکه پاس چې ورته نغوته وشوه، لنډۍ له ټاکلي څپيز- څجيز انډول سره سره پر يوه ناڅخنه موزيکاله، په بله وينا، پر يوې خوږ غږې يا ترنمي څپه پای ته رسي. مانا دا چې د دغې وروستۍ (دوویشتمې) څپې خوږ غږي د څپيز- څجيز انډول ترڅنگه د لنډۍ يو بل رغنده ټوک گڼل کېږي او نشتون يې رغښت له پوښتنې سره مخامخوي؛ د شعر په توگه يې يوه څپه کمېږي او له موسقي پلوه (موزيکال) اهنګ له لاسه ورکوي. دغه ټوک يا ټوک ((ترنمي څپه)) يې يا زور (a- (وي، يا) -مه (او يا هم) -نه. په يو مهال کې له دغو درېواړو څپو څخه هره يوه د ور مخکې (يوویشتمې) څخنې څپې له يوڅه اغېز سره لنډۍ ته يوه خوږ غږي يا خوش آهنگي

وربښي او پر همدې لاسوند له درو څخه هره يوه څپه هم ايوفوني (euphony) بلل کېږي چې پښتو انډول يې ترنگتوک يا ترنمي توک کېدای شي. دغه درېگونې څپې سره د خوږ غږۍ له پلوه پردرو پورېو وپښنه مومي، (نه) په لومړۍ پورې، (درجه) کې راځي، (مه) په دويمه (اوزور) a- (کې ځينې کورني او بهرني داسې انگېري چې يوازې همدغه درېيمه د لنډۍ پايشپه رغوي، په داسې ترڅ کې چې دا دومره ترنم نه لري او يوازې هله يې موزيکاله لوبښه زياتېږي، چې ترې له مخه) م- (يا) ن- (راغلی وي، لکه په دې بېلگه کې:   
اخر به خاورې شې بدنه \_ که دې هرڅو پر وطنو وگرځومه) يا: -ساتمه،  
-ليکمه، ځمه، يمه، شمه، خپښومه..)

که نه په يوازېني ځان دومره راکښون نه لري، او ليکوال يې هم تراوسه متې دايوه بېلگه، هغه هم د يوه دېوگلي (پشه يې) ملا پر حواله را يادښت کړې ده:   
په پېښور کې مې زړه تنگ شو \_ کله به درشمه پراخه دېوگله!  
په هره توگه، (مه) او (نه) هم کېدای شي، د همدغه درېيم ډول په څېر عادي ژبني توکي اوسي او يا هم هسې د موزيکالو (ترنمي) توکو په توگه په پای کې سرباري شوي وي، د رومي ډول بېلگې، لکه:

- د خوشالۍ ياران مې ډېر وه

چې بنادي ولاړه، ټولو پورته کړل لاسونه

د لېونۍ ارمان پوره شو

پر لاره ځي په کانيو ولي زيارتونه

پرستن دې واغوسته ويده شوې

پر زړه دې نشته ديارۍ سوي داغونه

- بس که چې مور دې کنځل وکړه

نامرې تاته مناسب نه وه مينه

بلبل د زړه په غم اخته شو

غوټۍ د زړه سودا کوي د زړه دننه

ظالمه دا ظلم دې بس دی

چې يو دې خوار کړم، بل دې ورک کړم له وطنه

د دويم ډول بېلگې چې ترنمي توکي يې پر ژبنيو هغو وړ سرباري شوي اوسي، بېخي ډېرې دي او دلته يې پر يو څو بسنه کوو:

- د بېلتانه په کور کې راغلم

برخي قسمت شوې، زما غم په برخه شونه



خوک مې له حاله خبر نه شو  
 بېلتون مې بيا پر لمن اور ولگاونه  
 خوک مې له حاله خبر نه دي  
 دننه زړه مې هجران درې وړې کړنه  
 - څه شو که ناسته مې دلې ده  
 اروا مې ستا پر کټ منگولې لگوينه  
 څله ودرېږې يار مې نه يې  
 يار مې هغه دی چې غونچې څنې ساتينه  
 باده پر باد مې سلام وايه  
 پر هغه باد چې د اشنا پر لوري ځينه..

### د لنډۍ بېلابېل کارونځايونه

لنډۍ تر هر څه له مخه يو شعري لوبښه، وينگ او کارېدنگ لري او له آره د بې ليک لوستو پر گڼو له پنځونو څخه گڼل کېږي او په ورځني ژوند کې يې زيات کارېدنگ په همدوی اړه پيدا کوي. يو خواترې په ورځني گړني بهير کې لکه وراشې (و جيزې (يا متل کار اخلي او بلخوا پرې د يوه هنري پيداوار په توگه خپل ښکلا ييز خوب) ذوق (او ټولنيز ارمان خړوبوي او هغه دا چې په اواز کې يې انگازه کوي او بيا يې له سندريز پلوه له نورو سره هم شريکوي. سکالووي يې پر رزم وېزم او يا د يادويگا) ۲۳۴ مخ (په خبره پر مينه او جنگ جگړه راخړي، د مينې او رومانس بېلگه يې د خالو خان) د محمود غزنوي سرلښکر (د مينې) محبوبې (لنډۍ راوړي او د رزم يې د ميوڼد د ملالۍ هغه.

. د دې لپاره چې د ټولمنلي شعري او سندريز ځېل) ژانر (په توگه مو د لنډۍ کارونځايونه ښه ترا پېژندلي اوسي، داسې يې ور ډلبندي کوو:

الف- د وراشو او متلونو غونډې ترې په ورځني گړني بهير کې کار اخېستل کېږي.  
 ب- په څېرمه توگه سندريز ډگرته ور گډېږي، هغه هم، په خپلواک ډول:  
 ۱) (په اواز کې انگازه کېږي، ۲) (له ساز اواز دواړو سره غاړه غړې کېږي او) ۳) (په ناخپلواک ډول له سرو کيو سره د سندريز کمپوز په بشپړتيا او سمبالتيا کې کارنده ونډه اخلي. په دغو درو سرو سندريزو ډگرو کې ډېرې رنگارنگۍ راخپلوي. د اواز له پلوه بېلابېل سيمه ييز او تېرني او بيا بېلابېل وگړني رنگونه رانغاړي، د ساري په ډول، کندهاريان يې يو راز انگازه کوي،

ننگرهاريان يې بل راز، او په هغو کې بېلابېل تېرونه، کوچيان، پوونده، سارايان بل راز او کليوال او بناريان يې پسې بل راز؛ همداسې يې له ساز او از او بيا يې په ناخپلواکه توگه له بېلابېلو غارو سرو کيو سره بېلابېل رنگونه او خپلونه درواخله.

لنډه کې چې په منگلو او خايو کې دود لري او د لنډيو تر څنگ په څه ناڅه ورته سندريزه توگه ځنې کار اخېستل کېږي. خوارلس خپې رانغاړي، پر لومړي خچ پيل مومي او زياتره يې په سمه نيمايي کې سا کښل کېږي او تر پايه يې هره څلورمه خپه خجنه راځي، لکه: جوته په) پر (باغ گډې شوې، تالا يې کره گلونه؛ ته په دا ډول جوړه يې، که زه در مين شومه؛ په دغه درېيمه بېلگه کې يې شپږ خپې وروسته سا اېستل کېږي او ورپسې اته خپې راځي: وه بادشاگردي ده، ټول ياغي شول وطنونه) علي محمد منگل، فولکلوري وېمې).

## ۲) سروکي

سروکي نيمگړې سندريزې ټوټې دي چې په خپلواک ډول نه بولل کېږي، بلکې، لکه پاس چې يادونه وشوه، د لينډيو په مټ و ملتيا ترې خپلواکې سندري رامنځته کېږي، ځينې پښتو فولکلورېستان يې د پخوانيو خپلواکو شعرونو يا سندرو پاتشوني انگېږي. گڼ شمېر جوليز ډولونه او بېلابېل اهنگونه يا طرزونه.

د ژبني او شعري يا خپيز- خجيز پلوه زياتره له دوو غونډلو، په بله وينا، دوو مسرو څخه رغښت مومي او لږو ډېر د يوې لنډې غونډلې يا مسري په بڼه وي. دا چې په يو لړ خپلونو، په تېره مستزاد ډوله سرو کيو کې دويمه مسره له لومړۍ سره خپيز- خجيز انډول نه لري، لاسوند يې دا دی چې دغه دويمه يې له سندريز ټول و تال سره ځانته جلا) وزن يا رېتم (لري او يا هم د لارغه يې مسرې غونډې پر پښځمه خپه خجنېږي. بلې خوا ته څنگه چې له ټيکيو) لنډيو (سره ويل کېږي، نو هغه هم د خپل ټول و تال اړوندوي. يوه مستزاد ډوله بڼه يې داده:

پاس په باره کې اوبه گډې وډې ځينه

شينوارې لونگينه

لومړۍ مسره په څلورمه) - ره (او دويمه په دويمه خپه) -وا- (پيل کېږي. د سروکي جوړښت زياتره په) مستزاد (ډول وي، لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه راځي، خو خپيز او خجيز انډول يې تل برابر نه وي.

مگر يو لړ سروکي د (سر) چپه مستزاد جوړښت لري، داسې چې لومړۍ مسره يې لنډه او دويمه يې اوږده وي. خو خپيز او خجيز انډول يې سره په هر ډول همېشه يو راز نه وي. اوږدې مسرې په دواړو ډولو کې زياتره د لنډۍ (دويمې) مسرې هومره اوږدوالی لري او خجونه يې هم ورسره همداسې سمون خوري، خو وره مسره يې په (مستزاد او چپه مستزاد) دواړو ډولو کې پر لومړۍ يا دويمه خپه خج راځي چې چپه بېلگه يې هم دا ده:

۱- لونگ کر مه

که لومړۍ گډه کر ياره تا به راو لمه

لومړۍ مسره پېنځه خپيزه ده او پر دويمه خپه باندي يې خج راغلی دی. دويمه کت مت د لنډۍ د دويمې مسرې غوندي ديارلس خپيزه ده او پر څلورمه، اتمه او دولسمه خپه خجونه راغلي دي:

۲- لودی د غنمو ياره

گېډۍ راواچوه بنگرې راغلي دینه

(ياره لو)

لومړۍ مسره اته خپيزه ده او خجونه يې پر لومړۍ او پېنځمه خپه راغلي دي، دويمه بيا هم د لنډۍ له دويمې مسرې سره خپيز او خجيز سمون لري، مگر په تون (آهنگ intonation) کې ورسره يو راز نه ده، دا مانا چې دلته د لنډۍ غوندي اهنگ خوږ نه، بلکې لوړ ځي، ځکه سندرغاړی ورپسې پتليز د لومړۍ مسرې يوه برخه (ياره لو) راغبرگوي او اړ دی چې اهنگ هماغسې لوړ وساتي، دغه د اهنگ لوړوالی ساتل د سروکيو يوه ټوليزه سندريزه بېلتيا ده.

۳- لېونۍ (ولاړه شه گل راوړه

که دلته نه وي له کنډوه پسې واوړه

دغه سروکی هم له سرچپه والي سره سره د خپيز او خجيز جوړښت له پلوه له لنډۍ سره هېڅ کوم توپير نه لري، مگر يو خوا د دواړو مسرو قافيه والی او بل خوا، لکه چې په لومړيو کې وويل شول، اهنگ هم خپل نقش لوبوي چې له لنډۍ سره په وزن (ريتم) کې توپير راوړي.

۴- په انتظار کې د جانان ولاړه يمه

بارانه مه راځه ما بنام دی

دا سروکی که مخکې وروسته شي، کت مت ترې لنډۍ جوړېږي په دې شرط چې آهنگ ته يې هم بدلون ورکړل شي. که څه هم آهنگ په ټوليز ډول د پښتو شعر په سندريز اوږد (کمپوز) پورې اړه لري که نه په عادي لوستنه، شننه او سکښتنه (تقطيع) کې آهنگ په پام کې نه نيول کېږي.

۵- نن مه راځه جومه (جمعه ده)

سبا ته راشه چې اخره چارشنبه ده

دا سروکي هم، لکه درېيم هغه له قافيه والو سروکيو څخه گڼل کېږي. لومړۍ مسره يې او ه څپيزه ده چې پر دويمه او شپږمه څپه يې خجونه راغلي دي او دويمه مسره يې د څپيز او خجيز انډول له مخې د لنډۍ دويمې مسرې ته ورته ده، مگر دا چې، نه د لنډۍ غونډې ترنمي توک (ه-، نه) لري او نه يې اهنګ پر بوتی پای ته رسي، نو بېخي ورسره يو راز نه شي گڼل کېدای.

۶- سپينې باريکې لېچې تشې گرځومه

بنګريوالي ترورې، زموږ کوڅې ته راشه

د دې سروکې دواړې مسرې د څپيز شمېر له مخې د لنډۍ له دويمې مسرې برابرې دي، خو د خجيز او بيا موزيکالې څپې له پلوه ورسره يوازې لومړۍ دا اړخ لگوي. دويمه ټوټه يا مسره يې له موسيقي پلوه گړسره جلا اهنګ لري: د ((بنګريوالي)) (درېيمه څپه) -وا- (ډېر لوړ او انگازور موزيکال اهنګ لري او د ((ترورې)) (رومبنۍ څپه) -ترو- (يو ناروږدي پياوړی خج اخلي، بيا لارغه) وقفه (رامنځته کېږي او ورپسې لنډه کې غونډله عادي خبري) نحوي (لويدونکي اهنګ راخپلوي، مانا دا چې گرد موسيقيت لومړۍ مسره)) سپينې باريکې لېچې تشې گرځومه (( او بيا پر )) بنګريوالي (( او )) ترورې (( ورتولېږي او بنکاره ده، ورسره را ماتېدونکې لنډۍ هماغسې غځونې کوي.

بابولالې، شين خالی، د هوتکو نارې، د کاکړو غاړې يا کاکړۍ، او داسې نورې ورته سندرې د شعري جولې له پلوه د سروکيو په لړ کې راځي او د هماغه دود او دوی (قانون) پر بنسټ يې رغېدنه او شننه تر سره کېږي، په بله وينا هره څلورمه څپه يې خجنه راځي) د پورتنۍ اثر اوونډې څرگندونې دې وکتل شي.

اتل) شمله- لندن، لومړۍ گڼه ۵ - ۹ مخ (له بېلابېلو ياد شويو سندرو سره د ((لنډۍ)) (بېلابېل سندرېز اهنګونه يا طرزونه راپېژندلي، يا په سرچپه وينا، د لنډيو په تړاو يې يو لړ سروکي له بېلابېلو اهنګونو سره رانېولې دي. مانا دا چې نوموړي ليکوال د سروکيو اهنګونه د لنډيو له اهنګونو سره گډ يا التباس کړي دي، نو که خبره يې دلنډيو د اهنګونو په تړاو وای، نو بيا ورته اړينه وه چې په نومېرلي ډول همدا لنډۍ په خپلواکه او گونې توگه د سيمو او گړدودو له پلوه تر شننې لاندې ونيسي او هله يې د ويلو راز راز)) ترنمي (( طرزونه راولېږي کاندې. ځکه له سروکيو سره د لنډيو په خپلواکو اهنګونو کې نه راځي، بلکې د سروکيو له خوا پرې پلي کېږي.

د اهنگونو کومه شمېره هم چې ښاغلي اتل له سروکيو سره د لنډيو په نامه ټاکلې، له آره د اړوندو سروکيو د اهنگونو شمېره ده، نه د لنډيو. هن که سروکی د لنډۍ په منځ کې راننوخې، يا يې ياترې مخکې وروسته راغبرگېږي او يا ورسره پخپله لنډۍ يو مخيزه يا برخيزه (قسمًا) تکرارېږي، دا بېله خبره ده.

په هر ډول، لنډۍ له آره يو شعري ځېل يا ډول دی، او نور ((بېنومه)) وگړني ډولونه يې پر وړاندې سندريز ډولونه دي. په دې توگه د دې پرځای چې د لنډۍ اهنگونه و نوموو، وشمېرو او ډلبندي کړو، په کار ده، وار له مخه د دغو نورو، سندريز ډولونه يا اهنگونه پر گوته کړو، ويې نوموو، ويې شمېرو او سره ويې وېشو. هرگوره، له دغو اړينو تخنيکي يادونو سره سره د ښاغلي اتل له بېلابېلو سروکيو سره د لنډۍ دڅو سندريزو ډولونو يا اهنگونو يادونه گټوره ارزوو او د گران مينه والو د ښه تراپوهاوي لپاره يې بې گټې نه بولو. هرگوره، دلته يې له دوڅلو پښتو څخه تش يو څو بېلگې له لنډ لنډ جاج سره را اخلو:

### لومړۍ تيرايي اهنګ

د لنډۍ دا سندريز اهنګ (طرز) د دواړو مسرو د وروستيو څپو يا وييو له غځولو يا کشالولو سره رامنځته کېږي او په پای پای کې يې ((مرم شيرينه ياره)) (ورسره راماتېږي، په دې بېلگه: ماد کوچي له عمره څار کړې~~~ چې د سهار اور يې بلېږي ترېنه ځينه~~~ مرم شيرينه ياره!

### دويم تيرايي اهنګ

په منځ منځ کې د بېلابېلو سروکيو په راگډولو سره رامنځته کېږي: ځان يې زرو جامو کې جوړ کړې~~~ ((شابه پر لوره تيرا جنگ دی~~~)) لکه په وران کلي کې باغ د گلو وينه~~~ ((شابه پر لوره تيرا جنگ دی.))

### درېيم تيرايي اهنګ

د لنډۍ پای ته يو سروکی راماتېږي) اتل يو نومېرلی يا مشخص سروکی را پر گوته کوي (، لکه: خدای دې د رود د غاړې گل که~~~ چې د اوبو په پلمه درشم بوی دې کړمه~~~

((لونگين تورياري يې گرانه))

سندريز- خجيز اندول

ځينې سروکي د سندريز طرز يا اهنګ (کمپوز (د يوه ترنمي) ايو فونیک (غږ له زياتونې سره خجيزه ناندولې هم له منځه وړي او يايې لږ تر لږه راکموي. دا وروسته بېلگې يې خورا بڼې بېلگې جوړوي:

(وه نانا وړوکي

ماله د زلفانو څوکې

د دې په زړه پورې سروکي رومبې غونډه (رکن (له څلورو انګيوبيونو) طبيعي صوتونو) رغېدلی چې رومبې هغه يې سرباري کړ شوی اېسي او له دې سرباري سره يې د لنډې په څېر څلورم هغه خجن شوی، په بله وينا، خجيز اندول يې برابر شوی دی. خو دا چې د نورو ډېری سروکيو په څېر يې د دويمې مسرې خج پر څلورمه نه، بلکې پر پېنځمه څپه راغلی، د ماتې مسرې دريځ يې راخپل کړی دی. پر دغه پاسني سروکي باندي اوس اوس سندري غاړو نورې مسرې ورزياتي کړې او لوبه يې ترې جوړه کړې چې ځينې ځانګوال يې د ولسي پانګې يو راز غلا او يا هم يوه ناروا لاسوهنه ګڼي.

د دې بل سروکي ترنمي توکی د دويمې مسرې په سرکې سرباري شوی دی:

- بند کره تاويزونه ليل

"وا" سپينه روپۍ دې پر وړبل وهي ټالونه

"ليل

لومړۍ مسره اته څپيزه ده چې په لومړۍ او پېنځمه څپه کې خجنتيا لري، که څه هم د پای څپه)- (يا يې هم خج اخلي، خو څنگه چې د پښتو شعر د ټوليز دود پر خلاف د څلورمې څپې په توګه خجنه نه ده، په بله وينا تر درو څپو وروسته نه، بلکې تر دوو څپو وروسته خجنه شوې ده، نو بنايي دا غونډه وي) ليل (د سندريز کمپوز له پلوه وروسته ورزيات شوی وي. دا راز زياتونه د دويمې مسرې پای ته هم په ډاګه څرګندېږي، کټ مټ لکه) وا (د دويمې مسرې په سر کې، البته سم له لاسه) ليل (دلته د رديف بڼه غوره کړې ده که نه دويمه مسره د لنډې له دويمې هغې سره بشپړ څپيز او خجيز سمون لري.

بنايي دا پاس سروکی له هغو کمپېښو سروکيو څخه وګڼل شي چې د ټوليز) عام (خجيز دود پر وړاندي نادودي) بې قاعدګي (لري او هغه دا چې لومړۍ مسره يې تر دويمې خجنې څپې) وا (

دوې څپې وروسته خجنه څپه) څه (لري او ورپسې بيا هم دوې څپې وروسته بله څپه) و (خجنه راځي. دويمه مسره يې بيا په څلورمه خجنه څپه) -يا- (پيل مومي او په دې توگه د لنډۍ د دويمې مسرې غوندې ديارلس څپيزه راغلي او خجونه يې هم هماغسې پر څلورمه، اتمه او دولسمه څپه راغلي دي.

دا چې د دغه سروکي دواړې مسرې سره هم د دغه خجيز انډول له پلوه سمون نه لري او يوازې څپيز انډول يې سره سم دی، دليل يې کمپوزي توپير دی، ځکه په ډېرو سروکيو کې د مسرو دغه موسيقي ځانگړتيا يوازې نه ده څرگنده ده چې خجيز او څپيز برابري يې سره هم سمبالېدای شي که نه، لکه هماغه تېر سروکي:

پاس په باره کې او به گډې وډې ځينه

شينواري لونگينه

- د دغه بل سروکي د دويمې مسرې په منع و ميانه کې د دوه څپيزې) سترگې ( لومړۍ څپه راغبرگېږي او په دې چم د سندريز تول و تال سره شعري دا هم سمبالتيا مومي، په نورو ټکو د ماتې مسرې په توگه په رابېلې شوي خجني څپې) ستر- (پسې پېنځمې خجني څپې) -سو- (ته لاره هوارېږي، هرگوره دغلته د دواړو مسرو پای څپې) -نه ( د خجنتيال له کبله نه، بلکې د موزيکال اهنگ له لامله دا ورده) ممدوده ( الف هومره لوړېږي او )) -نآ (( ويل کېږي او دا چې لومړۍ دا بيا راغبرگېږي، بيرته خپل آرژيني اکر)) -نه (( ته راستنېږي: پاخېره مجنونه) نآ (

ليلا ولاړه تورې) ستر- ( سترگې سره لاسونه) نآ (

پاخېره مجنونه....

د سروکيو د نورو جوليږو او مانيزو ځانگړتياوو او پېيلتياوو په برخه کې دې د دوست شينواري "د پښتو ولسي ادب لارې، ۷۵-۸۵ مخونه) هم وکتل شي.

دويم- د وگړني شعر دويمه يا نيمخر گنده برخه

په دې برخه کې لوبې، بدلې، بگتۍ، مقامونه، چاربيتې، داستانونه، غزل او داسې نور راځي. دا برخه د لومړۍ هغې په توپير له بېخ و بنسټه شعرونه دي، نه سندري. مانا يې دا چې لومړۍ د شعر په توگه پېيل شوي او بيا يې هله ټنگ ټکورته لار موندلې ده. له دې کبله د ارمستېتر، مکزي او نورو لويديزو پښتو پوهانو غوندې يې)) نغمې songs (( نومول په کار نه دي. تردې چې تر ډېره د ديواني) ليکنيو ( شعرونو غوندې د سېلابو ټونیک له ځانگړتياوو سره اړخ لگوي

او داسې برېښي چې دغه ډول دې د ديواني شعرونو په پېښو گړني شعر ته لار پيدا كړې وي. نه د نورو (( سوچه )) (يا لومړي ډول ولسي هغومره لرغونوالی لري او نه يې ويونكي هغومره يومخيز ناخرگندوي. داستاد مكنزي) ۳۲۰ مخ (په خبره، كېدای شي، د دغه دويم راز (( سندرو )) ويونكي ښايي پخپله هماغه بولونكي يا سندرغاړي اوسي.

په دغه برخه يو لړ رزمي بدلې هم راځي چې تر رزمي هغو هم په ولسونو كې ډېر گرانست لري او د تاريخي لنډيو په څېر د تېرو ملي او سياسي پېښو انځورگري كوي، هغه هم د نيوكو، ستاينو، غندنو، او يا طنز په جوله او جامه كې:

نيوكه:

كابل ونيوه وزيرو

نن پرې ناست دی نادر خان

اخ، غازي امونول خان!

ستاينه:

همداسې يې ستاينې او غندنې هم درواخله:

جواري ستاد لنگر

خواره لکه شکر

خوند يې زيات دی له حلوانه

د هډې كامله خوانه!

غندنه:

جواری ستاد لنگر

كلک پلک لکه بکر

نه ماتېږي بې سندانه

(( ماڼوکی )) ( غټه شیطانه !

(رشید وزیری، کابل ۲۳-۱۰-۰۹.)

درېمه خرگنده او نوموره ډله

دا برخه د دويم (نيمخرگندي) هغې پر خلاف آر ولسي ځپلونه (لوبې، بدلې، بگتۍ... (دومره نه

رانغاړي او زيات زور پر مقام، رباعي، چاربيته، داستان او غزل اچوي.

په پښتو كې بيا گړنی، ولسي او يا وگړنی (فولكلوري) شعريو بشپړتيايي پړاو هم لري چې د



بې ليكلوستو ترڅنگ دلته او هلته په خال خال نيم ليكلوستو شاعرانو هم تړاو پيدا كوي، خو دواړه ډوله ويناوال پوره څرگند او نوموړوي، لكه واخلي:

زر جان، سيد كمال، توكل، ميرا (نېپوه وال)، ميرا اږيږي، ډېراني، غريبي، باقي بانډه وال، محمد نور، محمد دين، عبدالخالق، عبدالصمد، عيسى كندهاري، حاجي نور احمد فراهي، حكيم نور، بسم الله خاڅي، درمحمد خاڅي، محمد حسين شېرشاهيوال، سالم برووال، صنم گل، وزير گل داسې نور.

هرگوره، په نيم ليكلوستو ولسي شاعرانو كې خانمير هلالې، ملنگ جان، خسرو، خاطر... بيا له ځلاندو او تلپاتې خپرو څخه بلل كېږي. خو سم له لاسه يې د نورو په استازي د ملنگ جان د هغې ټولمنلې ترانې پر رومبني بند بس راوړو چې تراوسني ملي سروده يې لېوال او مينه وال ډېر دي او په لويديځمېشتو افغانانو كې د هر سندرېز بنډار سرخني (چاشني) گرځېدلي ده:

دازمور زببا وطن

دازمور ليلا وطن

دا وطن مو ځان دي

دا افغانستان دي...

(آر: دا پښتونستان دي)

نيم ولسي يا دوديز شاعران (لومړي چاپ ۱۵۲-۲۵مخ) هغه ليكوال او زده كړه وال ناظران دي چې د شعري يا هنري پلوه له ډېرو ولسي هغو سره د سيالي جوگه نه دي، خو بياهم د شعرو شاعري داوې كوي او نور شاعران او ليكوال يې هم د ((منځپانگې)) تراغېز لاندې له ولسي هغو لوړ بولي!

پروړاندې يې بيا، نه يوازې د يادشوو نيمليكوالو، بلكې د كندهاري عبدالخالق صادق (۱۳۲۰-۱۳۸۰ل) په څېر پوره ليكلوستوال او زده كړه وال، له خورانامي شعرونو سره هم په ((ولسي)) شاعرانو كې شمېري! صالح محمد صالح، الفت ۲۵مه گڼه)

مور د داسې څه ناڅه پخو شاعرانو لپاره چې له ولسي او نيم ولسي شاعرانو او ناظرانو سره يې توپير شوی وي، د ((دوديزوال)) نومونه غوره كړې ده. په دې ډله كې ډېر نور مړه او ژوندي، ان لكه شېراحمد شيدا چې د حبيب اله خان په دربار كې د ملك الشعراء په نامه نومول شوی وو،

هم راجي. هرگوره، له جوليز او نظمي خېلونو او كالبونو (غزل، بوللې، دوييزې، خلوريزې، تركيب بند، ترجيع بند... (له پلوه يې كلاسيك يا كلاسيك وال هم په دې بللای نه شو چې بيا يې د كلاسيك پېر له سترو ستو، لکه خوشال، حميد، شيدا او نورو نومياليو سره ټکر راجي.

## ۸- خپرکی د دېوانی یا لیکنی پښتو شعر جولیز رغبت

په اروپایي نومونپوهنه کې د (وگړني) شعر PopularVerse پر وړاندې دېوانی یا لیکنی شعر ته "ادبی شعر LiteraryVerse" وایي.

د پښتو شعر دغه ډول که څه هم زیاتره د پارسي هغه په پېښو د پښتو ادب کلاسیک پېر جوړوي، مگر رغبتي تخنیک یې په بنسټیز ډول تر ټولیز پښتو (سېلابوتونیک) دود او دوی لاندې راځي، نو له دې پلوه تر گړني (شفاهي) یا وگړني (ولسي) هغه زیات پرله پېلی (منظم) دی. له گړني او وگړني شعره یې رواځنی توپیر په همدې کې دی چې هېڅکله (قافیه) او تریوی زیاتې کچې (ردیف) له لاسه نه ورکوي او د همدغو دوو توکونو له مخې یې د پارسي یا عربي په لاروي بېلابېل ډولونه (غزل بولله) قصیده، دویزه، څلوریزه، پېنځیزه... پارکۍ یا قطعه، مستزاد، ترجیع بند... - منځته راوړي دي. په دغو ډولونو کې یوازې (مستزاد) ډول له پښتو سروکیو او نورو ځېلونو سره اړخ لگوي چې دیوان والا یا پوره لیک و لوست والا شاعرانو ورسره دومره لېوالتیا نه ده ښوولې.

له دغو ټولو قافیه والو لیکنیو یا په بله وینا دېوانی (تقلیدي) شعري ډولونو سره زما نور څه کار نشته او یوازې یوازې یې د پښتو شعر ټولیز سېلابوتونیک (خجیز-خپیز) (آرونه تر خپرني لاندې نیسم.

۲- هغه ډول شعر) که له دغو پورتنیو ډولونو څخه هر یووي (چې هره مسره یې په لومړۍ خجنه

خپه پيل مومي، په لاندې بېلگو کې وړاندې کېږي:  
 —سوره چې تېرېږي خو گوزار لره کنه  
 زلفې چې ول ول شي خو خپل يار لره کنه  
 (خوشال)

دا غزل په ديارلس خپزه مسره پيل شوې او دا چې وروستۍ خپه يې خجنه ده، نو د پښتو شعر د يوې بلې سېلابوټونیکې ځانگړتيا له مخې يې (غیر مصرع) يا بې قافيې مسرې يوه يوه خپه زياته راځي.

خجونه، پر لومړۍ، پېنځمه، نهمه او ديارلسمه خپه راغلي او په دې توگه غير مصرع مسرې يې د مصرعو هغو غونډې پر خجنو خپو پای ته نه رسېږي، بلکې وروسته ور زياته شوې (خوارلسمه) خپه يې ناخجنه پاتې کېږي او څنگه چې تر خج وروسته خپيز انډول په دويمه پورې کې راځي، نو د شعر په ټوليز ټول و تال يا وزن او رېتم کې کومه وپه نه راځي، لکه:  
 ولې راته وايې چې پر بنکلو نظر مکوه  
 سترگې چې پيدا دي خو ديدار لره کنه...

يا:

سترگې دي که وروځې که يې زلفې که وربل دی  
 څو تورې بلا دي چې مې زړه پکې قبل دی  
 چېرته به خلاصېږي دا بلا تر زړه چاپېره  
 ښه که يې ته گورې لا په سرو لمبو اوربل دی  
 دغه غزل يو مخيز څوارلس خپيز دی او پر لومړۍ، پېنځمه، نهمه او ديارلسمه خپه خجنتيا لري.

همدا راز د خوشال ۱۳۰، ۳۹۴، ۴۰۴، ۴۱۷ او ۴۲۲... گڼې غزلې هم درواخله.

۳- هر هغه شعر چې هره مسره يې پر دويمه خجنه خپه پيلېږي، لکه:  
 په زړه تر يار څارېږم د پتنګ غونډې پېرې کړم  
 يوراز دی په دا کار کې که په خوله ورته ښېږي کړم

دا غزل هم د پاسني هغه غونډې له يوې مخې پېنځلس خپيزه دی او دا چې د سر کړۍ او نورې قافيه مسرې يې په ناخجنه خپه پای مومي، نو په بې قافيه مسرو کې يې د بلې کومې سربارۍ

ناخنې خپې اړتیا نه ده لیدل شوې. د پوره خرگندتیا او جوتتیا لپاره د خوشال له کلیاتو څخه (۴۷۱ غزل، ۲۹ مخ) را اخلو چې د لومړي بیت دواړه مسرې او نورې قافیه والې مسرې یې خوارلس خپیزې دي، خو دا نورې یې پېنځلس خپیزې راغلې، ځکه لکه پاس (۲-۴) مو چې وویل، لومړی، په بله وینا، قافیه والې مسرې یې په خجنه څپه پای ته رسېدلې دي:

له تانه چې جدا شم، په ناکام پرورځ و شپه  
 نه و ب نه مې خوراک دی، نه آرام پرورځ و شپه  
 بل خیال فکر یې نه وي بې د یار له رویه مویه  
 د زړه پر حال خبریم زه مدام پرورځ و شپه

له مخینې بېلگې سره د دغې بېلگې ورتوالی همدا دی چې دلته هم پر دویمه، پېنځمه، نهمه او دیارلسمه څپه خج راغلی او نا ورته والی یې په دې کې دی چې د رومبني شعر ټولې مسرې پېنځلس دي او د دغه شعر مسرې خوارلس خپیزې او نورې پېنځلس خپیزې دي. همدارنگه ۱۳۱، ۳۹۴، ۳۲۷، ۴۲۵، ۴۲۹... گڼې غزلې هم درواخله.

ما تر اوسه د رحمان بابا په دیوان کې تر اتو غزلو پورې په لومړۍ خجنه څپه پیلېدونکي شعرونه موندلي دي، لکه:

- سل ځله که و خوري ناصحان ځیگر زما...
- تېر شو په دا تمه پر درستا عمر زما...
- سر زما، سامان زما، څار شه تر جانان زما...
- چېرته د یار شونډې چېرته غم د دل و جان...

- هر چې خپلې مینې خوار کړ خوار یې مه گڼه... (۲۸۴).
- مست د هغه مخ یم چې مستانې لري سترگې... (۲۸۷).
- څه شو که خاموش یم ستا د عشق له آه سرده... (۱۳۹).
- وخت د نوبهار دی زه جدا له خپله یاره... (۱۴۳).

۴- هر هغه شعر، چې مسرې یې په درېیمه خجنه څپه مومي او ورپسې نورې خپې له ټولیز دود سره سم درې درې تر منځ ناخنې او څلورمې څلورمې خجنې راځي.

دغه راز شعرونه په ټول کلاسیک او ان ننني قافیه وال او ازاد شعر کې بېخي ډېر نښت لري. د

رحمان بابا، حميد مومند، قلندر اږيږي... نژدې ټول هغه په درېيمه خجنه خپه پيل مومي او چېرې يو نيم يې په لومړي هغه پيلېږي- د دويمې هغې بېلگه يې ما تر اوسه نه ده موندلې. د خوشال خټک زياتره شعرونه هم په درېيمه خجنه خپه پيل شوي دي، خو په خوا کې يې د لومړي او دويمې هغې بېلگې هم بنايسته ډېرې موندل کېږي.

دا دی اوس په درېيمه خجنه خپه پيلېدونکې شعري بېلگې په وروسته توگه وړاندې کېږي، دا چې داراز خج د پښتو ليکنې او دېوانې شعر ډېری برخه رانغاړي، پر يو څو لږو هغو يې بسنه کوو:

الهي د محبت سوز و گداز را  
 په دا اور کې د سهې سمندر ساز را(حميد ۱)؛  
 ای مدام د نس په زېرمه مبتلا  
 خائنه ولې وينوي ویده بلا  
 دانايان له دنمنانو سلا نه کا  
 ته په خه کوي د نفس شيطان سلا(حميد ۴۰۰)؛

نن به شپه زما د يار پر کوم مکان وي  
 جلوه گر به پر کوم هټ پر کوم دوکان وي(حميد ۴۰۰)؛  
 چې په مهر يې نن مخ زما پر لور کې  
 هم هغه مې په کور پورې د غم اور کې(قلندر ۲۸)؛  
 نشته ما خخه نور توان ستا د جفا  
 ستا رضا که اوس جفا کې که وفا  
 خراب شوی ستا په غم کې هسې رنگ يم  
 چې مې نه شي کړای عرب عجم دوا(قلندر ۲)؛

هېڅ مې نه زده نه پوهېږم دا خه پېر شه  
 چې دلدار مې د اغيار په شکل و خېر شه(رحمان ۱۵۸)؛  
 چې پخته شي اشنايي  
 ترميان وځي جدايي  
 و طالب و ته وفا شي  
 د مطلوب بې وفايي(رحمان ۲۲۷)؛

هغه يار چې بنايسته دى تر افتابه  
مخ به كله را څرگند كا له نقابه  
بېلتانه په زړه زهير كړم بې حسابه  
يو سبب و كړې يا مسبب الاسبابه  
چې زما ملاقات وشي له احبابه (رحمان ۲۷۲)؛

صورتگر چې ښه صورت پر دېوال ساز كا  
كل عالم يې په صفت زبان دراز كا (خوشال ۱)؛  
حقيقت راته ښكاره شو د هر چا  
باور نشته پر اشنا، پر نا اشنا،  
چې پر سر دې سوگند خوري ورځنې ډار كا  
يوه ورځ به ستا د سرو كا سودا (خوشال ۱۲).

۵ - په ديواني شعرو كې د ولسي (گړنيو) او اوسنيو قافيه والو او ازادو شعرونو پر وړاندې پر  
څلورمه څپه پيلېدونكي شعرونه ډېر لږ دي. كه څه هم دا د ټوليز پښتو سېلابوتونيك شعر  
وروستى برید دى. مانا دا چې دا هېڅ ډول پښتو شعر پيل تر څلورمې څخنې څپې وړاندې نه دى  
ليدل شوى او كه وليدل شي، تور و تال (وزن) بيا هېڅو نه شي درلوداى. په كلاسيك پېر كې  
يوازې مات يا لارغه يې (وقفه يې) شعرونه او هغه هم زياتره لس څپيزې، څلوريزې پر څلورمه  
څخنه پاى مومي چې د مات شعر له دود سره سم يې ورپسې خج پر نهمه څپه راځي. دا ځكه چې  
تر لارغي وروسته له دويمې نيمې مسرې سره بدلېږي او د لومړۍ نيمې غونډې پر څلورمه څخنه  
څپه پيل مومي؛ زياتره سروكي) ← ۷- څپر كې (د ورته لارغو له لامله دغه خجونج رانښيي.  
(۱) لس څپيزې ماتې څلوريزې چې پر څلورمه او نهمه څپه څخنه كېږي په دې وروسته ډول دي:

)۱(

كله به راشي پر هند پراته

كله به كښېني ماته مخ راته

خو ته را درومې پكې ډيوې ږدې

غم به كا خونه د "حميد" ميراته) حميد: ۴۱۱)

دلته "حميد" يو څپيز لوستل پكار دي، كېږي چې له آره به يې پر ځاى "ما" راغلى وو او چا به

پکې دا ونجون راوستی وي!

۲)

د خدای لپاره د دوست په روی دې وه

د وفادارو بنکلو په خوی دې وه

د رنځورانو په های و هوی دې وه

...

د لومړۍ څلوریزې څلور واړه مسرې لس څپیزې دي او د دویمې له آره یوولس څپیزې دي، مگر درېیمه (غیر مصرع یا بې قافیې) مسره یوولس څپیزه ده. ځکه لکه څنگه چې وویل شول، په خجپای شعر کې بې قافیې مسرې یوه څپه زیاتوي. دغسې په څپه ډول په دوو ناخجنو یا (درو ناخجنو) پای څپو کې یوه) یا دوه (څپې غورځېدای هم شي بې له دې چې ټول و تال ته کوم لید وړ زیان ورسېږي. د ساري په توګه د غني خان قامي ترانه) ای زما وطنه (په درېیم بند کې تر خجنې څپې وروستی غونډی دوی څپې کمې دي، مگر د موسیقۍ په پردو کې نه ننگېرل کېږي، تش سندرغاړی خپل آهنگ یو څه اوږدوي. د قلندر اړیدي هغه ټولې څلوریزې چې په اوسني دیوان) د کابل د ۱۳۵۲ کال چاپ (کې راغلې دي، د حمید مومند د پاسنیو دوو څلوریزو غونډې ماتې یا لارغه یې دي، په بله وینا په څلورمه خجنه څپه پیل شوې او د لومړي او دویم خج و اټن یې هم څلور څپې دي، مگر د څپو د شمېر له پلوه یوازې د حمید له لومړۍ څلوریزې سره سمون لري او دا هم باوري برېښي چې د همدغه استاد پر لاره تللی دی که څه هم نورو ډېرو شاعرانو هم دغه ډول څلوریزې ویلې دي د قلندر څلوریزې په لاندې ډول دي:

۳)

زه دې د وصل په تمه ګرځم

هجران دې و سوم له غمه پرځم

که مې وصال وي له خپل مینه

قلندر پر بل لور ګرځم

۴)

زه دې له هجره تل امان غواړم

بې له تازه مهر د بل نه غواړم

که دې نظروي میرا و ماته

زه قلندر دې په در کې ژاړم



(۵)

زه په هجران کې دې مبتلا کړم  
 غريب همېش دې په واو پلا کړم  
 د رب لپاره جفا نور پرېږده  
 زه قلندر دې ميرا جليا کړم  
 (قلندر: ۱۵۵)؛

د کامگار خټک په ټول ديوان کې هم غزلې يو مخيزه په درېيمه خجنه خپه پيل شوې دي او  
 يوازې څلوريزې يې د حميد او قلندر هغو غوندي په څلورمه خجنه خپه پيل مومي چې  
 هماغسې لس څپيزې مسرې لري او دويم خج يې څلور څپې وروسته راغلي دي.

(۲)

زما دلبره دتاله درده  
 سترگې مې سرې دي گونه مې زرده  
 دا هومره جور پر ما تل مه کړه  
 وېره مې وکړه له آه سرده

(۷)

مه کړه په څه کړې هجره خونخواره  
 چې دې جودا کړ کامگار له ياره  
 يو ځل مې بيا کړه له ياره وصل  
 که نه وي مرمه د رب لپاره  
 (کامگار: ۱۸۳).

۲) (د ماتو) لارغه يې (لس څپيزو، دويزو) مثنويو (بېلگې پر څلورمه خجنه خپه پيل مومي او  
 هغه هم د پورتنيو څلوريزو غوندي په ورته څپيزو او خجيزانډول لکه:

(۱)

که يون دی يون دی، مخکې بېلتون دی  
 له کسې غره څخه، ځي خرنبون دی

که وروره وروره ، خرنسبون وروره  
 ته چې بېلتون کړې ، زما ويرته گوره  
 چې چې مرغې له تورې کرغې له  
 همزولي پاته ، ځي څه برغې له... ) پخ ۹-۱۰ (

د حافظ نظام د "ليلی او مجنون" کیسه هم په همداسې لارغه يې (وقفه يې) يا مات ډول په  
 دويزه بڼه ويل شوې ده ، لومړی خج يې ډېر څلورمه او دويم يې پر نهمه راغلی او د پښتو  
 دويزې له ټوليز دود سره سم يې ځينې بيتونه نه خپيز هم راځي ، تردې چې لومړی پيل يې هم په  
 نه خپيز بيت شوی دی:

) ۲ (

وايي ويونکی د دې قصې  
 چې تل يې بنکار و د نبي هوسی  
 چې د عربو د ملک يو مرد وو  
 خجسته نام و په عقل فرد وو  
 متاع يې ډېره له هره بابو  
 څوک په حساب و څوک بې حسابو  
 (هماغه اثر ۵۹ ؛)

د خوشال دا دوي لس خپيزې بېلگې هم درواخله:  
 - بلبل هر چاته ، دا خبرونه کا  
 وخت د بهار شو ، غوتی گلونه کا...  
 - وگړي واړه ، کارونه خپل کا  
 مردان هغه دي ، چې کار د بل کا؛

تر څنگ يې بيا ، دولس خپيزه ماته څلوريزه هم لري:  
 څوک چې ارام گتې ، د نېکو نام گتې....

) ۳ ( د زينب هوتکي شپږيزه ) ترجيح بند ( ویرنه ) مرثيه ( په ماته بڼه نه ، بلکې د عادي شعر په بڼه  
 پر څلورمه خجنه خپه کښل شوې ده ) پخ ۱۰۳ . ( همدا راز د بابا هوتک سندره هم درواخله ) پخ ۵ . )

ښوېدني او تېروتنې:

ديواني يا ليکنې شعرونه لومړی د پښتو شعر د ټوليزې "سېلابوټونیکي" ځانگړتيا پر بنسټ تر کره کتنې لاندې نيسو او بيا يې د قافيه والو شعرونو په توگه د قافيې او ردیف د ځانگړتياوو له مخې چې په پارسي او عربي کې يې ټاکنه او پېژندنه شوې ده.

### ۱: د څپيز انډول رنگېدنه

دا په دې مانا چې د يوه ليکنې قافيه وال شعر کومه مسره يا مسرې تر سر مسرې، په بله وينا، سرکړې، (مطلع) څپيز کموالی يا ډېروالی ولري او دغه کمي يا زياتي څپيز انډولو ته هم وپه ورسوي، نو بيا وايو، د نوموړې مسرې يا مسرو څپيز انډول رنگ شوی، په بله وينا، څپيز-څپيز (څپيز ويار) عيب (لري. هن، که د پای له درو کېدونيو) ممکنه (څپو څخه يوه، دوه يا درې واړه وغورځي او ورمخنی خچ کمزوری نه کړي، نو کوم ويار نه گنل کېږي. د ساري په توگه که (غزل)، (دربيزه، څلوريزه، پېنځيزه... يا پارکي) قطعه، (بولله) قصيده ((... چې لومړۍ مسره يا بيت پر وروستی څخه څپه پای ته رسېدلی وي، ورپسې بې قافيې) غير مصرعي (مسرې يوه يوه څپه زياته راتلاي شي، تر دې چې کله کله ددغې يوې څپې، نه زياتوالي شعري آهنگ يو څه کمزوری کوي هم، لکه په دې وروستيو بېلگو کې:

ستا له خوا نه بېلېدای نه شمه زه

ستا له مينې صبرېدای نه شمه زه

چې نيولې مې ده ستا د وفالاره)

له دې لارې کېدای نه شمه زه

نا اميده ستا د سترگو له ککو) نه)

لکه او ښکه څخېدای نه شمه زه

يم رنځور ستا د پېغلو ټو شمو) چې)

بې وصال دې رغېدای نه شمه زه

يم هغه ازاده مينه زياره ستا

(يمه ستا هغه ازاده مينه زياره)

چې په جېل کې ځايېدای نه شمه زه

(زنداني نغمې، ۲۴)؛

هر مطرب چې غوړی. تاو کا د رباب

په داتاو کې زما زړه کاندې خراب  
 چې سامع يې په نغمه په ترانه (شم)  
 ديوانه شم گربوان خيري مست خراب  
 (رحمان: ۳۷)؛

که مسجد گوري که دير  
 واره يو دی نشته غير  
 يو مې بياموند په هر څه (کې)  
 چې مې وکړ د زړه سير  
 (خوشال: ک. ۱ ټوک ۲۵)؛

ای مدام د نفس په زېرمه مبتلا  
 ځانته ولې وینښوي ویدې بلا  
 دانایان له دنمنانو سلا نه (کا)  
 ته په څه کوي د نفس شیطان سلا  
 (حمید: ۳ مخ)؛

شوم په دام د زلفو بند  
 بڼه چې نه مې واخيست پند  
 عشق دې اورو و زه ورگډ شوم  
 پاکوبان لکه سپند  
 (کامگار: ۳۴ مخ)؛

که خبر وای له دې هسې رنگ خواری  
 ما به نوم اخېستی نه وو د یاری  
 ستا د غم په دریاب ډوب یم تر مری  
 بې تانه لرم هېڅوک د دستگیری  
 مگر ته خپله لاس را کړې همدمه  
 (رحمان: ۲۷۸)؛

خوب به نه ورځي له ډېرې ستومانۍ  
 بوږنوي به يې د ملو بد گومانۍ  
 نه به وړاندې ځي زړور په بنادمانۍ  
 نه په بېرته شي راتلای له پښېمانۍ  
 له هر سېي به په اميد د امانۍ  
 چپړوسي کا د نمرۍ په مهمانۍ  
 چې دې يار پېڅي دا هسې نرمه گرمه  
 ته په کومه حياروغ گرځې بې شرمه  
 (حميد: ۴۰۲)

دا کوم شرم دی کوم درم د ياری  
 دا پيوند دی بد نما تر وېزاري  
 چې مې يار پر توده ځمکه د خواری  
 کنښني پاڅي خوار حيران له ناچاری  
 اوزه نسوی بښپرازه گرځم سپين سپېڅلی  
 (حميد: ۴۷)؛

سنة زر سل پښځه شپېته ده  
 چې رحلت وکړ کامگار  
 پس له دې نه په دې کاله  
 پلار دده وشو نامدار  
 (کامگار: ۱۸۵)؛

خراب زړه مې هوسېږي  
 ستا جمال مې ډېر يادېږي  
 که نظر دې پر ما کېږي  
 فرياد رس يا مصطفی  
 (احمد شاه بابا: د غورچاڼ پای)؛

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زموږ لوي هر گل چې خاندي پر بهار  
هر غاټول چې پر بيدا غورېده وکا  
رېږوي يې پانې کاندې تار پر تار...  
(اسعد سوري، پخ؛)

وايي دا چې صحبت کاندې  
يو له بله ډېر اثر  
پر کلو دې مصاحب شوم  
ستا صحبت نه کړمه خر  
(محمد عمر: پخ ۱۵۲؛)

صحبت ډېر اثر کا گوره  
منکر نه شي له اثر  
ته دمخه هغه شي وې  
اوس انسان سولې بشر  
(محمد طاهر: پخ ۱۵۲؛)

زړونه خوښ کړه دا نېکي ده د رښتيا  
مه کړه چا باندي تېر نه په جفا  
د خدای کور مه وړانوه په ستمو  
د خدای کور وگڼه زړه چې وي صفا  
(محمد اياز، پخ ۱۵۲؛)

همدغه ډول خپيز کمي زياتي په دوبيزه کې هم راځي، په همدومره توپير چې دلته لومړی بيت بنسټ نه ټاکل کېږي، په بله وينا، دغه کمي زياتي د لومړي بيت له مخې په پام کې نه نيول کېږي، بلکې دلته دود داسې دی چې پر خجنه خپه پای کېدونکی بيت) د دواړو مسرو په پام کې نيولو سره (تر هغه بيت يوه خپه کم راځي چې پايځه خپه يې خجنه وي. په دې ډول يوه يوازېنۍ دوبيزه کې اته خپيز او اوه خپيز بيتونه راتلای شي او همدارنگه نه خپيز او لس خپيز؛ لس خپيز او يوولس خپيز؛ يوولس خپيز او دولس خپيز؛ ديارلس خپيز او خوارلس خپيز؛ پنځلس خپيز او شپاړس خپيز، لکه:

ساقې پاڅه پيال له راكړه  
 مرور يار مې پخلا كړه...  
 چې يو دم سمه ازاد  
 نابند زړه مې سينه سي نه (بناد  
 زرغون خان: پځ ۸۴-۸۲)؛

زړه د حسن له غمونو اوس بري سو  
 مقترن دوى لكه لمر او مشتري سوه  
 زړه ويل شكر ده مقصود زما حاصل سه  
 ما چې عيش نه لاره اوس مې عيش كامل سه  
 شكر شكر ده حاصل سه زما كام  
 سوي حال راته وصال د دل آرام  
 حسن هم په شكر چې كړ وا زما زبان  
 شكر يې وكړې په درگاه چې د سبحان  
 بيا دې زړه ته وويل چې شادمانې كړه  
 دى هنگام د كامرانى، ته كامرانې كړه  
 (مسافر مروت: حسن و دل، ۷۴)؛

ربغ سو چې ورور تېر له دنيا سونا  
 قندهار واړه په ژړا سونا  
 زړه مې په وير كې مبتلا سونا  
 چې شاه محمود له ما جلا سونا

اصفهان پاته تاج نسكور عالمه  
 چې شاه محمود سونن په گور عالمه  
 د پښتون لمر سو تياره تور عالمه  
 راته دنمن به كا پېغور عالمه  
 چې پاچا ولاړ پښتون گدا سونا  
 قندهار واړه په ژړا سونا...  
 (زينب هوتكي، پځ ۱۸۸-۱۹۲)

د زينب هوتکي په شپږيزه (ترجیع بند) کې د دغو دوو بندو دوه وروستۍ راغبرگېدونکې مسرې تر مخنيو څلورو مسرو يوه يوه څپه لندې راغلې، په بله وينا، د دواړو بندو مخکني څلور مسرې تر نور ټول شعر څخه يوه يوه څپه زياتې دي. له دې څخه دا پايله لاسته راځي چې تر وروستي خج څخه وروسته تر درو ناخجنو څپو پورې کموالی يا زياتوالی موندلای شي او کوم ويار نه گڼل کېږي.

د غني په دې لاندې ترانه کې د وروسته بند درې واړه مسرې تر نورو ټولو (پېنځلس څپيزو) مسرو دوې دوې څپې کمې دي او سندرغاړی يې د آهنگ په لوړولو او غځولو تشه ډکوي:

يه زما وطنه د لالونو خزاني زما  
ستا هره دره کې دي د تورې نښانې زما  
ستا سر چې وي ټيټه، نوزه به شان او شوکت څه کړمه  
ته چې خوار و زار يې، زه به مال او دولت څه کړمه  
ته چې وړان و بجاړ يې، زه به خوب او راحت څه کړمه

يا به دې زه سيال کړمه وطنه د جهان) ..

يا به ستا په پښو کې تورې خاورې کړمه ځان) ..

ځان به درې وړې وړې کړم خو تا به کړم ودان) ..

نريمه، پښتون يم، تاته يادې افسانې زما

يه زما وطنه د لالونو خزاني زما

(غني: کلیات ۱۳۲۸).

د خوشال خان غوندي سترو شاعرانو په دويزو کې له دغه راز اسانتياوو څخه هم ډډه کړې او په څرگنده برېښي چې په اگاهانه توگه يې څپيز کموالی روا گڼلی نه دی. د ساري په ډول يې د سواتنامې په ۳۹۱ بيته دويزه کې هېڅ داسې بيت راوړی نه دی چې يوه يا دواړې مسرې به يې پرځنه څپه پای ته رسېدلې وي او په دې توگه يې له پيله ترپايه هماغه دولس څپيز کالب کارولی دی. په غزلو او نورو ډولونو کې لکه څنگه يې چې پاس يادونه وشوه، خوشال بيا هم د نورو ټوليزه لارنيولې او په ياد شويو ځايو کې يې د څپو کموالی او زياتی رامنځته کړی دی.

۲: د خجيز اندول رنګېدنه:



لكه څنگه چې بيا بيا ورته نغوته وشوه، د پښتو شعر په سېلابو تونيك سيستم كې خج او خپه ټاكنده نقش لوبوي او په دواړو څيزونو كې بيا خج په لومړۍ پورۍ كې راځي او په درو واړو (گړنيو، ليكنيو او نويو ازادو) شعرونو كې پرې لكه شا تېر د تول و تال او يا په لنډ ډول، د وزن ټوله وداني ولاړه ده، له همدې لامله د خپيز انډول رنګېدنه، په بله وينا، بېخايه كېدنه او غورځېدنه د هر ډول شعر د بې ټولې لامل كېږي او له شعري چو كاته وځي. څنگه چې سم له لاسه مو خبرې پر ليكنيو شعرونو دي، نو له ديو انونو څخه يې رابېلوو:

شپه د بېلتانه ده پهر پهر كال پر ما شو  
بانگ دی د چرگانو په هزار هيله سبا شو  
رابه شي گلزار ته وار پروار ننداره كاندي  
پيغام راوړي د وصل عجب ښه راځي په سهر  
هد هد د يار له لوريه، نن پر ما باد صبا شو  
پروخت د مشغولا له گلو كله او از كاندي  
چې درومي له گلزاره په چغار چغار توتا شو  
په درست عمر يې مهر د سكوت پر خوله وهلي  
زما د زړه توتي دی چې نن گورمه گويا شو  
زنگ چې باندي پر بوځي اينه د زړه تبي شي  
زړه د خوشال گوره! له هر رنگه مصفا شي  
(خوشال: ك، ۱ ټوك، ۱۸۲ مخ؛)

خوشال خان په دغه غزل كې د خج د دريځ په بدلون سره دوه ډوله وزن رامنځته كړی دی: لومړۍ درې مسرې او وروستۍ دوه هغه يې پر لومړۍ خجنه خپه او په منځ كې يې پرله پسې اووه مسرې پر دويمه خجنه خپه پيل كړي دي او له دې كار سره يې خپيز انډول هم رنګ شوی دی؛ هغه دا چې پر لومړۍ خجنه خپه پيلېدونكې مسرې يې څوارلس خپيزې راغلي او پر دويمه خپه پيلېدونكې هغه پنځلس خپيزې. همدارنگه د خوشال ۴۰۲ او ۲۳۴ غزلې همدغه نيمگړتيا لري.

په دغه لاندېني وسمهالي بېلگه كې چې د اردو شعر منظومه ژباړه ده، قافيه او د مسرو (دولس) خپيز شمېر يې، له كومې مسرې نيمې پرته، تر پايه په پام كې نيول شوی دی، مگر دا چې خج پر خپل خپل ځای نه دی راغلی، په بله وينا، پر بېلا بېلو خجنو څلور خپيزو ستونو (ركنو) نه دی وېشل شوی، نو جوله يې هېڅ راز شعر ته ورته نه ده، بلكې د (( يا كوتانو )) د سندرو غوندي په هماغو پښېلو يې ورته پېيلې جامه وراغوستې او يو بېخونده نثر دی:

د فرنگي که يو وخت زه هم دربان وای  
 نو ژوند کول به راته خومره اسان وای  
 بچو به زما کړی تعليم په امريکا کې  
 اوړی گرمي به زما پر انگلستان وای  
 په انگرېزی، رغېدا به مې روانه  
 که څه هم له اصله څخه اردو زبان وای  
 په ټيټولو د سر چې وای سر شوی  
 نو به ليدر هم تيار يو عالیشان وای  
 مخکې جايداد به وو زما هره صوبه کې  
 والله چې صدر خوزه د پاکستان وای  
 (جرگه... گڼه.)

نو که موږ وغواړو، د څپو په اوږون سره يې خجيز انډول داسې رامنځته کولای شو:  
 د پرنگ که يو وخت زه هم (کوم) دربان وای  
 نو به ماته ژوند کول خومره اسان وای  
 کړای بچو به مې تعليم په امريکا کې  
 گرم اوړی به زما پر انگلستان وای  
 په روانه انگرېزی، به غږېدل  
 که له اصله هم سوچه اردو زبان وای  
 وای سر شوی به د سر په ټيټولو  
 رانه جوړ به يو ليدر څه عالیشان وای  
 جايداد ځمکې به مې وې هره صوبه کې  
 والله صدر به زه هم د پاکستان وای!

له کلاسيکه تر نوي غزل له

له کلاسيک يا زاړه غزل سره د نوي غزل بريد ليکه د څو جوتو توپيرونو له مخې ټاکل کېدای شي، لکه:

۱) په ټوليز ډول يې د پارسي- عربي ژب - بنکلاييز زبېښاک ته پايته کې اېښی او د پليونو پاتشوني او پاتوري (يې بنايي له گو تشمېره تېری ونه کاندې؛

- ۲) نره جوليزواله (فورمالېزم)، په بله وينا هنري ارمان يې تر ډېره له ټولنيز هغه سره غاړه غړې كړې دي؛
- ۳) د كلاسيك غزل پر خلاف اوسني دا يوازې پر ((افقي انځور)) (بسنه نه كوي، بلکې)) ← صعودي، ۵- څپرکي (( هغه هم راخپلوي. مانا دا چې غزل د نوي- ازاد شعر غونډې ورو ورو تمثيلي او كيسه يي كېږي. د يوې ټاكلې پلاټ، سوژې، اند و واند) اندیشه و خيال ( او يوه پيغام پر بنسټ پيلېږي او پيل كېږي. هر هر بيت يې هم په جلا ډول او هم د د درست غزليز زنجير د يوې كړې په توگه تر ارزونې لاندې راځي؛
- ۴) دا چې نوي غزل د يوه ناشنورې شعر دريغ راخپل كړي او د پېښوريانو په نومونه د ((مسلسل غزل)) (بني ته راوښتي، نو)) غزل (( نوم ورسره هم نور اړخ نه لگوي او په كارده، د دغه)) متحد المال (( سرليک پر ځای په يوه ټاکلي نامه ونومول شي. نورې نړۍ ته دا خورا هېښنده برېښي چې يو شعر دې يو جلا او نومېرلی) مشخص (نوم ونه لري؛
- ۵) که د مطلع حذف دومره دود نه دی موندلی، خو په مقطع کې د نوم راوړنې دود تر استاد حمزه راوړوسته نور له نشته برابر شوی دی؛
- ۶) لکه په څلورم څپرکي کې چې يادونه وشوه، د مسرې لنډ ترين برید يې له پېنځو څخه تر دوه څپيزو رسېدلی او اوږد ترين هغه يې له شپاړسو څخه تر څلوېښت - پېنځه څلوېښت څپو پورې؛
- ۷) د ناقافيوال يا ازاد غزل دود چې په نژدې ((تبرې)) (پارسي ژبه کې له څو کلو راهيسې رانښلول شوی، په پښتو کې هم نن سبا ازمايل كېږي.

## ۹- خپرکی

## اوسنی ازاد پښتو شعر

## د خپل ازاد فولکلوریک او بیا کلاسیک شعر بشپړتیايي

## بڼه

د اچې وایو، پښتو ازاد شعر د یو شمېر نورو ختیزو ژبو پر خلاف د اروپایي ازاد شعر پېښې یا کاپي نه، بلکې د خپل ازاد (و (گړني او لرغوني) فولکلوریک او کلاسیک (هغه بشپړتیايي بڼه بلل کېږي، غوره لاسوندیې دادی چې اروپایي ازاد شعر) free verse (یوازې بېقافیه نه، بلکې له هر راز شعري قانون یا قالب) metrical pattern (خخه پخشو دی؛ نه هغه پخوانی ټاکلی مسره بیز دود سمبالوي نه هغه ټاکلي ژانرونه او څومره والی) کمیت (یا کچ و مېچ او نه هغه کلاسیک تول و تال یا ریتم په ټوله مانا رانغاړي. تر ډېره زموږ د)) «سپین شعر (( په خپر وزن و قافیه دواړه نه لري او په دې توگه یې له)) «ناپېيلي = منثور (( هغه سره پوله او برید زیاتره د ←) موزیکال (اهنگ له مخې نومېږل کېږي. د پښتونخوا پښتانه بیا د اردو ژبې په پېښو ازاد شعرته)) مبرا (( او سپین ته)) معری (( وایي.

همدارنگه له عربي او بیا پارسي ازاد شعر سره زموږ دا خپل برید په دې رابېلوي چې له پښېليزي (قافيي) ازادې سره سره نور عروضی آرونه په پام کې نیسي او د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم د)) مفاعیلو (( اړوندیا تابع دی.

اروپایي سپین شعر) blank verse (، فرانسې verse levere، جرمني freie Rythmen د سپین شعر نومونه له اروپایي نومونې سره نه، بلکې زموږ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو او موندې شعرونو سره سمون لري.

د نورو اروپايي ژبو غوندي په الماني کې د دغه راز شعرونو پيلامه تر اتلسمې پېړۍ پر شا ځي. کلوپ شتوک د يوه الماني شاعر په توگه پر ۱۷۵۹ کال "د پسرلي جشن" تر نامه لاندې د يوه شعر په وړاندې کولو سره پر سپين شعر بشپړ لاسبرې وموند او ورپسې گویتې همدغه لار ونيوه، چې د ۱۷۷۲ کال د "گرځندوی توفاني سندرې" شعر يې لومړۍ بېلگه وه. همدا راز د نوواليس "شپې ته سرودونه" چې پر ۱۷۹۷ کال يې ويلي وو. ورپسې د هويلدرين "دراين يوازېنۍ سندرې"، د هنرين هاييني "شمالي سمندرگي" ... د همدې لړۍ شعرونه بلل کېږي. نيچې، رېلگي، شتېتلر، ويرفي او داسې نورو هم دغه لار نيولې ده او ورته بېلگې يې راپرېښې دي. (اوتوبېست: د ادبي جاجونو لاسليکي، ۸۵ مخ - لويديز المان، ۱۹۷۲).

په هره توگه، هغه څه چې په اروپايي ژبو يې ازاد شعر بولي، د پښتو له نيم ازادو شعرونو او بيا ازادو کالبونو سره سمون خوري، لکه واخلي د غني، اجمل، لايق، زيار، پيوند، سنگر، کاوون، خاموش، رفيع... يو لړ شعرونه چې پخپله خوښه يې ځانته يو ډول يا بل ډول کالبونه په کار اچولي دي، هر بند يې له يو څو لنډو او يوې يا دوو اوږدو مسرو څخه رغښت مومي او لږو ډېر له قافيو او رديفو څخه هم کار اخلي، يا يې لږ تر لږه د بندونو پايلې په همقافيه مسرو پای ته رسېږي. په اروپايي نومونو بيا دغه راز خپل خوښيو ازادو قالبونو ته ازاد بيتونه وايي: فرانسې Verse Libre، الماني Freie Verse، انگرېزي Free Verse يو الماني پوه (اوتوبېست، ۸۴ مخ) د دغه راز شعر پېژندگلوې داسې کوي:

هغه ډول شعر چې د مسرو يا ټوټو اوږدوالي يې پخپله خوښه وي، مگر له يو راز قافيې او څپيز شمېر سره، چې گليرت، ليسان، ويلاند... يې استازي دي، را وروسته دغه راز شعر د څپو برابري هم له لاسه ورکوي او له "ازاد وزني" يا "سپين" شعر سره يې يوازې په قافيه بېلتون راغلی دی.

حال دا چې له ازاد پښتو شعره زموږ موخه هغه توليز (موزون) شعر دی چې له ناپښېليزوالي (بېقافيه والي) سره سره يې مسرې د لنډوالي او اوږدوالي له پلوه کومه ټاکلې کچه نه لري او له (يو فونيمي څپې) نيولې تر څلو بڼت - پښځه څلو بڼتو څپو رسېدای شي.

په پښتو کې له "ازاد" سره د "نوي" يا "اوسني" (ستاينوم) صفت (سرباري کول په دې موخه دي چې له "گرني) شفاهي) (يا "وگرني) ولسي) ("ازاد شعر سره د اوسني يا نوي "ازاد شعر" گډون رانه شي. په پښتو گرني يا وگرني شعر کې ازاد ډول تر قافيه وال هغه ډېر پخوانی برېښي او آره يې لرغونو اريايي) ویدي- او پستايي) شعرونو ته رسي، لکه لنډی، زیاتره سروکي، ببولالي،

شین خالی، د هوتکو نارې، د نکلونو نارې، بدلې، لوبې، بگتې، لنډکې (د خاخي ميدان)، انګې (کاکړې، ساندي يا ستاينې) او يو گڼ شمېر متلونه چې زياتره مقفی نه، بلکې (متوازن) مسجع دي، په بله وينا، خپيز- خجيز (سېلابوتونیک (تول) وزن) لري. دا نور قافیه وال ډولونه، لکه: غزل، داستان، خلور کرېزه (چاربيته)، کاکړې، دوبيتي... يې وروستنی او پرمختيايي بڼې دي. د پښتو ليکنې شعر لومړۍ پيلامې هم زياتره ولسي رنگ لري او د لوبو، بگتو، بدلو او ځينو سروکيو غونډې په نيم ازادو کالبو کې راڅرگندېږي. ورته اروپايي هغه د "سپينو شعرو" په نامه مټې په ۱۲مه پېړۍ کې رانښلول کېږي. په پښتو کې دغه ولسي ډوله نيم ازاد شعرونه له امير کروړه (اتمه زېږدې پېړۍ) نيولې تر ننه پورې له قافیه والو "ديواني" شعرونو سره اوږه پر اوږه را روان دي.

له "ديواني" شعرونو څخه موخه هماغه شعرونه دي، چې په منځني ادبي پېر (۱۵-۱۹ زېږدې پېړۍ نيمايي) کې د عربي او پارسي شعر په پېښو په بېلابېلو کالبو (غزلو، بوللو و دوبيزو، درېيزو، خلوريزو...) کې کښل شوي او راوړوسته يې په نوي پېر کې هم لږوډېرې پېښې شوې دي. نوموړي شعرونه له لومړيو دوو دېوانونو او بيا يوې نيمې "مصنوعي" بېلگې پرته عروضي نه، بلکې په سېلابوتونیک تول کې ويل شوي دي. دا هم اړينه نه ده، چې د دغه مهال پېر گرد شعرونه دې "ديواني" کچې او بڼې ته رسېدلې وي. هرگوره، لومړي دوه او بيا عروضي ډوله پښتو دېوانونه په لسمه لېږدې پېړۍ کې د (روښاني) غورځنگ پياوړو شاعرانو ارزاني او انصاري رامنځته کړي دي.

په "زړه پېر" کې چې سم له لاسه له دويمې لېږدې (هجري) پېړۍ څخه تر زرمې ټاکل شوی دی، له "ديواني" ډوله شعرونو څخه د شېخ اسعد سوري (۴۲۵ م) بولله (قصيده)، د محمد هاشم سرواني (۲۲۳-۲۹۷ هـ ق) له عربي را اړولی پارکې (قطعه)، د اکبر زمينداوري (۷۷۱-۸۰۷ هـ ق) غزل او يا د شېخ رضي لودي (۳۵۰ شاوخوا) او د امير نصر لودي (۳۹۵ شاوخوا م) پارکې او داسې نور د يادونې وړ دي.

په اوسنۍ بڼه ازاد پښتو شعر چې يې که څه هم په ښکاره ډول د اروپايي ازاد شعر تر اغېزو او پېښو لاندې له ۴-۵ لسيزو راهيسې دود موندلی دی، بيا هم لکه پاس چې وويل شول، له خپل دوديز ازاد گڼي شعر سره تړاو لري او د سېلابوتونیک وزن پر بنسټ ولاړ دی. که يو نيم شاعر د هماغه وچ اروپايي تقليد په لومه کې ښکېل پاتې دی او خپل دوديز تول و تال يې پکې سمبال کړی نه دی هرومرو يې خبره "سپين" شعر ته رسېدلې ده. تول (وزن)، يا په اروپايي نومونو

"ريتم" د شعر بنسټيز شرط دی، که په قافیه وال شعر کې وي او که بې قافيې (ازاد) کې. له همدې کبله له بې آهنگه (بې وزنه) شعر سره د "سپين شعر" نومونه جوړېږي. پښتو ((سپين شعر)) (د پارسي)) شعر سپيد ((په څېر د)) بې تول و بې آهنگه شعر (په جاج رادود شوی، نه د زړې اروپايي نومونې په جاج چې يوازې د ازادو کالبونو او څه ناڅه بې قافيې شعرونو يې اړه درلوده.

په پښتو کې په هماغه اروپايي جاج، ازاد او نيم ازاد کالبونه د شلمې پېړۍ له دويمې-درېمې لسيزې راهيسې رادود شوي دي. په دې ډول مخفي، فدا، صالح محمد کندهاري، عبدالحی حبيبي، عبدالاکبر اکبر، عبدالاکبر خادم، قيام الدين خادم، فضل احمد غر، کمالی، میا احمد شاه، اسير، خیال، اجمل، بېنوا، لایق، عبدالرحيم مروت... يې له غورو او مخکښو استازو څخه گڼل کېږي چې بې له شکه يې له ولسي يا وگړنيو (فولکلوريکو) هغو څخه الهام اخېستی دی. همدارنگه مونډي يا سر پرېکړي (د قافيې له پلوه) شعرونه چې عبدالرحمن پڅواک يې پر ۱۳۱۷ کال په (کليمه داره روپۍ) (سره بنسټ ايښی دی او ورپسې پر ۱۳۳۱ کال د عبدالعظيم ساپي ورته نظمونه) ربيع: زرينې خانگې (او بيا په پنځوسمو او شپېتمو لمريزو کلونو کې د سيد بهاؤ الدين مجروح د) ځانځاني بنامار، (يا) نا اشنا سندرې (او نور چاپ او نا چاپ شعرونه خپلې جرړې ولسي هغو ته رسوي.

خو که دغه وروستی ازاد کالب والا، نيم ازاد يا مونډي شعر په پام کې ونه نيول شي، نو هممهال ورسره د بشپړ ازاد) هم له قافيې او هم د مسره بيزانډول له پلوه (پيلامه په لره پښتونخوا کې لگوو او دا هم کومه هيښنده نه ده چې لر پښتانه تر برو وړاندې له نويو ټوليزو او فرهنگي بدلونونو سره مخامخېږي او له دې سره پښتو ادب هم هلته وار له مخه نوي بشپړتيايي پړاو ته ورگډېږي. دا هم جوته ده چې له ديالکتیکي پلوه هر انديز) فکري (نويوالی له ځان سره جوليز (شکلي) نوی والی راوړي، په بله وينا، هره نوې مفکوره او منځپانگه) محتوا (د يوه وړنده) مناسب (کالب او جولې غوښتنه کوي.

د فورم او محتوا د ديالکتیک له لارې کېدای شي، شعري نوبت او نوبتگري په ازاده) ژبنۍ، هنري او تخنيکي (جوله کې ښه ترا رامنځته شي. قافیه د شعر د تخنيکي جولې په توگه نه يوازې د دغو نورو دوو) ژبنيو او هنري (جولو پر مانيزه خوا زيات بنديز لگوي، بلکې پر همدغو دوو جوليزو اړخو هم خپله واکمني چلوي او زنداني کوي يې. يا په ساده وينا، په قافیه وال شعر کې نه ژبني او هنري) ژب - ښکلاييز (اړخ سمبالېدای شي او نه منځپانگيز



(محتوايي.)

هغه شاعر د قافيه او د ورسره اړوندو توکيو (رديف او مسره يي انډول) له سمبالونې سره په لوی لاس پرځای دا بندیز لگوي چې د شعر له پېنځگونو رغنده توکو (متشکله اجزاوو) ژبې-آهنگ-اند-واند او ولولې (څخه، له آهنگ پرته دا نور څلور سره سره ټوکه پوره په پام کې ونه شي نیولای او دویم، درېیم او څلورم ارزښت ورکړي، له ټولو نوبتگرانه هاندو هڅو سره سره ترې هرومرو دا یا هغه ټوک کمزوری پاتې کېږي. که له آهنگ سره "واند، خیال" او ولوله (عاطفه) سم سمبال کړای شي، نو ژبه او اند ترې کمزورتیا مومي او که له آهنگ سره "ژبه" په پام کې ونیسي، نو بیا ترې اند او واند ژوبلېږي او همداسې تر پایه.

لنډه دا چې په قافیه وال شعر کې د نوبت سمبالتیا د ازاد شعر په پرتله یو څه زیات کړاو غواړي، مگر په ازاد شعر کې پېنځه واړه توکه (ژبه-آهنگ-اندچ واند-ولوله) همزمان او هم انډوله په پام کې نیول کېدای شي او په دې توگه یې د هراړخیز نوبت لپاره لپاره هواره ده. په دې کې خو هم شک نشته چې قافیه واله مخینه له ازادې شاعرۍ سره ډېره مرسته کوي، خو په دې شرط چې دغه مخینه رښتیا شاعرانه مخینه وي، نه ناظمانه سره له دې هم ډېر ځوان شاعران وینو چې مخکې له مخکې یې په ازاد شعر پیل کړی او په څو بېلگو یې جوته کړې ده چې د "شعریت" پر لاره روان دي. که څه هم بنایي د وزن له پلوه یو څه نیمگړتیاوې ولري، مگر په ډېره لږه لارښوونه او کړاو پر دغه تخنیکي اړخ لاسبری مومي.

که د "پېښو" د تور لگونې خبره شي، بیا هم بنایي په ازاد شعر کې هماغومره یو ډېرښت او پایښت ونه لري، لکه په قافیه وال هغه کې. قافیه وال شعر زیاتره، لکه پاس چې وویل شول، د عربي او پارسي په پېښو له "دیوانسازي" سره دود موندلی دی، حال دا چې اوسنی پښتو ازاد شعر د بیا را ژوندي کېدنې "رنسانس" بنکارندويي کوي، یا په بله وینا د خپل آرولسي او نیم ولسي شعريوه بشپړتیا یې ښه ده. که حمزه او اجمل دا دومره شاعري په ازاد فورم کې کړې وای، بې له شکه په اوس پښتو د حمزه او اجمل پرځای "نادر نادرپور" او "احمد شاملو" درلودای، که څه هم دگارسیا، برتولد برښت او نرو دا هومره انقلابي نه وای.

په دې توگه د پښتو په اوسني ازاد شعر کې له پېنځگونو ټوکونو څخه لږ تر لږه ژبه او آهنگ (وزن) د "پېښو" له توره پخشو (فارغ) دی. پاتې شول (اندو واند) چې کېدای شي، یوڅه په دغه تور تورن شي، خو دومره هم نه چې یو مخیز د ((پېښو)) (په کچه او جاج) مفهوم (وي، بلکې



زيات "الهامي" رنگ به لري. لکه په تېرو او په ځانگوي توگه په شپږم څپرکي کې يې چې يادونه وشوه، د "خيال" په تړاو، يو لړ نوي يا په نوي رنگ کې رنگېدلي ← سمبولونه، لکه: لمر، سپېدې، باد و باران، توپان و سيلی، سيند و سمندر، سبا او سباوون، ورځ و شپه، تياره، باروت، پولاد، سرپ، مرجان، ياقوت...، يا ← اسطوري، لکه زيوس، پرومېتوس او داسې نور ورته انځورونه نژدې د ټولې نړۍ په شعر کې دود شوي دي، نو ايا پښتون شاعر او هغه هم د ژمن او ازاد شعر استازی ترې ډډه کولای شي؟

همدارنگه د "← اند يا مفکورې" يا منځپانگې (محتوا) له پلوه ملي، ټولنيزې، انساني او ټوليزې جهاني رېرې مسالې، لکه: سوله، جنگ، پرمختگ او شاتگ، گډ سوله بيز ژوند، ټولنيزنياو او داسې نور درواخله برتولت برېښت (۱۸۹۸-۱۹۵۲) چې د الماني ازاد و نوي شعر له سترو نوميايو څخه گڼل کېږي، د ازاد شعر په تړاو وايي: هېڅ منځپانگيز نوښت بې جوليز نوښت شونی نه دی. او څو اويا کلن نوميايي انټي فاشيسټ ليکوال هايډرېن بل چې د نوبل جايزې وړونکی دی، په اتيايمو کلونو کې د يوې پوښتنې په ځواب کې څرگنده کړې وه:

"زما له خپل اند و ازمېښته چې د يوه ښوونکي او ليکوال په توگه يې لرم همدغسې چې پنځوونکی د خلکو لپاره يو پيغام لري، بايد وړنده) متناسب (کالب يې هم وړاندې کړي، مانا دا چې په شعر، په راديو يې نندارمه، په سټېج ننداره، په رومان، په لنډ داستا، په تکل... کې بايد ځان پر خپل ليدونکي يا اورېدونکي او يا لوستونکي وروڼه تپي، بلکې کالب هم د پيغام اړوند و بولي. له ۱۹۴۵ کال را وروسته بنسټيزه بېلگه الماني ژبه وه چې له اخلاقي پلوه کورته کرغېر نه شوې وه او د يوې) عوام فريبانه (او د دروغو او ريا په يوه کرغېر کالب کې وړاندې کېده... داسې ډېر څيزونه شته چې ومې نه شو ليکلای، ځکه کوم کالب مې چې ورسره ښايېده، پيدا کړی نه دی،... کله چې ما د يوې موخې) مطلب (لپاره چې څرگندول يې غواړم، کالب نه دی موندلی، هر ورومې منځپانگه هم نه ده موندلې" (هايډرېن بويل: ۱-۵-۵۲ مخ).

د دغه الماني ليکوال خبره- "الماني ژبه له اخلاقي پلوه کورته کرغېر نه شوې وه"، د پښتو کلاسيک ادب او بيا "ديواني" شعر پر ژبه، په يوه بل ډول د کارونې) تطبيق (وړده او هغه دا چې د دغه پېر پښتو تر ډېرې کچې د بې خرته عربيزم او پا رسيزم له پلوه بېخي له ځانه پردي شوې ده.

په زړه پورې بېلگه يې د کاظم شيدا د ديوان سرريزه ده چې که کوم يونيم آريا مرستيال کې دی، وو، شته، شه، شو، کړ... (يا سربل او وستربل) د باندي، په، کې... (ترې لري شي، د هغه مهال

يو نړه پارسي متن ترې جوړېږي او دا د لمر غوندي روښانه ده چې په پښتو قافيه وال شعر او بيا د غزل په لنډ تنگ کالب کې هغه راز گډوله پښتو لا تر اوسه لږ و ډېر دود لري: لبان، چشمان، دهان، دلبر، دلربا، گلرخان، گلرويان، هجران، جانان... غوندي زاړه ويونه خو، لاڅه کړې چې د وزن، قافيې او رديف تر "جبر" لاندې نور نوي هغه هم پرې ورزيات شوي او لا ورزياتېږي.

د نوي او زاړه يا قافيه وال او ازاد شعر تر منځ د يالکتیکي تړاو بنايي دومره (مطلقيت) ونه لري او په کار ده، د دواړو ډولو پلويان يو د بل پر مطلق او يو مخيز رد ټينگار ونه کړي او د دواړو ډولو نوښت په پام کې ونيسي. سمه ده چې نننۍ پښتو غزل يو شمېر نوښتونه لري او ازاد دا هم يو شمېر کرغېړنتياوي، خوبيايي هم يو دليل دا دی چې يو پر بل اغېز بندي. نوی لاله دادومره پرله پسې پرمختگ سره سره د زاړه په زولنو کې رابښکېل دی.

د قاليه وال شعر او بيا غزل غورې بېلگې چې په پرتليز ډول يې پېنځگوني شعري ټوکه همزمان سمبال کړي وي، د اسحاق ننگيال د ازادې بېلگې پر ځای، بنايي دغه لاندې پېنځليزه بېلگه رښتيا نوښت ولري، لکه:

تنديه ماتوم دې، ټيټومه خو دې نه  
پر وره د سنگدلاڼو، سولومه خو دې نه  
چې سود مې د زړه نه شي، نو وجود لمبه کومه  
ژوندونه بې له ياره، تېرومه خو دې نه  
په سرو وينو ليکای نه شم، د جبر قصيدي  
قلمه پرېکوم دې، خرڅومه خو دې نه  
پېرزو دې که پر ما نه وو، ښوول دې راته څله  
باداره! راکوې به، پرېږدمه خو دې نه  
زه ليکې د قسمت، (( فنا )) ( کوم د خپلو لاسو  
تقديره ختموم دې، بدلومه خو دې نه  
(فنا، د کوهاټ د لاجي خټک)

په دا بله خوا "ازاد شعر" کې د کرغېړنتيا لپاره بنايي د ننگيال (اخبار هفته، دولسمه گڼه) له خوا د کمال مستان راوړې بېلگه د دغه پاس غزل هومره نوښت ونه لري، د چا خبره "ازاده" وي، مگر "نوي" نه، کله "ازاد شعر" بايد "نوی" هم وي. مانا يې دا چې له مخکنيو خبرو سره سم ازاده جوله، خو په هر ډول نوې جوله ده او نوې جوله بايد نوې هنري جوله او بيا نوې منځپانگه

يا پيغام ولري. دلته د قافيه وال فورم غوندي مخينه او تجربه له ياده اېستل په كار نه دي. د كمال مستان غوندي ځوان شاعر چې پر ازاد شعر يې نوي پيل كړی، تر همزولو قافيه والو شاعرانو بيا هم زياته او نژدې نوبتگرانه راتلونكې په مخ كې لري. (د زياتې څرگندتيا لپاره د كمال مستان "د لمر شغلو ته" شعري غونډ او اړونده سريزه). له هغې كره كتنې څخه په راوړسته دوه دوه نيمو لسيزو كې رښتيا هم زموږ شاعر پرله پسې پر مختيايي پړاوونه وهلي او نن سبا په څو گو تشمېرو نوبتگرو كې راځي.

دلته يې د هماغه مهال يوه بل هممهالي ځوان شاعر "فاروق فردا" يوه ازاده بېلگه وړاندې كړم چې له يو څه اوږدې مخينې او تجربې څخه يې سرچينه اخيستې ده او د هېڅ راز كرغېرتيا يا نه شعريت گوته ورته نيول كېداي نه شي:

زما شېبو!

زما شهيدو شېبو

زما شهيدو ارمانو د رږډو شېبو) دلته "زما" يو څپيز راغلی (

تاسو كې بنځې شوې

زما د موركو هيلو د غوتيو سرې نازكې پانې

نن به زه ستاسې د سپېرو خاورو

سپېرې غېرې ته و سپارمه

او خپلې هيلې به له سره له سپېرو خاورو نه وټو كوم.

دغه ازاد شاعر هم له هغه راهيسې تر اوسه بڼايسته ډېر نالاسبري ستونځونه رالاندې كړي دي.

پښتو نوي ازاد شعر ټيک له هماغه راهيسې كې له ټولو خنډونو سره سره ورځ پر ورځ پراختيا او پرمختيا موندلې او خپل بشپړتيايي بهير يې په چټكۍ سره وهلی او لاوهي يې، له بلې خوا څنگه چې دغه شعر مخكې له مخكې د انتقاد منونكې دی او نوې ميتوديكه علمي كره كتنه يې پرله پسې سپېڅلي او سوانوي، نو هرومرو زموږ د وروسته پاتې ادبي فرهنگ په وچ زاړه كالبوت كې د نوې سا پوكولو لپاره بې اغېزې نه پاتې كېږي او نوې هيلې ورسره ملگرې دي. دا چې ځينې ليكوال ازاد شعر او نوي شعر سره په يوه مانا رااخلي، كومه هيښنده خبره نه ده، ځكه اوسنی ازاد شعر لكه د مخه چې وويل شول، تر هر څه د مخه ((نوي شعر)) (دی، يا په بله وينا ازاد شعر د نوي شعر په بهير كې رازېږدلی دی.

له همدې كبله دا دواړه ستاينومونه (نوي-ازاد)، هم يو د بل پرځای راتلاي شي او هم دواړه سره

را غبرگېدای شي او له خپل ستایلي (موصوف) شعر (سره د) نوي ازاد (شعر په توگه يو ستاینومیز ترنگ) توصيفي ترکیب (جوړوي، خو څنگه چې په) ازاد شعر (کې) نويوالی (بې له هغې نغښتی دی، نو غوره به وي چې پر همدغه وروستی نومونه) ازاد شعر (بس راوړ شي او له نورو ستاینومونو، لکه: نوي (يا) بې قافیه (خخه ډډه وشي. هرگوره، په لویو سرلیکونو کې ورسره له زاړه دودیز) ولسي (ازاد شعریا)) سپین شعر ((خخه د بېلتیا لپاره) اوسنی (ملگري کول یوڅه اړین برېښي. هسې خو ښایي، یو وخت دا درې واړه ستاینومونه) صفتونه (نوی- ازاد- اوسنی (خپل ارزښت پایلي. ځکه هر ستاینوم د خپل ستایلي) موصوف (پر وړاندې یوه پرتلیزه) نسبي (لونه) خصلت (لري. د نن) نوی (د سبا) زور (او د سبا) نوی (د بل سبا) زور (دی. یا لکه) ښه (او) بد (او داسې نور درواخله چې جاج) مفهوم (بې له مهال او چاپیریال سره بدلون مومي یا کورت یو پر بل اوړي او یا خو پکې لږ تر لږه تنگوالی او پراخوالی راځي.

همدا نن سبا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافيې، ازاد شعر (سره د یوې نوې ښکارندې په توگه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ایران کې بیا وخته) بې وزنه ازاد شعر (تروینې گروپرنې لاندې نیول شوی دی. د ساري په توگه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي" خبره رامنځته کوي او د لویديځیانو په لاروی پر دې ټینگار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جولیز وزن پر ځای او "دننې" یا "مانیز" وزن ولري) په دې باب اړوندې لیکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې گڼې او د همدې بدل مېچ اړوندې سکالووې).

لکه په اووم څپرکي او اړوندو څرگندونو کې چې ولیدل شول، د پښتو ډېری گړني شعرونه (لنډی، سروکي... (پښېلي او لرونه) قافيې او ردیفونه (نه لري او د بېلابېلو ټوټو) مسرو (تر منځ یې د څپو شمېر هم تل برابر نه دی، مگر یو ټاکلی انډول لري لکه لنډی، چې لومړۍ مسره یې نهه څپیزه او دویمه یې دیارلس څپیزه ده او په دې توگه په لومړۍ پورۍ) درجه (خج) فشار (د ریتم تول و تال یا په لنډ ډول د "وزن" بنسټیز ټاکونکی دی او ورپسې څپیز انډول زیر و بم، اهنګ، غاړه) لحن (... چې د خج په استثنا د ژبې د نازنځیري یا) عروضي ((توکو) فونیمونو) په توگه د قافیو او ردیفونو غوندې په څېرمه ځانگړتیاوو کې راځي (دغلته) عروضي ((د غږپوهې د نومونې په توگه کارول شوې، نه د شعرپوهې هغې په توگه). په خجیزه برخه کې دا یو ټولیز دود (قاعدې) ده چې مسره پر لومړۍ، دویمه، درېیمه یا څلورمه خجنه څپه پیل مومي او بیا پسې هر څلورمه خجنه راځي. البته ډېرې لږې بېدودې) استثناوې (تر دغه منځ پېښېږي چې په تېر څپرکي کې یې یادونه وشوه.

په دې ډول، لکه چې پرله پسې وویل شو، په پښتو کې بې قافیه یا ازاد شعر د خپل اړوند ولسي وگړني یا گړني ( فولکلوريک ) او لیکنی یا دیوانی شعریو په زړه پورې گډون او ستنیز دی، نه د اروپایي یا پارسي شعر پېښې. هر بې قافیه شعر چې د پښتو د ټولیز سېلابو تونیک سیستم له مخې " وزن " ولري، هغه ازاد شعر دی او پښتو شعر دی.

دا دی دلته د گړني او لیکنی پښتو شعر غونډې د اوسني ازاد شعر بېلابېلې ډلې او بېلگې تر سپړنې ( شرحې ) ( شننې او سکښتنې ) تقطیع ( لاندې نیسو:

لومړی: نیم ازاد شعرونه

۱) ازاد کالبونه

دغه راز شعرونه، که گړني ډولونه او د لرغوني پېر ( له امیر کروړه تر ارزاني ) په پام کې ونه نیول شي، د شلمې پېړۍ له نیمایي راهیسې پیل شوي دي او د لومړي ځل لپاره یې له زړو کلاسیکو دودیزو شعري ځېلونو ( غزلو، څلوریزو، دوویزو، بوللو، پښخیزو، شپږیزو او اوویزو... ) سره یوه برید لیکه راکښله او د اروپایي " سپین " شعر غونډې یې مسرې لنډې او اوږدې کړې او یوه نیمه قافیه یې د بندونو په سرو پای کې کارول کېږي.

دا دی دلته د لایق له " یادونه او درمندونه " ( ۴-۲۲۳ مخ ) د ازاد کالب خو غورې بېلگې را اخلو:

غورږو کې مې شرنګېږي بیا نغمه د نوي جنگ.

ته گوره دا به څه وي !

یا مینه لېونی شوه

( یا ) کتنه ځنډنی شوه

راغلي مې په زړه کې ارمانونه په غور ځنگ.

رگو کې مې خو څېږي د جانان د حسن څړیکې

زما په وینو لیکي

پیغام د نوي ژوند

زه اخلمه ترې خوند

ورمه دیار د څڼو خوبنوي زما پالنگ.

بېگا په مدرسه کې ملا وتاره کتاب

را وایي خېست رباب

پر بزم باندي سم شو  
 له رند سره محرم شو  
 زاړه يار پر سر راوړول د نوې مينې بنگ.  
 رتلی اسوبلی مې اوس د يار پر مخ لگېږي  
 صورت مې ټول رپېږي  
 خرخېرم له مستی  
 لاهو مې کره بېړی  
 را رسي په بوسو کې د ژوندون نوی آهنگ؛

... پر مخه راغله جاپانی نجلۍ،  
 سپينه هيلۍ نجلۍ.  
 ودرېده مسته  
 ما سلام ورکه په خدا شوه نجلۍ،  
 په کټه ها شوه نجلۍ.  
 ماته شوه شاته،  
 په تبسم يې راته وويل "کوني چيوا"  
 "د وزويو روشيکر"  
 له خدا وړانه شوه...  
 ما ورته وې په رب که پېرم نجلۍ،  
 بد مرغه کېرم نجلۍ،  
 په ځان پوهېرم (نجلۍ).  
 د پښو پر څو کو شوه رهي هوسۍ،  
 د جزير و هيلۍ،  
 زه شومه پاتې...  
 د مخ په لمر يې ورپڅې راغلي د غم،  
 سترگې درياب شوې د نم،  
 له ژړا وړانه شوه...  
 ما ويل پوه شوم لږ ستنه شه نجلۍ،  
 يه زما بنکلې شهۍ!  
 دې ويل "ای ای ای".

(هماغه اثر ۲۲-۲۰۸ مخ؛)

... په دې تيارو کې،  
 په اوږدو شپو کې،  
 په دې غمو کې،  
 اند پښنو کې...  
 زړه ته مې رسي يوه نوې دمه،  
 روښانه ښکاري د سبا بڼه.  
 (هماغه ۱۲۷.)

... چې راوي په کم خمار شي  
 د نوښار لنډۍ کې کم  
 سينده څه، سينده بهېږه!  
 سينده څه، سينده بهېږه!  
 د هر سيند وي خپلې لارې،  
 هر يو خپل کور ته روان دی.  
 د هر يو خپلې دشواري  
 زه (څه) چرې چرې شه اور  
 چې دې غاړې شنه پتي شي او باغچې او چمنونه.  
 (د غني کليات، ۴۲۳ مخ.)

... دا مې اوښکې ورتې ورتې  
 راخوټکېږي او بهېږي  
 د لېمونه له سر چېغونه  
 پر بارخو باندي مخ کښته  
 که بهير دی رانه لېږدي د نيمگړو ارزوگانو!  
 دا زما بېلتون خپلې،  
 ارمانژلې،  
 ځور بدلې...  
 سر تر پای ناکامه مينه

او بو وړې شاني هيله  
 په ارمان د يوه څرک د چا د مخ د رڼاگانو!  
 (سوزونه او سازونه، ۱۱۴.)

... گرځوي مې  
 چور لوي مې  
 لالهاند و لولنگر  
 پر ميرو د بېلتانه او  
 د شهيدو تاند لبانو  
 ارمانو پر هديرو  
 د اسرو په کربلاوو  
 د لرغن و بيرژلي ژوند  
 دغه ستا نارامه سينه  
 دغه ستا اواره مينه  
 (هماغه ۱۸۱؛)

... يه زما گرانه وطنه  
 ته زما يې او زه ستا يم  
 ته ډيوه ډيوه ډيوه  
 زه پتنگ پتنگ پتنگ  
 له هر څه يم بې پروا  
 مست په مينه يم ستا  
 ته مې شته ته مې هستي يې  
 ته مې پت يې ته مې ننگ  
 (محبوب سنگر: زور، ۲۸؛)

... ملالې سترگې  
 لنډې يې څنې  
 سرې پستي شونډې  
 بنکلي مخوله.



... ليندۍ يې وروځې  
 باڼه يې غشي  
 سره بارخوگان يې  
 غټ غټ تيونه  
 (هماغه اثر، ۷۷؛)

... زه هم شاعر يم شاعر  
 يورنځېدلی، کرېدلی شاعر  
 يو ځورېدلی، سوځېدلی شاعر  
 يو دردېدلی شاعر  
 غمو خوړلی شاعر  
 (هماغه ۸۳؛)

... زما پروچو شونډو  
 پر دې سپېرو خزان وهلو پانو  
 د وینو شعر لکه بېباکه نسيم  
 اوږې را اوږې او چلېږې پسې  
 او دا شرقي ذهن مومي  
 لکه د سرو گلو رنگينه باغچه  
 لکه شتو يادونو نه تشپېږې پسې  
 (کاوون: سپرغۍ، ۱۴۸؛)

... زموږ د خلکو د غورځنگ  
 غږ پورته شوی  
 په وړاندې ځي  
 په وړاندې ځي  
 په وړاندې ځي  
 په وړاندې ځي دغه کاروان  
 په سختو لارو کې روان  
 د تورتمونو پيروان

هر قدم غواړي امتحان  
د همتونو او د جنگ  
(خاموش: مزلونه مزلونه، ۱۰۶)؛

... له يمانه تر امانه  
له خپل واک تر جمهوريته  
چاته نه يې تسليم شوی  
ازادي دې خپل قانون دی  
تل په وياړ يې اوسېدلی  
سرلوري دې ټول ژوندون دی  
(رفيع: د جمهوريت وړمې ۳۴)؛

نه به خوب،  
نه به شوخي شم...  
نه به شور،  
نه به مستي...  
نه به ناز،  
نه کرشمه شم...  
نه په کنج،  
نه به مکېز...  
نه به شوق،  
نه به خدا شم...  
نه سترگک،  
نه به ادا شم...  
نه به می،  
نه په غمزه شم...  
نه نشه،  
نه به خمار...  
نه په اوښکه،  
نه ژړا شم...

نه په رم شم

نه به ترا ه...

نه به مېشت لکه رانجه شم، ستا د سترگو په ککو کې!

(... وینه او مینه، ۱۰۱-۱۰۲.)

د کرکې هېنداره بڼي

د بن بڼه الوتې

ترې ماليار دی لېږدېدلی

نه گلان شته نه خاجوڼي

له هر څه وتلې ساد ه

نه بنورېږي نه کنسېږي...

(سوزونه او سازونه، ۳۴)؛

ورپسې نور بندونه هم پر همداسې ورته قافیه لرونکيو دوو مسرو پای ته رسي.

دا وړمه د پسرلي ده

که د نوي ژوندون ساد ه

تش گوگل ته ددې ځمکې

که دی زېری غرو رغو ته

وچ چمن سپېرو باغو ته

د غاټولو سرو گلونو

چې ټوکېږي نن سبا

چې غورېږي نن سبا...

(هماغه ۴۶)؛

لمبېدلی

رنگېدلی

په سرو او بنکو

د ځېښلو

په سرو وینو

د سرتېرو

د هېواد د شهيدانو...

(هماغه اثر، ۱۲۸؛)

ستا د سرو شونډو د شعر

د ويونو د گلپانو په رگ رگ کې

سره د وينو

د مينو ارمانونو زما ناڅي

(اور او وينې، ۱۴۵)

ددې شعر نور بندونه هم په ورته قافيه پای ته رسي؛

تېره به دا شپه شي او رڼا به شي

بڼه د وطن به شي بدله په خدا به شي

را به شم صنم زما

محوه به شي غم زما

درد زما ماتم زما

څه چې استبداد راځني وړي دي زما به شي.

شپه ډېره تېره ده لاره ټوله کړلېچونه دي

هر قدم خطر دی، هره لوبشته کې دامونه دي

دا لاره مزل غواړي

جنگ غواړي تکل غواړي

منډې او يرغل غواړي

هغو به پرې درومي چې پاڅه يې ايمانونه دي

(کاوون سپرغی، ۹ مخ؛)

وطنه

ستا گلونه

او ستا د دښتو اغزي

سپېرې ډېرې خړې لوتې، لمر وهلې دښتې

او بې پروا بادونه

د سترامو او اباسين ستم شکنه خپې

او د هلمند د توپاني خپو بېباکه سرود  
باد و باران، برېښنا او تندرو خپاند سيندونه  
(هماغه ۱۱)؛

يه ښکاري اشنا  
درته سلام کوم!  
پرېرېده چې دا سپينې مرغۍ والوخي  
لارې شي جوړې جوړې گلونه شي  
ښکلې شي، ښايسته شي، امپلونه شي  
واخلي په وزرونو کې تنکي بچي  
وموښي سينو کې گلالي بچي  
سپينې سرې مښو کې زرکني بچي  
پام کوه!  
پام کوه ماشې ته گوټې مه وروړه!  
(... ننگيال: هغه شپې هغه کلونه، ۱۳۵)؛

يارانو گورئ،  
له تندې مرمه،  
د ساقې خوا کې،  
د مينا څنگ ته  
هېڅ نه پوهېږم،  
دا ويرانه ده، که ميخانه؟

ورپسې نور بندونه هم په ورته قافيه واله مسره پای ته رسي (خزان: د سحر په غېږ کې ۱۲ مخ).

دلته زندان دی زندان  
اسمان يې ووردي ووردي  
پکې څو ستوري ښکاري او سترگونه وهي  
واړه ځلېږي او موجونه وهي  
(محبوب سنگر: بنده کړيکه، ۵۷)؛

خلکو ته  
 وطن ته  
 انقلاب ته به د کار هیله،  
 پالم به یې،  
 گالم به یې،  
 سخته د ایثار مینه  
 (داها) چې له دردونو وچو دښتو او له غرونو راوتلې ده  
 (خاموش: منزلونه منزلونه ۹۳-۹۴.)

د کښېنیو شاعرانو په استازی، د اجمل خټک او ډاکتر امین الحق امین د ازادو کالبونو په بېلگوس راوړو:  
 له یو ملانه مې تپوس وکړلو  
 ما وپل ملا صاحب جنت به څه وي  
 هغه په گېډه لاس واهه ویل یې:  
 "تازه مېوې او د شورو رودونه"  
 خوا کې کتاب ته یو طالب ناست وو  
 ما وپل ته به پکې څه ووایې؟  
 د زلپخې کتاب یې پټ غوندې کړ  
 وې چې "بنايسته حورې او شنه خالونه"  
 (د غیرت چغه ۵۵)؛

دا یو مضبوط دېوال،  
 چې له صدونه ولاړ،  
 چې له مودونه ولاړ،  
 دا د غلام په وینه،  
 هم په هلو وکو د ده،  
 د ده پخڅه خوشته (خیشته) شوه  
 د ده رده پخه شوه.  
 (امین الحق امین: ۷۲ مخ.)

د نويو او نيم ازادو كالبونو په لړ كې "يو ډول شپږ كړييزې" هم لږو ډېرې دود شوې دي. داسې چې لومړۍ څلور مسرې يې يوه څلوريزه جوړوي او وروستۍ دوې يې همقافيه راځي، لكه:

دا نسيم د پسرلي دى،  
 كه الهام د نوي ژوند دى!  
 دا او زدى د بلبلو،  
 كه پيغام د نوي ژوند دى!  
 د سپين غر له تنگه هاره،  
 له كونړ همېش بهاره!  
 وينه او مينه، ۲۱؛

ستا لويه گېډه ډكه له زهرو  
 پكې پرته ده د خلكو وينه  
 زما په سر كې د ښكلو عكس  
 زما په زړه كې د انسان مينه  
 كه دا هم ته يې دا دې اسلام دى،  
 زما نو دواړو ته بس سلام دى!  
 (اجمل خټك: ژوند او خوند، كابل ۱۳۲۲، ۲۳.)

اجمل خټك دغه ډول ته نوره هم پراختيا ورکړې، داسې چې لومړۍ مسرې يې يوه څلوريزه جوړوي او څلور نورې يې درېيزې (وگورئ هماغه اثر).  
 د رحيم مجذوب "پښتون ته خطاب" بيا په ځانگړې توگه د دې لړۍ له ښكلو بېلگو څخه گڼل كېږي چې دومره پرياد راپاتې ده:

((... تا ليدلى خوشال خان دى، زه ليدلى همايون يم  
 ته پښتو يې، زه پښتون يم، ته پښتو يې، زه پښتون يم...))

د ليكونكي د دا راز نيم ازادو، يا ← مونډيو شعرونو په لړ كې "زنداني كارگر ته" (زنداني نغمې، ۲۱، "نوي نړۍ") سوزونه او اوزونه، ۱۰۴)، "مين ارمانونه"، "ماته گران دى هېواد"، "سره رپيه د افغان"، "اواره مينه"، "د ويماز سهار" (هماغه اثر)، "بناخ" او "اتلان نه مري" (اور او وينې، ۱۴۵ او ۱۲۰ مخونه) او د كاوون توفاني "د وينو شعر" (سپرغۍ، ۱۳۷) د يادونې وړ دي. ننګيال، پيوند... او نور نوبتگر شاعران هم لږو ډېرې ورته بېلگې لري.

## ۲) موندې شعرونه

موندې (يا سر پرېکړې) شعرونه، هغو نيم ازادو شعرونو ته وايي چې قافيې ونه لري او نور مسره بيز او سېلابو تونیک اندول يې سره برابر وي. دا ډول شعرونه د قافيه ماتوونکي او ازاد شعر له لومړنيو بېلگو څخه گڼل کېږي، مگر دا چې د مسرو، خجو او څپو د يو برابر اندول له کبله ورته بشپړ ازاد نظم يا شعر ويلاى نه شو، نو سم له لاسه پرې د "موندې" نوم ږدو، لکه واخلي، د صاحبزاده ادریس، امين الحق امين، ايوب صابر، د سايل، ساهو، کاروان... ځينې بېلگې؛ د عبدالرحمن پژواک (کليمه داره روپۍ د ۱۳۱۷ کال ليکنه) او يا د بهاو و الدين مجروح د خانخاني بنامار او راوړسته د نورو ټولگو ځينې برخې، چې البته زياتره يې د څپو د شمېر له پلوه ټاکلي (څلور مسره بيزې، اته مسره بيزې، دولس مسره بيزې او شپاړس مسره بيزې مسرې) ډولونه لري او په دې توگه يې زياترې بېلگې په ازادو کالبونو پورې اړه نيسي. د اوسنيو ازادو شعرونو په ترڅ کې هم دلته او هلته ځينې موندې بېلگې په سترگو لگي، لکه:

يو د مني مازيگر دی،

يوه د مينې ننداره.

د يانوش خزاني ونې،

لکه څلې د سرو برېښي...

(سوزونه او سازونه، ۱۹۷؛)

لمروو، نوی څرک وهلی

د درو او غرو له څنډو

پلوشو يې برېښولي

لکه زرو اورينې څوکې...

(هماغه اثر، ۲۲۳؛)

- بيا د گلونو پر نازکو شونډو

زموږ د کور پر خوايو زوږ راځي

بيا د ساقې د سرو پيالو په کرنگ کې

د دغې وړانې دنياگۍ پر لېمو...

(خالق رشيد، يو ناچاپ شعر؛)

او داهم د استاد شپون (برېښليک ۱۳-۲-۱۰) د يوه اوږده شعر (درقد) (لومړي دوه بيته:



ستا پر قبر به لاله زرغون وي  
خو زما دا خبره مه هېروئ  
چې هلته لري د سيندو نو غېږ کې  
يو تور ځنگل دی د اغزنو ونو....

### ۳ ( کپنتوز او سانت

د ( کپنتوز ( يا ) سانت ( په نامه دوه شعري ډولونه چې ښاغلي هاشم بابر د اروپايي شعري ډولونو په نامه، له يو ټاکلي شمېر څوارلسو اووه څپيزو او اته څپيزو مسرو سره په پښتو کې ازمايلي او څو ټولگې يې ترې رغولې ، کوم نوی از مېښت يا نوبت بلل کېدای نه شي ، بلکې د اروپايي )) ← سپين blank verse (( او زموږ د )) ← ازاد شعر (( په لړ کې ، له لږو ډېرو قافيو او ريډفو سره د قافيوال او )) ← موندې شعر (( يوه گډوله برېښي ، کپنتوز يې ، لکه:

وړاندې هم يوازې وم  
وروسته هم تنها شومه  
هر ځای کې تالا شومه  
هر ځای کې تالا شومه  
هر څه مې که خوښ شولو ( هر څه کې دوکه شومه )  
نه څوک را سره شولو  
نه زه ( له ) چا سره شومه  
ته له ښاره لارې  
زه هم پر بيدا شومه  
تم رانه جدا شولې  
زم درنه جدا شومه  
دغسې ژوندون کې زه  
دغسې لگيا شومه

او دا يې هم د سانت بېلگه:  
دا هستي زما هستي ده  
او که ستا د سترگو عکس دی  
دا مستي زما مستي ده

که دا ستاد حسن رقص دی  
 گنې ځان چې ځان کې گورم  
 په تیاره کې تالا کېږم  
 خپله سا راته بلا شي  
 له وجوده یې بوږنېږم  
 (دا چې دا خوزه یم)  
 دا زما د هستۍ راز دی  
 دا زما د جنون پوهه  
 دا زما بېوسه چيغه  
 دا زما او ستا یووالی  
 د ازل شته شوی ساز دی

(زرین انځور، ژوندون، ۱۹-۲۰ مخ - د ۱۳۲۲ پښځمه گڼه؛ همدا راز د رحیم مروت، د ((دار  
 الاوهام)) (اړونده سریزه هم پامور ده.)

#### ۴ (هایکو) Haiku

هایکو تر بل هر بهرني نیم ازاد شعر په دې وروستیو کې زموږ له دې سره ښه تراړخ لگولی او  
 غوره یې بیا دا چې ډېرو، په تېره برو شاعرانو له خپل څپیز- خجیز تول وتال سره برابره کړې ده.  
 په لومړیو کې د لرې خوا ځینو ((ناظمانو)) (د عربي وییونو) ریا، ناف، رقااص... (په مت کورته  
 مصنوعي ښه ورکوله لیکوال په یوه کره کتنه کې د قاسم محمود) بنوي (د هایکوگانو)) لومړی  
 پښتو (( ټولگه په دې لاسوند تر نیوکې لاندې نیولې وه چې پښتو او جاپاني غږپوهې سره  
 ځمکه او اسمان هومره توپیر لري او که شعر هرومرو د دغه شعري ځپل پېښې کوي، په کار ده  
 چې له پښتو څپیز- خجیز رغښت سره سمون ورکړ شي.

بیا چې ځینو پرې لنډۍ را ننګوله، په بله وینا، تر لنډۍ یې هم راباندې ډېره درنه خرخوله، نو د  
 ((← ټپیزې)) (سوچ را پیدا شو چې گوندې له هایکو څخه د پېښاووانو پام دې خپل نیم  
 وگړنۍ- نیم ادبي ځپل ته راواوړي؛ ځکه هایکو هم د جاپانیانو همدا سې یو شعري ځپل دی او  
 زیاتره د لیکلو ستوالو پنځونه ده. اوس چې د نړۍ تر گوت گوته رسېدلې، نو د یوه نړیوال شعري  
 ځپل په توگه یې جوړوونکي بیا هم زده کړه وال، په بله وینا، لیکوال او شاعران دي. په هغه  
 هېواد کې یې مخینه تر ۱۲مې پېړۍ پر شاخې، خو تر نولسمې پېړۍ، نه دومره دود وه او نه  
 دومره زیاته پامور.

دا يو لنډ شعر دی چې په انځوريزه ژبه د يوې طبيعي يا موسمي تجربې خيال په شعوري بڼه لېږدوي او له انساني اکر بکر سره تړاو ورکوي. په دې توگه پښتانه شاعران هم د ټپيزو له رادودېدو سره سره، د هايکو له سيالۍ هم را پر شانه شول او د اغلې غوتۍ (خاورې په خبره) مېلمنه څادري کوربڼه شوه ((، مانا دا چې په پای کې هم ټپيزې رادود شوي او هم هايکو راخپله شوه، هغه هم، د آر جاپاني رغښت د هو بهو راخپلولو پرځای چې رومي مسره اووه څپيزه وکارې، دويمه پښخپيزه او درېيمه اوولس څپيزه، په ټوله مانا راپښتو کړ شوه او گر سره يې د يوه نيم ازاد شعري ځېل په بڼه د پښتو شعر يو ټوک وگرځېد. بلخوا، د دغه نيم ازاد يا موندې ډوله)) ← درېيزې (( ځېل له رادودېدو سره زموږ د نوي- ازاد شعر بهير هم چټکتيا او پراختيا وموندله او بنايسته ډېر ناباندې قافيه وال او بيا غزلبول، لکه)) ح.زړه سواند (( يې د پخوا ته رامت کړل.

هسې خو ډېرې ښکلې ښکلې هايکووې راپنځول شوې، خوسم له لاسه يې پر دوو لاسته راغلو بېلگو بسنه کوو چې څپيز- خجيز توپير يې سره همدومره دی چې د لومړۍ درېواړه مسرې يوولس څپيزې دي او د دويمې بېلگې لومړۍ) ← پاڅجې (مسره لس څپيزه راغلې او ورپسې دوي نورې يوولس څپيزې:

چاراته وېل چې د سپرلي ورځو کې  
هغه ترې لرې گرځي ساگو پسې  
ځکه پتې کې مې شرم وکړل  
(د هزارې سيمې شاعر اسماعيل گوهر، نړۍ ۳۲/۴ گڼه)

---

پر بام ناسته وه هلال کميټي  
موږ يې په تمه وو چې مياشت به گوري  
هغوی دوربين کې جينکوته کتل  
(هماغه اخځ.)

بشپړ ازاد شعرونه  
۱) هغه ازاد شعر چې مسرې يا بېلا بېلې برخې يې په لومړۍ خجنه څپه پيلېږي:  
- تېر به شي  
دا منی نور،  
را به شي څرمنی نور،

وبه چلي سا  
 په مړو رگو کې  
 د گلپانو  
 د سرو گلو  
 د گلبن  
 د برم ويلاړ زما  
 (اور او وينې، ۲۲ مخ،)  
 دا پاس بند پر دوو مسرو وپشنه مومي لومړۍ له درو ټوټو جوړه ده او دويمه له شپږو يا په بله  
 وينا لومړۍ درې ځايه شوې او دويمه شپږ ځايه؛

-وتره ده  
 نن وتره ده د ذهن کرونده زما  
 وتره ملا وتره مالياره نن  
 وکره څه وکره  
 نه چې د غرض خاوند  
 زما په وتره ذهن کې  
 تخم د شک وکړي  
 (خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ،)  
 د پاس شعر لومړۍ مسره له درو، دويمه له دوو، درېيمه له يوې، څلورمه له دوو او پېنځمه  
 (وروستۍ) له يوې ټوټې جوړه ده؛

- بيا مې د هوس د وچو شونډو پر پترو باندي  
 تاو د تبې راغی  
 ما وېل وسومه  
 ځکه مې په زړه کې د تيارو دنيا خوره شوله  
 ته چې له باغوانه لرې لرې شوې  
 پاتې په بيديا کې شوې  
 اوس به نو په سرو وينو  
 سرو سترگو ژړا سره  
 چا وويل چې ته راځې

زه دې پسرليه له گلانو نه  
 پوه شه (د انسان د وينو بوی اورم)  
 مه راخته تر څو چې له باغوان سره يوځای نه شي،  
 هلته چې يو ځای شوي  
 پسرليه له باران سره،  
 ستا به د لمنې سره گلونه  
 د هغه سپينو لاسونو د تناکو په اوبو باندي،  
 ووينځل شي،  
 پاک به شي...  
 بيا به نو زموږ د ولسونو پسرلي راشي (آر: به شي)،  
 ستا به په وږمو سره،  
 شي زموږه د سپېرو شونډو وللمي پترې  
 اوبه (به) شي  
 گل به شي وطن زموږ  
 سور به وي چمن زموږ  
 مينه وي دنيا دنيا  
 خوند به دې وږمو کې وي  
 خولي به وي خدا خدا  
 هله به سپرليه زموږ زړونو ته ډېر ننه راځي!  
 (فاروق فردا: د گلپانو پرځي، ۱۴۳-۱۴۵ مخ).

دغه پاس شعر له آره په لومړۍ خجنه خپه پيل شوی او پای ته رسېدلی دی. که دلته هره جلا لیکل شوې ټوټه په لومړۍ خپه کې خج ونه لري، له تېرې ټوټې يا ټوټو سره په يوه يوازېنۍ مسره کې راځي او ځانته جلا مسره جوړولای نه شي.

دا هم يوه بېلگه چې هره مسره يې په لومړۍ خجنه خپه پيل شوې ده:

- مه وژنه

ما مه وژنه،

زه يم بېگنا ماشوم،

زه د فلسطين يتيم،

زه د دير ياسين يتيم،

زه يم د صبرا يسير،  
 زه د شطيلا يسير،  
 تا بې پلاره كړې يم،  
 تا بې مورې كړې يم،  
 تا بې كوره كړې يم...  
 يه ازار گتليه،  
 يه مختور نتليه !!!  
 مه وژنه،  
 ما وژنه...

(سوزونه او سازونه، ۲۵۱ مخ ۷-۷-۲۱ ل؛)

- كله چې راورسې

تروره پورې،

شي دې بيا لاسونه

د دعا پرتم!

سترگې دې

ويرنې بيا

د سوي ايره شوي بناړ...

(زما نړۍ، ۲۷ مخ ۳۰-۲-۹۴؛)

- تلو دې ددې خلكو خندنې كړمه،

تلو دې بيا له سره لېونې كړمه.

تلو دې پر زړه وويشتم،

زخمي بې كړم

نتلې او ناخواله

لكه تل...

(اصف بهاند: ژوندون، ۲۲ دويمه گڼه.)

۲: هغه ازاد شعر چې لومړې خج بې د هرې مسرې پر دويمه خپه راځي او د نورو ډولونو غوندي ورپسې خجونه درې درې خپې وروسته راځي، بېلگې يې په لاندې ډول دي:

- ما وليدله سپينه  
 خوځېدله  
 د اسمان په انگو کې،  
 چا ويل د ورېځو مورده اوس به وژاړي په کوکو،  
 نه پېغله ده د لمر تر سيوري لاندې  
 چې اورښت يې **خرخولو**.  
 (فردا: ۲-۱۵۱ مخ؛)

- په کور کې،  
 په کار کې،  
 - په کلي کې،  
 په ښار کې...  
 که هر چا سره ناست يم،  
 له هر چا سره ناست يم،  
 که ځم په کومه لار کې،  
 ته ما سره ملگرې،  
 زما وينه کې گډه،  
 زما روح وروان يې  
 (خاموش: ۱۱۵ مخ؛)

دا ستاد سپېڅلتيا د کليسا له کنگرونه،  
 زما د پاکې مينې  
 د برخليک بېگناهي انگازه کېږي...  
 خنډونه د ايمان د لمر د هسک مې،  
 وړانگن په پلوشو د سرکو وينو،  
 چې الوځي د سا په بدرگه مې،  
 د نورد ابدې جنت پر لوري...  
 زما له وچه هډه،  
 زما د مصلوب پڙي له رگ رگه.

///

نو،  
 مه تويوه اوبنکې  
 ورتې ورتې  
 گرانې مورې،  
 زما په ويرو ويزږلې،  
 "سپېڅلې" درنې مورې!  
 ///

زه وينم  
 چې را درومي دې له عرشه،  
 د نمانځنې، د وياړنې،  
 د امن و ډاډ پينې پرنستې مبارکۍ ته!  
 او  
 ږدي دې پر زخمي مورني زړه باندي،  
 پتۍ د لور پينې!  
 (گلولي ۱۲ مخ ۱۰-۱۱ ل.)

۳: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په درېيمه خجنه څپه ويل شوي دي، د ديواني قافيه وال هغه غوندي ډېرې برخه جوړوي او دا خبره د هېښتيا په دې نه ده چې ازاد شعر ليکونکيو لومړی ځل زياتره د همدغو ديواني شعرونو تر اغېز لاندې له قافيه والو شعرونو څخه راپېل کړې او تريوه اوږده کړاو او پړاو وروسته يې ازاد شعر ته مخه کړې ده او څنگه چې خج د پښتو شعر لومړی بنسټ جوړوي، نو دوی يې هم زياتره هماغه درېيم دريخ په پام کې نيولی او يا په بله وينا، په نيم آگاهانه توگه يې پر دغه دريخ ډېر زور اچولی دی. هر گوره څلورم دريخ يې په دويمه او لومړی دريخ يې په درېيمه پورې کې راځي، مگر دوی هغه يې، لکه پاس يې چې بېلگې راوړل شوي، بېخي کم ليدل کېږي. د دې لپاره چې په درېيمه خجنه څپه پېلېدونکي ازاد شعرونه خورا ډېر دي، نو د رنگارنگۍ په پام کې نيولو سره يې لنډې لنډې بېلگې را اخلو:

نری لار زموږ له کوره،  
 د شنو (په ځنگل کې)  
 د پستو وښو له پاسه  
 ان تر سينده رسېدله.



تروږمۍ وه  
يوڅو سيوري راپسې شو،  
زموږ له كوره تر گودره  
(پيوند: سيلۍ، ۳۹ مخ)؛

- دلته سوږد زړه نغری وو  
د زړې ايشيا گوگل کې  
د سرو سرو سيليو،  
د ناخالو،  
ناتارونو،  
د نادودو،  
ناورينونو.  
(هماغه اثر، ۲۰۲ مخ)؛

- پرېږده پرې  
سوی ستي شم،  
لولپه مکتوب الوی،  
په اورو کې،  
انگارو کې،  
په لمبو کې  
دوزخو کې  
د سرکښو گناهونو  
(زنداني نغمې ۴۰)؛

- څومره وياړو سر لوري ده،  
د هوډونو،  
د سرو او بنکو په سرو پرڅو،  
د سرو هيلو د گلپانو مخ پرېونه...  
(سوزونه او سازونه، ۲۲۴ مخ ۱۱-۱۰-۲۱)؛

له ورتېرو بېلگو سره د دغې بېلگې توپير دا دی چې دلته پر څلور څپيزو او اته څپيزو مسرو سربېره وروستی هغه دولس څپيزه راغلي ده. د دغه شعر د نورو بندونو وروستی مسري يا دولس څپيزې دي او يا هم ان شپاړس څپيزې دي:

- ازاد شعر دی هماغه،

چې ازاد وي

د زړو او د پردو رندو پېښو له بنديزونو.

ماتي کړي زولني د قافيو،

او اتکړي د رديفو او د رويو،

راوتلی له زندانه د عروضو د خليل بن احمد.

نه بېخای زړې پېښې د ميا شرف او

"جزئيات" د بهايي او

يا چتې خوشې خواری د بې گودره "سمندر" د بدرشو...

(اور او وينې، ۱)

پاس بېلگه په يوه اوږده شعر اړه لري چې د مسرو رنگارنگي پکې يو څه زياته ليدل کېږي، څلور څپيزې، اته څپيزې، يوولس څپيزې، دولس څپيزې، شپاړس څپيزې او نولس څپيزې دي؛

- او ه

چې څومره ده او چته،

او ه

چې څومره ده گرانبيه،

ستا د مينې وينې بيه،

د بې بله بنايست ښکلا،

د واده د ولور بيه...

چې بې نه شي اداينه،

په هېڅ توگه پوراينه،

په هېڅ ډول بساينه!

(هماغه ۱۲؛)

په دغه پاسني شعري ټوټه کې دا ټکي د پام وړدي چې د (اوه يا) او (غوندي يو خپيزې ټوټې يوازي په هغه ډول کې خپلواکې مسرې کېدای شي چې شعر په لومړۍ خجنه خپه پيل شوی وي، مگر په دغه اوسني ډول او دوو نورو) په دويمه او څلورمه خجنه خپه پيلېدونکيو (ډولو کې دغه ځانگړې يو خپيزې ټوټې بايد له مخني يا وروستني ټوټې سره د يوازېني مسرې په جوړونه کې برخه واخلي؛

- د کړنگ ژمي سره شپه ده  
بربر خپزي د پنډ غالي د کېږديو  
د سرې سيلۍ له کوکو او شور څوږه  
چې راځي له ارتو ويرو سپرو دښتو  
پراوږو د تورو خاورو، زړو شگو پرېکيو...  
(هماغه ۸۲)؛

- درېغه درېغه  
چې نور نه سپري گلونه،  
گلغوتۍ دې د موسکاوو  
د بنایست د سباوون په نارنجباغ کې...  
(نوې پېړۍ او نوې زری، ۴۱ مخ ۹-۱۲-۹۷ز)؛

- ستا د سترگو د ککيو د هېندارو  
په رڼوب کې،  
په زرگونو انځورونه د هستۍ  
پر ځلېدو دي...  
(هماغه ۷۴-۷۵)؛

دا لاندې شعر تر پایه له څلور خپيزو، اته خپيزو او شپاړس خپيزو مسرو څخه رغېدلی دی. په دې بېلگه کې ښه ترا جوتېږي چې نه يوازي د خپو کمي زياتی کوم نقش لري او نه يې لنډوالی او اوږدوالی، بلکې همدا خجونه دي چې د خپو شمېر د ځان اړوندوي او هغه دا چې تر لومړي خج وروسته چې خپل خوښی) اختيار (دی، نور ورپسې درې درې خپې وروسته راځي او څنگه چې تر لومړني خج دمخه له يوې نيولې تر دريو ناخجنو خپو راتلای شي، همداسې تر وروستي خجن

وروسته همدومره ناخجنې خپې راتلای شي، یا په سرچپه توگه غورځېدای شي.

- یه خپانده سمندره!  
 مېړنیه، لېونیه!  
 ډک له شور و له غروره،  
 له سکونه ناخبره.  
 یه مین مدام پر تللو،  
 له یوې لورې بل لور ته.  
 ته د لمر سمندر وینې،  
 د اسمان پراخه غېږ کې،  
 د تیارو پر لور بهېږې؟  
 (عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۴ مخ)؛

ساره باد پر مخ اخیستی،  
 خاورې، دورې او خځلې.  
 رېږدوي خانگې د بوټو،  
 رڼوي پانې د ونو.  
 (هماغه ۷۰؛)

ننگرهاره، ننگرهاره!  
 یه زموره د ننگونو،  
 د پلرونو، د نیکونو.  
 یه د سرو گلونو باغه!  
 یه له سرو وینونه جوړه  
 تانه زروارد در واری شم...  
 (فردا: د گلپانو پر خې، ۲۳؛)

لا سنگردی،  
 لا سنگردی،  
 لا سنگردی د برمونو،

لا سنگردی د ننگونو،  
 لا سنگردی د بریو،  
 د بریو او بریاوو.  
 لا سنگردی نه نرېږي،  
 ټینگ ولاړدی نه غورځېږي...  
 (هماغه ۷)؛

- ستا خبرې مې  
 د ذهن په کوڅو کې،  
 د انګۍ غونډې خپرېږي،  
 تکرارېږي.  
 ته چې یو ځل  
 - مینه -  
 یاده کړې صنمه،  
 نو غبرګون یې اورم:  
 مینه، مینه، مینه!  
 (خاموش: ۱۲۳)؛

- د کڼې دنیا په ذهن کې  
 - د شنو چغو کرښې کارم  
 چې:

د سره تاریخ په پانو کې تلپاتې ترانې شي،  
 زمانو ته افسانې شي.  
 (کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۲۲.)

۴: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په څلورمه خجنه خپه ویل شوي دي، تر مخني ډول وروسته په دویمه ډېرښتي کچه کې راځي د یو څو شاعرانو لکه کاوون، ننگیال، فردا، خزان، خاموش، یاري، رشید... زیاته هڅه هم همدې ډول ازاد شعر ته ده، دلته داسې برېښي چې یو د بل تر اغېز لاندې تللي وي، که نه په دودیز ډول او بیا په ځانګړي ډول دیواني شعرونه زیاتره په درېیمه خجنه خپه پیل شوي دي او د دغه بل ډول ډېرې لږې بېلګې لیدل کېږي او هغه هم زیاتره په لس

خپيزو څلوريزو كې. په وسمهالو شاعرانو كې اجمل خټك په نظمونو او نيم ازادو كالبونو كې لومړی ځل هڅه كړې ده.

بشر نوید یو څه زیاته ازاده بڼه ورکړې، لکه:  
 زما د سترگو د رنجو دوه لویې لویې لکې  
 زما د سرد و پښتو غوړه غوړه نېغه کړښه  
 زما پر غونډه موندل سکني مخ باندي نری خال  
 زما پر وروڅه د خرپوسو د یو زخم خاپی  
 زما په زنه کې یو اوږد کوتی  
 زما اوږده او هسکه دنگه غړی.  
 زه خپل تصویر د ماشوموالي گورم  
 (نوید: مشالونه، ۱۴۷ مخ)؛

- دلته د مرگ د غرو رغو له کومي  
 - دلته د جنگ له جل وهلي ستوني  
 - لمبې فریاد د نوي ژوند راخېږي  
 - د مرگ پر گورد ژوند ډیوي بلپړي  
 - سوله پر جنگ پیاوړې...  
 زه یم ژوندی مورې  
 (اورا وینې: ۱۴۲)؛

یه سرغړانده  
 تورتمه پیره،  
 د ناوړینونو  
 د ناتارونو.  
 مه نغاړه پښې مې  
 په زولنو کې د تورتمونو،  
 د سرو لالونو او مرجانونو د بهیرونو...  
 (هماغه اثر ۱۵۳)؛

- پرې

چې دې ښکل کړم

دا لمرين لاسونه،

دا د لمر خدای ته

پر دعا هسک،

دا د سپېدو د سپېدارو ښاخونه،

په لاسبري کې

د ناپايه بوږنوږي تورتتم...

(زمانې ۲۰-۲۲ مخ)؛

- هغوی

په ټوله تورزړی،

زما د بڼې د وروستي چوڼي

مړی و مروړله

او

په خپل ټول وحشت يې،

وروستی نغمه د ژوندانه

ورځني و تروړله

(هماغه ۷۵)؛

- هغه مهال

چې بېدياني گلونه،

په خزاني چوپتيا کې

ساورکوي،

او غر

د ښارد زړه تنگی

کيسې کړي،

زه

ستاد سترگو په ورشو کې وينم

فال د سبا...

(هماغه ۷۲-۷۸)؛

- خدايزده

د شپې په کومه توره

پولادي کلا کې

باد بندي دی،

چې نه يو څرک د کوم پيغام

نه د رڼا لگېږي،

او سوږ سمخ چاپېريال،

کړي د تلپاتې ناورينو خبرې...

(نوي پېړۍ او نوې زړۍ ۹۲-۹۳)؛

- که زما وينې بهېدلې نه وای

که زما غوښې سوځېدلې نه وای

او که سينه مې په گوليو سوري شوې نه وای

او د ناکامه ژوند غوټۍ مې رژېدلې نه وای

نو دغه سره او ښايسته گلونه

دغه تنکۍ او نازولې غونچې

په دې سپېره بيديا کې

پر دې ښوره او سوځونکې ځمکه

راتوکېدلای نه شوې...

(کاوون: سپرغۍ، ۱۱۹)؛

-زه او ته

دواړه په گډه سره،

ولاړو د وينو پرلار.

شپه توپاني غوندي وه،

او لاره ډېره پاتې.

سرو سيليو وچو دښتو کې نڅا کوله،

ځنگل ډوب شوی وو د وېرې او سکوت په سين کې...



(هماغه اثر، ۱۲۸؛)

زما پروچو شونډو  
 پردي سپېرو خزان وهلو پانو  
 د وينو شعر لکه بېباکه نسيم  
 - اوږي را اوږي او چلېږي پسې...  
 (هماغه اثر، ۱۳۷؛)

- سحر اوچت شو  
 د تيارو لمن يې خيري کړله،  
 او سپرلنيو وږمو،  
 د دې شينکي اسمان په دښتو کې  
 په سرو منگولو،  
 باغ د نارنجو جوړ کړي.  
 او  
 د دې لوی درياب په غاړه کې  
 د حسن پر کور،  
 د شنو اوبو د سپينو سپينو آيينو له پاسه،  
 د سرو لمرونو  
 طلايي ماهيانو ولا مېلې.  
 (ننگيال: هغه شېبې هغه کلونه، ۱؛)

- زه به د شعر غوتی،  
 زه به د اوبنکو گلان،  
 زه به مسرې د غزل،  
 زه به دا ماتې ماتې مې مې د زرگي خبرې،  
 دا خور بدلې هيلې،  
 دا رتل شوې اسرې،  
 د پسرلي په مرمينو اوبو و مينځمه.  
 (هماغه ۱۲۳؛)

- د سبا سپين لاسونه،  
 په تورو تورو اتکرو کې د شپې،  
 هسې لاسونکېل پاتې وو.  
 چې لمر راوخلېده،  
 او اتکړې اوبه شوې،  
 د توري شپې غوټه هم پرانېستل شوه!  
 (فردا: د گلپانو پر مخې: ۷۰)؛

- شپونکيه وځانده او  
 بڼه وځانده،  
 ځانده ورشو کې له رمو سره دې  
 چې پسرلي کې يه شپونکيه  
 د خدا ورځې دي!  
 (هماغه ۷۹)؛

- زه د تورتم له غېږې  
 سوی سکاره، تندي مې مات او غاښ وتلی راغلم  
 سر تر پښو يمه په وينو کې سور  
 له ډېرې تندي خپلې وينې څکمه  
 (عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۳)؛

- زما د سترگو اوبنکې  
 چې مې د زړه وينې دي  
 د خوږ جانان په نظر  
 خود باران څاڅکي دي  
 (هماغه ۴۱)؛

- د زماني قاصده،  
 زما غږ ورسوه:

د دغې گردې دنيا،

د بشریت غوربو ته!

لکه سپېدې چې:

- دریا -

او د سبا د راتلو زېری راوړي

پر دې بنوره او سوځوونکې ځمکه

دغه پاس بېلگه له اتو مسرو رغېدلې ده، د سر او د پای هغه له دریو، دوو، او منځنۍ شپږ واړه له یوې ټوټې څخه جوړې شوې دي. په درېیمه مسره کې (او زیاتې راغلی او د اتمې مسرې (زما) که یو څپیز ولوستل شي یا) تا (زیات شي، تول و تال یې پر ځای کېږي او د نورو مسرو غوندې یې لومړی څخ پر څلورمه څپه راځي.

زما د وریتې مینې سوې سینه

چې د چا ناز او د خدا په خاطر

د توپاني غم د لمبو تنور کې

تاوه راتاوه شوه او وریته شوله

ستا د نوښت د سمندر له تله

ستا د قلم د څخوبي له لیکو

ستا د حساس له توپاني زړگي نه

د خپل پرهر د رغېدو په خاطر

د خپل ستي عشق د خوښۍ په امید

دارو درمل غواړمه

دارو درمل غواړمه!

(اسماعیل یون، ناچاپ.)

تا کې زما د شعر غوتۍ و خندل

تا کې حیا د پښتونوالي وینم

تا رپولې ده شمله د ځلمو

تا د وطن د ناوکی پر تنډه

له خپلو سرو وینو نه خال ایښی دی

(صفیه صدیقی: زما لویپته)؛

- ما د سپېڅلې پاکې مینې له بڼې  
راوړې تالره څولۍ گلونه  
بیا مې گېډۍ له سرو گلونو جوړې،  
ستا په پټکي او خپل وربل کې ږدمه  
(هماغه اثر)؛

- زما شهیدو او بنکو  
په سره ډولۍ په سره کفن کې مې نن  
د یار د کلي پر لور  
پکې دننه  
نیمه خوا ناوکی  
د اسمان حورې پر اوږو گرځوي  
(هماغه)؛

- سمه وړانوه دا نیم ودانه ځاله  
پکې پراته دي خو بې څوکه کوچني  
مه سوځوه یې د امید جونگره  
پکې ژرېږي بورې وړارې مېندې  
(یاري، ناچاپ؛ وروسته چاپ شو)؛

- آد زردشت د کور لرغونې نغری  
پټ د بارو توپه سکرو تپو کې سو  
او د خیام د جام د شونډو پر سر  
د وینو سره پټري له وړایه بنکاري  
(هماغه شاعر)؛

- زه دې تصویر جوړوم،  
د تصور په قلم،

د زړه د تخت له پاسه،  
 د محبت په گوتو،  
 پخپلو وینو باندي.  
 خو په دې نه پوهېږم  
 چې ستا مغرور بنايست ته،  
 د يو بېوزلي زرگي،  
 دا يو نیمگړی انځور،  
 وره والی شي که نه!  
 (هماغه شاعر)؛

- پرېږدی  
 چې دا ناغورېدلې غوتی،  
 وږمې ته خوله پرانیزی.  
 لکه  
 پخوا په شانې،  
 زما د پاکو ارمانونو غورگه،  
 د ستر توپان له لاسه وژغورل شي،  
 شي پر کلک بناخ بدله...  
 او  
 د ساره سیوري ترلاندې یې بیا،  
 شي کاروانونه دمه  
 (مواج: پامیر، ۱۹-۹-۲۲)؛

په پای کې د شوق ترڅنگ د سوېلي پښتونخوا (ژوب) د ازاد او بیا لنډ شعر مخکښ بناغلي محمود ایاز پر څلورمه خجنه خپه بېلگه وړاندې کوو. چې ټول ټال دوې مسرې لري، لومړۍ درې ټوټې رانغاړي او دویمه یې دوې ټوټې. دا چې دواړې یې پېنځلس پېنځلس خپیزې دي، بشپړ نه، بلکې نیم ازاد)) «مونډی (( شعر دی:

گنې وریځې  
 چې د هیلو  
 ویلې ویلې شولې،

د فكر زانې دې  
په زوره زوره چيغې وهي.

انځوريز شعر (Illustrated verse)

انځوريز شعر د نوي- ازاد شعر او بيا ← تمثيلي شعر له خورا هنري ډولونو څخه گڼل کېږي، کټ مټ د يوه انځور يا تابلو غونډې يوه يوازېنۍ سکالو، پېښه، منظره... رانغاړي. څنگه چې ليکوال د نورو اغلو او بناغلو بېلگو ته لاسرسی ونه موند، نو خپل تور توتان د مينه والو مخې ته ږدي:

د انځوريز شعر بېلگې، لکه:

د لاسونو وچ ډاگونه مې

خړوب ستا د وېښتانو په باران شول

او د ژوند زمولې شېبې مې

ستا د مخ په بڼ کې تاندې...

خو بيا هم،

دا يو ارمان مې دی

لاهي پر زړه پاتې

چې مې ستا تر پلونو لاندې

ها کرلې سترگې نه شوې رازرغونې!

- ما خپلې سترگې وکرلې

په تگلوري کې ستا

په دې اسره،

چې به راشنې شي

ستا د ناز خرام تر پلونو لاندې...

خو تا

- له بده مرغه -

کې خپل تگلوري بدل

او زه همغسې

- د پخوا په شانې -

درته يو مخ سترگې پر لار پاتې شوم!

(زما نړۍ ۵)؛

ډېر کلونه راغله،

لاړه...

خو زما برخليک لاهسې دى په تمه

ستا د سترگو په دو تر كې،

ستا د يو كتو لاسليك ته !!؟

(ناچاپ)؛

- باران

كښي په پستو گوتو،

څه پستي پستي سندرې،

څه خوږې خوږې بدلې...

خو،

د باد دې غبرگ لاسونه

چورلې مات شي

چې بې خومره

زړه راكښونكې

مینه وړې ترانې

راولوتلې (ناچاپ).

!

نامانيز شعري يا مهمل سرايي (Nonsense poem)

په پښتو كې قافيوال هغه استاد حمزه له اردو شعرسره د سيالۍ لپاره ازمايلي او په ازاد كې شاه

سعود. كه رښتيا خبره وي، د زياترو ناريا لپستي

(اېمېجنېستي، اكسپرېشنېستي، اېمپرېشنېستي، سپنسوالېستي او د پوست مودرنېزم د

نورو اېزمونو او بهيرونو (لارويانو شعرونه په همدې ډله كې راځي.

## ۱۰- خپرکی

## په پښتو شعر کې ښویدنې او تېروتنې

د قافیوال شعر دودیز ویاړونه مو په (۴) خپرکي کې وړاندې کړل، دلته غواړو، د ((خپیز- خجیز)) (سپستم له پلوه قافیوال او ازاد شعر دواړه ډوله د نورو څېرمه رغښتي توپيرونو، لکه د مسرو او ږدوالی او لنډوالی او... په پام کې نیولو سره تر کتنې لاندې راوړو.

## ۱: خجیز ویاړ (عیب)

سېلابوتونیک (خپیز- خجیز) آر چې د پښتو شعر ټولیز (عام) بنسټ بلل کېږي، په ازاد شعر کې بیا په ځانگړي ډول بنسټیز ارزښت لري. که څه هم دلته خپیز ویاړونه (عیبونه) یا خپیز زیاتې یوازې او یوازې د خج په تړاو تر پام لاندې راځي. دا یوه دیالکتیکي اړوندې بلل کېږي. د خج بېځایوالی هر ورو له خپیزې ناندولۍ یا کمی زیاتې څخه سرچینه اخلي او دغه راز په سرچپه ډول خپیزه ناندولې یا کمی زیاتې له خجیزې ناندولۍ یا په بله وینا کمی زیاتې او بېځایوالي څخه رازېږي او هغه دا چې له پیل او پای څخه پرته هر چېرې باید درې درې خپې وروسته خج راشي. کومې خجیزې ناندولۍ او بېدودۍ چې په گړنیو شعرونو یا په بله وینا گړنیو شعرونو کې پېښېږي، د لیکنې هغه غوندې په ازاد شعر کې هم پېښېدای شي نه شي او کومه بڼل کېدونکې گنا نه گڼل کېږي. ځکه بنسټیز آر (وزن) ته وپه رسوي. وگړنی شعر ځکه نه تاوانې کوي چې بېلابېلې برخې (مسرې) یې بېلابېلې لارغې یا وقفې) ← مات شعرونه (او بېلابېل سندریز ډولونه) طرزونه (لري، په بله وینا، له آره شعرونه نه، بلکې سندری دي. په قافیو وال لیکنې شعر کې هم کېدای شي خجیزه یا په غوره وینا وزني ناندولې په قافیو او



رديفو کې يو څه سپکوالی ومومي، لکه واخلي يا کوتاني (د پخواني شوروي تورکتوکمي) شعر چې په لوستلو او بوللو (کې ټول زور پر قافيه اچول کېږي او د چا خبره وزني تشې او نيمگړتياوې پرې ډکوي.

## ۲: زخه

"زخه" د نويو دودېدونکيو ازادو شعرونو يو راز ويار (عيب) گڼل کېږي. دغه راز بې وزنو ويارجنو شعرونو ته "زخن" شعرونه وايي. زخه داسې منځته راځي چې شاعر يې دلته او هلته د بېلابېلو وړو وړو ټوټو په بڼه، د چا خبره، د معترضه ټوټو په توگه د ځينو بندونو په پيل کې بې له کومې ژبنۍ اړتيا اچوي او بې له دې چې د وزن له پلوه ورته له نورو مسرو سره خجيز يا په بله وينا توليز سمون ورکړي. دا ټوټې کله يو خپيزې وي، لکه "او..." "خو..." "نو..." او کله څو څو خپيزې وي، لکه پرېږده، تر څو چې، لکه وطن مې... خو که وغورځول شي، شعري متن او مانا او له دې سره وزن ته کومه وټه نه پېښوي. که پېښه شي، هغه بيا زخن نه، بلکې ويارجن شعر دی. بېلابېلې بېلگې يې په لاندې ډول دي:

...ته گوره دا به څه وي!

يا مينه لېونۍ شوه

(يا) کتنه ځنډنۍ شوه...

د لايق په دې يو مسره کې (يا) يوه زخه ده او په غورځولو يې سمون مومي.

(او...)

ځينو د وينو په سرو ستورو

"توره شپه وويشته"

چې...

زه او ته

دواړه په گډه سره

ساحل ته

ورسېدو

(کاوون: سپرغۍ، ۱۲۹ مخ.)

د پاسني شعر رومي (او...) يوه زخه ده ځکه، نه ځانته مسره جوړولای شي او نه له وروسته

مسرو سره يو ځای کېدای شي. نو په کار ده، يا وغورځول شي او يا ورسره لږ تر لږه درې نورې  
 خپې زياتې شي چې پر څلورمه يې خج ځای ونيولای شي.  
 هرگوره، درېيمه ټوټه "چې... له ورپسې ټوټې "زه او ته" سره يوځای کېدای او ورسره څلور  
 خپيزه مسره جوړوای شي.  
 د کاوون د هماغه اثر په يوه بل ازاد شعر (۱۳۵ مخ) کې چې د هغه رومبني غوندي پر څلورمه  
 خجنه خپه پيل مومي، د "وطن مې" غبرگې ټوټې "زخې" بلل کېږي:

(وطن مې)  
 د امريکا په زهرجنه توره  
 زخمي شو او په وينو ککړ  
 (وطن مې)  
 دا قهرمان او غيرتي وطن مې  
 د (لوی شيطان) د نيرنگونو په اور  
 د سرمايې په سوځوونکو لمبو  
 سوی ستي شو لکه سوی ویتنام.  
 که دلته يې په "وطن" پورې يوه خجنه خپه نښلولې وای، لکه "بيا"، نو خپلواکې مسرې ځنې  
 رغېدې او ټول يې له ټول شعر سره برابرېده.  
 د همدغه شعر د ورپسې بند په سر کې) خو... (هم زخه بلل کېږي.  
 خو...

دا سوځېدلی او زخمي وطن مې  
 ورپسې بل "خو... بيا له اړوند بند سره يوځای کېدای شي، مگر دوه ځلې نور "وطن مې" بيا هم  
 "زخه" پاتې کېږي. په دې توگه دغه ټول شعر د ټول وتال له پلوه زخه او ويارمن دی. خو کېدای  
 شي دغه زخې ترې ايسته وغورځول شي، بې له دې چې پاتې شعر ته کومه ستره وټه پېښه شي.

په دې وروسته بېلگه کې) او (زخه ده، خو دوه ځلې) دغسې (( د خج اخېستنې لپاره يوې يوې  
 ژپې، لکه) ته) او) تا) ته اړتيا لري او همداراز که د ورپسې مسرې سروبي) زما) دوه خپيز  
 کارول شوی وي، نو له يوې زخې) او... (او غبرگو) دغسې (سره گرد شعر) ← خپيز- خجيز (ويار  
 راخپلوي:

(او) لکه لمر چې:  
 خپروي خپلې زرينې وړانگې

د غسې) ته (:

زما د ژوند په شپو کې وځلېدې

د غسې) تا (،

زما د ځوانۍ دنيا روښانه کړه،

توده دې کړله

(هماغه اثر، ۱۱۳ مخ.)

خاموش په خپل يوه شعر) ۱۲۰ مخ (کې، که څه هم) او (له يوې اوږدې ټوټې سره يو ځای کښلی،

مگر بيا هم) زخه (بلل کېږي او په ټوليز ډول په څلورمه خجنه څپه پيلېدونکې شعر په دغه برخه

کې بې وزنه کوي. درېيمه ټوټه يې بيا ← څپيز- خجيز ويار لري:

(او) تا هم په خپلو اوښکو

د شنې ځمکې

سخت رگونه نرمول

د گلبوټو او به خور دې کاوه.

لايق چې شعرونه زياتره له درېيمې خجني څپې سره کارې، د يوه ازاد کالب په يوه مسره کې يې

((يا)) (زخه راغلي ده:

...ته گوره دا به څه وي!

يا مينه لېونۍ شوه

(يا) کتنه ځنډنۍ شوه...

د جيلاني جلان په لاندې) ← تمثيلي (شعر کې ځانته راغلي) هغه (زخه ده:

(هغه)

هغه پورې شين بخونه غونډۍ گوري...؛

---

(- ټيک)

چې به زما پر تندي پرېوت

په وار وار به مې رانېکل کړ

لکه يار،

لکه بورا چې

خپل وزر پر گل راخور کړي،

هلته جوړ د مينې شور كړي،  
 له رقيب سره په جنگ شي  
 اوسيلی ته ښېرا وکړي  
 داسې ده به خال له پاسه  
 د برېښناوو لښکر جوړ کړي...  
 (عارفه عمر لور، هيله ۱۷ گڼه)؛

---

... او ستاد شعرونو او غزلو مضمون  
 زما د ذهن په کتابتون کې سپين کاغذ پاتې نه شو  
 زه به د اسپين کاغذ، د شعر په نامه  
 د کومې کونډې خورکې  
 د يتيمانو خوشالتيا لپاره  
 د کوم وړان شوي کلي  
 په کوم ادرس کې ليکم  
 عنايت الله پويان (منصوري چغې ۲۲۰)؛  
 په دې ښکلې شعري ټوټه کې لومړی او (زخه راغلي او په ورپسې دوې مسرې سره که جلا شي،  
 ښه تر ښه، که نه د يوې مسرې په توگه بېتولي لري، همداراز يې (ذهن) يو خپيز لوستل په  
 کار دي؛

- زموږ د کلي...

په دې تنگو او په خړو کوڅو  
 چې تاو راتاو دي (وې)، غاړه وتي دي يو بل ته سره  
 او د پروند خو سرکښو او ياغي اسونو،  
 په وحشي منډو او غغستلو سره  
 په سپېرو دوږو او گردونو کې لا  
 نورې هم تنگې او سپېرې ښکاري (پري...)  
 (هماغه اثر، ۲۹ مخ)؛

په پاسني شعر کې لومړی ټوټه له دويمې سره يوه مسره رغولای شي، خو ((کوڅو)) چې بايد  
 (کوڅې) راغلي وای، د اهنګ د ښه تراجوټيا لپاه يوې خپې ته اړتيا لري، نو سمون يې داسې  
 راتلای شي:

(زمور د كلي هسې تنگې كوڅې)؛ همداسې يې كه د وروستۍ مسرې ((بنكاري)) پر  
((بنكارېري)) (واړول شي، څپيزانډول يې سمېري او اهنګ ورسره ښه ترا سمبالېداى شي.

### ۳: څپيز- څجيز ويارونه

ټوليز سېلابوتونيك ويارونه چې د ازاد شعر په ځينو "ازماينېتي" گړاوونو (مشقونو) كې  
ليدل كېږي:

(زه) لكه ازاده مرغۍ

له قفسونو او دامونو لوړ

به الوتم او پروازونه مې كړل

او د بنكاري گوتو ته نه ورتلمه

(او) زه دې د مينې تور كې بنكېل كړم اخر

(خاموش: ۱۰۱-۱۰۲).

دغه شعر د شاعر د زياترو ازادو بېلگو غونډې په څلورمه څخنه څپه ويل شوى دى، مگر د "زه"  
او وروستى "او" په ورزياتولو او د دويمې مسرې تر وروستى يو څپيز ويي له مخه) به (يې د  
درېيمې مسرې د پوره كولو لپاره بېځايه لېږدولې او له ژبني نا اوډونۍ) ضعف تاليف (سره  
شعري دا هم رامنځته كړې ده. په كار خودا وه چې) به (تر) لوړ (له مخه راوړې واى او د ورپسې  
مسرې تشه يې په يوه بل وييكي، لكه)) تل (( ډكه كړې واى چې ژبني او شعري اوډون دواړه پر  
ځاى كېدل. دا چې په همدغه بېلگه كې د "زه" او "او" په غورځونه مانيزه پرله غښتيا) انسجام  
له منځه ځي او څرگندني ځواك يې هم نيمگړى كېږي، نو "زخه" نه، بلكې څپيز- څجيز ويار بلل  
كېږي. ځكه "زخه" هغه ډول ويار) عيب (دى چې په غورځېدنه يې د شعر وزن ته وټه ونه رسي.

د همدغه شاعر په يوه بله ازاده بېلگه كې "په وړاندې ځي" كه څه هم د نورو شعرونو غونډې  
څلورمه څخه څپه "ځي" لري، خو كه ورپسې يوه، دوه يا درې ناڅڅنې څپې ورزياتي شي، دغه  
خج به نور هم پياوړى شي، لكه واخلي "نن سبا" يا داسې نور.

### ۴- ټولونج

ټولونج) وزني بدلون (داسې چې په يوه يوازېني شعر كې ځينې مسرې په يوه وزن او ځينې په بل  
وزن ويل شوې وي، لكه د پيوند دا شعر چې ټكوري يې ځينې مسرې موزونې او ځينې يې بې وزنه  
بللې، بې له دې چې ووايي، ځينې مسرې يې پر څلورم خج راوړې او ځينې يې پر درېيم، لكه

دغه دوي مسرې:

سینه په پر (خړو خاورو مري

کنډواله وه د پېړيو

دغلته له لومړۍ سره د دويمې يو سمون داسې راتلای شي:

((داد پېړيو کنډواله وه))

(پيوند: سيلۍ، د سريزې "و")

د شهبسوار سنگروال او حنيف بکتاش په پخوانيو ازادو بېلگو کې دغه راز گډون او گډوډي

ډېره ليدل کېده. د هماغه يوه شعر يوه مسره په څلورمه خجنه پيلوي او بله يې په درېيمه، دويمه

يا لومړۍ.

### ۵- بې تولي (بې وزني)

په دغه لړ کې هغه ازاد شعرونه راځي چې ځای ځای له توله (وزنه) وتلي وي لکه د غني د

پيدايش (۴۶ مخ) نومي شعر کې چې نژدې سم نيم بې توله دی. د ټولو پخونو تر څنگ دغه راز

بېتولي د غني په قافيه والو او نيم ازادو بېلگو کې هم لږې نه دي.

په دغسې ځايونو کې چې د خج د لا جوتتيا او پياوړتيا اړه رامنځته کېږي د څپو کمې زياتي يو

اغېزمن نقش لوبولای شي که نه تش څپيز اندول ځانته گونبې له بنسټيزو اړتياوو څخه نه گڼل

کېږي.

د دې لاندې شعر د سر درې ټوټې له پاتې ټوټو يا مسرو سره چې پر درېيمه خجنه څپه راغلې،

کوم څپيز- خجيز وزن نه لري:

(سبامې دوی

مړی

کلي ته وږي)

کليوالو هديره کې

ځای د قبر معلوم کړی

پلارمې نن چا خبر کړی...

(ومان نيازي، تاند او بپاڼه؛)

د دې لاندې شعر څلورمه، پېنځمه او شپږمه درې سره ټوټې بې توله راغلې دي:

- هره ورځ زموږ د کلي

د بنايسته پېغلو په پښو کې

يو تېره اغزی چو خېري

(او له سره ی د اوبو ډک

يو شين غاري منگی

رالېري...)

(خان محمد سيند، هماغه اخځ)؛

پر څلورمه خج د دې لاندې راپيل شوي، اوږده شعر د پېنځم بند په يوه مسره ((بيامي د ترين  
(تر) تمخايه پوري ((کې د) تر) غورځېدنه چاپي تېروتنه برېښي، که نه، بېتوله راځي. (عاشق  
الله غريب، بنکالا ۲۹ گڼه)؛

د بناغلي عادل اخکزي په ورته خج د يوه بل پيل شوی، خو لنډه ازاد شعر په شپږو مسرو پسې  
نورې شپږ هغه بېتوله شوې او سپين شعرته اوښتې او د پای په راغبرگه شوې مسره) سوزمن  
انځور نقش کړي (کې هم، که نقش دوه خپيز نه وي کارېدلی، نو له ورته نيو کې سره مخامخېري.  
(هماغه اخځ)

## ۲: د مسرو تر منځ د برید تتوالی

په ازاد شعر کې کله کله د مسرو بریدونه په اسانه نه پېژندل کېږي، د دې لپاره تر هرڅه له مخه د  
ليکنېښو) ، ، ؟ (کارونه اړينه برېښي، که نه تتوالی هرو مرو رامنځته کېدای شي، لکه د کاوون  
په لاندې ټوټه کې:

تن به مې اورونه راوړي

سر به مې شورونه راوړي

وينې به مې سرې شي

دا سرې وينې به گلونه راوړي

بيا به نو دا سره گلونه

ستا مينه ژوندی وساتي

ته به رانه هېره نه شي

(سپرغی ۹۰.)

که دلته څلورمه مسره له درېيمې سره يو ځای ونه لوستل شي، تول يې سم نه راځي، په بله وينا،  
خپلواکه مسره کېدای نه شي.

همدا راز د ننگيال په پيغام نومي) ۵ مخ (شعر کې د مسرو بريدونه په دې تېرېښې چې نه ورسره ژبنی) گرامري (يو والی سمون لري او نه پکې له ليکنېسو کار اخېستل شوی دی:

شپه بيا

په خپلو تورو وينو لامبي

ساحل ته ووتنه د شپو شپو

سفرونو بېرې

او ځنگله

په شنو وږمو کې

د زيتونو نيا لگي

د لمباران ته

د بلبلو

پيغامونه لېږد (ي)

پاس لومړۍ دوې توتې سره، هم د وزن له پلوه يو والی جوړوي او هم له پښويز (گرامري) پلوه، ځکه يوه غونډله (جمله) ده. خو درېيمه او څلورمه مسره سره يوازې تولين وزي (يو والی جوړوي او پښويزنه، ځکه نابشپړه غونډله ده. همدا راز ورپسې درې توتې هم درواخله وروستۍ درې توتې بيا، هرگوره، د لومړيو دوو توتو غونډې هم وزي يو والی لري او هم گرامري. له همدغه کبله ډېرو لوستونکيو ته چې له نوي شعر سره نابنده يا ناباندې دي، دغه بريدونه سره بېلولای نه شي، نو له دې کبله يې سم لوستلای هم نه شي او د بې وزنه شعريه توگه ورته گوته نيسي. همدا بريد توالی دی چې انځور پخپله سريزه کې د فردا دغه وروسته شعر د وزن له پلوه نيمگري بنوولی دی:

شپونکيه وځانده او

بڼه وځانده

ځانده ورشو کې له رمو سره دې

چې پسرلي کې يه شپونکيه

د ځندا ورځې دي

که نه په دغه توتې کې د وزن نيمگرتيا هډو هېڅ نشته مگر دا چې په ليکنه کې يې په ښکاره توگه بريدونه سره تېرېښې، بنايي ډېر لوستونکي په شک او اړنگ کې واچروي هسې خو په



لږ ځير سره ليدای شو چې دغه شعر ټولې درې مسرې جوړوي، لومړۍ خج يې پر څلورمه، دويم يې پر اتمه او درېم يې پر دولسمه څپه راغلی دی.

که د ازاد شعر بهير ورځ پر ورځ پر مخ ولاړ شي بيا کېدای شي دغه برید تتوالی، کوم تتوالی ونه گڼل شي. البته سم له لاسه هر ازاد شاعر ته په کار ده چې د بېلابېلو شعري ټوټو په اوډون کې پوره پام وکړي، د ليکنښو له کارونې سره سره پکې ډېره پېچلتيا هم رانه وړي.

د خزان په يوه شعر کې که دالاندې درې ټوټې سره گډې کړای شي، پر يوه مسره بدلېږي او په دې ډول يې ټوليزه نيمگړتيا ايسته کېږي:

ستا د هر نثر د الفت وږمې  
(او) ستا د ياغي ستونې د چغو فرياد  
(د) يوې لسيزې له شا

که دغه درې واړه ټوټې پر يوه مسره بدلې نه شي، يوازې لومړۍ مسره خپلواکه مسره پاتې کېدای شي او ورپسې ټوټې د "او" او "د" له کبله خجيزه ويجاړتيا رامنځته کوي او وزن له لاسه ورکوي. دلته داسې برېښي چې شاعر درې واړه ټوټې جلا جلا مسرې گڼلې دي، که نه لږ تر لږه به يې د لومړۍ ټوټې پای ته ننگېښي (ویرگول) نه کېښ او د هغه ځای به يې "او" ته ورکړی وای او يا خو به يې دغه سرباري څپه "د" ځانته کېښلې وای، همداسې د درېيمې ټوټې سرباري څپه "د" هم درواخله هر گوره درېيمه ټوټه په يوه بل څپه خپلواکه مسره کېدای شي چې "يوې" په وردگي گړدود يو څپيز وکارول شي او ولوستل شي.

د همدغه يوه شعر دوې نورې ټوټې هم د شاعر له خوا د ننگښو په کارونه جلا جلا مسرې انگېرلای شو، حال دا چې که دواړه د يوې مسرې په توگه يوځای ونه لوستل شي، يوازې لومړۍ ټوټه خپلواکه مسره کېدای شي او دويمه هغه بې برخليکه پاتې کېږي.

د کاوون د "سپرغۍ" په يوه شعر کې چې په څلورمه خجنه څپه پيل مومي، يوه دوه څپيزه ټوټه ((هغوی و)) (درې ځلې د بندونو په سر کې راغلې، بې له دې چې خپلواکه مسره ورته وويلای شو او يا يې له نورو مسرو سره ملگرې کړای شو، همداسې بې برخليکه پاتې کېږي او د (زخې) په توگه يې غورځونه هم ژبنۍ څرگندتيا ويجاړوي، په دې ډول شاعر بايد هغه د سرليک "هغوی شپږ کسه وو" په بشپړه بڼه کارولی وای، لکه څنگه يې چې يوځل د پای بند په سر کې

همداسې کارولی هم دی. په دغه بېلگه کې یې "نو" بیا هم "زخه" بلل کېږي. که څه هم په غورځونه یې متني پرله غښتیا (انسجام) یو څه ویجاړتیا مومي.

نو

ما ته له هر څه گران دی

زه یې نمانځنه کوم

د زیار اېستونکي درد بدلي انسان

(کاوون: سپرغی، ۱۲ مخ)؛

..بیا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي

ستا) به (په وړمو سره،

شي زموږه د سپېرو شونډو وللمي پترې

اوبه) به (شي...

گل به شي وطن زموږ

سور به وي چمن زموږ

مینه وي دنیا دنیا

خوند به دې وړمو کې وي

خولي به وي خندا خندا

هله به سپرلیه زموږ زړونو ته ډېر ښه راځي!

(فاروق فردا: د گلپانو پرځي، ۱۴۳-۱۴۵ مخ).

د پاسني شعر په دویمه مسره کې ((به)) (پر خپل ځای راغلي، خو شاعر په دې اټکل چې له ورپسې) دوه ټوټه بیزي (درېمې مسرې سره تخنیکي اړیکې نه لري، نو دغلته بیا راغبرگه کړې؛ له دې ناخبر چې له غونډله پوهې له پلوه دواړې مسرې یوه غونډله ده او دا پخپله یو ویار دی چې یونا خپلواک ژبني یوون) واحد (یې یو خپلواک شعري هغه گرځولی، ځکه له لوستونکي او بیا کره کتونکي لارلودن ورکوي او) د مسرو ترمنځ تتوالی (رامنځته کوي. دا نادوده کار د شاعر په نورو شعرونو کې هم ښایسته ډېر لیدل کېږي.

۷: په ناپښتلیز شعر کې نابری پښېلي

د بشپړ ازاد شعر مانا دا ده چې شاعر پرځان باندې په لوی لاس قافيي بندیزونه لگوي او یا هم د موندې شعر غوندې د بېلابېلو مسرو خپیز برابری، که نه په نا آگاهانه یا په بله وینا، په

ناويلاريزه) غير ارادي (توگه يوه، نيمه هم خپيزه او قافيه واله مسره كوم ويار نه گڼل کېږي. کله کله يو ازاد شعر د دې لپاره پر يوه قافيه وال بيت يا څو مسرو پای ته رسول کېږي چې شاعر غواړي خپل پيغام او يا غوښتنې ته لوستونکي ښه ترار او څکوي او له دې سره سره د ټول شعر بې کچه پېچلتيا او پوښلتيا يو څه برېښه کړای شي، خو که په اگاهانه توگه پکې زياتوالی راشي، بيا نو په نيم ازاد کې راځي. د نابېرۍ بېلگې، لکه:

يو د هيلو پسرلی په ټوکېدو دی

پر لمنو، غاړو مورگو

هديرو، غراو ميرو کې

يو سور پرک د سرو غاټولو د رپيو

يو بهيرد شاخلميانو د جنډو دی!

(اور او وينې: ۷۰-۷۱ مخونه)؛

جوړه بسپنه په لاس د گوډاگيانو

د "ناپاک" له "کفرآباده"

د "چيني-امريکني مسلمانانو!"

(هماغه اثر: ۸ مخ)؛

... هو،

هېڅکله شوی نه دی

هسې شان ناشونی کار

چې په يو گل پسرلی شي

ټول جهان پرې گلالی شي!!؟

(هماغه ۱۹).

يوه څنډه د جنت د نوراني اهورايانو

يوه کنده د دوزخ د تاغوتي اهريمانو!

(هماغه ۱۲۵)؛

له بې امانو پاڅونونو سره

له سرو پاتکيزو غورځنگونو سره!

(هماغه ۱۴۱)؛

چې سکني له خپلو سرو شهيدو وینو نه کفن خپل

او پرېوې ځان په زمزم د رڼو او ښکود و وطن خپل!

(هماغه ۱۴۹)؛

زه به هم خلکو سره خاند م، ترانې به لیکم  
د خپلې مینې د دردونو افسانې به لیکم  
(کاوون: سپرغی، ۱۰۱).

کېدای شي، په ازاد شعر کې د ارادې یا نارادې قافیو ځای یوازې ردیفونه ځای ونیسي.

### ۸: تکرار او کرغېړنتیا

په ازادو شعرونو کې کله کله دا هم پېښېږي چې لکه د دودیز)) ترجیع بند (( د سر یوه برخه، یا بند پای ته بیا راوړل شي، یا د لوستونکي او اوروونکي له خوا په خپلسري توګه تکرار شي. دغه کارونه یوازې ویاړ) عیب (نه ګڼل کېږي چې شعرا خوندوروي او اغېزمنوي، لکه:

تېر به شي

دا منی نور

را به شي

څرمنی نور

وبه چلي سا

په مړو رگو کې

د گلپانو

د سرو گلو

د گلبن

د برم ویلاړزما !!!

(اورا وینې، ۲۴-۲۲ مخ).

تکرار او کرغېړنتیا) ابتذال (په دې مانا چې یوازې ازاد شعر باید له ژبني، هنري) انځوریز (او منځپانګیز پلوه له هر راز کرغېړنتیا وژغورل شي، جاج او جوله) مفهوم او شکل (هسې بېځایه بیا بیا راغبرګول له کرغېړنو زرو کالبونو نظمونو سره د نوي ازاد شعر برید او پوله بېلوای نه شي. په نوي ازاد شعر کې تل پر دې ډېر زور اچول کېږي چې لومړی د ژبني او هنري جولې او بیا د منځپانګې تر منځ د بشپړې دیالکتیکي سمبالتیا له مخې پر هر ژبني توک او آرو معیار (نورم) انځور او خیال مانیز او ولولیز) عاطفي (اړخ پوره پوره غور وشي او د چا خبره یو ټکی هم بې مسوولیته ونه کښل شي یا ونه ویل شي.

د ازاد شعر لاروی باید تر نورو زیاته بډایه او کره ژبه ولري او تل پکې سم غورچاڼ (گلچین) وکړي او پر خپله لنډه تنگه ګرډوډي پښتو بسيا پاتې نه شي. نه یوازې د وییونو له تکرار ډډه وکړي، بلکې له معیاري، درون وینگو، بدلګیو او بد آهنگو هغو څخه هم باید تل ځان وژغوري.

په کرغېړنو (مبتدلو) پور وییونو کې یوازې حسن و عشق، هجر و هجران، فراق، وصل، وصال، وصلت، دیدن، دیدار، نگار، گلبدن، گل اندام، دلارام، صنم، پري، محبوب، محبوبا، شیدا، معشوق یا معشوقه، عاشق، عشاق، جگرخون، خون جگر، چشم، چشمان، رخسار، زلفې، کاکل، گل و بلبل، لاله او سنبل، جانان، دلبر، دلدار، یار دلآزار، خرام، ناز و ادا، نخري او کرشمې، جفا او وفا، مجنون او لیلا، ساقی، پیمانې، جام، شراب، خم، خمار، مخمور، نشه او داسې نور ورته وییونه راځي چې له پېړیو پېړیو راهیسې یې پرې عربي، فارسي، پښتو، اردو... شعرونو شخوند وهلی او نوريې خوند بایللی دی.

اوسني علمي او تخنیکي یا سیاسي ژورنالېستيکي او بیاد نن سبا ژوند اړیني او ګټور جاجونه او وییونه د نوي ازاد شعر له ژبې سره هله اړخ لګولای شي چې خیالولې، سمبولېزه، انځوریزه او ان اسطوره یي جامه ورواغوستل شي، نه دا چې پخپله همدغه وییونه کټ مټ راوړل شي، لکه په دې لاندې لیکلې کې:

ماشین، کمپیوټر یا سولګر، کنفرانس، فابریکه یا کارخونه، کارځی، کارغالی (ورکشاپ)، ګاډی (موټر)، تېلېفون، تلویزون یا لروینون، حکومت، سیاست، قانون، اقتصاد، تجارت، کور، ډوډی، کالي، تولید، صنعت، سپورټ، ورزش یا خپل و پردي جرافیايي نومونه، لیکلې (لست)، او یا کار ګر، انقلاب، اوښتون، پاڅون، غورځنګ، جنګ، جنگیلي، جګړه مار، سوله، ولسواکي، دیموکراسي، پرمختګ، پرمختیا، پرمختللی، ابادي، مېړانه، غیرت، پت، ننگ و ناموس، پښتون، پښتو، پښتونوالي، پښتونواله، پښتونولي، رښتینولي، وروري، برابري، کتاب، پوهه، فرهنگ، پوهنه، زده کړه، ښوونه روزنه، لیک و لوست، مبارزه، وطن، هېواد، ولس، ټبر، لویه جرګه...

په دغه لاندې ازاد شعر کې (د سولې سولې) پرله پسې راوړنه ډېره بېخونده برېښي، ځکه تش وزن یې پرې پوره کړی دی:

... اوس روان شوي يو څو

له سرو گلونو سره

له سرو گلونو سره

د سولې سولې کور ته

د سولې سولې ښار ته

د سولې سولې ورا ته

د سولې سولې خوا ته

(خالق رشيد: گلبانگه يی برای صلح و سپيده، ۷-۸۲ مخ.)

په ازاد شعر کې بايد ژبنی رنگارنگي هېڅکله هېره نه شي، په دغه لاندې بېلگه کې راغلی

تکرار هم دومره خوندور نه برېښي:

اوس زما د وطن کاني

اوس زما د وطن بوټي

اوس زما د وطن غرونه

هم سيندونه د وطن مې...

(فردا: د گلپانو پرڅې، ۱۲۷ مخ.)

وگورئ، دغه وروسته ازاد شعر يې په يوه کرغېړن پور ويي "صنم" سره انځوريز راکنسون او

اندېز نوښت زيانمن کړی نه دی؟

- ستا خبرې مې

د ذهن په کوڅو کې

د انگي غوندې خپرېږي

- تکرارېږي-

ته چې يو ځل

- مينه-

ياده کړې صنمه!

نو غبرگون يې اورم:

مينه، مينه، مينه...

(خاموش: منزلونه او منزلونه ۱۲۳.)

يا د "جانان" غونډې يو بل کرغېرن پور ويی په دغه لاندېني شعر کې خومره بېخونده برېښي:  
 زما د سترگو اوښکې  
 چې مې د زړه وينې دي  
 د خوږ "جانان" په نظر  
 خو د باران خاڅکي دي  
 اوښکې نه دي  
 اوس کومې اوښکې توی کم؟  
 چې د "جانان" په نظر  
 د باران خاڅکي نه وي!  
 (خزان: د سحر په غېږ کې ۴۱.)

او يوه داسې بېلگه چې هم يې ژبه خوږه او نږه ده او هم يې اند و واند رنگين او پياوړی:  
 ستا پر مخ د سرو يا قوتو  
 د باران له خوڅخواکو،  
 کاني زړه د نهيليو د سارا هم  
 لکه موم شو.  
 پر خنډو د اننگيو د مهال  
 را ورغښتلې،  
 ستا له برندو برندو سترگو مينه ورو  
 د خوښيو مرغلرې،  
 ستا د لمړ مخ پلوشو تر سيوري لاندې  
 لکه پر خې د گلپانو پروښکيو...  
 څه که رغړي او را رغړي  
 پر بسترد سبا وون  
 د گلکڅو زما د شعر،  
 ستا د سرې سپينې کوکۍ  
 د خواږه خيال  
 سورکي خالونه،  
 په دو تر زما د زړه کې  
 جوړ د وينې او د مينې

خوبولي انځورونه!

پرنوی ازاد شعر د دې تورتپنې پرځای چې گوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنگ او تاریخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو څخه یې د پردې ښکېلاک زولنې ماتې کړې او بېرته یې ازاد کړ، هو، هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنگ پورې رښتیا اړه نيسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسني شعر کې (برندې سترگې)، (سره سپینه کوکۍ)، (سورکي خیالونه...) کانی زړه موم کېدل، پر بستر... رغبتل را رغبتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مگر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنگ سره پیوند ورکړشي او بیا له گډ نړیوال هغه سره. د اهواری او اهریمن تر څنګه یوناني زیوس، پرومیتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اور او وینې، ۱۵۲ مخ (همداسې یوه بېلګه کېدای شي.

محبوب سنگر په قافیه والو، ازادو او نیم ازادو شعرونو کې د ټول پوره کولو لپاره له غبرگون او تکراره ډېر کار اخیستی:

سینده سینده کوټریه  
راتاو پره راتاو پره  
وغر مېپره و غر مېپره  
مه چوپېره مه چوپېره  
ته دې زړه خوره ته دې زړه خوره  
ماتوه یې ماتوه یې  
نړوه یې نړوه یې  
چې راوینس شي چې راوینس شي  
(هماغه اثر: ۱۱۳-۱۱۵ مخ.)  
هسک سپېڅلی او تک شین و  
او تک شین و  
تک سپین لمړ پکې وړانګین  
او وړانګین  
رنګینې یې لمنې  
او لمنې...



(هماغه اثر: ۱۱۲-۱۱۸ مخ.)

بنکلی غبرگون) تکرار حسن ( البته کله کله د ازاد شعر عاطفي خواږه پره پياوړې کوي اولازيات  
 را کښون وربښي، لکه:  
 وخنډئ خانگونه مو  
 پرانيزئ وزرونه مو  
 والوزئ را والوزئ  
 والوزئ را والوزئ...  
 (اوراو ويني: ۸ مخ.)  
 وتره ده  
 نن وتره ده،  
 د ذهن کرونده زما  
 (خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ.)  
 بارانه وورېږه، وورېږه  
 چې سارايي گلونه  
 د وچکالي خپېرو ورژول  
 او د غوتيو شونډې  
 د سرو تناکو په ځوليو کې ټالونه وهي  
 بارانه وورېږه، وورېږه  
 (ننگيال: هغه شېبې هغه کلونه، ۳۸-۳۹ مخ.)

لکه له گڼو راوړو شعري بېلگو څخه چې را جوتېږي، نن سبا ((کلی، کوڅه...)) هم دومره  
 سولېدلې چې نژدې ده، د لوستونکيو او اورېدونکيو زړونه ځنې تور کاندې، او ان د ((مور))  
 په څېر سپېڅلی نوم هم دومره پرځای او بېځای، په آره او سپېڅليکه مانا (هېواد، پت،  
 ناموس... (ورو ورو، مخ پر سولېدلو دی!

بې کچه ساده گي او برېښتيا د نويو ازادو شعرونو له ځانگړتياوو څخه نه گڼل کېږي، دغه  
 ځانگړتيا په هماغو قافيه والو نظمونو پورې اړه لري چې د دغې پېړۍ له پيله يې تر اوسه پښتو  
 شاعري د کرغېړتيا (ابتدال) تر بريده رسولي او د اوسني ازاد شعر غورځنگ هم له آره د هغو  
 پر ضد رامنځته شوی دی. د ازاد شعر لارويانو هم زياتره له همداسې ساده نظمونو څخه راپيل  
 کړې ده او د چا خبره د خپلو ساده نالوستو وگړيو لپاره يې خپله ونډه ادا کړې ده. نور به بايد د

خان او پښتو شعر د ودې او پرمختيا اړتيا هم په پام کې ونيسي.

که څوک وغواړي ډېر کرغېرن (مبتدل) ويیونه له کرغېرن (ابتدال) څخه وژغوري، يوه لار به يې همدا وي چې نکه پښتو اندولونه ورته وگوري، لکه د وطن پرځای هېواد او د هېواد پرځای ټاټوبی، خاوره، مېنه يا اويجه، د هجر و هجران و فراق پرځای بېلتون يا جدايي، د صنم، معشوق، محبوب، محبوبا، دلدار، نگار، گل اندام، دلارام، جانان... پرځای بنکلې، گلې، مينه وړې، زړه وړې، زړگوتې، زړگي، گرانه يا گران، گلمخې... د عاشق، شيدا... پرځای مين، لېوال، ژوبل، نيمه خوا... د مجنون او ليلا پرځای، شهی او شهو يا ادم و درخو، د ناز و ادا پرځای کنج و مکېز، د جفا کار او ستمکار پرځای بېلوره، بې مينې، د خلک پرځای وگړي، د قاصد پرځای څړی، استازی، د پيمانې پرځای اړې، د زلفو پرځای څنې او کوچی، د حسن او جمال پرځای بڼايست او بنکلا، د عشق و محبت پرځای مينه، لېوالتيا او داسې نور بې شمېره ويیونه. د ازاد شعر له انگېزو او بيا گټو څخه يوه دا هم ده چې د کرغېرنو او زنگ خوړليو قافيي او رديفي کړيو ترڅنگ کرغېرن ويیونه، ترنگونه (ترکيبونه) او انځورونه هم د نور د تاريخ ارتيپلځي (زباله دان) ته وروغوړول شي.

هنري او انديز) فکري (نوبت يوازي په ژبني نوبت سره رامنځته کېدای شي. د همدغې ټينگې ديالکتیکي اړوندی له مخې په سبکوپوهنه او کره کتنه کې "ژب- بنکلاييز" او "ژب- انديز" نومونې نوې دود شوې) يواخيم بينر: کاسپر- ووکل، ۵۳-۷۷ مخ (دا مانا چې د يوه ادبي اثر په کره کتنه او ارزونه کې ژبه او بنکلا بيا ژبه او اندي منځپانگه) فکري محتوی (سره همزمان او پتليز ترڅېرنې لاندې نيول کېږي، ژبني اړخ يو له بله جلا جلا څېړل يو ناشونی کار گڼل کېږي، ځکه هېڅ داسې هنري انځور به نه وي چې بې ژبني څرگندونې هستي ولرلای شي او همدارنگه به هېڅ داسې اند) فکر (نه وي چې بې د ژبې له مرستې څرگندېدنه ومومي، پر همدې آريوازي، نکه او بنکلي ويیونه کولای شي، نوي نکه او بنکلي ادبي انځورونه او پاڅه اندونه او خيالونه څرگند کړي.

په دې کې هم شک نشته چې پياوړی تخيل او تفکر هم پر خپل وار کولای شي، له خورا ساده او کرغېرنو ويیونو څخه خورا نوبتگرانه، بنکلي او زړه رابنکونکي ادبي انځورونه ورغوي، مگر که دا هم نه وي او هغه هم نه مانا دا چې هم ويیونه او نور ژبني توکونه او آرونه بنکلي، نږه او معياري نه وي، او نوی او پياوړی تخيل او تفکر هم نه وي، نو هر ورو کرغېرن (ابتدال) رامنځته کېږي، ژبني بنکلا او سپېڅلتيا، په بله وينا، ژبني نږه والی، نويوالي او پخوالی

کولای شي، لږ تر لږه د هنري جولې کرغېړنتیا راتپته کړي او د چا خبره یو څه ادبي غونډې لېو ورکاندي.

وگورئ، دغه وروسته ازاد شعر په یوه کرغېړن پور ويي "صنم" سره انځوریز راکنسون او انډیز نوبت زیانمن کړی نه دی؟

ستا خبرې مې

- د ذهن په کوڅو کې

د انګۍ غونډې خپرېږي

- تکرارېږي-

ته چې یو ځل

- مینه-

یاده کړې صنمه!

نو غبرګون یې اورم:

مینه، مینه، مینه...

(خاموش: منزلونه او منزلونه، ۱۲۳ مخ.)

یا د "جانان" غونډې یو بل کرغېړن پورویي په دغه لاندېني شعر کې څومره بېخونده برېښي:

زما د سترگو اوبنګې

چې مې د زړه وینې دي

د خوږ "جانان" په نظر

خو د باران څاڅکي دي

اوبنګې نه دي

اوس کومې اوبنګې توی کم؟

چې د "جانان" په نظر

د باران څاڅکي نه وي!

(خزان: د سحر په غېږ کې: ۴۱ مخ.)

او یوه داسې بېلګه چې هم یې ژبه خوږه او نږه ده او هم یې اند و واند رنگین او پیاوړی:

ستا پر مخ د سرو یا قوتو

د باران له خوڅو څواکو،

کاني زړه د نهيليو د سارا هم  
 لکه موم شو.  
 پر خنډو د انگيو د مهال  
 را ورغښتلې،  
 ستا له برندو برندو سترگو مينه ورو  
 د خوبسيو مرغلي،  
 ستا د لمر مخ پلوشو تر سيوري لاندې  
 لکه پر خي د گلپانو پروښکيو...  
 څه که رغړي او را رغړي  
 پر بسترد سباوون  
 د گلکشو زما د شعر،  
 ستا د سرې سپينې کوکۍ  
 د خواږه خيال  
 سورکي خالونه،  
 په دو تر زما د زړه کې  
 جوړد وينې او د مينې  
 خوبولي انځورونه!

نوی ازاد شعر د مبارزې او پاڅون، شهيد و قرباني، بلهار، بلهاری، يا جنگ و سولې لپاره د  
 مرجانو نو بهيرونه، د غاټولو او رېديو سره بيرغونه، شنې شپې، اور او وينې، د سرپو او  
 پولادو ويلوبونه او د باروتو لوگي يا په بله وينا د لمر، سپېدو، سبا او رڼا سمبولونه پر کار  
 اچوي.

مگر دغه سمبولونه هم که ډېر و کارول شي او ژورنالېستيکي او گړنۍ ژبې ته لار پيدا کړي، بيا  
 نو خپل سمبولیک يا انځوريز او شاعرانه نوبت له لاسه ورکوي او پر عادي ژبه بدلېږي، لکه  
 واخلي "کوتره" چې د سولې د سمبول په توگه يې نن سبا خپل لومړی سمبولیک هنري جاج له  
 لاسه ورکړی دی.

د شلمې پېړۍ نوميالي کوښښ انځورگر پیکاسو د "سرې کوترې" انځور هماغه لومړی ځل  
 خپل جادويي اغېز وښاند، هغه هم د "سرې" د ستاينوم په ملتيا مگر را وروسته ورته نه په

انځورگری، کې کوم هنري سمبولیک رنگ پاتې شو، نه په شعر او نورو هنرونو کې.

### ۹: ژبني تېروتنې

ژبني تېروتنې د دوو غبرگو اړخو له مخې څېړو:

۱) له تخنیکي اړخه چې د پښتو شعريو هیز-غږپوهیز په تړاو د دغه کتاب آر بنسټ او هډوانه پرې ټیکاو لري، او ۲) له هنري اړخه، په دې مانا چې شعر تریل هر)) ژبني (( هنره له)) یوې یوازې- کره لیکنې- ژبې (( سره ډېر تړاو لري او ښه او بد یې ورسره زیات غوټه دي، له دې کبله د کتاب غوښتنه برخه هم پر همدغه اړخ راچورلي.

له نړیوال او زموږ له منل شوی دود سره سم یو شاعر کولای شي، یو لږ ژبني او پښوییز آرونه دویونه) اصول و قواعد (له شعري تول و تاله بلهار کاندې، خو په دې اړه چې جاج و مانا ته تاوان و نه رسي او خپلسري بڼه و نه لري، په بله وینا، د اړوندې ژبني ټولني د درستو شاعرانو تر منځ سراسري دود وي.

تر کوم ځایه چې له دغه پلوه راڅرگندېږي، له پارسي او نورو آریاني او ډېرو هندواروپایي ژبو سره پښتو گډون لري، هغه د وییونو لنډون، زیاتون او بیا غونډلیزه نااوډي) اختصار، توسعه او بې ترتیبي (ده.

څه چې په ځانگړې توگه په پښتو شعر کې ناشوني دي، هغه خجیز سر غراوی دی. له دغه لامله موږ د پښتو شعر د ژبنيو تېروتنو په لړ کې تر هرڅه زیات پر خجیزې ناندولی- زیات زور اچوو او په دویمه او درېیمه پورې کې پر نااوډي او لنډون، زیاتون.

سم له لاسه همدغه وروستی ډول) نااوډي (ترویبني لاندې نیسو او د وییونو اړوند هغه وروستی) ۱۲) څپرکي ته پرېږدو.

د نا کره والي نښې نښانې، گډوډي او د نورو ژبو وییزي په هر ډول، خو پښوییزې اغېزې یې پښتو گډوډي سره کړکيچو کوي.

د سوېلي پښتونخوا د ازاد او سپین شعر سرلاری افضل شوق د نورو نامعیاري گډوډي بېلگو تر څنگ د نرینه ډېرگري تېرمهالکې) جمع مذکر ماضي فعل (په کارونگ، د خپل یو ښکلي سپین شعر)) تاریخي فیصله (( ژبني معیار ژوبل کړی دی: د نن انسان ته،

که انسان ويل په کار دي،

نو بيا

له ځناور و د دار لو

گیله څه پاتېږي؟

دا فیصله

چې بې و سرته رسوله څنگه

نو په جرگه کې راغونډ شوي

هر لېوه په ډاډه زړه

په (پرمو باندي)

بريد کولو ته خپل پخ غاښونه

بیرته تېره (کړو)

او د کلي په (پرمو) لور و تښتېدو (و تښتېدل).

(لمبه، دویم کال، دویمه گڼه)؛

---

د خیر محمد هڅاند ددې وروسته موندلې شعر پای دوی غبرگې توتې له ورته سوېل-لویدیز

گړدود سره سم چې یو گړی ښځینه کړ پر ډېر گړي نرینه هغه اړوي، د ښځینه ستاینوم) اسم صفت)

همداسې کارولی دی:

... ته کوه وفاداري (خپل)

ته کوه وفاداري (خپل).

(هماغه مهالنی)

یووم- نا اوډي) ضعف تالیف)

((ضعف تالیف)) (له آره په دودیزه - عربي شعر پوهنه کې یو ژبني ویاړ دی او موخه یې په شعر

کې هغه پښو بیزه او په نومېرلې توگه، غونډلیزه) جملوي (نا اوډي) بې ترتیبې (ده چې یو شاعر

یې بې له کومې تولیزي، یا هم او پښېلیزي یا لریزي) ردیفې (اړتیا رامنځته کوي، که نه ویاړ نه

گڼل کېږي. لکه د استاد حمزه دا شعر:

ستا په تبسم یې حوصله وکړه

(او ښکو بو گنبدلو (مې شپبه وکړه

خو په دغه بل کې بې اوډي یې بې له کوم تولیزي اړتیا چې ښایي د خپل گړدود تر اغېز لاندې یې

تر زیاتو زیات ټینگار ته هڅولی وي، دومره لاسوندیزه (موجه) نه گڼل کېږي:

...نوم د تگ په خوله وانه خلې باران راغی  
د ډاکتر خالق زيار، الفت ۱۷ گڼه (له يوه ښکلي غزله در اڅپستې بېلگې در بيمه مسره نا اوډي  
لري او سمه کړې بڼه مو ورسره په ليند يو کې نيولې ده:

...مات مې تندې ټول عمر ساتلی دی  
اېښی مې هېجاته پر درشل نه دی  
جوړ ته د ملا پېښور نه پرېږدم  
(نه پرېږدم ملا جوړ پېښور لره)  
هېر مې لا کنډر کنډر کابل نه دی...

په هر ډول شاعر ته په کار ده، د نا اوډي د مخنيوي لپاره تروسي و سې هڅه وکړي او په دې لړ کې  
د اړوندې ټوټې يا مسرې ژبني توکي برخيز او ان يو مخيز بدل رابدل کاندې د پوره پوهاوي  
لپاره يې په يو لړ قافيالو او ازادو بېلگو کې تر کتنې تېروو، که څه هم پر پېښليزو هغود  
دوديزو قافيي ويارونو تر نامه لاندې په ۴ (څپرکي کې څه ناڅه رڼا اچول شوې ده.

### گړدودي پښتو

۱) (غبرگبلونه) سربل او وستربل )

غبرگبلونه هغو جوړه جوړه وييکي يا ادات دي چې يو يې تر نوم له مخه راځي او بل ترې  
وروسته مخني يې سربل او وروستني وستربل بلل کېږي. په کره پښويه او کره ليکنې پښتو  
کې د سربلونو شمېر او وه دی چې دا هر يو يې له څو څو وستربلونو سره غاړه کېږي او په دې ډول  
تر دېرشو پورې غبرگبلونه را منځته کوي، لکه:

په - کې، په - سره، په - پسې، په - له - نه، له - څخه، له - وروسته، له - تر - لاندې، تر -  
پورې، تر - پر - باندې، پر - د - ) اضافي او ملکي ( او داسې نور. د زيات پوهاوي لپاره: پښتو  
پښويه ۲۱۰-۲۱۱.)

دغه لاندې موندلې ډوله ازاد شعر زياته گړدودي بڼه لري او په دې توگه ژبني ناکره والی رامنځته  
کوي. په دې لړ کې د نورو سرغړاونو د "کرلو" او "کر" ... سره گډول يا د اوبستيو او نا اوبستيو  
پېرونو) اصلي او مغیره حالتونو ( تر څنگ د سربلونو) د "د" او "له"، "نه" او "څخه" (نه  
توپيرونو يا غورځول او داسې نور. غورځول، هم تر هغې دومره ويار نه بلل کېږي، چې ترې نه

رغېرې، لکه:

... پر بوتله ستا پر لوپته پر خه

(له) مانه ده نېکمرغه يو پرده خپله

(جلال امرخېل، لروبر او بپاڼه)؛

پر غورځولو سر بېره د) د- له (نه توپيړول، لکه:

ما د پتمن بزگر نه

ما د بناري جوالي نه

ما د سپين غر له شپونه

ما يو زيار کښ کارگر نه

ما د هېواد زلمي نه

ما د شهيد له مور نه

داسې تپوس وکړلو

چې ژوند کې خه شی غواړې

دا مرگ او ژوبله بڼه ده

که وکړو سوله کې ژوند

ټولو دا يوه چغه کړه

جنگ دې وي ورک نړۍ کې

موربه نور هېڅ نه غواړو

سوله دې وي نړۍ کې!

(افضل ټکور: گلبنگهای برای صلح و سپیده، ۹۸ مخ)؛

۲) (نا کره کړ او روڼ) فعلي گردان

لکه په پاسنی بېلگه کې (داسې تپوس) وکړلو؛

د نورو ننگرهاريانو غوندي د فاروق فردا) د گلپانو پر خې (په ازادو بېلگو کې ځای ځای

گردودي او سيمه بيزه پښتو راڅرگند بېرې، لکه:

"شولې" د "شوي" پر ځای په ۹۲، ۹۳ او ۱۷۷ مخونو کې. "مچولې" د "مچولای" او "نيوی" د

"نيوای" پر ځای په ۱۳۰ مخ کې. ښودله) ۱۳۴ مخ (د شاعر ډېرو ښکلیو شعرونو ته زیان رسولی

دی.



- اسحاق ننگيال) هغه شېبې هغه کلونه، ۱، ۱، ۹۹ مخونه (د نورو لغمانيو شاعرانو غونډې د بشپړ تېر مهال درېيم يو گړی وگړی) د مطلقې ماضي درېيم مفرد فعل (په "ی-ی" پای ته رسولی، لکه "ولامبلي" چې کره يې ولمبل راځي) همداسې: کپناستلې- کپناست يا کپناست، کندهاري انډول يې: کپناستلی (په دې گړدودې پښتو سره شعري ژبه زيانمنوي ژبنی- سپېڅلتيا هم د نوي ازاد شعر په ځانگړتياوو او نوښتونو کې راځي. دلته شاعر اړ نه دی چې بېخړته پور وويونه او هغه هم لکه پاس يې چې يادونه وشوه، کرغېرن) مبتذل (وييونه و کاروي ځکه کوم د څپيز انډول او قافيې- رديف بنديزونه يې په مخ کې نشته او په امرنه) انتخاب (کې پوره ازادې لري. د يوې ازادې بېلگې) تېر څپرکی (په يوه ټوټه)) توده دې کرله ((کې د يوگړي بنځينه بڼه ويار نه، بلکې)) کره ((يې ناآره ده چې د)) لنډون ((د معيار پر بنسټ يې ترڅنگه يو څه زياته دود ده.

### ۳) د ويونو لنډون و غځون

د توليزې تشې د ډکولو لپاره د يوه ويي اوږدول يا لنډول، د کوم گړدودې لاسوند له مخې ويار نه گڼل کېږي، لکه: زما ۱-۲ څپيز، زموږ ۱-۲ (يا هم ۳ څپيز) زموږه. همداراز نرينه پر بنځينه بدلول درواخله، لکه: ستومان- ستومان، ناروغ- ناروغه، که نه، سرغړاوی گڼل کېږي، لکه:

... دا) توره (راغه دا) توره (راغه...

دا پر موږ پور دی پور دی...

(محبوب سنگر: زور ۱۰۷-۱۰۹ مخ.)

لايق زاده د) پوه (پرځای د) پوهه (په کارونه خپل يوه بنکلي)) سهل ممتنع (( غزل څومره پيکه کړی دی، که څه هم ځينې پېښوري يې همداسې وايي، خو دومره ټوليزوالی نه لري:

بې له ما مړې، بې له تا مرم

په رښتيا مړې، په رښتيا مرم

سره) پوهه (يو زړگيه

په خدا مړې، په خدا مرم...؛

زه لکه) ازاده (مرغه

له قفسونو او دامونو نه لوړ...

(خاموش ۱۰۱)؛

يا لکه (پښه) چې ځينې شاعران، په تېره شينواري يې تل دوه څپيز کاروي، لکه زړه سواند،  
خاموش، جکړ. کليوال او نور.

ننگيال د (( لېږدوي )) ( پرځای )) لېږدي (( کارولی او دا هم په دې چې دغه کړويي نوی ليکنی.  
پښتو ته لار موندلی ده:

... او ځنگله

په شنو وږمو کې

د زيتونو نيالگي

د لمر باران ته

د ببلو

پيغامونه لېږد (ي)

په (ي) کې د يې (مدغمول هم دومره ويار نه گڼل کېږي، لکه د شهيد خالد بارگامې په دې  
لاندې شعر کې:

... ستا مور کې وهي چغاري

هره او بنکه کې يې (خدای بنکاري

ته خو مړ نه يې خالده

دا په څه ورپسې ژاړې

بې له کومې قرينې د (مرستيال- (کړ غورځول او له دې سره د شعري غونډلې خبر لتاړول څرگند  
ويار گڼل کېږي:

گوره د زړه وينه مې وچه نه کړې

پکې د چا د زړه دردونه پراته دي)

که سوزې غوښې رانه و سوزوه

چې د غليم پکې داغونه پراته دي)

(رحمت ځواکمن، روزگان ۲۱-۲۲ گڼه)؛

په دويمه مسره داسې راتلای شوه:

دي پکې ستا د زړه دردونه پراته

او څلورمه بيا داسې سمېده:

دې د غليم پکې داغونه پراته؛

هره کيسه له مانه هېره ده، خو ته مې په ياد (يې)  
شپبه شپبه له مانه هېره ده، خو ته مې په ياد (يې)  
مورې دنيا راباندې وچورلېده، سرمې دروند شو  
مورې قبله له مانه هېره، خو ته مې په ياد (يې)  
(هماغه گڼه).

امر خپل کولای شول، داسې ووايي:

((هره کيسه ده له ما هېره، خو تانه هېروم)) (ترپايه؛

دنصيب سيماب په دې لاندې زړه راکښونکې ازاده بېلگه کې له پايه درېيمه مسره ورته ويار لري:

له کارو سه ستري خلک،

د غرمې لمرو وهلي،

خو خپل کور لره ستانه شي.

لمر هم ستري په دې جنگ شي،

بيا د غرو شاته بیده شي.

شپه دا ټول کاینات ياره،

لکه مور داسې بیده کې...

خو ستا غم يو داسې غم دی

((چې له ماسره ملگری...))

نه يو کور لري چې ولاړ شي

نه يې شپه سته چې بیده شي

په نومورې مسره کې که ((چې)) (پر)) دی ((بدله شي او يا پر)) تل ((، نو ويار ورکېږي؛ درېيم

لار يې دا چې د ملگری پر مل واورل شي، هغه هم په بڼه:

((چې له ماسره تل مل دی)).

نوموتي شاعر پيوند د يوه نومخري يې ((په نه کارونه يو انخوريز شعر ژوبل کړی دی چې

کولای شول، لږ تر لږ يې لنډيز) (په ليند يو کې ونيسي:

- اوړی غرمه ده پر تنور ولاړه

لوند د ململ کميس يې گونځې گونځې

نسواري څوکې) (د سينو ښکاري

(د سپنما ياران ۹۴).

اوبنتی پېر) مغیره حالت ( شمال ختيز ليکوال او شاعران زياتره په پام کې نه نيسي، په دې لړ کې، هرگوره )) پښتون (( گرسره لکه ځانگړی نوم همداسې پر آر پېر کارول کېږي. د بلخ ادبي ټولني يوه ځوان شاعر بيا د توليزې اړتيا له مخې تر استاد حمزه هم ډېر ښکلی کارولی دی: اوبنکې مې بيا گرېوان ته غاړې وتې لکه پښتون چې) د پښتون (مېلمه شي

#### (۴) (نا کره وينگ) تلفظ )

بدترینه بېلگه يې په شمالختيزه گړدودي ډله کې د (بن-خ (، ږ-گ ( او) خ-س ( گډون دی، لکه د يوې )) سندرغاړې جوړې (( په غبرگو سندرو کې چې پر)س ( له) خ ( بدلون سره مېړه خپله مېرمن د)) کوڅه کې (( د) ردیف ( په بيا بيا ورغبرگولو کنځي.

همداراز: مونږ) مونږ) مونږ) (، زمونږ) زمونږ) (، خښ) ښځ (، ښکته) کښته) ؛ (( څښل (( بيا، که د ننگرهار خواته)) څکل " (( شوی، د کندهار خواته هم پر)) چښل (( اوبنتی دی...)) زيار: د پښتو ليکلارښود اړوندې سکالووي )

پر نوی ازاد شعر ددې تورټپنې پرځای چې گوندې د قافيې او ردیف په ايستنه غورځونه يې له خپل خپلې ژبې، فرهنگ او تاريخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وايو چې د پښتو شعر له پښو څخه يې د پردې ښکېلاک زولنې ماتې کړې او بېرته يې ازاد کړ، هو، هغه څه چې زموږ په تاريخ او فرهنگ پورې رښتيا اړه نيسي، هغه ژبنی انځوريزه او انديزه خوا ده، لکه په پاسني شعر کې (برندې سترگې) (، سره سپينه کوکۍ) (، سورکي خيالونه) ... کانی زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مگر زياته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاريخ او فرهنگ سره پيوند ورکړشي او بيا له گډ نړيوال هغه سره. د اهور او اهریمن تر څنګه يوناني زيوس، پرومېتوس يا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د ليکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اور او وينې، ۱۵۶ مخ (همداسې يوه بېلگه کېدای شي.

#### (۵) (بي کچه نا پښتو ويیونه

وگورئ په لاندې بېلگو کې نا پښتو ويیونه څومره کچه ښکاري:

يارانو گورئ  
 له تندي مرمه  
 د ساقې خوا کې  
 د مينا څنگ ته  
 هېڅ نه پوهېږم  
 دا ويرانه ده که ميخانه ده!  
 خواږه حرام وو(وه)  
 ترخې اوبه هم  
 په ما حرام شوي  
 بده قسمته(له بده مرغه)  
 (خزان: د سحر په غېږ کې، ۱۲ مخ.)

... د خوږ جانان په نظر  
 خو د باران څاڅکي دي  
 (هماغه اثر، ۴۱ مخ.)

دا بله بېلگه يې گڼ سره يوه کرکيچو او ملایي پښتو ده:  
 ... د پسرلي د مجنون بيد د کتارونو په شان  
 قد پورته کړی دی تر هسکه پورې  
 د درناوي او عبادت په عنوان  
 د يو څو پاکو مومنانو په څېر  
 ستا د بنايست پښو ته  
 د تنظيم سردی تپت نیولی د رکوع په ډول  
 چې نه د سر پورته کېدو تاب لري  
 او نه په(پر) ځمکه د خپل سرد اېښودلو قدرت  
 څه ښکلي پاک يادونه!  
 څومره سپېڅلی مقدس عبادت  
 کاشکې چې ستا د حسن  
 د مغرور خيال دربار کې  
 شي مستجاب او قبول!

(هماغه اثر: ۵۷-۵۸ مخ.)

- دلته د پېړيو د سکون او انجماد

- په) پر) ضد

لام دی ترل شوی او تودی

راپاڅېدلی دی

"دلته زمان د اوښتون

په مکانونو کې

ټولې زړې بارې، خالي بارې

نړېدلې دي"

خلک را خلاص شوي د وهمونو

له طلسم نه

اوس چې له ستم او جهالت سره

وداع کوي...

(خاموش: منزلونه او منزلونه، ۱۰۹-۱۱۰ مخ؛)

## ۲: مانيز اړپېچ يا تضاد (Contradiction)

د اله آره د ژبپوهنې يوه نومونه ده او له شعري انځور يا صنعت (contrast) او يانگېرگډون (paradoxy) سره توپير لري. د ساري په توگه که څوک د عادي خبرو په ترڅ کې ووايي: ((غوز تر کدو غټ دی))، له مانا او منطق سره سمون نه خوري او اړوپېچه غونډله يا خبره، يا په پارسي نومونه)) نقض گويي ((د.د.

لکه واخلي، د نوموتې شاعر باري جهاني د هغه غزل په يوه بيت کې چې اسحاق ننگيال) اخبار هفته، اولسمه گڼه (د "غورو" بېلگو په توگه رااڅپستی دی:

((په موج خېزه توپان راغی د فلک سيلابي کرېږې

زمورې کشتی يې ډوبوله خپل درياب يې توپاني سو))

(فلک که زمورې کشتی ډوبوله) سزا يې دا شوه چې) درياب يې توپاني شو! (توپاني کېدل خو) زمورې کشتی د ډوبولو لپاره) د درياب په گټه او د زور ښکارندوی دي، ځکه

نوره يې هم پسې ډوبوي.

په دغه بله بېلگه کې چې استاد ناشناس ور سندريز کړی، د پاسنی هغې په څېر ورته ژبنی او منطقي اړپېچ لري او هغه داچې ((ساقی)) خوارکي ته د ((بامبر)) دنده هم

ورکوي:

((ساقی غاړه مې راوړې په زناړیې زینتی کړه...))  
 استاد بېنوا چې کله د اطلاعاتو او کولتور وزیر په توګه د سپکانو په ((ویساک)) مېله کې ګډون کړی وو، نو له خښاک وېشونکې ((پروړ ساقی)) یې هم داسې غوښتنه نه وه کړې!

جهاني د اېکسپرېشنېستانو expressionists او اېمپرېشنېستانو imprissionists او بیازمور د دودیزو خمريه شاعرانو، لکه خیام او غني په لاروی هڅه کوي، د اړوندې ویپانګې په بیا بیا کارونه پر لوستونکیو او اورېدونکیو اغېز پرېباسي، هغه هم د ویی لوبې) لفاظی (په مټ، او بیا یې دا هڅه چې د ټنگ ټکور، ټکور هم ورکاندي!

نوموړي کره کتونکي نه یوازې دا ویار ور پر ګوته کړی نه دی چې لا د درست غزل پارسي وزمه پښتو یې هم په سترگو کې نه ده ور ننه اېستې، د بېلګې په توګه لکه "موج خېزه" په رومبني او "سبزه کوبی" او "پایکوبی" وییونه، په دې لاندې بیت کې:  
 ((داد مستو پسرلی دی، داد اور سبزه کوبی ده  
 هره پاڼه خماری ده، هر گلاب مو شرابي سو))  
 (ان تردې چې یوه ټولګه یې هم)) پایکوب ((نومولي).

داسې نابومه پور وییونه د باري په غزلو کې کوم کمی نه لري، که به هغه شاعرانه وي، خو پر بله ژبه اړه لري، نه پر پښتو. د پوره څرګندتیا لپاره: زیار، اخبار هفته، څوارلسمه ګڼه).

داسې برېښي چې ننگیال یې له ریالېستي اندتوګې سره سره، د نورو ډېرو مینه والو غوندې تر دوستی، د دغه غزل تر سندریز اغېز لاندې زیات راغلی او هغه دا چې "تاشناس" یې د موسیقي الاتو په ملګرتیا په خپل زړه راګڼونکي او مست اواز کې وړاندې کوي.

که خبره پر موسیقي وي، نو هسې خو زموږ ډېر منلي ولسي شعرونه لکه: لنډی، نارې او سروکي بې له قافیې او ردیفه له موسیقي تول و تال و سور و لی سره تر یوه غزله هم ښه تر اړخ لګوي. همداراز ډېر ساده دودیز او ولسي ډوله نظمونه هم راګڼون پیدا کوي. په کار خو دا ده چې شعر خپل بدیعي او هنري رابنګون ولري، موسیقي خو یو بل جلا هنر دی همداسې په خواږه اواز کې د شعر دیکلیمه یا ترنم درواخله چې له بده مرغه پښتو شعر ترې، په تېره بړه خوا تر پروڼه بې برخې پاتې وو او مټې د کډوالو له راستنېدو سره څه ناڅه رادود شوی چې خورا په زړه

پورې بېلگه یې ممنون مقصودې راخپله کړې ده.

یو شعر له ترنمي یا سندریز پلوه ارزول داسې دي، لکه چې څوک په یوه سینگارځي یا دواډه په بندار کې پر یوه سینگارلې پېغله یا مېرمنه مین شي او پرسبا یې ورته جوته شي چې مخ یې د کتو نه دی. رحمان بابا یې بیا داسې راڅرگندوي:

هغه ناوې چې په خپله بنايسته نه وي  
څوک یې څه کوي بنايست د مور و نیا!

اروپايي ازاد تصنيفونه خو لا پر ځای پرېږده چې زموږ په هېواد کې څومره پارسي ازاد تصنيفونه د خوږ غاږو سندرغاړو له خوا وړاندې کېږي. دا چې لا تر اوسه پښتو ازاد شعرونه چا کمپوز کړي نه دي او له دې سره سره ځانگوال او پاخه سندرغاړي هم نه لرو، بېله خبره ده. که ځينې ځانساتي او زاړه پال دا ووايي چې پښتانه شاعران دې هم تر هغې ازاد شعر نه وايي، تر څو په پښتو کې کمپوزيتوران او پاخه سندرغاړي پيدا شوي نه وي. غبرگون به یې دا وي چې سم له لاسه خو دې یوه ژبني هنر ته لار هواره ده، له دې خو باید گټه واخېستل شي، تر هغې خو دغه هنر پښه پر ځای پاتېدای نه شي او بیا دا چې د دغه دویم هنر (موسیقی) لپاره لياره هواره کړي، د چا خبره اړتیا د زېږندويی (ایجاد) مور ده.

د سیدرحمان وگړپال په دې لاندې شعر کې نوم و ستاینوم (( ځوانه پېغله )) (سره دومره اړخ نه لگوي. پر ځای یې)) تانده پېغله، تنکی پېغله، چټه پېغله (د همدغه په سیمه کې ډېر ویل کېږي، پروړاندې یې)) پخه پېغله، زړه پېغله، پر کورپاتې پېغله... (( ټیکاو لري؛ لږ سترگې (هرگوره گرامري سمون نه لري:

څنگ ته دې ناسته شېخه ځوانه پېغله

ماته همدا وایې توبه وباسه

خو، که مې) لږ سترگې (پناه شوې درنه

دېته بیا وایې چې جامې وباسه!

د ننگيال د)) خيبري تنده (( غزل) ۴- څپرکی، غبرگې غبرگې قافيې او ردیفونه)

پای مسره)) نېغه مو شمله ده، کړېدو ته یې چې پرې نږدې (( کې)) کړېدل (( د شملې د ښه تراستاینې ښکارندويي کوي، حال دا چې شاعر د)) ټیټېدل (( په جاج و مانا کارولي دي او گومان نه کېږي چې دغه ویناوال دې)) کړه شمله (( د ښاخ او ویاړ یا غرور د سپمبول په توگه په



خپل ۴۴ کلن ژوند کې نه وي  
اور بدلې!

په پښتو شعر کې (( غنچه، غونچه )) (( د )) غوتی. (( په مانا کارونه د منځني ادبي يا کلاسيک پېر پاتورې ده چې د پارسي شعر د اغېزو او پېښو په لړ کې يې دود لاره، لکه د شيدا په نامي شعر کې:

(( د غنچې د رباط وړ په واکېدو دی قافله د رنگ و بوی درومي سباشو ))  
دا حکه چې په پارسي ادبي او شعري ژبه کې دغه ويی دوه مانيز دی (( دسته گل شگفته ))  
او (( گلی ناشگفته ))، خو په کلاسيک کې يې زياتره په وروستی مانا کارول شوی، لکه د جامي د زليخا په پيل کې: (( الهی غنچه امید بکشای گلی از روضه جاويد بنمای ))  
پښتو (( ناظمانو )) ( د تکر د مخنيوي لپاره يې له دويمې مانا سره )) غنچه (( انگرلی دی. په هره توگه که کاظم خان او نورو په دويم مانا راخېستی، اگاهانه پېښې وي، خو په وسمهال کې هسې رندې پېښې بلل کېږي، لکه د يوې تاريخي سندربولې ( مشاعرې ) له شعرونو څخه د مولانا خادم په دې بېلگه کې:  
په خوب وېدې (( غونچې )) به په ورو ورو راوینومه  
خادم! بادِ سبايم که وم وم، که نه وم نه وم

### ۷: تکر (توارد)

مور د ادبي زېږندوييو او په ځانگړې توگه د شعر په تړاو، نه يوازې په دوديزه ادبي نومونپوهنه ( ترمينالوجی )، بلکې لويديزه هغه کې هم د غلا ( سرقت )، تضمين او تکر ( توارد ) نومونې شتون او دود لري او په کره کتنو کې ترې کار اخېستل کېږي.

تضمين ( citation ) هغه دی چې يو شاعر له بله اړونده ټوټه، مسره، بيت، قافيه، رديف، وزن يا اند واند، انځور... وکاروي، په دې آر چې په ورو غبرگو لينديو يا گيمو ( ناخنکو ) کې يې ونيسي او د اړوند شاعر نوم يا اخځ ورسره راوړي، که نه، بياغلا ( plagiarism ) ( بلل کېږي؛ که هغه پراړولې بڼه وي، ژباړلې يا يومخيزه او يا په برخيزه ) قسمي ( بڼه.

او توارډ) connotation (هغه دی چې یو شاعر په ناځانڅېري یا نیم ناځانڅېري) نا اگاهانه) ډول د بل شاعر توکي په خپل شعر کې و کاروي. دا چې یو له بله خبر نه وي او هسې یې د یوې نابېرې) تصادف (زېږنده وي، په بله وینا، نو)) تکر (( یې هم بللای شو.

د دې لپاره چې دغه پېښه پدیده مو ښه ترا روښانه کړې اوسي، گران مینه وال دې لاندې لیکنې ته رابولو. دا د هماغې لیکنې لنډیز دی چې لیکوال د ۲۰۰۷ ز. کال په سر کې)) الفت (( مهالنۍ ته استولې وه:

((د جنورۍ پر دویمه مې په بېنوا سایټ کې نابېره د ځوان نوبتگر غزلبول گران شمس خوستي پر غزل سترگې ولگېدې او وار له واره مې پرې د خپل هغه گومان وکړ او هک پک شوم چې ماخو د سمسور هغه ته برېښلیک کړی وو، د بېنوا چلوونکو هغه له کومه کړ؟ اوس یې چې لولم، څه بل راز راته برېښي اوبیا په زړه کې وایم: داڅنگه کېدای شي، هغه دې دومره ژر د چا غلچکي لاسته ورسي، پکې لاس ووهي او سم له سمونې یې په خپل نامه خپور کړي!

تر څو مې په پوره ځیرتیا تر پایه ولوست او دې پایلې ته ورسېدم چې دا هسې یوه نابېرې ده، ولې په هسې بېځایه گومان خپل ایمان زیان کړم. نه شمس له ما غلا کړې او نه ما له شمسه او ښایي، زماني واټن مو هم سره دومره نه وي. دغې نابېرې ته په دودیزه عربي ادبپوهنه) ادبي فنونو (کې توارډ وایي او په لویدیزه هغه کې یې) citation (او زه یې)) تکر (( بولم.

دا تکر تر هر څه له مخه د ناځانڅېرې) تحت الشعور (له کارندویو څخه گڼل کېږي، لکه څنگه چې پخپله د شعر او هر هنر د الهام او زېږ. آره سرچینه هم همدا حس نومېرل شوی دی. ناځانڅېري زموږ د ناپایو تېرو هېرو یو زېرمتون دی او په هماغه ناځانڅېرې ښه شعر ته لار مو مې، بې له دې چې شاعر ته یې پته ولگي، هغه پېښه پدیده یې کله، چېرې او له چا اورېدلې، یا یې لیدلې او لوستلې ده!

دویم لامل یې چې زما او خوستي دا ورسره تړاو درلودای شي، په بل سایکالوجیکي چار ((تېلي پاتۍ telepathy (( اړه لري چې پارسي یې) دورهم انديشي (بولي او پښتو یې) لرهماندي) راځي. دا زیاده شوې، کله کله داسې پېښې چې دوه وگړي سره نه لیدلي، نه کتلي یو راز نگېري، انگېري، اندي یا سوچي او ان یوراز نه پوهېدل کېدونکې خبرې اترې ترسره

کوي. هسې خو نن سبا د ژوند پوهانو او کيميا پوهانو، په بله وينا، بيوشېمېستانو د بېلابېلو دندو له مخې د مترغزيو يا دماغې حجرو له پېژندنې او وېشنې سره د اسې ډېرې روانې سکا لويې له ساپوهنې څخه راخپلې کړې، په بله وينا، ساينسي بڼه يې ورکړې ده. ناولې دې پاتې نه شي چې ((تېلي پاتي))، په بله وينا، ټکر) توارد (د شاعر لپاره د الهام يوه په زړه پورې سرچينه هم ده.

په هر ډول د هنرمندانو او بيا شاعرانو ترمنځ د يوه راز شعري ورتوالي ټکر کېدای شي، جوليز (ژبنی، تخنيکي، هنري) او يا هم منځپانگيز اوسي. په دغه لړ کې زما او بناغلي شمس غزلې سره له تخنيکي پلوه بشپړ ورتوالی لري، يوراز څپيز- خجيز جوړښت، پېنځلس پېنځلس څپې او پرڅلورمه خجنه څپه پيل، ورته پېنځلې) قافيې (او ورته لرونه) ردیفونه (رانغاړي. سرليکونه مو هم سره نژدې اېسي: زما دا) مرجاني لاسونه (او د ده دا) د پلوشو لاسونه. د ده غزل اووه بيته دی او زما دا شپاړس، خو بنايي ستر او بنسټيز توپير مو سره په منځپانگه او پيغام کې نغښتی وي. د بېلگې په توگه مو سربيتونه) مطلعې (دادي:

چېرې د لمر د اهورا د پلوشو لاسونه  
چېرې د شپې د اهریمن د تورتمو لاسونه... (زيار)

خاونده بيرته مو راشنه کړې د نغمو لاسونه  
چې د ادم رباب ته واچوي درځو لاسونه... (شمس)

### خرخشن ټکر

بناغلي اکبر کرگ) د شعر درناوی ۱۴۰-۱۴۲ (زمور د نوموتي شاعر جهاني يو غزل د ((بغاوت)) يوه بېلگه بولي، خو په ترڅ کې يې ورباندې د خوشال او حميد اغېزمني يادوي، له دې ناخبر چې د يوه ژوندي شاعر د يوه غزل د قافيې او ردیف راغبرگول نه، بلکې هوبهو)) بازسرابی (( ده: د کوهات د لاچۍ يوه خټک)) ډاکتر اقبال فنا (( غزل چې تر ويلو څو کاله وروسته د پښتو بدل مېچ په لومړي چاپ) کابل ۱۹۹۰ (او د همدې چاپ په شپږم څپرکي کې بيا راخپستل شوی، داسې راپيلېږي:

او د جهاني صاحب دا) واشنگتن ۱۲-۲۷-۹۲ (له دې بېلگې سره:

پيالي نسكوروم دې تشومه خو دې نه

نصيبه بدلوم دې، قبلومه خو دې نه

خالق مې ككړۍ سجدې ته نه ده پيدا كړې

تنديه ماتوم دې لگومه خو دې نه...

همداراز د مراد شينواري او د جهاني ترمنځ قافيه او رديفي ورتوالی او لږوډ پر يوراز ليد گوت او ليد توگې سره د تېرې بېلگې هومره نه، خو بيا هم ټكر (توارد) يوڅه خرخشوي، ځكه چې تر ددغه منځ زماني واټن بيا لسيزو ته رسېږي. مانا دا چې د دواړو غزلو اخځ بنسونه اړينه وه، او له دې يادونې سره يې، هم ځان او هم غزل له دغه توره سپينولای شول!

زما په اټكل د مراد د غزل سربيت) مطلع (دا ده:

- ځئ په پښو كړو له يو مخې، د تناکو پيزارونه

كه پښې بېله پرې وردرومو، دا دښتونه به څه وايي؟

او د جهاني غزل بيا داسې را پيلېږي:

وچې سولې اوښكې، گربوانونو ته به څه وايو

درد را سره خپل سو، پرهاړونو ته به څه وايو

شپې مو په ساحل كې، د خپو له غمه وټنستي

وخت كه لېونی سو، توپانونو ته به څه وايو... (جهاني).

ټكر كه ژباړه؟

كاوون دالاندې شعر د پارسي ژبې له اغېز مننې سره پوره پيکه كړی، لكه "پرواز وركوم" چې پرځای يې پښتو انډول ((الوځوم)) (راتلای شو. همداراز د ((سكوت)) (پرځای)) چوپتيا ((در واخله، او ترټولو ناوړه بېلگه يې له)) چې ((سره د پارسي علتیه)) تا ((پرله پسې درې ځله زياتونه ده، په كاروه وزني تشه يې بل ډول ډكه كړې وای؛ څو، ترڅو، څو چې، ترڅو چې)) پر پښتو باندې د دغې تېرې ژبې له خورا بدو اغېزو څخه گڼل كېږي او گرامري او مانيز بدلون رامنځته كوي. تر دې چې د كره كتونكي په زړه كې ديوې)) ټكي پر ټكي ژباړې)) خرخشه اچولای شي:

زه د ترخه "سكوت" د غره له شانه

زه د ناکامو ارمانونو د ايروله څنگه

د وېروونكو تورو شپو په زړه كې

د شعر كوترو ته "پرواز وركوم"

زه سکوت نه پېژنم  
 زما د شعر ژبه سکوت نه مني  
 زه به د شپې ځنگل په ستورو باندې وولم  
 (خو) چې "سکوت" مات شي  
 (خو) چې تيارې و تنبتي  
 (خو) چې رسوا شي په ځنگله کې  
 خيروونکي زمريان  
 (کاوون: سپرغی، ۱۰ مخ)

تکره ادبي ليکوال اکبر کرگر له داسې يوه تور څخه د شاعر منځ سپينوي او ورته بېلگې يې د لومړي پراختيايي او بيا (( انقلابي )) (پرو او اړوندې بولي، هغه هم د لایق، اجمل، کسرايي... د اغېزمنې يا پليوني زېږنده:

((... دا مهال نه يوازې د لایق اغېز شته، بلکې د ډېرو) اثارو! (مطالعې ته يې لاس رسېږي... او نه د چا خبره په شدت ردوي، داسې) چې (د چا شعر هم نه کاپي کوي، بلکې ډېر څه د خپل ذهن له صافي تېروي... (.) (صديق کاوون د)) و نو مرگ په موسم کې ((، سمسورا وپاڼه، ۳-۳-۲۰۱۰))  
 په هره توگه دابه ورسره هرڅوک ومني چې که بناغلي کاوون له نورو څه اخېستي هم دي، تر نوب (فېلتره) يې اېستلي او خپله جوله او جامه يې وراغوستې، خو له پاسني پارسي وزمه شعريې دا خرخسه رازېږي چې دغه راز)) راخپلونه (( بي سل په سل کې د)) غڼې (( هومره تر يوه جالکي نه، بلکې د)) مچي (( هومره تر شاتو رسولي اوسي!  
 په هماغه ليکنه کې د بناغلي کرگر دا خبره بېخپوره د سوچ وړ ده چې وايي:  
 ((زمور د مشهور ارواښاد شاعر ننگيال زيات شعرونه د کاوون له شعر نه متاثره دي، په خاص ډول د هغه مهال شعرونه چې دواړو سره نژدې کاري اړيکي درلودل))!

ما چې له دغو دواړو نوموتو شاعرانو سره، د ده په څېر گوندي- فرکسوني نه، خو فرهنگي دوستانه راشه درشه بنايسته ډېره درلودلې، د دواړو د کار پر مېز مې په خپلو گناهگارو سترگو ورته ايراني شعري دوترونه ليدلي دي. کاوون صاحب راڅخه کله نا کله دا هم پوښتلي چې که د ده ياهغه کوم نوی دوتر خپور شوی وي. په دې لړ کې د همدغه له خولې لومړی ځل خبر شوم چې)) شفيع کدکني (( د يوه نومور کره کتونکي ترڅنگ په ازاد او سپين شعر کې د شاملو او نورو راوړوسته پښت يو نوښتگر شاعر هم دی!

که کرګر صاحب په خپله روانپوهنيزه او روانشننيزه کره کتنه کې په ځانڅېري يا نا ځانڅېري ډول دغه نازکۍ او باريکۍ نه دي څيرلې، خو ماته له ژبپوهنيزې او بيا ژب- ښکلا بيزې څيرنې دا پوره روښانه شوې چې له گډې سرچينې يا نورو هغو څخه، ده څومره او څنگه اڅېسته کړې او هغه څومره او څنگه؟

همداراز د دې پوښتنې نه رامخته کول درواخله چې ولې د کاوون په گردو ټولگو کې لږ و ډېر شعرونه او نظمونه سره غاړه غړۍ شوي دي، په بله وينا، د ((ازمېښتي)) (پړاو) شگې او گلونه ((چې ماته يې د سريزې کښنې وياړ رابښلی وو، په نوبتي پړاو کې ولې بيا سترگې راپرانيزي؟

په داسې ترڅ کې چې ننگيال زما له سلا سره سم د ازمېښتي پړاو خورا په زړه پورې ((اجمل وزمه او لايق وزمه)) (نظمونه گرسره هيسته غورځولي او په هېڅ کومه ټولگه او بيا په پس مرگي يو ځايي خپرې شوي ټولگه کې شگې او گلونه، يا لکه د احسان طبري په نومونه)) رېگه او الماسها (( سره اڅښل شوي راڅښل شوي نه دي!

اقتفا که غلا؟

ډېر)) پېښاوان (( له )) اقتفا (( څخه چې له منځني پېره تر ننه په قافيواله پښتو شاعري او بيا غزليزه هغه کې يو منلی دود پاتې شوی، ناوړه گټه اخلي. په دوی کې د داسې غزلبولو څرگ هم لگېدای شي چې هماغه پامور غزل يې د همدې پېښو او پليوني زېږنده برېښي، که څه هم يو نيم لکه ترگزی او خلیلی دا منښته) اعتراف (هم کوي چې هغه يې د دغه يا هغه شاعر ((پرليکه)) (کښلی دی.

په دې وروستيو کې چې ناپښېليز شعرونه مخ پر بره درومي، ((مشاعري)) (هم څه ناڅه ازادې شوې او يو قافيوالی ورو ورو له دود و موده لوپړي او له دې سره د)) اقتفا (( ځای هم رښتيني هنري سيالي نيسي.

داهم پوره رازباد شوې چې د پښېليزې او په تېره هندي وزمه غزليزې شاعري خپله تومنه له کلاسيک، هغه هم له پارسي- هندي، يايې له درغلي پاتورې اردو هغې رااخلي او ناپښېليزه دا يې له پارسي نيولې، تر انگرېزي پورې له رنگارنگې ختيزې او لويديزې نوهمالې هغې سره کار لري. بيا هم کره کتونکيوته د دې سپيناوی گران دی چې په دې لړ کې لومړۍ ډله تر کوم بريده راڅېستنې کوي او دويمه دا يې تر کومه بريده، او بيا هر څوک يې څومره څومره د

بالزاك په وينا، خوك يې د مېرې په خېرد غلا پر كچ)) هو بهو (( راخپلوي، خوك ترې د غڼې په خېر، د پليوني يا اقتفا پر كچ جال اوبې او خوك ځنې د مچۍ په خېرد الهام پر كچ)) گڼينه (( جوړوي!

### غلا يا سرقت (Plagiarism)

دلته له غلا څخه موخه (( ادبي (( او بيا )) شعري (( غلا ))، انگرېزي نومونه، هرگوره، ادبي او هنري هغه په ټوله کې رانغاړي. په شعري غلا کې له ژبنۍ او هنري جامې او جولي نيولې، تر رديف و قافيې او بيا اند و واند او (خيال او مفكورې پورې چې يو شاعر له بله څه راواخلي او هېڅ يوه يادونه او نغوته يې و نه كړي. مضمون او منځپانگه، تول وتال) وزن و اهنك (يا له بل تخنيكي بڼې يا ځېل، ژانر) غزل، څلوريزې، دويزې، بوللې... (يا ناقافيه والو ځېلونو کې هم رنگي يا ورتوالې په دغه لړ کې نه راځي - دغلت له)) مضمون (( څخه موخه سکالو يا موضوع ده، نه هنري جوله او شيدا يې) مضمون دزد (ترنگ کارولې دی.

پر پښتو کلاسيک د پارسي او بيا هندي-پارسي سيده او ناسيده اغېزې، که د غلاتر بریده نه دي رسېدلې، پښتو ژبنۍ جوله يې تر ډېره مسخه کړې چې څرگنده بېلگه يې د شيدا شعري ژبه ده. همداراز يې زموږ يو نيم او سني وتلي او ډېر ستايلي پليوني غزلبول هم درواخله چې لږ تر لږه يې د (( ژباړې)) تر بریده رسولې ده. د غلا يوه نا بنسټور بڼه د (( گړني ادب، په تېره د لنډيو هغه ده چې دوديزو يا نيم ولسي وينا والو، او يا د چا خبره)) ناظمانو (( ته يې ډېره گوته نيول کېږي

### له ځانه غلا (Self-Plagiarism)

استاد غضنفر د بناغلي جلان د شعر کره کتنې په ترڅ کې د دغه شعري ويار) عيب (يادونه هم کړې ده، او د دې لپاره چې زموږ مينه وال ترې په دې تړاو د شعري- ادبي کره کتنې نور په زړه پورې ټکي هم زده کاندې، اړوندې څرگندونې يې تر ډېره ځايه کت مت دلته راخلو:

((... زموږ په ادبي بحثونو کې د سرقت بحث شته، خو دا بحث نشته چې شاعر له ځپل ځانه څومره غلا کوي. کله کله يو تکړه ليکوال يا شاعر يوه جالبه خبره وکړي، خلک يې د نوښت هرکلی وکړي، بيا نو دی ولگېږي، هماغه خبره بيا بيا کوي. له ځانه غلا ته اروپايي ادبپوهانو پام کړی او د سلف پلېجرېزم اصطلاح يې ورته وضع کړې ده. څرنگه چې سلف پلېجرېزم ته زموږ په ادبپوهنه کې د عيب په سترگه نه دي کتل شوي، نو ممکن ځينې ډېر تکړه شاعران او ليکوال مو هم دا مشکل ولري، خو په هغو ډېرو لږو کسانو کې چې ان د خپلې خبرې تکرارول يې نه خوښېږي، يو کس جيلاني جلان دی.



جلان له تکرار، کلیشي، سرقت او سلف پلېجرېزم سره د جگړې میدان ته ځکه دومره زړور ورځي چې د شعر د ډگر تر ټولو ښه وسله یعنی د نویو تصویرونو وسله ورسره ده. د ډېرو کسانو په اند، د شعر او نه شعر توپیر په تصویر کېږي او پر جلان چې د شعر ښاپېری، تصویرونه وروي، نو ولې به نه وایي چې د چا پور نه منم؟ مگر د شعر په هنر کې د لا ډېر پرمختګ لپاره په کارده، (چې (جیلاني جلان دا خبره پر یاد ولري چې تصویر به د شعر ډېر مهم او بلکې تر ګردو مهم عنصر وي مگر تصویر ټول شعر نه دی. د ښاغلي جلان په دا) دې (لاندې بیت کې مجازي تصویر) تشبیه، استعاره یا بله داسې وسیله چې د تخیل قوت او جدت ثابتوي (نشته مگر د ده د هغو بیتونو غوندې خوند ورڅخه اخلو چې کامیابو او نویو تشبیهاتو، استعارو او مدعا مثلونو پکې لوړ هنر پیدا کړی دی. دی وایي:

زاهده ته پوه شه او خدای پوه شه چې خوند نه کوي،

دا چې کېږي وږې پرته دي پر خالونو څنې؟

په دې بیت کې د عاطفې شدت هنر پیدا کړی او دا شدت د جملې له جوړښته زېږېدلی دی. دلته شاعر واقعي پوښتنه نه بلکې بلاغي پوښتنه کوي، یعنی نه غواړي چې له زاهده معلومات تر لاسه کړي بلکې فکر کولو او پر پخواني دریځ باندې شک کولو ته یې وربولي. موږ په دې پوښتنه کې پر ښکلا باندې د شاعر باور احساسوو او د ښکلا د دفاع لپاره د هغه زاری اورو. د زاهد لاره زموږ په ادب او کل(کل) کول (تور کې صراط المستقیم ده. موږ د سمې لارې ضد کړه لاره بولو او له کړو وږو پرته څنو بیباکي، ازادې او له قیدو بڼه بې پروایي وربړي. دلته د شاعر عاطفې دریځ شخصي نه بلکې انساني او عمومي دی. په ازادۍ پسې انسان همېشه ګرځېدلی او دې مینې کله نا کله دومره مجنون کړی چې د ازادۍ په تمه یې غلامۍ ته غاړه اېښې ده. د ښاغلي جلان دا خبره چې د چا پور نه منم او زه هم پر چا پور نه لرم، له یوه کس سره اړونده ده، خو په دې بیت کې راغلي خبره ټول انسانیت ته پیغام لري. د انسان د ټول تاریخ د مبارزې او مجاهدې یو اصلي مقصد دا وو او دادی چې باید ازاد وادسي، باید دا حق ولري چې د بل چا له وږې پرته خپله خبره وکړي، خپل شخصیت څرګند کړي او پر هغه لار روان شي چې ده ته مناسبه ښکاري...))

د جلان په څېر یو شمېر وتلو شاعرانو په خپل هنري واک و ځواک د بیا بیا راغبرګونو، په نورو ټکو، د کرغېرتیا) ابتدال (او په پای کې، د)) کلیشه یي ( ګوتلکیو مخنیوی کړی دی. دساري په توګه، پیر محمد کاروان) چنار، ښاپېری... (ویونه او ترنګونه بیا بیا کارولي، خو ترې رغولي انځورونه یې ورسره بیا بیا نه دي راغبرګ کړي؛ همداسې نور نوښتګر هم درواخله!

له ځانه غلا) د ښځمنو په ګټه!)



ښځمنې په ټوليزه توگه د گرد جهان پر کچ، ان د لويديځ په ښځواکې ټولنه کې د پوهې او فرهنگ له پلوه وروسته پاتې شوي يا پاتې کړ شوي دي. په پرمختللي ښځواکې لويديزه نړۍ کې، تر هغې وروسته چې د دوه پېرېيز پانگوالي پېر مودرنېزم تر شا پرېږدي او په شلمه پېرې کې پوست مودرنېزم ته راگډېږي، ښځه په سهې مانا متې د فرهنگ او شعروادب په پنځونه کې د راگډېدو جوگه کېږي. هرگوره، پر وړاندې يې زموږ په اسلامي ختيځ کې وار له مخه راځلېدلي او په دې لړ کې پښتنه دا هم درواخله.

په نومبرلې توگه لږ تر لږه له پېنځلسمې زېږدي پېرې او بيا د روښاني فرهنگي-سياسي غورځنگ راهيسې پښتنې مېرمنې (لکه رابعه، زرغونه، حلیمه، نېکبخته، نازو انا، سپينه ادي...) (وار له مخه له خورا ترينگلو ترنځلو نرواکي بند بزونو سره سره د پوهې، فرهنگ او بيا شعروادب ميدان ته نيم نيم پتي مخ راوتلي دي. خو دا تريخ واقعيت هم پټولای نه شو چې په نو مهالي پېر کې، څه د سرا سري ټولنوټيز او فرهنگي وروسته والي او څه د دوديزو او ديني لنډ انديو له لاملونو، نه يوازې پر جهاني، بلکې پر هېوادني کچ له نژدې پارسيوانو تر لېو سره د سيالۍ جوگه شوې نه ده، او بيا دا چې له ژبنۍ شونتيا (جنسي-گرامري توپير) سره سره يې خپله ښځينه څېره پکې لا دومره په زغرده نه ده راځلولې، حال دا چې په وگړني ادب او بيا لنډيو کې يې لږ تر لږه تر سلطان محمود (۹۹۸-۱۰۳۰ز) څه له پاسه يوه زری د دغه زياد وياړ لري:

د خالو خان لښکرې راغلي

زه به گومل ته د اشنا مخې (ديدن) ته ځمه!

نن سبا چې يې له ښه مرغه، بياهم څه د ټولنيز خوځون او څه د نوې خبرتيايي او رسنيزې ټېکنالوجۍ له برکته پښتنو پېغلو مېرمنو دغې سيالۍ ته رادانگلي دي، نو دا تور ورباندې لگېږي چې خدای مکره، دې يا هغې ته يې خپل نرينه خواخوږی ورليکي!

هو، که د دغه تورټپۍ چېرې کومه بېلگه رښتيا و موندل شي، لکه څنگه چې ((تاند او پانې)) داوه کړې او په تېرو څلور-پنځو لسيزو کې يې بېلگې هم ليدل شوي دي، نو د ((له ځانه غلاد ښځمنو په گټه)) ((يا)) ښځوته له ځانه غلا ((نوم ورکولای شو. دا د ژوراندو کره کتونکيو ځانگيزه پازه ده چې سپيناوي ته يې را ودانگي؛ که نه، دا د هغو نورو پر وړاندې يوه نابنبل کېدونکې بې نياوي او لا گناه ده چې کلونه کلونه يې خپل ماغزه ستړي کړي او تر ډېرو هلوځلو وروسته يې له نارينه وو سره لږو ډېره سيالي برابره شوې ده.



## ۱۱ - خپرکی

## سپین شعر (Blank verse)

لکه د ازاد شعر) ← ۹ خپرکی (( په پېژندتیا کې چې یادونه وشوه، اروپایي سپین شعر (انگریزی blank verse، فرانسې blanch verse، جرمني Blankvers) نومونه زموږ له (( سپین شعر (( نومونې سره نه، بلکې زموږ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو اومونډي شعرونو سره سمون لري، او)) ازاد (( بیا زموږ له)) ازاد (( هغه سره نه، بلکې له)) سپین (( دې سره اړخ لگوي؛ په لنډو ټکو، د دوی)) سپین (( زموږ)) نیم ازاد (( او)) ازاد (( بیا زموږ له)) سپین ((، او همزمان له)) ناپېيلي (( سره سمون خوري.

د دې ترمینالوجیک توپیر یو لاسوند د رومانتيک انگریز شاعر لارډ بايرون (Byron ۱۷۸۸-۱۸۲۴ ز) هغه لومړی شعر دی چې زموږ له نومونې سره سم له رښتیني)) ← سپین شعر (( سره اړخ لگوي، که نه، له اروپایي

blank verse ← (( سره سم، د)) verse libre, free verse (( په نامه پېژندل شوی دی. شاعر د ښوونځي په درېیم ټولگي کې وو چې ښوونکي شاگردانو ته وویل، پر وړاندې یې د شرابو په ستاینه کې یو څه ولیکي. نورو گردو اوږدې اوږدې لیکنې وکړې، خو همدا چې یې د بايرون پر درې کرښو سترگې ولگېدې، په خوا پورې یې ونيوه او په لوړ او ازیبې وراعلان کړه: (( دا خو دې یو ښکلې شعر لیکلی، له تانه به یو لوی شاعر جوړشي!)) (د هغه شعر ژباړلې بڼه داسې ده:

شراب له آره تکی سپینې اوبه وې،

خو، چې خدای ورته وکتل،  
له ډېره شرمه تکی سرې شوي!

بې له شک و شوپيانه د همداسې ښکلو او زړه راکنسونکو ناپښپليزو او ناتوليزو (غیرمقفي او غیر موزونو) شعري شاهکاریو، ډېر سپین شعر او ان ناپېيلي شعر ته رامات کړي او ورسره ورسره بې د لوستو او اورېدو مینه وال راهڅولي دي.

د شاملو په خبره څومره چې له شعره جوليز او تخنيکي بندیزونه راکم شوي، هومره بې شعريت ښه ترا سمبال شوی دی. لیکوال د خپلو از مېښتو په بهیر کې یوخوا د قافیوال او ازاد او بلخوا د ازاد او سپین شعر تر منځ ورته پایلې نومېرلې دي. په دغه لړ کې بې یوځل یوخیال او سوژه په ازاده جوله کښلی او بل ځل بې هماغه په سپین کالب کې اچولي دي، پرتله بې مینه والو ته پرېږدم چې په کوم ډول کې بې ښه ترا ځلونه شوي ده؟  
ازاده ښه

هغه چې د پیل غوندې غټ شوي دي،  
پیل غوندې بې سترگې وړې شوي دي...  
نور بې چې واره تر سترگو نه راځي،  
دایې ورته سترگې خړې شوي دي!  
سپینه ښه

هغه چې د پیل غوندې غټ شوي دي،  
نو سترگې بې هم د پیل غوندې  
وړې شوي دي...  
او له همدې کبله یوازې غټان لیدای شي!  
(ارزم و بزم ۳۷-۳۸.)

په سرچپه، که د لیکوال او همدارنگه د نورو ویناوالو ډېر سپین شعرونه په ازاد کالب کې واچول شي، هر ورو بې شعري راکنسون په همدې اکر بکر نه پاتې کېږي.

مور د ایرانیانو (( شعر سپید )) (په پليوني پښتو) سپین شعر (( په دې جاج رادود کړی چې نه وزن لري او نه قافیه، بلکې د شعر له )) مخیله کلام (( پېژند) تعریف ( سره سم له تول و تال پرته نور د شعر)) ژب- ښکلا بیز او ژب- اندیز (( ټول اړخونه او ځانگړتیاوې رانغښتلاي شي، او له دې سره بې)) په کره او کېښکلې ژبنۍ جوله کې د اند و واند یو ولوليز) عاطفي) تراو (( پېژند

ورتا کلاى شو.

په افغانستان کې درې - درې نيمې لسيزې پخوا چې سپين شعر د لنډو لنډو مسرو يا ټوټو په بڼه نوې رادود شوى وو، پارسيوانو زياتره (( طرح )) بلله او پښتنو (( اډانه ))، خو راوروسته يې له اوږدېدو سره د (( شعر سپيد )) او (( سپين شعر )) نومونې د لنډو او اوږدو دواړو بڼو لپاره ټوليزوالى و موند، لکه څنگه چې ليکوال د خپلو لنډو شعرونو په دويمه ټولگه (اند و ژوند ۱۳۲۲) کې اړوندې بېلگې (( اډانې )) نومولې وې. وروسته ټولو ومنله چې هغه يو بشپړ انځور او سوژه رانغاړي او پوره شعر بلل کېږي.

د ژبني رغبت او جولي له پلوه په (( سپين شعر )) کې تر وسې وسې له لنډو لنډو ټوټو، غونډونو او غونډلو (فقرو او جملو) کار اخېستل کېږي. څومره بيزه (کمي) کچه يې له يوې کرښې يا غونډلې نيولې تر درو - څلورو پورې رسي. کله ناکله په ناځان خبرې يا نيم ناځان خبرې توگه په منځ منځ کې دلته او هلته يوه نيمه اهنگيزه رنگارنگي (لوړتياوې، ځورتياوې) او ان يوه نيمه سجع و قافيه هم سر راهسکوي. اوږدې بېلگې يې بيا بې له دې چې پر بېلا بېلو بندونو يا پراگرافونو وپشنه مومي چې لږو ډبر په ليکنښو) ---، ...، ///، \*\*\*، ## (يا شمېرو) -۱-، (،) -۲- ( ... سره نومېرل کېږي. د ازادو او نيم ازادو او ناپېيلو شعرونو په څېر د سپين شعر د بېلابېلو ټوټو او مسرو دننه بيا، په هر ډول د بېلابېلو ليکنښو کارونه اړينه برېښي. ان پښېليز شعرونه د پخوا غونډې په يوه سکښت او رجه ليکل، کمپوزول او چاپول نور له دوده لوېدلې دي. ان د پښېليز شعر د بيتونو پيل که پر يوه ليکه راشي، پروا نشته، خو پای يې، لکه گل په گلدان کې چې څومره تېروېږي او ډل شي، هومره يې راکښون زياتېږي؛ نا پښېليز دا خو له هماغه پيله له ازاد سکښت و ډيزاين سره رادود شوى دى. ټوليزې ناپېيلې ليکنې هم همداسې درواخله، هر ټوکر (پراگراف) يې د کاغذ، سکرين... پر يوه ليکه او رجه راپيلېږي او پای يې نه، او بيا هر ټوکر له مخکې وروسته سره د يوې کرښې هومره واټن لري.

په هره توگه د پېيلې (منظومې) وينا ليکنې او چاپي بڼه په خپله برخه کې د اغېز بنندنې او راڅکونې کړې. هماغومره پراخولای شي، لکه څومره يې چې اوريزه بڼه له رنگارنگي وړاند پښې سره کولای شي.

پارسي "شعر سپيد" هغه ډول شعر بلل شوى دى چې د خليل بن احمد له عربي عروضو (مفاعيلو) سره تلل کېدای او تقطيع کېدای نه شي، نور تول وتال يې د پښتو د ازاد شعر

غوندي د خجو "ضربو" له مخې سمبالېږي. د سپين شعر سکالو هم د نورو شعرو نو غوندي له وينې مينې نيولې تراندو ژوند پورې هرڅه رانغښتای شي. کله هم طنزیه رنگ راخپلوي او کله هم فلسفي او رواني....

دادی دلته، پر هغو بېلگو سربېره چې وار له مخه په شپږم څپرکي کې د ((ذهني انځورونو)) په تړاو وړاندې شوې، خو نورې وړې وړې ټوټې د سکالو د لا زيات رڼاوي لپاره د مينه والو مخې ته ږدو او سم له لاسه يې له اوږدو هغه تېرېږو چې خورا بنایسته گڼې بېلگې يې د اسحاق ننگيال په ((سيندونه هم مري)) (او دغه راز يې څه نا څه لنډې هغه د ليکوال په)) ناپېيلې ((کې راغلې دي.

- ما پرېږده چې:  
ستا د مخ په باغ کې وغوړېږم  
او همستا د سينې گل شم!  
(وينه او مينه ۱۱۲؛)

که د گنا خیري  
په منگول مروړلو پاکېدای  
نو اوس به:  
د مېچ د شاتو مچۍ وای؟!  
(وينه او مينه ۱۱۴؛)

- مشري په لوزړه ده،  
نه په لويه تنه...  
که نه،  
پيل به د ځنگل پاچا وای،  
نه زمری!!  
(هماغه ۱۲۰؛)

- ستا د مينې په ولور کې  
تر هغو سرو گلونو  
وړ څه نه مومم

چې همستا لپاره،  
زما له وينو راټو کېږي.  
(هماغه ۱۲۲)؛

- نه هر بندي گناهگار دی  
او نه هر ازاد بېگناه...  
نو په دې توگه:  
ډېر بنديان له آره ازاد دي،  
او ډېر ازاد له آره بنديان!!  
(زنداني نغمې ۱)؛

- په تشو پېښو  
نه وينا زده کېږي  
او نه کار...  
که نه تر توتي به بل ژبور نه وای  
او تر بيزو به بل کار يگر!!  
(هماغه ۴۰-۴۱)؛

خومره به ښه وه،  
که ستا شونډې شعر وای  
او شپه او ورځ مې  
په شونډو کې زمزمه کولای!  
(اند و ژوند ۳۵)؛

- کاشکې،  
زما سترگې د اوبنکو پرځای  
د عطرو چينې وای...  
چې ستا خيال پکې لمبلای  
او له ما نه بېلېدلای!!  
(هماغه ۸۹)؛

- که ته په رښتيا سره،

د خپل خيالي وړبل

نظر ماتول غواړي...

نو،

پرېرېده چې:

د تمکو پرځای ورته،

زه لکه سپېلنی لوگی شم!

(هماغه ۹۷)؛

- کله چې ستا غېږې ته درشم،

په زرگونو زرگونو خيالونه مې

په سترگليوونو کې ځای نيسي!

(رزم و بزم ۱۲)؛

که څوک په رښتيا سره

شعر د ازادۍ لپاره

پر کار اچوي،

بايد لومړی پخپله شعر

له قافيي باستيله ازاد کړي!

(هماغه ۵۹)؛

ډېرو ژونديو ته

تر مرگ بله بڼه پرده نشته.

(هماغه ۱۰۴)؛

ازار گتلي

لکه مچ و مياشي داسې دي،

په دې مانا چې:

چا د ازار لپاره ورځ ټاکلې

او چا شپه.

(هماغه ۱۱۳)؛

روغتون څه ورکشاپ نه دی



چې هر ناروغ ترې  
روغ راووخې!

(هماغه ۱۳۴؛)

- ملا لکه چرگ داسې دی

چې غواړي:

په ډېر وزرخندونو او بانگونو

د خپلو گناهونو ډېران

له سترگو پناه کړي!

(پوهه او گروهه ۱۱۸؛)

- شېخ تر نيمې شپې

((لاله)) (وويل،

خو چې نيمه شپه شوه،

زړه يې ودرېد

او... الا الله ((يې

له مرگه پاتې شوه!

(هماغه ۱۳۶؛)

- له پسرلي سره څه اړه

او خپلوي نه لرم

خو د زرغا او ودې وش

درد مودې يوشان سره...

او زما ستا ترمنځه هم

څه اړه تره نه وه...

خو گلې مينې مو

راگډه کړله وينه سره

او يو له بل سره نژدې شو هو مره،

لکه دوي سترگې وبله

وي په يوه مخ کې

گاونډې سره !

(نوي پېړۍ او نوې زړۍ ۱۰۳-۱۰۴؛)

---

- څومره نېکمرغه يم گناه کومه

تمامه ورځ وريځې د باد له ژرندو باسم

او د لمر په تناره کې پسرلي ته ترې ډوډۍ پخوم

(..ننگيال، ۱۳-۴-۷۲؛)

---

- کله چې غر شين شي

ستا د يادونو شنه گلان مې

د زړگي پر مسا پرې د بنټې خانگي وکړي

وکړي وغورېږي...

کله چې لمر شين شي... (ننگيال، ۱۲-۷-۷۲؛)

---

- يوه ورځ غم زما مېلمه وو

ما د کوربني په نامه د هغه دومره

عزت و نه کړ

چې مېلمه راباندې د لېونۍ شک وکړ...

زما لمن يې پرېښووه

اورانه ولاړ. (سارا بياباني، تاته كيسه... ۹۵؛)

---

- کلونه وړاندې مې ورته وويل:

دا ستا د شونډو څاڅکي په څو دي؟

وي: ستا د پلار او د نيکه وينه

او نن مې بيا ترې پوښتنه وکړه:

ټول پېغلتوب دې وايه په څو دي؟

راته يې وويل:

گرانه!

يو ازې يوه ډوډۍ!

(زويا هيله بارگامې، لېمه ۱۰ گڼه؛)

---

- ستاد سترگو توپاني نظر  
ستاد شونډو قهرجنه خدا  
ستاد تندي پراسمان د تورو وريځو حبشي لښکري  
ماته د پسرلي پيلا مې ښکارېدي...  
(حفيظ گردش، هيله ۷ گڼه)؛

---

- تری وم  
خو چې ته مې وليدي،  
لکه يو سيند  
چې مې تش کړی وي ټول.  
(خوشال انځور، هيله ۱۷ گڼه)؛

---

ماد خپلې مورکې  
تور ساده پروني  
سيخکونه  
د نکريزو وچې پانې  
سلايي، رانجه راجلومه (رنجرومه)  
(...ومان نيازی، تاند او پياڼه)؛

---

- او ښکې له سترگو نه بهېږي  
او ژاري زړه  
دا اگير بگير کتل  
د بې قراره زړه غمازي کوي،  
- ښکاري خو داسې  
چې دلته  
نه څوک راځي  
او نه ترې ځي  
بس دا خو...  
يو څو نومونه دي

چې بدلېري رابدلېري،  
 - دوزخ په دنيا کې  
 هم کله کله سر رانکاره کوي  
 خو هغه هم په غرونو کې  
 د سقر مېشته هم په غرونو کې وي!  
 - د خپټې وږی به مور شي  
 ولي...  
 د مينې وږی به  
 هېچرې مور نه شي.  
 (فضل محمود روښان، سجیل ۱۰۳، ۵۳، ۴۵، ۴۳.)

- زه بې موخې، بې وېلاړه  
 لالهنده آخوا د پخوا  
 گرځېدم راگرځېدم  
 او نه پوهېدم  
 چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي.  
 کړی ورځ مې په منډو رامنډو  
 ځان سترې ستومانه کړې  
 او ځمکې راته يوه شپبه ځای نه را کاوه  
 (...هماغه ۱۴۸؛)

- که ته په رښتيا سره،  
 د خپل خيالي وربل  
 نظرماتول غواړې!  
 نو،  
 پرېږده چې:  
 د تمکو پرځای ورته،  
 زه لکه سپېلنی لوگی شم!!  
 (اندوژوند ۹۷؛)

او دا هم)) نوې پېړۍ او نوې زړۍ (( په نامه د ليكوال د اوږد ترين) شپاړس مخيز ( سپين شعر د سروپای خو كرنې چې په همدې نامه ټولگه كې راخوندي شوې دى:

د زمانې خرڅ پرله پسې تاوېږي راتاوېږي  
 او د تاريخ د گريال ستن  
 - په ډېر تلوار و تلوسه -  
 يوه نوي اوږون ټكي ته  
 ورنژدې كېږي...

/-/-/

... او ويل كېږي

دا هماغه پېنځه زر كلن  
 لرغونى آريايي توكم دى  
 چې له پېړيو پېړيو راهيسې  
 - د كفرو اسلام،  
 د مرگ و ژوند ترمنځ -  
 د هغه اوږده غځېدلي، تورتياره كنگل تونل  
 پاى ته  
 د يوې نيمزالي رڼا د خړك اېستنې  
 او بيا سا اڅپستنې په هيله  
 ځاى پرځاى لكه مېخكړى،  
 بنكېل پاتې دى!!؟

كه سپين شعر همداسې بې تول و تاله پراختيا ومومي بيا نو تكل داستاني اډانې ... او يا داستاني ( short-short story ) ته ورغځېږي. د استاد الفت د سپينو او ناپېيلو په لړ كې ورته بېلگې ډېرې ليدل كېږي. د محمد دين ژواك د ناپېيلو ټولگو په ترڅ ترڅ كې ځينې بېلگې هم همداسې درواخله مانا دا چې ټولې)) ادبي ټوټې (( د ناپېيلې شعر نوم راخپلولای نه شي. د ځينو ليكوالو، په تېره شاعرانو تكل، داستان، يونليك ... هم څه ناڅه د ناپېيلې شعر جوله راخپلوي، لكه واخلي، د صديق پسرلى)) سره غالى. ((، د كاروان يوه نيمه كيسه او يا د شهرت ننگيال يونليكونه!

دا سمه ده چې ادبي ټوټه کوم ادبي ځېل یا ژانر نه دی، خو داسې هم نه، لکه یو نیم لیکوال، لکه نادر نادرپور (د بناغلی انځور پر اڅخ: شعرونه او نقدونه، ۱۹۸-۱۱۵) چې گرد پارسي او پښتو هنري نثرونه یا ادبي ټوټې د اروپایي شعرونو د ژباړو پېښې بولي، بلکې د پاسنیو ژانرونو په ګډون پکې د ناپېيلي شعر بېلګې هم ډېرې لیدل کېږي. د احم اړینه نه ده چې اړوند اروپایي شعرونه دې هرو مرو پښېليز او ټوليزوي، بلکې له آره)) بلانک ((! اوسي!

همدا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافيې، ازاد شعر) سره د يوې نوې ښکارندې په توګه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ايران کې بيا وخته) بې وزنه ازاد شعر (تروينيې گروپړنې لاندې نيول شوی دی. د ساري په توګه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي" خبره رامنځته کوي او د لويديځيانو په لاروی پر دې ټينگار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جوليز وزن پر ځای او "دننې" يا "مانيز" وزن ولري) په دې باب اړوندې ليکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې گڼې او د همدې بدل‌مېچ اتم څپرکی او اړوندې سکالووي).

## ۱۲ - خپرکي ناپېيلي يا منشور شعر ( Prosaic poem )

د دغه درېيم ډول ازاد پښتو شعر پيلامه چې انگرېزي يې پر پاسني نامه سر بېره **poem** يې **Prosadichtung** او پارسي)) شعر منشور ((، په وسمهالي ادبي پېر کې مولوي احمد (۱۳۰۱-۱۳۲۱س) او ورپسې لارښه ترا منشي احمد جان) ۱۳۳۰ل مې (رانښلولې ده. له هغه راهيسې څه ناڅه يوه پېړۍ په بېلابېلو نومونو (ادبي نثر، هنري نثر ادبي ټوټه، ادبي پارچه) په لره بره پښتونخوا کې نښايسته ډېر ويل شوي دي) ش. سنگروال: ۱۹۹۷، ۴۷۲؛ ز. هېواد مل: ۱۳۵۲)

د)) مرسل نثر، مسجع نثر او موجز نثر (( په نومونو درېگونې نثري ډولونه چې نښايي د پارسي هومره يې په تېرمهال پښتو ادب کې دومره زيات څرک و نه لگېږي، هم د ناپېيلي شعر په څېرمه ځېلونو کې راوستلای شو.

په لره خوا کې تر احمد جان راوړوسته ماسټر کریم او بره خواتر استاد الفت، استاد بېنوا، استاد رښتین، مولانا خادم، محمد دين ژواک او محمد جان فنا ساپی تر نورو ډېر کښلي، په تېره ارواښاد ژواک چې له ۱۳۴۱ل يې تر مړينې ۱۳۸۵) پورې اوږه ورکړه او درې څلور خپلواکې ټولگې يې راپرېښووې. په دې توگه استاد ژواک د دغه شعري ځېل له څومريز او څرنگيز او د)) ← افقي تخيل (( له پلوه تر نورو پښتنو وړاندې دی او د لومړي پښتو ناپېيلي يا

منشور شعر لیکوال)) prosaist poet (( يې نومولای شو.

ورپسې کېدای شي. د نورو غونډې دغه استاد هم په لومړيو کې خپل دغه ادبي ځېل يا ژانر (( ادبي ټوټه (( او راوړوسته)) سپين شعر (( باله، خو کله يې چې د (( افغاني حماسه)) (نومې ټولگه پر ۱۳۲۹ل کال چاپ ته وړاندې کوله، د لیکوال په وړاندیز يې د (( منشور شعر)) (نومونه خوښه شوه. ارواښاد اسحاق ننگيال يې د سريزه لیکونکي په توگه هم راسره هوکې کړه او په همدې جاج ومانايې د خپلو خبرو په لړ کې داسې ورازولې وه:

((... په دې کې هېڅ شک نشته چې شعر، شعر دی او نثر نثر، خو داهم نه هېروو چې هر شعر، شعر نه دی او هر نثر، نثر نه دی...))

زه چې د کتاب له پيل نه تر پايه پورې څه لولم، په هغو کې له خياله ډکې رنگينۍ وينم، د هنر او هنريت ښکلې بېلگې پکې وينم چې پېښې او حوادث پکې د خيال په رڼه چينه کې ولل شوي دي...))

د ننگيال دغه څرگندونې راته د استاد علامه حبيبي يوه ورته وراشه را يادوي چې پېنځوس شپېته کاله پخوا يې د استاد الفت په باره کې کښلې وه: ((... د الفت نثر شعر دی او شعر يې نثر...))

داهم اړينه نه ده چې د چا خبره يو (( ادبي راپورتاژ)) (، يونليک او داسې نور نثرونه هم)) ناپېيلي شعرونه (( او يا هم په دوده نومونه)) هنري نثر (( وبولو، که يونيم پراگراف پکې هنري هم وي؛ هسې خو په رسنيز يا ژورنالېستيک نثر کې هم لږ و ډېر تخيل پر کار اچول کېږي، او په سرچپه ډول يوه هنري نثر هم دلته او هلته رسنيزه بڼه ولري.

په هره توگه، نن سبا پر نړيوال کچ پروني هنري نثر يا ادبي ټوټه يوازې د ناپېيلي شعر له نومونې سره د يوه ژانر په توگه منل شوی او بيا چې عربو هم له آره شعر يو (( مخيځله کلام)) (بللی دی، نو په شعريت کې يې څه شک و شوپيان نه پاتې کېږي، په دې مانا چې دويم ستاينوم)) موزون)) (د مخيځله)) (هومره د شعريت کوم اړين شرط نه بلل کېږي.

داهم د ناپېيلي شعر د بېلابېلو بېلگو نچورونه:  
- ظالمه زما پر زړه دې بېباکه واری وکړ!



ته نه پوهېږې چې زړه يوه هنداره ده؟  
 او لا هغه زړه چې د شعريت له شعوره ډک دی؟  
 د گلاب د گل پاڼه- يا پروانو او بورالو بدلې وړانگه  
 چې په لږه شانې رېښه رپېږي...  
 (ژواک، افغاني حماسه ج)؛

---

- مننه چې د گلونو هارد ذوق له غاړې څخه نه وو سپمول شوی.  
 هلته چې د کابل سيند د کونړ سيند په غاړه کې غبرگ لاسونه  
 اچولای شي، هلته چې د وړانگو سيل د سپين غره پر سر  
 د مستی اتن ته ځان جوړ باله...  
 (هماغه ۷)؛

---

- يه زما ښکلې ناوې  
 مه ژاړه  
 او ورتې ورتې او ښکې مه تويوه!  
 ماته ستا د اوښکو مرغلرې  
 تر خپل مال و سرهم  
 ډېرې گراني دي  
 او دا د ډېرې خواشینی ځای دی،  
 دغه گرانيه مرغلرې دي  
 هسې وړيا پروړيا  
 د سترگو له سپيو،  
 پر سرو سپينو انگيو  
 مخ کښته راوړغري  
 او دانه دانه  
 پر ځمکه  
 راتوی شي  
 (... ناپېيلې ۱-۲)؛

---

- زه بې موخې، بې وېلاړه

لالهنده آخوا دېخوا

گرځېدم راگرځېدم

او نه پوهېدم

چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي.

کړی ورځ مې په منډو رامنډو

ځان ستړی ستومانه کړ

او ځمکې راته يوه شپبه ځای نه راکاوه

(...هماغه ۱۴۸)؛

د غرونو او ځنگلونو شپه

د تاوده او پري لمړينو وړانگو خپل زرین شال له غرونو رغونو، ناوونو، گرنگونو، تویونو او لگرونو، غاړو مورگو، لمنو او گلکڅونو را ونغښت. بیا یې د هسکو اسمانڅکو لمنځو او نښترو جگې جگې او نالاسبرې څوکې د مخه بڼې په مینه وړي انداز کې ښکل کړې او په بېره بېره له لنډ تنگ غرنی او ځنگلي څنډه پنا شوې.

شپنو او غوبنو د خپلو مېړو پسونو، وزو وزگورو، غواوو، غویبو، خوسيو کنډکونه، غېلې، او گورمونه د شپولونو او بانډو خواته را مات کړي ول. د ورکيو او سپرلکيو لوبغاړو او بیا د سرکښو وزانو له غرو نیولو بغارو، غرکيو... د درويو او شپېلیو له خوږو خوږو غاړو او لارو سره په هسکو تړو او کړيو کې مستې مستې انگازې خپرولې.

مرغانو د سرپواو نښترو په هسکو هسکو او گورو گورو ونوکې چاڼ چوڼ اچولی وو او دخپلو ځالو ځالگيو په لټون کې له یوې ښرانگې نه بلې ته بربر الوتې را الوتې.

له تور سکني ماښام سره پتلیز د گنډه پریو، مښککو، ماڼوگانو او شینشوبو خوږبویه او زړه راکښونکې سروزمې وړمې ورو ورو پر لگېدو پیل وکړ او د شاوخوا غرنیو ونو بېرې ځانگې ورسره نڅېدې رانڅېدې. تابه ویل، ستړي ستوري او نارامه لولنگر مرغان پکې لکه زانگو زنگوي او په غوږو کې یې د خواږه خوب لولو لولو سندرې وایي...  
او زه،

په ازاده او تربوخته هوا کې د غوزو او ځنغوزو، اوبښتو او لمنځو، ولو او چنارونو تر منځ چوتره باندي د مزرین کټه پړوچ بانه ستړي ستوري غځېدلی يم. لاسونه مې سرته سرو بږدي کړي

او ډېر مې زړه غواړي، د كړۍ ورځې د ستغيونو پېچومو او كړلېچونو مزلونو او پرله پسې پر كليو بانډو گرځېدنو راگرځېدنو، پلټنو او پوښتنو گروپونو، كښنو او ثبتونو څخه لږه ارامه غوندي ساواخلم او د يوه بې غږو غوږه درانه خوب غېږې ته پنيوسم. نړۍ څپونې مې پر مخ واچوه او سترگې سره وروستې چې گوندي په دې توگه راته يوڅه ژر خوب راشي، خو...  
(ناپېيلې ۳۱-۳۲)

## ۱۳- څپرکي

(پ) يوه- کره پښتو (د شاعر او ليکوال

## لا سبري

که څه هم پر ژبه د شعر د يوه رغنده ټوک په توگه په پښخم او د ((ژب-بنکلاييز)) (او)) ژب-انديز ((د ټوليو) مقولو (په تر او په شپږم څپرکي کې پوره رڼا اچول شوې ده، خو دلته مو بيا هم اړينه وبلله، په يوڅه لنډ او ساده ډول پرې وغږېږو. هغه هم د داسې شاعرانو او په ترڅ کې د هغو گړدو قلموالو د ښه تراخکونې او لارښوونې لپاره چې ادب او شعر ته هډو د يوه "ژبني هنر" په سترگه نه گوري او له ډېرې ناغېرې او بې پروايۍ څخه، لکه د ازاد شعر د ويارونو) عيبونو (په برخه کې چې ورته گوته ونيول شوه، د منځني پېر په څېر په لوی لاس خپلې ادبي او شعري پنځونې په پردۍ جوله او جامه مسخ کوي او هماغسې يې له پښتني ټولني لرې ساتي.

زموږ ډېرې ادبي زېږندويان او په دې لړ کې شاعران، نه يوازې له ادبي پښتو سره پوره پېژندگلوي نه لري، بلکې د ((يوه-کره ليکنۍ پښتو)) (تش يو نوم هومره يې هم کله پر غوږ

لگېدلی نه دی او له پرهماغه خپله لنډه تنگه "سيمه بيزه، تېرنی، او ورځنی" و (گړنی، پښتو " بسيا پاتې دي او د نورو زده کړو ژبو، په تېره پارسي او اردو ترگرامري او لغوي اغېز لاندې يې د شعر او ليکنې خوند او راکښون زيانمنېږي انځور و سېمبول او بيا پيغام او بلنې ته يې څوک نه را هڅېږي.

نوی- ازاد شعر د يوه کره شعر په توگه يوې کره ژبې ته تر بل هر ادبي او بيا شعري ځېل ته زياته لري. هسې خو ټوليز ادب يو ژبني هنر دی، دا مانا چې که د ساري په توگه د پړسازي (پيکر سازي) اومه توکي شگه، گچ، ډبره، سيمنت، لرگي، فلز... دي او يا د انځورگري هغه رنگونه دي، نو د ادب دا ژبه ده. په دې توگه د شعر اومه توکي هم د پړسازي يا انځورگري هغه غونډې يو بې ساخيز نه دی، بلکې ژبه هم پر خپل وار يوه ژوندی پدیده ده او د هر هنر غونډې د انسان له دنننې نړۍ سره نه شلېدونکې اړيکې لري. يا په بله وينا د ټولنيزې آگاهۍ يوه بڼه ده او د پېژندنې د تيورۍ له پلوه د انسان د انديز ځواک په لوړ ترين پورې اړه لري. همدا ژبه وه چې د يو مادي استر په توگه يې انسان ته اندنه (تفکر) کېدونکې کړ او د جاجونو (مفاهيمو) نړۍ ته يې ورگډه کړ. له دې کبله هغه چلند چې د نورو هنرو له اومو توکونو سره کېږي، د ادب له توکيو سره بايد هرومرو توپير ولري. ادبي زېږندويانو ته پکار ده پر ژبه باندې هماغومره لاسبري ولري، لکه څومره چې ورته په ادبپوهنه او اړوندو تخنيکي خواوو کې اړين دی. په تېره د شعر ژبه خو تر نورو ادبي ژانرو څخه بايد تر کېدونې بريده ډېره پراخه، پخه، بشپړه، نږه او کره اوسي، پکې بڼه تراچاڼ او غوراوی وکړای شي، که نه لنډه تنگه او تکراري متحدالماله ژبه گرد شعريت تر سيوري لاندې راولي او)) کليشه (( کېدو ته يې لار هوارېږي.

هغه شاعران له دې سره سره چې له هنري پلوه د نوبت داوه کوي، پر دې هم ځان نه پوهوي، له څه راز وبيبانگې (لغوي زېرمې) (يا ويونو) واژو (، گړنو) محاورو يا اصطلاحاتو (او يا متلو څخه کار واخلي. لنډون، سپما،) گرامري (يووالی، نږه والی، خوږوالی او رنگارنگوالی يې چې د ليکنې ژبې له آرونو او معيارونو څخه گڼل کېږي، په خوا و خاطر کې نه گرځي البته د لاس گوتو په شمار يو څو داستان ليکونکيو او شاعرانو په نيم آگاهانه توگه د خپل ځانگړي ازمېښت او هاند و هڅې يا د هغې ځانگړې مينې له مخې چې د خپلې مورنۍ ژبې له روزنې، پالنې، بډاينې او پر سيمه بيز او نړيوال کچ يې له ادبي او فرهنگي سيالونې سره لري، لږ و ډېر پر معياري او بيا ادبي او شاعرانه پښتو لاسبري موندلی دی، خو دا چې يې دغه کار پوره آگاهانه او ځانڅېری نه بلل کېږي، هرومرو له يو لوړ ژبنيو نيمگړتياوو سره مخامخېږي.

يوه ساده ناکره گرامري يا ليکدودي تېروتنه کولای شي، يوه خپرنيزه، رسنيزه او بيا ادبي ليکنه (داستان، شعر... (سپکه سپانده کاندې. لکه: يوه ښوونکي راغلل) کندهاري گړدود، کره: يوه ښوونکي راغله: (؛ دادېماجی ده) منځنی گړدود، کره: دا زما ځای دی (؛ ميژ تېل سبوڅي) سوېلختيز گړدود، کره: مورې ټول سبا ځو: (؛ ما او تاڅو) ننگرهاري گړدود، کره: زه او ته ځو (... د يوې پښتو - کره پښتو پروړاندې څومره گډونونه) التباسونه (او څومره پيکه او بې خونده ژبنی - ليکنی انارشېزم رامنځته کوي؟

**دغه انارشېزم، په بله وينا،** ناکره گړدودي ځانځاني د نژدې دوو ځواکمنو تېروتنو ((پارسي او اردو)) ژبو اغېزمنې ته لاره هوارېږي او پښتو مو نوره هم پسې کړکيچو کېدو خواته ورڅکول کېږي، نه يوازې له ويپانگيز، بلکې تېروتنو پښوييزو) گرامري (پښتو له پلوه. د اردو - انگرېزي) کوم چې، چا چې... (يو ځوا او د پارسي) څو، ترڅو...، - څخه کتنه، ملاتړ، ستاينه، يادونه... (بلخوا، تر ليکوالو، خپرنوالو او رسنوالو را وروسته شاعران هم رانغښتي دي. همدا خواشينووکې او نهيلوونکې ترخې رښتياوې) واقعيتونه (دی چې په پښتو کې، د نورو لاسه، د دواړو تېروتنو پر خلاف نه دومره ټوليز ادبي - ليکنی سبک و ستايل ليدل کېږي او نه يوگړيز) فردي (هغه، دا تراژيدي به ترهغې روانه وي چې ترڅو مو پښتو له گړدودي دريځه ژبنی دريځ ته لوړتيا نه وي موندلې!

دا دی، دلته يې د لسم څپرکي) ژبنی تېروتنې (له گڼو بېلگو څخه دا يوه راخلو چې د نورو تېروتنو په څېر په هېڅ يو پښتو گړدود کې يې څرک نه لگي:

په پښتو لېږند کې (متعدي فعل) کې د پارسي، انگليسي او نورو ژبو په توپير د (کړند) تر څنگ) کړی (هرو مرو راځي. په دې لاندې ازاد شعر کې دغه غورځونه ليدل کېږي او له همدې لامله ورسره ليکوال په ليند يو کې)) څه ((سرباري کړي دي، دا چې وزن ورسره ويجاړېږي، د شاعر گناه ده:

سترگې مې پټې شوې چې:

ونه وينم) څه)

ژبه مې پرې شوله چې:

ونه وایم) څه)

د ويونو امرنه) د کلمو انتخاب (او رنگارنگي چې د ادبي او شعري ژبې په ښکلا او راکښون غوره نقش او اغېز لري، يوازې د ژبنی مهارت او لاسبري له لارې کېدون درلودای شي.

همداسې لنډوالی، خوږوالی او نړه والی یا په لنډ ډول ژبني معیار له ادبي معیار سره نه شلېدونکې اړیکې لري.

تر هرڅه له مخه، تر وسې وسې په کار ده، په شعر کې له ډېرې لوڅې او ډانگ پېيلې پښتو ډډه وشي. دا راز پښتو يوازې نالوستو وگړنيو پرگنو، زيار کښانو او د بنوونځيو او د ليک و لوست د زده کړوځيو د نظمونو او ترانو لپاره کارېدای شي يا لږ تر لږه د ساده ولسي آهنگونو لپاره چې هم د اړوندو نالوستو يا نيم لوستو، سندرغاړو ته د سهنې وړ دي او هم همداسې اورېدونکيو ته.

که د انځورگرۍ هنر اومه توکي، کاغذ (يا ورته خيز)، ليکې او رنگونه دي او د پښې (مجسمې) د اخته، گچ، سمنت، لرگي، ډبره، فلز... دی، نو د ژبن هنر (ادب) دا ژبه ده. دلته توپير دا دی چې ژبه پخپله په ټولنيزې ځانځبرۍ پورې تړلې پدیده ده او د ختو، گټو، گچو يا سمنتو غوندې يو بې سا خيز نه دی. هغه اړوندې چې پښې (مجسمه) يې له خپلو توکيو سره لري، له ژبې سره د ادب له اړوندې سره کورټ توپير لري. دلته بايد له ژبې سره هغه چلند ونه شي، لکه هلته چې له ختو، گټو او گچو يا سمنتو سره کېږي که څه هم په هره هنري زېږونه کې د فورم او محتوا ديالکتیک پر خپل ځای دی او يو پر بل اغېز لري، خو په ژبني هنر کې يو له بله اړیکې تر بل هر هنريات پياوړی او ټينگ دی. د ساري په توگه يو پښاساز (مجسمه ساز) کولای شي، په پښې کې د کارول شويو توکيو بدرنگي د خپل لور تخيل او هنري پرداز په مرسته سکينده (جبران) کړي او له ډېر تېز ليدو سترگو يې پناه کړي، مگر يو د ادبي زېږندوی کوچنی ژبني ويار (عيب) په ټول هنري ځواک او بديعي وښت د چاله سترگو پټولای نه شي، ان که په ليکدودي کچه کې هم وي، لکه (خ) (د) (ب) (ج) (د) (ژ) (س) (د) (خ) (يا يې) (يا يې) او يا جوړوونکي د جوړوونې او خوړوونکي د خوړونکي پر ځای کښنه همدغه يوه کوچنی تېروتنه يا ناغېږي بس ده چې د "پسواده" توري پرې ولگولی شي او ټول ادبي شهکار يې په يوه پيسه کړي. کفتومس وايي:

"د ويونو د ځواک له پېژندنې پرته د وگړيو پېژندنه ناشونې ده" او سامويل تيلر کالريج د نثر او شعر په توپير کې وايي: نثر په غور ترين ډول د ويونو څرگندونه ده او شعر په غور ترين ډول د غور ترينو ويونو څرگندونه. دا چې ويل کېږي ژبه د پېژند الواک (معرف تيوري) پر بنسټ د شعر له دوه گونو (حسي او فکري) پراوونو څخه له وروستي دې سره اړوندی لري او بې له فکر (کېدای نه شي او جاجونه) مفاهيم (چې "فکرو کول" پرې ترسره کېږي، د ويونو فکري منځپانگه جوړوي يا په بله وينا ژبه يې يو پوښ يا استر برابر وي) فيدلر: ۱۵۹ مخ ۴۰۵ او ۲۷۷

مخ، انگلز ۸۱۳ مخونه (، نو نه یوازې عادي "مخابراتي" فعالې بې ژبې ترسره کېدای نه شي، پاتې یې لا دا چې له ژبې څخه بیا د موتوکونو کار اخلي او لا زیاته سپېڅنه او سوانېدنه په کار لري په ادبي زېږونه کې پر فکري چار سرېږه د پېژند بهیر لومړی پړاو) احساس، ادراک، تصور یا خیال (او هغه هم د ژبې په مرسته پر کار لوېږي او له همدې سره د عادي او ادبي ژبې ترمنځ توپیر جوتیا مومي، لکه شېلر چې د شعر په پېژند کې وایي:

((ژبه هر څه د عقل په کالب کې وړاندې کوي، مگر شاعر یې باید د خیال په کالب کې راوړي. شعر خیال پردازی ته هڅه لري او ژبه یوازې مفاهیم لېږدوي... (فیشر ۳۲ مخ (وکل ۳۳ مخ) ادب داسې راپېژني "ادب د طبیعت او ټولني د عیني واقعیت د ځلوني او لېږدوني یو ځانگړی هنري بنکلا ییز ډول دی چې په دغه ځلونه او لېږدونه (کې ژبه د یوې وسیلې دنده پرځای کوي). ژبه د اندونو) افکارو (سیده رښتینواله) واقعیت (دی او ادب یې ناسیده ((همدارنگه: بومي ۳۰۶ مخ)).

په دې توگه که ژبه د داسې ویزو) وینا وړو (او اوریزو) اورېد وړو (نسو) سمبولو (یا په ساده توگه د وییونو) کلمو (یو سیستم دی چې مانیزه) فکري (خوا یې ذهني انځورنه دي او توکیزه) مادي (خوا یې د ژبنيو غړو په مرسته زېږېدونکي) لفظونه (دي، یا په بله وینا دوې خواوې یا مخونه لري: ښوونډ او ښوولي) دال و مدلول (یا) نوم او نومولی (یا) لفظ و مانا (، نو ادبي سمبولونه یا انځورونه) ایماژونه (بیا د همدغو ژبنيو سمبولونو، بیا ادبي سمبولیزونه رامنځته کېږي. په دې توگه که له ژبنيو سمبولونو څخه په سمه توگه کار وانه خيستل شي، نو ادبي سمبولونه او ورسره تړلي خیال انځورونه) ایماژونه (هم سم رغېدای نه شي، یا په ساده وینا که ژبه کره نه وي اړونده ادبي زېږونه یې هم کره راتلای نه شي.

د "ژب- اندیز" او د "ژب- بنکلا ییز" ټولې (مقولې) چې د یوه ادبي اثر د ارزونې او کره کتنې لپاره رامنځته شوی دی، دا رابښي چې ژبه په دغه هنر کې هم له اندیزې (منځپانگیزې یا محتوایي) اړخ سره دیالکتیک جوړوي او هم له بنکلا ییز هغه سره...

دا چې د اسماعیل خو یې له پېژند (تعریف) (سره سم)) شعر په کېښکلي او آهنگینه ژبه د اند وخیال عاطفي تړون دی ((، ژبه د شعر د لومړي رغنده ټوک په توگه راجوتوي چې البته دغه پېژند له آهنگه پرته پر ټولو ادبي ژانرونو کارول کېدای شي او دا چې احسان طبري) ۲۸ مخ) شعر له اند، احساس، تخیل، آهنگ څخه رغېدلی بولي، بیا هم ژبه که وغواړي یا ونه غواړي،

په اند (اندېشه) کې نغښتې ده، ځکه اند له ژبې سره خپله هستي او چارښه ترا راڅرگندولای شي. که د یوې ادبي زېږندې بدیعي یا په بله وینا تخیلي او یا ښکلاييز اړخ د ایماژونو (انځورونو)، سمبولونو (کنایو) او اسطورو په کارېدنه سمبالېږي، بیا هم همدغه ژبه او ژبني توکونه دي چې هغه پرې راڅرگندېدای شي:

۱- سمبولونه هماغه وییونه (واژې) یا ترنګونه (ترکیبونه) دي چې مانا او مفهوم د کوم ورتوالي یا ځانګړتیا له پلوه د خپل آرنسولې (مدلول) پر ځای د یو بل څیز یا پدیدې لپاره پرکار لوېږي، لکه لمر د آزادۍ او بری د سمبول په توګه، ښون او کوتره د سولې د سمبول په توګه، شپه د نهیلۍ او سپېدې د سباوون د هیله منۍ او ښکمرغۍ یا ژغورون د سمبول په توګه، د شپې لارویان یا استازي د انسان او انسانیت د ښمنانو او د سپېدې لارویان یا کاروان د ژغورانانو او جنګیالانو د سمبول یا سمبولونو په توګه.

۲- انځورونه د ګڼو (ایدیومونو) او څرګندونو (اصطلاحاتو)، اېکسپرېشنو (غوندې بیا هم د وییونو له اوبدنې او اوډنې څخه رامنځته کېدای شي، لکه) د سره شفق په تبغ د تیارې ګوګل څیرې کول یا کېدل، (په باروتو د ښونو یا ولو سپین ټټرونه لوغړنول یا لوغړنېدل)، (چاته سترګې په لاره کې کرل) او داسې نور. د دغو ترنګونو (ترکیبونو) یا فقرو یو نیم ویی وار له مخه سمبولیکې ځانګړتیاوې هم لري او یا لږ تر لږه هر ترنګ په غونډیز (فقره یي) ډول سمبولیکه مانا ښندلای شي. انځور هغه څه دی چې د زمان په یوه ټاکلې شېبه کې فکري او عاطفي غوټه وړاندې کوي (پیام ۳۰-۲-۲۸ ګڼه).

۳- همداراز اسطوري هم له ژبې او ژبنيو غونډلو (جملو) یا ټوکرو (پراګرافو) پرته راڅرګندېدای نه شي، لکه:

که د گناه څیري

په منګول مروړلو پاکېدای،

نو اوس به مچ د شاتو مچۍ وای!

یا:

دلته له پښو دې اهریمن پرېوتی،

دلته میترا دلته زوروان نه مري...

همدغه هنري او ښکلاييز توکونه (عناصر) دي چې ادبي لیکوال او شاعر یې پخپل تخیلي او



عاطفي ځواک سره د ژبنيو توکونو په مرسته رغوي او هغه څه څرگندوي او لېږدوي چې عادي ژبني توکونه (وييونه يا جملې) يې له توغه وتلای نه شي.

له همدې کبله هغه څرگندتيا يا برېښتيا چې ژبني څرگندونه (بيان) يې لري، په ادبي زېږونه او په تېره بيا په شعر کې نه ليدل کېږي. دلته ايجاز، ايهام او ان ابهام د شعر په ښېگڼو کې راځي. په دې توگه له دې څخه سرټکول چې ولې دغه يا هغه ادبي زېږونه يا شعر پېچلی دی، بې سروبوله ده. يوه معقوله پېچلتيا يا ايهام او ابهام چې د فورمالېزم تر بریده ونه رسي، يوه ټوليزه هنري او بيا ادبي او شعري اړتيا او ځانگړتيا بلل کېږي. لکه پاس چې ورته نغوته وشوه، هره ادبي او بيا شعري ژبه له عادي گړنۍ ژبې سره توپير لري او ناسيده ژبه بلل کېږي که څه هم اومه توکي يې بيا هم همدغه ليکنۍ معياري ژبه ده. دا سمه ده چې کره او معياري ژبه پخپله د ادیب او شاعر له خوا لا زياته پالنه مومي، لا کره کېږي او په دغه لړ کې د نويو رغاونو (نيولوگېزمونو) او زرو ويونو (ارکايېزمونو) په کار اچونې سره له عادي گړنۍ او ليکنۍ ژبې سره توپير پيدا کوي.

### ليکدودي ستونزي

يوه کره ليکنۍ پښتو ۳۲ غږونه (sounds) لري، خوابخې) الفبې) يې له دېرشو نښو (توريو يا حرفونو) تېری نه کوي. له اوو واوېلو (vowels) څخه يې يوازې درې دا ليکنۍ نښې يا توري (و-ا-ی) لري. د زور (فتحي) او زورکي (پاره) (له پخوا راهيسې، هغه هم يوازې په پای کې رادود شوې ده. خو) (او يا چرگۍ) هه (کارونگ د ژبپوهنيز قانون «توپير» تر ډېر ځايه زيانمنوي او له لوستونکي لار لودن ورکوي. يوازې د «ياوو» د پېنځگونو، په بله وينا، شپږ گونو ډولونو له رامنځته کولو سره يو څه ليکدودي سمون راغلی دی چې له ښه مرغه پېښور اکېډيمۍ هم هوکې کړي دي؛ که څه هم د اردو په پېښو (د) (او دغه راز) (بې کچه کارونې) (او، ځای، ځدای...) (کوزنی ليکدود خورا ډېر پېچلی، کرکېچن او کرغېړن کړی دی او په تېره چې زور، زېرو پېښ هم ورسرباري کاندې!

د اعراب نښې نښانې (زور، زېرو، پېښ، غړوندۍ...) (چې يو جهادي سروال يې په دې وروستيو کې دلازياتې او سراسري دودونې او کارونې وړاندیز کړی، له پښتو غږيز رغښت سره هېڅ اړخ نه لگوي او لکه چې څو ځله راغبرگه شوه، لرو پښتنو په دغه کارونگ زموږ له برو سره ليکدودي او ليکلاريز واټن نور هم پسې زيات کړی دی!

پردي ناخبره يا ناگاره چې له ۱۹۳۲ز) د پښتو له ملي- رسمي قانونيت (راهيسي چې د درست عربي آري الفبايي سېستم فونيميكولو هلي ځلي راروانې دي د افغانستان د پوهنو اکاډمۍ كومه غړيزه يا فونيميكې ابېڅې) الفبې (چې دا درې لسيزې په سيندونو) قاموسونو كې (كې ترې د سم وينگ) تلفظ (لپاره كار اخېستل كېږي ، له آره پر ۱۹۷۴ز. كال د ليكوال له خوا د وخت پښتو ټولني ته وړاندې شوې او له يوڅه بېخايه ادلون بدلون سره يې هو كې كړې وه.

نورو عجمي مسلمانو هېوادونو، لكه توركېي، مالېزيا او اندونېزيا له هسې لاتينايزېشنه كار اخېستې او له نړيوال فونېتيك سېستم سره دومره اړخ نه لگوي.

ا) (پېښوريانو په باره گلي كې د كره پښتو د نرينه پايلې) - ي (پر ځاي زموږ پر) ((كابلانو)) (په وچ زور منلې وه او ما په يوه بله غونډه كې ور زباده كړه چې دا يوازې د شمالختيز گړدود د وينگ) تلفظ (استازي كوي، ځكه له هندكو، اردو او نورو هندي هغو څخه يې آره اخېستې او له ټوليزې كره ليكنې پښتو سره اړخ نه لگوي. نو كه پېښوريان د نرينه يوگري لپاره دوې ياوې ا) - ي (كاروي، د سوېل- لويديزې)) كندهارۍ ((گړدودي ډلې فونولوجيكي او مورفولوجيكي د بليكېټ) جوړه جوړه كېدنه (هم بايد و منو. په دغه ډله كې واوېلي او ورسره ترلې صرفي او نحوي نظامونه غبرگ غبرگ راځي او له دې سره د نورو ارونو په لړ كې د) گرامري يووالي يا توحيد (آر و معيار يومخيز ترپښو لاندې كېږي. پايله يې دا چې دوه گرامره او بيا دوه ليكدوده منځته ، په بله وينا،)) دوې پښتووي ((راځي او د)) يوې يوازېنۍ - كره ليكنې پښتو ((د يوې پېړۍ دوديزې او نيمې پېړۍ پوهنيزې هلي ځلي پر اباسين لاهو كېږي!

## د) (ډولونه

د كره ليكنې پښتو «ي» گانې شپږ دي: دوى يې) ، ي (خپلواكې يا كنسوننتي دي، دوى يې غبرگغېږې يا د بفتانگي) ، ي (او يوه يې نيمواكه يا سيمي واوېل) = ي (يا) = ي (او شپږمه) ئ (يې له آره د) ، ي (تش يو ليكيز ځېل يا گرافيمي وارينت دى او د لومړي ډېرگري كې) جمع مخاطب (لپاره راځي او له همدې كبله ورته فعلي زوركيواله) ئ (وايي. دغه شپږواړه) يا گانې) له اړوندو بېلگو سره په لاندې ډول بنسول كېږي:

۱) (اوږده) ي (، لكه:

خدای دې ادې له هرې ناوړې پېښې لرې لري.

۲) (لنډه) ي (، لكه:

بنادي، خپلوي، وداني، وړاني، خېښي، تربگني.

- ۳) نرمه يا زور واله ay (، په بله وينا، هغه بې ټکوي) (چې تر مخه يې زور يا فتحه -) لرگي (،  
الف -) خای (، اوږد و -) څارندوی (يا لنډ و -) بوی (وي، نورې بېلگې يې، لکه:  
نری، سړی، خای، خدای، وری، وږی، لوی، ښکارندوی، خوی، بوی.  
۴) درنه يا زور کيواله ی، ی، لکه: نړی، کړی، ډوډی، څوکی؛  
۵) په کړ (فعل) کې، لکه: ډوډی و خورئ، ښه کوی، بد مه کوی.  
۶) نیمواکه ياسيمي اوولي ي ay (، لکه: یون، یاد، بیا، بېدیا، یو، یوه، یور، دویم....

### د) هې (ډولونه

د اوږلي (غیر ملفوظه) او کنسوننټي (ملفوظه) «ه» توپيرون په کار دي. په دې ډول:  
په دویم (ډول کې د اوږل) فتحې (په توگه غورځي او په) نهم (کې د کنسوننټي) ملفوظه ه (په  
توگه پاتې کېږي. د) نهم (بنسټ) نه - (دی، مانا دا چې رومي) ه (يو کنسوننټ) consonant (دی  
او دویمه هغه یو اوږل) vowel (.) اووه - اووم، پېنځه - پېنځم، یو - یوم... (هم په همدې لړ کې  
راځي. د معیاري لیکلارې او لیکدود پر بنسټ، ((دوه)) په ترکیبي شمېرنومونو کې هم  
اوږلي پایله ه (له لاسه ورکوي، لکه:  
دولس، دوویش، دودېرش، دوڅلوښت، دوپېنځوس، دوشپېته، دواویا، دواتیا، دونوي؛  
اونبټې يا مغیره بڼه يې هم هغه پایله له لاسه ورکوي) د دوو .  
په دې لړ کې د ((درې)) (هغه هم تر)) درېو (()) درو (کره راځي.  
نور اوږل پای یا خپلواکپای شمېرنومونه - ی - غواړي، لکه:  
درې - درېم، اويا - اویایم، اتیایم، نوي - نوي يم یا نویم؛ «خویم» هم تر ورته دوی یا قاعدې  
لاندې راځي. کنسوننټ پای هغه خو په هر ډول، اړونده پایله ending) - م (سیده په ځان  
پسې نښلوي، لکه:  
څلورم، پېنځم، شپږم، اتم، لسم، شلم، دېرشم... سلم، زرم، میلیونم... پر کنسوننټي یا  
معدوله) و (پایته رسېدونکي شمېرې هم په دې لړ کې راځي، لکه:  
یوم، سلم، یوسل یوم، دوه سوم، دوه سوه یوم...، زرم، یوزریوم، میلیونم، یو میلیون یوم...؛ که  
(سووم (او) یووم (هم وکښل شي، باک نشته، خود اسانی او لنډون له آرونو سره تکرېږي.  
زور - پای او زورکي پای شمېرې هم د دغو اوږلونو تر غورځونې وروسته تر ورته قانون لاندې  
راځي، لکه:  
دوه - دویم، پېنځه - پېنځم، اووه - اووم، نهه - نهم، دوه سوه - دوه سوم....

۴- پښتو د عربي، پارسي، انگرېزي... پر خلاف) پېښ، زېر او مد ( نه لري. نو د پېښ پرځای) و (، د زېر پرځای) ې ( او د) آ ( پرځای) ا ( ليکل په کار دي:

پارسي	پښتو
(پېښ)	(و)
پل، گمان، گمارل، ارزگان، ارگون، کمر،	پول، گومان، گومارل،
کندز، کلتور، ترک، مغل، ترکمن، ترکيه،	ورزگان، اورگون کونړ،
ازبک، رمان، ارگان...	کندوز، کولتور، تورک،
	مغول، تورکمن، تورکيه،
	وزبک، رومان، اورگان...

همدا ډول تر) لڅ، لمړی، کچنی... (لوڅ، لومړی، کوچنی يا کره کوشنی... ) کره بلل شوي دي؛ له پارسي سره گډ) گل (چې کره پښتو بڼه يې) gwal (ده، له ډېر مهاله پر همدې پارسي ليکدود راپاتې دی، خو) خم - خوم (، خرما-خورما (، تخم-توخم (، ختن-خوتن ( او داسې نور له) و ( سره ليکل دومره نادوده نه برېښي. مانا دا چې له درو گونو واوېلونو) و-ا-ی ( او بيا د بېلابېلو ی-گانو) ې، ی، ی، ی، ی ( د ويي په سر، منځ او پای کې پوره پوره کار واخلو او د وينگ او ليکنگ تر منځ واټن او ورسره ورسره د ټکر) التباس (کچه يو څه راکمه کړو. په خپلو او پرديو ويونو کې) د خدای او رسول له کلام پرته (د بېخرته) گانو (زور دود نور پرېږدو او) ې، ي ( يې ځايناستی کړو، لکه د) وايې، وايي، اروپايي، لايق... (د) وائي، وائي، اروپائي، لائق... (؛ همدا راز د لنډ، اوږده او نيمواک ياسيمي واوېل د ټکر د راکمولو لپاره هم تروسې وسې پاملرنه په کار ده، لکه: د بود انډول) و ( يا د) نرينه و، اړتيا و ( هغه) و ( وکارو، د بودند هغه) و (؛ همدا راز، لکه پاس چې يادونه وشوه، د کوزنيو د) ( زور و زېر، پېښ او مد) ( ليکدود هم بدلول په کار دي، لکه) دگن، ډموکريسي، ځله، آئين... (پر) دکن، ډموکراسي، خوله، ايبن... (باندي.

(آ)	(ا)
آسان، آرام، آزاد، آباد...	اسان، آرام، ازاد، اباد...
گله، هلمند، ډموکراسي،	گيله، هېلمند، ډموکراسي،
تاجکستان، انگلستان، برلن،	تاجيکستان، انگليستان
سک، ژورنالست ...	برلين، سپک، ژورنالېست...

همدا راز هېنداره، هېندواڼه، خېرمه... هم درواخله خو ډېر دود، لکه) افغانستان، عربستان، پاکستان... (له) ي-ي ( سره نادوده بلل کېږي.

(-ا) پای خپل یا له پارسي سره گډ ويیونه، لکه: ساه، شاه، گناه، گياه، دستگاہ، بېگاہ، گازرگاہ، خانقاه، تراه، تیراه، پناه، پوپنا... ان له منځني پښتو ادبي پېر راهيسې شاعرانو زیاتره د الف- پای قافیو په توگه کارول کېږي. په کره پښويه کې هم د الف- پای ويیونو په توگه ورسره د ښځینه نوم چلند کېږي، د ساري په توگه یې ډېرگړي (ساوې، خاوي، گناوې... (کاري، په)- گانې (، لکه) خاگانې، گناگانې... کره نه بلل کېږي. په تېرمهال کې یوازې ((گناه)) (یو نیم شاعر د (-ه) کنسوننټ پر بنسټ نرینه کارولې او ډېرگړی یې)) گناهونه ((راوړی دی. په دې لړ کې (تباه) له دې سره سره چې همداسې لیکل کېږي، بیا هم د وینګ په لاسوند ورسره د ښځینه ستاینوم چلند کېږي او څیزنومیز بېلنګ (تباهي) یې، هرگوره ښځینه راځي. تنخواه چې زیاتره تنخوا ویل کېږي، نو ډېرگړی یې هم باید)) تنخواوې ((وویل شي او وکښل شي.

### لنډیزونه یا ترخیمونه (Abbreviations)

۱) د دې سپارښت تر څنګه چې د شاعر څرګندنی ژبه باید تر هر څه د مخه کره (معیاري) کېښکلي او پوره پراخه وي، د نړیوال دود له مخې ورته ټول تال (وزن و ریتم) له اړتیا سره سم د ځینو لنډیزونو له کبله دا اجازه هم ورکول کېږي چې یو لړ ژبنی او گرامري سرغړونې وکړي، لکه د غونډو او غونډلو (فقرو او جملو) مخکې وروسته کول یا د ځینو وییکو (سربلونو او ستربلونو) غورځول او تر ټولو وروسته یو لړ ویونو له لنډیزونو (ترخیمونو) هم کار واخلي. مګر تر یوې دودیزې کچې او هغه دا چې له پخوا څخه مخینه او یا هم ګرډوډي لاسوند ولري او ترده وروسته د منلو او سهلو جوگه کېدای شي.

په پښتو شعر کې دغه راز لنډیزونه له همغه کلاسیک پېر راهيسې چې دیواني دود رامنځته شوی دی، دود لري او ځینې لا ترننه دیو او بل له خوا لږ او ډېر د دود ډېدو په بهیر کې دی. د نوې رغاوې (نیولو گېزم) یوه په زړه پورې برخه هم په شاعرانو اړه لري.

۲- په لنډیزونو کې زیاتره له گړنې (مجاورې) او وگړنې (عامیانه) ژبې او بسیا بېلابېلو ګرډوډو (لهجو) څخه گټه اخیستل کېږي. پښتنو شاعرانو ته دا امتیاز هم په برخه دی چې یو لړ ويیونه د بېلابېلو ګرډوډو له مخې کله دوه څپیز وکاروي لکه: زما، زموږ، درېغ، غږبو، ورېغ، پسه، پسې، ارت، اوږد، بوخت، ږمنځ، یوه، وبل... او یا ځینې دوه څپیز ويیونه درې څپیز وکاروي، لکه: پسرلی، ښایسته، ترورمې، غولول، ښلول...

پېښوريان او را بر شينواري او بنايي ځيني نور تېرونه د ډېری پښتنو درې څپيز ناپای (مصدرونه) او بيا يې گرداني بني دوه څپيزوي، لکه: ځورول، کړول، زېږول...، مانا دا چې په شعر کې ترې گټه اخېستل کېدای شي.

۳- کله دا اړتيا هم ليدل کېږي چې يو څپيز او دوه څپيز درې څپيز وکارول شي، په دې آږ (شرط) چې کوم گړدودي يا گړنی لاسوند ولري، لکه ستا، دتا، ستاسې، دتاسې...

۴- همدارنگه پور ويونه (دخيل لغات) کله په آر وینگ او کله په پښتو شوي (سفغن) وینگ وکاروي، لکه يو څپيز درې کنسوننټه عربي ويونه: شکر، فکر، صبر، قبر، جبر، قهر، قصر، قدر، فخر، فتح، فقر، فضل، فصل، ذکر، شرم، سهم، نظم، منع، طمع، شمع، ذهن، علم، شعر، نثر، نحو، سهو، دلو... چې له آره يو څپيز دي، خو له پښتو وینگ سره سم دوه څپيز کارول کېږي، دا او يولې ورته پارسي ويونه (مهر، شهر، زهر، مرو، خشم، لشم، رزم، بزم، جشن...) (په آر وینگ يوازې هله کارېدنه مومي چې معطوف اليه راشي) زهر و مرگ، رزم و بزم، شعروادب... (، ځانته ځانته، لکه:

(نه چې هر) شهر (ډيلي شي يا لاهور). خوشال وايي:  
تر عسلو به ښه وي هغه) زهر)

پر دې سربېره د توليزې اړتيا په وخت کې يو څپيز هم دود لري. دوه څپيز او درې څپيز پورويونه بيا په سرچپه ډول پښتانه يوه يوه څپه لنډ کاروي او کلا سيکو سترو ويناوالو هم زياتره همداسې کارولي دي، لکه: سليمان، سياست، اختيار، اعتياد، اعتبار، ابار، (بيابان، نیاز، پياز، سوال و ځواب...

۵- يولې اروپايي پورويونه چې د کلسټر) ابتدا پر ساکن (له کبله بې فارسي ژبې او عربي ژبې يوه يوه څپه زيات وي. پښتانه رسنوال او ناظمان بيا هم له دواړو غوراويو څخه کار اخيستلای شي. خو بيا هم تر دې کچې نه چې له پښتو وینگه کورټ تېری وشي، لکه ستراتېژي (استراتېژي)، سټېشن (سټېشن)، پروژې يا ورکشاپ چې پارسي ژبې يې د (و) او (ر) په خوځندي حرکت (سره درې څپيز کاروي؛ پلان يا خپل يو څپيز دا) ږدم- اږدم، ږدو- اږدو، ږدي- اږدي... (دوه څپيزول له يوې- کره پښتو سره اړخ نه لگوي.

۶- بېلابېل گړدودي او څه ناڅه وگړني (عاميانه) وارينتونه هم کېدای شي، له پښتو شاعر سره

مرسته وکړي لکه لور، لوري) طرف (چې هم يې يو او دوه خپيز کارولای شي او هم نرينه او بنځينه) خخه (پر) خه (او هم پر) نه (او) خڼې (يا گرد سره). (بدلېدای شي. مگر) پښه (دوه خپيزول، يا په مرستيال، پښپمان، انښته يا انځنستل درې خپيزول کوم گړدودي او گړنی لاسوند نه لري. د کره پښتو او ستريل) باندي (گړدودي وارينت) ن) هم د شاعر لپاره جواز درلودای شي.

۷- د) مت (او) ډز (غوندي ويونو نرينه او بنځينه کارول، جمع کول او مغيره کول هم همدا سې درواخله

۸- د ناکره يا وگړني) عاميانه (پښتو يو لړ لنډيزونه چې په ختيزو گړدودو کې زيات دود دي، په نوموال پېر) اسمي حالت (اړه لري او هغه دا چې د نومونو او بنځني) مغيره (بنه په پام کې نه نيول کېږي، شعري ژبه کله کله پيکه کوي، نو پکار دی تر وسې وسې ترې ډډه وشي، لکه: په رنگينو (دوکه شوم) اجمل خټک، د غيرت چغه ۹ مخ، (په تاو به دې مرغت وي) چرگوټيه) ستا په سر نه وي) هماغه اثر ۴۳ مخ. (دا ځکه بې سوي زړه) پولو (کې ځايوم) هماغه اثر ۵۹ مخ (د شمالختيزې پښتو) (پشدي پيوند) (هم لږ و ډېر د تول برابري) په پار ورته پښوييز سرغړوي ته اړوځي او د بېلگې په توگه ((پيو) (پر)) پو ((اړوي او داسې نور.

۹- يو شمېر او ستربلونه، لکه) باندي (،) سره (،) پوري (،) خخه (غورځېدای شي مگر سربلونه لکه: د، له، تر، پر، په، غورځول شعري ژبه ناکره کوي.

۱۰- ځيني پښتو بنځينه نومونه چې له مهال تېرېدنې سره يې په ټوليز) عام (يا گړدودي ډول لنډون دود لري، کېدای شي، د سپما يا نه سپما له پلوه لږ خپيز او ډېر خپيز و کارول شي، لکه لار) لاره (يا ليار) لياره (، لوپشت) لوپشته (، ځنگل) ځنگله (، مت) مته (، منگول) منگوله (، لېچ) لېچه (، خپر) خپره (، مېرمن) مېرمنه (، بن) بنه (، لمن) لمنه (، ستن) ستنه (، برستن) برستن (، درغن) درغنه (، خبر) خبره ...)

۱۱- يو لړ پښتو ويونو له آره لنډ او اوږده هم مانيز) مترادف (وارينتونه لري، چې له اړتيا سره سم له دې يا هغه کار اخيستل کېږي لکه: يو له بله، يو له بله) وبله، ځپله (، پرېمينځل- مينځل، پرېولل- ياولل، موسېدل، موسل، موسکي کېدل- موسکا کول يا خندل، کړي- کوي، کې- کا، کاندې- کاني، خندېدل، خندا کول، پاڅل، نخېدل- نځل، سول- سوځېدل، سپځل يا پاتېدل،



پاتې کېدل، سترېدل- سترې کېدل، خوشېدل- خوشيول- خوشې کېدل- خوشې کول... په وردګي ګرډود کې د دغو وروستيو بېلګو په لړ کې يو خپيز کړي وييکي) سره، کره (او داسې نور- لنډيزونه بيا تر پښويپوهانو) ګرامرېستانو (نه، د شاعرانو لپاره هم په زړه پورې دي. د کندهاري څه) څخه (پرځای)) نه ((، زور) فتحه (يا ګر سره صفر هم د ټکر) التباس (مخه نيسي او هم شعري اړتيا بڼه ترا پرځای کولای شي. يا انګینومونه) صوتي نومونه (لکه درز، درزی، درزا، درهار.

۱۲- د وزن يا قافيې د اړتيا له مخې له بېلابېلو ګرډودي وارينتو څخه همزمان) په يو شعر کې ( کار اخېستل ژبنی ګرډوي رامنځته کوي، لکه د لغمان خوا ته) ما وويلې (د) ما وويل (،) ما ولمبلې (د) ما ولمبل (پرځای يا د) کېناستل (پرځای) کېناستېدل (يا په ځينو نورو ګرډودو کې د کېنوستل، کېنستل يا کېنېنستېدل... په بڼه او يا د کندهار خوا ته غزلي، ولي، کلي... سره قافيه کول، لکه د استاد عبدالهادي داوي په يوه غزل کې چې هماغه سرو پای يې پرياد راپاتې دي:

که يو ځل زموږ پر کلي واړوې

د غم بار به مې له ولي واړوې

... د غزلي واړوې

(بنکلي شعرونه: دولتي چاپخونه ۱۳۴۰.)

هسې خو، په سراسري توګه، غزل هم له هغو) پور (وييونو څخه دی چې هم نرينه) غزل- غزلونه) رادود شوی او هم بنځينه) غزله- غزلي (!

۱۳- همدارنگه ځينې وييونه په بېلابېلو پښتو ګرډودو کې څو ډوله ډېر ګرې) جمع (کېږي او په دې توګه شاعر ته بېلابېلې امرنې) انتخابونه (په لاس ورکوي، لکه په لاندې ليکلې کې:

يو ګرې) مفرد ( ډېر ګرې) جمع (

غويي) غوايي ( غويي، غويان) غوايي (

خوريي خوريي، خورييونه، خورييان

ويي) لغت ( ويي، وييونه

پلار پلرونه، پلاران

ټوپک) د پ په زور ( ټوپک د) پ په زورکي (، ټوپکونه

گل گل، گلونه، گلان

زانګو زانګووي، زانګو ګانې) ناګره (



مگر شونډان، لښتيان، مورگانې، مورانې او داسې نورې گردودي بڼې له ژبني او شعري معياره لرې دي.

۱۴- دا دی، په دغه وروسته لیکلې لیست (کې د توليزې اړتيا په موخه د ځينو دودو لنډيزونو يو لړ بېلگې په جوته) برجسته (توگه وړاندې کېږي):

لنډيز آره بڼه

چر	چار) خوشال يونيم ځای کارولی (
آ، ها	هغه
ته وا) توا (	ته به وايې، تبا) ناکره (
تم:	ته هم
زم	زه هم
تاتم	تاته هم
دلتم	دلته هم
هلتم	هلته هم
مام	ماهم: (مام په پاکه مینه ستا صنم لمنه ونيوه سارا بياباني)

م	مو: (ستا په پېښو م دې خدای ککر نه کا:ز.)
م	يم) ښکلو سترگو دې خوړ ليم: مظهري (
ويمه	وايمه) ویمه اور شوای: اجمل خټک (
وي) وېل (	ويل،) خلکو وي: پيوند (
وي) ناکره (	وايې) ته به وي له گلونو نه سا خېژي: نوید (
که خېري، که خيري	که خېر وي) اجمل (
مال، ماول، مايل	ما ويل
لږ	لږه) لږ شنه شه نجلۍ: لایق، کندهاری گردود (
غه	هغه) غه اوره چې د کرم اوبه يې نه وي-
	غه اوره مه کړې پر مخ د دې اسمان گډ، احمد شاه بابا وبيز پر مه ۱۱)
پسلغ، پسلغه:	پس له هغه) پسې، ورپسې، بيا (
	يو خوا) له يوې خوا (، بلخوا) بله خوا، له بلې خوا (:
	... اباسين دی منځگړی، هند کيان يو خوا افغان بلخوا) خيال (

له هر خوا له هرې خوا) بیا یې کش پر ځان له هر خوا چلیپا کړه: زیار )  
 پو: (پيو) بچی د مور په پوکي وریټېږي ولې: پیوند )  
 تې ته یې( مخې تې درومي د سرحد واره فوجونه: اکبر خادم ).  
 څنگ، څنگه، څرنګه، څه رنگ (خو د کرلانیو)) څرګې (( نه شي دود پدای )  
 زه ی زه یې  
 به ی به یې) ته راګوه زه به ی ګوټم په مزه: اجمل خټک )  
 نی، نه ی (نه وي) چرته تاوده وینه به نه ی / نه وي / چې واورې / یی / -چرته کې سره وینه به نه  
 ی / نه وي / چې واورې / یی / :هماغه .)

داسمه ده چې د نورو لنډیزو نو په څېر دغه لنډیز نورو پخوانیو او اوسنیو هم کارولی، خو  
 دومره پرله پسې، په یوه شعر کې نه، لکه واخلي پر ۱۸۳۷ز. کال د سپینې ادې په یوه ښکلي  
 کښلي شعر کې:

... سرو نه) یې (غوڅ کړه د دښمن په توره - مور یې کړه پر غلیمانو بوره... (رنا څلورمه ګڼه).

خپسر - پخپل سر یا خپل سر: د جمال په څېر به و سپڅي پرې خپسر) حمید )

پرې! پرېږده، پرېږدئ: پرې سر سر توره ویر ژرلې مور دې) زیار )

درېم درېم

پرېستی پرې اېستی

پرېښی پرې ایښی

پرېښوم پرېښوم: ته یوازې له ما ولاړې او غمو ته دې پرېښوم: ز)

راخلي، راخېستی... راخلي، راخېستی... (اخم، الم... ناکره دي)

راپوي، راپولې... راپوي، راپولې... او د داسې نورو الفونو مدغمول.

که کړه: وما پردېس ته ځان رانکاره که) حبیبی (، هر ګوره، د دغه کړ بنسټ)) کو-ل (( دی

چې د) کو-ل، کل-ل، کاند-ل، کان-ل (سره هممانیزونه رغوي او هر لیکوال او بیا شاعر

کولای شي، د لیکلاریزې او سبکي رنگارنگۍ په موخه له دغې رنگارنگۍ کار واخلي.

پښتون) د پ په فشار (پښتون مسلمان، پښتون مسلمان) خادم )

توبه د) ت په فشار (یاره توبه توبه

نامراد دوه څپیز: همه واره هسې پاتې شول نامراد) رحمان )

۱۵- همدارنگه تولیزې) وزني ( تشې په ځینو بېځایو زیاتونو ډکول ژبني او شعري معیار

زیانمنوي، لکه د پښوریو په پښو: پکې ځاله د زمریانو ده - دلته) کې (زمریان اوسي) عبدالله

مقری .)

"زه" لکه ازاد(ه) (مرغه) خاموش ؛  
 بې له مامرې، بې له تامرم  
 سره) پوهه (یو زرگيه  
 په خندا مرې، په خندا مرو) لایق، لایق زاده (...)

څلارې د) څلور لارې (، پېنځکلن د) پېنځه کلن (، اووکلن د) اووه کلن (،  
 اتکلن د) اته کلن (... پرځای د وییرغاوونې له آرسره سم رالند کړشوي او ځایناستي شوي دي.

هرگوره،) زما (او) زمور (یو څپیز او دوه او څپیز کارول او بیا) موربه (او) زموربه (دوه څپیزول او  
 درې څپیزول بیا هم لږو ډېر دود لري.) پسرلی (دوه او درې څپیز دود لري او) سپرلی (لاهم  
 همداراز په منځنۍ پښتو کې د) یو (( اوښتې او ښځینه ښې یو څپیزې) یوه، یوه، یوې (ویل  
 کېږي، لکه د علیخېل لایق په دې دې بېلگه کې:

... هلته د وچ ډاگ پر لمنه باندي

د مني باد ته) یوه (کېږدی رپېږي

په دې کېږدی کې) یوه (رنځوره ښځه

اوربلوي او له دردو ژرېږي...)- ۲. څ. تمثيل؛

او په دې ډول ترې د نورو سیمو ویناوال هم گټه اخیستای شي "ستا"، "دستا" دوه څپیزول کوم  
 گړدوي لاسوند نه لري، نو باید، لکه له مخه چې وویل شول، د "دستا" او یا هم د "دستا" په بڼه  
 وکارول شي. د وییونو بېخایه تکرار لکه د محبوب سنگر په یو لړ ازادو او نیم ازادو شعرونو  
 کې له همداسې وزن ډکونو څخه شمېرل کېږي او شعري بېخوندي رامنځته کوي.

## ويپانگه (واژه نامه)

ارمانل	حسرت خوردن
استازگر	رسالتمند
استازي	نماينده گي، رسالت، سفارت
ارتبيلخي	زباله دان
اسكپرلي	مستضعف
اسمانخك	اسمانخوаш، سربه فلک شده
اسمانلار	كهكشان
ارت و بيرت	بسيار و سيع يا گسترده
آره)	اصل، اصيل، پرنسب
آر	مانع، سد، شرط
اسان خوښي	استراحت طلب
ارام خوښي	راحت طلب
ارامخاي	آرامگاه، مقبره
ازمون بتي	كوره آزمائش
انخور	تصوير، تابلو
انخوريز	مصوير، تصويري، منقش
انخورگر	مصور، نقاش، نگاره گر
اوتي بوتې	چرند پرند، چرنديات
الواک	نظر، تيوري
الوی	بريان، واسوخت

اوس اوس، په دې وروستيو کې	درين تازه گي-آواخر، آخراً
اړنگ	شک، تردید
اړنگ پرنگ	شک و تردید
اړنگلاندې، اړنگمن	مشکوک، تحت اشتباه
اکر	وضع، حالت
اکربکر	حال احوال
اکروکر	وضع هویت
انکړ	حالت و وضع (بد انکړ)
اپين	ضروري، حتمي
انگي، انگازه	پژواک، انعکاس صدا
اږ	صرف، دریغ
اننگوږی	انارک، رخسارگک
اند	فکر، اندیشه
اند و ژوند	اندیشه و زنده گي
اند و واند	اندیشه و خیال
اند پوهه	ایدیولوژی
اند دود، اند توگه	طرز فکر
اندوخر	خرمستي
اندی	قورمه
اورپکی	اشرار
اورون تکی	نقطه عطف
اور اورکی	کرم شبتاب
اورشیند (غر)	(کوه) آتشفشان
اورتون	آتشکده
اورپښتی	آتشپرست
اورین، اورنی	آتشین
اورلوبه	آتشبازی
اورپکی، اورگدی	اشرار
اړه تره	بند و بست؛ زد و بند

اثر، تاثير	اغېز، اغېزه
اثر پذيری	اغېزمننه
اثر گذاري	اغېز بنندنه
شکوه	اوکوب
قول، وعده، تعهد، تضمین	اووی (ژمنه)
سرزمین، قلمرو	اویجه
آشک آور	اوبنان (اوبنکن)
ارمان زده	ارماثرلی
طویل مدت	اوږدمهالی
امروزه، در این روزها؛ ماضی	(ا) وسمهال، نن سبا
معاصر	(ا) وسمهالی
باد کویه	بادوره
یقیني، اعتمادی	---
قابل اعتماد	باوري
رای اعتماد	باوروږ
اعتماد نامه	باور رایه) - ې)
	باورلیک
بد منش، بد طینت	بد ورد یا بدورگ) - ې)
بد اندیش	بد اندی
ناپسند، نامطبوع	بدلگی
زشتی، ناسزا	بدگنه
بد بین	بدوین) - ې)
بد قواره، زشت رو	بدونگی، بد رنگ
کفایت کردن، بسنده کردن	بسپدل
حریف، ضد، مخالف	بد، گور
سرنوشت	برخلیک
سرنوشت ساز	برخلیک ساز) - ې)
بی سرنوشت	بې برخلیکه
بی سرنوشتی	بې برخلیکي
بی سروپا، نادرست	بې سرو بوله

بی بندوبار	بې سروبي سرواښي
قول، عهد	بول، اووی، ژبه، ژمنه
دست آورد (ناکره: لاسته راوړنه)	بریا (بریاوې)
اپمېل	برېښلیک (برېښنالیک)
اپمېلول	برېښلیکول
قصیده، حماسه	بولله
غصب، تجاوز کردن	بلوسل
غصب، تجاوز	بلوساک، بلوس، بلوسه
غاصب، متجاوز، تجاوزگر	بلوسگر
تفوف، هژمونی	برلاسی
فاتح، غاصب، پیروز	بری چار
بشر دوستی، هیومانېزم	بشرواله
فوری، عاجل	بېړنی
حالت اضطراری، اېمرجنسی	بېړنی اکر
عجله کننده، شتابان	بېړندوی، تلواری
نامعقول، غیر منطقی	بې سوله
پر شکوه، شکوهمند	برمیال، پرمن
بی رحم، بی انصاف، غیر عادلانه	بې نیاو، بې لوره
حدس، ویاړ	باکه
سنگ باره، دیوار سنگی	بوخل
اقامتگاه؛ کمینگاه؛ سنگر	بورجل
مشعل چراغ چوب	بلېنډه، شونتې
بدیل، الترناتیف	بلونج
تکان، دلهره، دهشت	بوړن
-دهنده، دهشتناک، دهشت انگیز	بوړنوری
تکان خوردن) - دادن، برانگیختن)	بوړنېدل) - ول)
میزان الشعر، عروض	بدلمېچ
کاروان، جریان؛ روند، پروسه	بهیر
بی اندازه، بی حده، نامحدود	بې کچه (بې کچه)
فدا، قربان) - ی)	بلهاری، بلهاری

قربانی	بلهاری
باید، بایست	بویه (خوړل بویه)
شگوفه	بنجره
ژولیده، پژمرده	بنجر، بنچر
فاجعه، تراژیدی	بخوله (په دویم خج)
بدبین	بدوین-ی
واکه و همخوان، واول و کنسوننت	بپواک او خپلواک
ابتدا به ساکن، کلستر	بپواکوړی
گردباد	برېکی (بربوکی، بوربوکی)
باربار، مکرراً	بیا بیا، په بیاځلي ډول
غیر ثابت، متزلزل؛ بحرانی	بې ټیکاهه

---

میراث	پاتمرې
وارث	پاتوړی
امپریالیزم، سرمایه سالاری	پانگواکي
رستاخیز، قیام	پاخون
بلند تر از پرواز عقاب (افغان زمین)	پارو پامیزاد (یونانی)
ارزش، فروش	پلور
آراستن (به زیور...)	پسولل، رازل
خلاص، فارغ، رها، آزاد	پخشو
پیوست، پیوند (کردن)	پتلیز-ول
خاطر، پاس (به خاطر- به پاس عشق)	پار (د مینې په پار)
قطعه، شعر	پاتکی (سرخج)
شاعر	پاتکیوال
طبقه (اجتماعی)	پارکی
طبقاتی	پارکین (پاتکیز)
ممون، سپاسگزار	پاسللی
منت گذار	پاسلونی
منت گذاشتن	پاسلل (زبادول)
منت گذاری	پاسلنه



پاسدار، نگهبان	پاسوال
در خورتوجه، قابل ملاحظه	پامور
نقطه پایان-ی ( )	پایتهکی
شکل نهایی، فاینال	پایینه
فشار پایانی	پایخج
نتیجه	پایله
فشار آغازی	پیلخج، سرخج
علامه، علامت) سمبول (، نقطه آغاز	پیلامه
بازی) مسابقه ( نهایی	پایلوبه
قشر) ساختمانی، اجتماعی (	پور
دستور زبان، گرامر	پښویه
دستوری، گرامری	پښوییز
قافیه	پښپله) ابتدا به ساکن (
قافیوی، قافیوی	پښپلیز، قافیوال
خرید و فروش	پروپلور
سهوا؛ در گذشته	په تبرکی
با پشتوگپ میزنم	په پښتو غرېږم
درباره پشتو مینویسم	پر پښتو لیکل کړم
غضب	پرغز
موظف، مسوول	پازوال
کره کوه، پرتگاه	پتېر، پان، گرنگ
خون لخته	پرنه ی وینې
برگ ریزان	پانریژ
پیوست	پتلیز) جوخت (
سنگلاخ	پرنه
شبنم	پرخ
بدن، وجود، جسم	پژی
بدنی، جسمی	پژنی
طبیعت	پنخ
آفریدن، ایجاد کردن	پنخول، هستول

پنځونه (هستونه)	آفرینش، تخلیق، ایجاد (هنر)
پنډه غالی	جاری اجتماع، کمپ
پنډو پېر	لږک و پهن، زیاد ضخیم
پورژنی (سلی)	مسافر، تبعید شده
پېر	دور، دوران، گردش (زمان)، حالت
پېرزوینه	رواداری، همدردی، مهربانی
پېیل	سفتن؛ سرودن (شعر)
پېیلی	سفته؛ سروده شده؛ منظوم
پیلور	پرورش
پانگ ونه	سرمایه گذاری
پرته	مقایسه
پرتلیز	مقایسی، نسبی
پرله پېیلی	منظم، مرتب
پرله پسې، پرلپسې	پی یکدیگر؛ پیهم، پیوسته
پرله غښتی	منسجم، سستماتی
پرښتل، پښتل	پرستش کول
پرهړلی	مجروح
پوهاوی، وبله پوهاوی	تفاهم، افهام و تفهیم، مفاهمه
په ټوله کې، په لویه کې، په ټولیز ډول	عمومی، عموماً، عمدتاً (له لویه سره)
په سر (سر) کې، تر ټولو مخکې	ازهمه نخست، پیش ازهمه
په ناسو بتیا کې	غیاباً، غایبانه
په لوی لاس	ارادی، قصدی، قصداً
---	جاویدانی، ابدی
تلپاتی	زنده یاد
تلیادی، یاد ژوندی	همیشه جاری
تل بهاندې	زنده جاویدان
تل ژوندی	همیشه بهار، همیشه شگوفان
تلسمسور	همیشه بهار، همیشه سرسبز
تل ښپرازی	

شوروشر؛ بادوباران	تلغاګ
شبخون، تاراج	تاراګ، يلغاګ
اودرزاده(مؤنث)	ترله(تربوره)
جوانمرګ	تاندليان
بخاری	توښی، تودنی
تخته سنگ	تبغ
بدن، وجود	تره
لاش کوه؛ پیمان...	تره
آله بستن،	ترونی
جفا	تلاوه
وارخطایی، دست پاچگی، تشویش	تلوله
وارخطا، دست و پاچه، پریشان	تلولی(پایخج)
بریان) شده (، کباب) شده)	تلولی(۳خج)
سرنوشت	تندی لیک، برخلیک
تری، جلو هلی	تندغری
تندوتیز؛ دیم و فل	توندوتیز
تمع بیجا	توزنه هیله
سبب	توسن
رعد	تنا
سوراخ بینی(مناخیر)	تمبزی(تمبزی)
عنصر، ماده	توک(توکونه)
عنصر، ماده	توکی(توکی)
تند	توند
تخم	توخم
نسل، نژاد	توکم(لکه توخم)
سکندری، خرام	تیندک
ساهی شکن	تورتم رونی
درز، ضمن	ترخ
سیه و تار، چرک و سیاه	توره دربله
بغل(کوه)	ترخ

پيمان، قرارداد	تړه، تړون
قراردادی، متعاقد	تړونوال
ته، ريخته	تل
تهدیه با سلاح	تور برېښ
حيف ميل؛ درهم و برهم	تس نس
يکسره خالی	تشتور
غير مسلح، خلع سلاح	تشپانی
توان) از عهده برآمدن (	توغ) له توغه وتل (
کفاره، جرمانه، جبران خساره	توغه، ناغه، گناهگاره، گرمانه
انجیر	توغه

---

تصادم؛ التباس؛ توارد) در شعر (	تکر
متصادم	تکر خور
واژه تصادفی	تکروبی
جزء	توک
پستي، دنائت	تیتال
کل، همه	تول، غونډ
عامه، عمومی، همگانی	تولیز
رسانه ها) -ی همگانی (، ماس) میدیا	(تولیزې) رسنی
سوسیالیزم، جامعه گرایی	تولنواله
رشد جامعه، رشد اجتماعی	تولنوده
جامعه شناسی، اجتماعیات	تولنپوهنه
اجتماعی - اقتصادی، سوشل	تولنوتیز
اکانومیک	
کشتار دستجمعی، جنوساید	تولوله، تولوژنه
مجمع، کمپلکس) ساختمانی... (	تولخ
ثبات؛ پایداری	تیکاو
زادگاه؛ سرزمین؛ میهن	تاتویبی

---

فکر، مفهوم، برداشت) کردن (      جاج) - اخیستل)

کشیده گی، کشمکش	جره
برگشت	جارواته
برگشتن	جاروتل
وبسایت	جالپانه، اوبپانه، گورتپانه
مرصع	چراو
مبارزه جنگ و جدل	جنگ جگره
مبارز، رزمجو، سلحشور، جنگجو	جنگیال) - ی)
آشکار، ثابت، مسلم، بدیهي	جوت
آبشار	جروبی (خړوبی)
شکل، فورم	جوله
شکلی، لفظی	جولیز
تبعید، تبعید شده، دور از وطن	جلا وطن) - ی (، جلاهبوادی

---

کار، فعالیت؛ مهم	چار
کار	چاره) اخیج)
فعال، کارا	چاروال، کارندوی
چاره، علاج	چاره) پایخیج)
مقام، صاحب مقام) دولتی، رسمی)	چارواک) - ی)
چاپگر، پرینتر) کمپیوتر)	چاپگر
محیطی، environmental	چاپیریالی
محیط شناسی ecology	چاپیریالپوهنه
چاپی، مطبوع	چاپ، چاپی
چاپخانه، مطبعه	چاپخونه
تصفیه خانه، پالش	چانخی
هیلیکوپتر، طیاره چرخکی	چورلکه
چرخش، سکندری	چورلک
محور	چورلیخ، لمانخی) ۲خیج)
قتل عام، کشتار عام، مساکر	چراو، ټولوژله، ټولوژنه
کرنسی، پول رایج	چلبنت پیسه
طرز عمل، procedure	چلندلار، چلند بېلگه

مجبوراً، ناگزير ترموای	چارناچار چمگاہی
خشم، قهر، غصه به خشم آمدن، قهر کردن قهر آلود، خشمگین زیر زمین، زیر زمینی، اندر گروند زمین سالاری، فیودالیزم پلک زدن، مژه بهم زدن نوع، ژانر	خاخ خائل خاخوړی، قهروړی خمکلاندې خمکواکي خمبل(بانه رپول) خېل
انتقال قدرت نیرو، طاقت، قدرت سراب نیرومند، مقتدر، پرقدرت نیرومند شدن-کردن) نیرومندی	خواکلېږد خواک خلوب خواکمن خواکمنېدل-ول) خواکمني
بال، شهبال با پروبال شکسته، دل افگار با پروبال و سرشکسته نوسانی، غیر ثابت؛ متردد گرداب، چرخاب دلریش، پریشان ناوه قطره گک چکک، تراوش، چکیده توفان آب چهارراه، چارراهی	خانگ(خانگونه) خانگوخ خانگ و سرغوخ خپخپاند خرخوبی، گوربھی خورنگ خخی، تره خخواکی خخوب، خخوبی خپان خلاري(خلورلاري)

غژدی، بدون در پرده	شمغېلی) بېپېخوله کېږدی،
افق	خند
دستمال، دست پاک	خپونې
موج؛ هجأ، سیلاب	خپه
چند هجائی	خو خپیز
رباعی، مربع) شعر)	خلوریخ
چهاربیتی، چهار پاره؛ قطعه	خلوریزه
شوق	خوب

---

بلبل، عندلیب	خاچونې) چونې)
خونین، خون آلود؛ خونخوار	خونړی
حرکت، تحرک، تکانه	خوځون، خوځښت
گلخن، خریج آتش	خوگلن
زده و زخمی	خول ماخول
خالیکاه، بیخ کوه، سچ کناره رود بار	خوال
تاج، خود، کلاه آهنی، پوچک مرمی	خول
همدردی، همدلی	خواخوږی
خوشبو	خوږ بویه
خوشبویی	خوږ بویی
خوشخوان، خوش صدا	خوږ غاړی
نثار کردن، آفشاندن) گل؛ اثر کردن	خونل، لونل، بنندل
فریاد	خولنگ
خاکشناسی	خاورپوهنه

---

دشمن، خصم	دښمن، دښنه، میرخی
علت	دک
قربانی	دروږ، بلهار
مثنوی	دو بیزه
مثلث) شعر)	درپیزه
دو هجایی، دو سیلابه	دوه خپیز

دوچند	دوه گرايه، دوه هومره
سلاح	درسته
مسلح	درستوال
سردرگم، فريبكار	درغل
فريبكار؛ جعلكار، جعلی	درغلي
نيستان، نيزار	درگه
لاش، نعش، جسد	درنگه
لاشخور	درنگمخور
---	
سنگسار	ډبروژله
مشاطه، آرايشگر	ډمگي
دخمه	ډوري، گورنډه
نيلوفر	ډنډگلي
گروهي، دستجمعي، جمعي	ډليز
معطلی	ډيل (تال)
---	
معظله، پرابلم، شمالک	رېپه
آراستن، پيراستن، اذین بستن	رازل، بنکلل، سينگارول
برف کوچ	راشي (پايخج)، رېز
پيچاندن، دربرگرفتن، در... نهفتن	رانغبستل (رانغارل)
روزی رسان	رزمينه وال
پرچم، بيرغ	رپی
دراهنزاز (پرچم...)	رپاند
رسانه ها	رسني
ژورنالست	رسنوال
رسانه يی، ژورنالستيک	رسنيز
راغ، سنگزار	رغخي
ساختار	رغاونه، رغاونه
صلحجو، صلح خواه	روغه وال
زلال	رېوب



برف کوچ	ريز
زمين لرزه، زلزله	رېرډله
حسد و عناد	رخه سڅه
سرنوشت، ساختار	رغښت-رغاونه
اولاد بې نوا و يا بې سرپرست	رېغړ
	<b>رېغونى</b>
رنگين کمان، کمان رستم، قوس قزح	رنگين ټال، بوډى ټال
روحانى	ريشى، ستانه
ساختار، بازسازى	(بيا) رغاونه
سازنده، تعميرى	رغنده
صنعت	رغاوه
زار و زبون	رېروکى
زحمت، محنت	رېر
زحمتکش، کوشا(ن)	رېريالى، زيارکښ
مشکله، معضله، پرابلم	رېره
باد خفيف، نسيم	رېنه
جاروب، برس دندان، کفش...	رېخ(رېبېخ)
(حق) حقوق	رېسته(رېستې)
راست، راستى، واقعيت(واقعيتها)	رېستيا(رېستياوې)
تحقق	رېستياينه
واقعاً	(په) رېستيا-رېستينه
	---
زره، جوشن	زغر
زره دار	زغرور، زغروال
زره پوش	زغريالى
موتريا خودرو زره دار	زغرگاډى
واسکت زره	زغرټيرى
صريح، آشکارا(گفتن)	زگرد(په زگرده)
تحمل، بردبارى، حوصله	زغم، پېش
بردبار، تحمل پذير، باحوصله	زغمناک، پېخيالى

زغمور	قابل تحمل
زغومی، خر خوبی	گرداب، ورطه
زمول، زموللی	پژمرده، ژولیده، خشکیده
زمولل	پژمردن، خشکیدن
زپړغلی، ژپړغړن	زرد مانند
زپړندویی	آفرینشگری، ایجادگری
زپړندوی	ایجادگر، خلاق، آفرینشگر(هنر)
زهرژلی، زهرجن	زهر آگین، زهر آلود؛ سمی؛ مسموم
زبری(گر)ندی	مژده رسان
زبېښاک	استثمار، بهره کشی
-گر	استثمارگر، بهره کش

---

ژغور(ژغورل، ژغورتیا)	نجات، رهایی
ژغورنده)	رهایبخش، نجات بخش
ژغورندوی، ژغوراند	ناجی، منجی
ژغورډله	تیم نجات
ژغوربېړی	کشتی نجات
ژمن	ضامن، متعهد
ژمنه، ژبه	وعده، تضمین، تعهد
ژپوهنیز	زبان شناختی، لنگویستیکی
ژپیانگه، ویپیانگه، وییزپرمه	ذخیره زبان، vocabulary
ژوند جگړه	تنازع اللبقا، مبارزه زنده گی

---

سپوږمیز	مهتابی، قمری
سپوږمی مخی	ماهرخ، مهرخ، مهرو
ستر گلین	نگاه، نظر
ستر گلید	دید چشم؛ چشم دید
ستر گولیدلی	شاهد عینی
ستر گولیدلی	چشم دید ها
سترگ ارت	چشم انداز

چشم رس eyeshot	سترگرس
ساحه ديد	سترگ ورشو
قطره گک	ستو
قله، چکاد) کوه)	ستونخ
مشکل، معضله، پرابلم	ستونزه
خسته کن، پرابلماتیک	ستونزمن
صعب العبور	ستغیونی
ستون، رکن) شعر)	ستن، غونډ
خیلی سرد، زمهریر	سورسوخ، یخ کرخ
خوناب	سروب، سرامنې) اوبنکې)
جبران) -کردن)	سکینده) -کول)
شرشره، فواره	سندری
دریا، رود؛ فرهنگ) قاموس)	سیند
فرهنگ نویسی، لکزیکوگرافی	سیند کبنه
فرهنگ نویس	سیند کبن
دریاچه، جهیل؛ فرهنگ کوچک	سیندگی
بحر؛ فرهنگ محیط، فرهنگ جامع	سمندر، دریاب
بحیره	سمندرگی
امیرالبحر، کپتان کشتی	سمندر مشر، سرمانو
آواز خوان، گلوکار	سندر بول، سندر غاری
مشاعره	سندر بوله
حاضر	سوب
حاضری، حضور	سوبتیا
فاتح، پیروزمند	سوبمن
فتح، پیروزی	سوبه
شفق	سورکی
ماده سوخت، مواد سوخت	سونتوکی، سونتوکی
چوب سوخت	سونلرگی
میوه افشانی بر عروس	سروور، سراور
جاندار، ازاد، اسوده	ساهو

متمرد ، سرکش	سرغړاند ، سرغاري
رکن ، ستون	ستن
عقل ، خرد	سول
موضوع ، مضمون ، مطلب	سکالو
فوري ؛ طور موقت ، موقتاً	سم له لاسه
سمدستی ، دستی ، فوري ، عاجل	سملاسي
شېخ (شېخ) اشباح )	سکاسه (سکاسي)
قناعت ؛ صبر	سکته ۲ خج )

---

تحليل ، تجزيه ، تقطيع	شننه
هزارپا ، شيله ، تانک جنگي	شوبله
تانکيست	شوبلور
هاله	شپول (شپاله)
تير ، سوفار ، خدنگ	شتي
تيت و پرک ، پراگنده	شیند پر شیند
تاوان ، خساره	شوپيان
شک و تردید	شک و شوپيان ، اړنگ پرنگ
متردد ؛ مشکوک suspect	شکمن
صدای پا	بنکالو
شدنی ، ممکن	شونی
امکان (امکانات)	شونتيا (شونتياوي)

---

بحث ، مباحثه	بنکالوه (سر خج)
درگیر ، در بند ، گرفتار involved	بنکپل
درگیری ، گرفتاری	بنکپلتيا
حماسه ، کارنامه	بنادمانه
شهرنشین	بنار مېشتی
شهروند ، تبعه ، ستیزن	بناروند
شهروندی ، تابعیت ، ستیزنشیپ	بناروندي

استعمار	ښکېلاک
استعمارگر	ښکېلاکگر
نمایانگر، ممثل، مظهر	ښکارندوی
مزین ساختن، توشیح کردن	ښکلل
سرزمین زیبایی	ښکلیستان
خوبتر، به گونه بهتر	ښه ترا، په ښه ډول
خوبی، نیکی	ښهانه، ښمر
خیر، خیریه	ښمرو ښپښکڼه

---

خمیازه؛ جهش	غځونې
جنبش، نهضت movement	غورځنگ
عضو یک جنبش	غورځاون
گونه (تغییر خوردن)	غونې (زیړېدل)
موج عظیم، surf	غرڅپه
پژمرده	غرند
عضو؛ عضله؛ پراته	غړی
عضلاتی، تنومند	غړیالی (ډوب)
رمه	غېلې
(نگاه) دزدیده، خس دوز	غلچکی (نظر)
دود کشیف	غورسکه
حمله سری، شبخون	غلیاک
بیشه و گنگل، کوه و دامن	غارې مورگې
رکن، مجموعه، گروه	غونډ
موج عظیم	غرڅپه
گردن، لحن، نغمه	غارپه
غزلسرا، غزل گو	غزلبول
غزلی	غزلیز
نوده	غورگه
انتقام	غچ
مهم، برجسته	غوره

انتخاب، گزینش	غوراوی
گلچین، گزینه	غورچاڼی
عبارت، فقره؛ رکن	غونډه
جمله	غونډه له ۲ څپیزه )
جمله شناسی، نحو	غونډه له پوهه

---

خرسنگ	کرکنډه
کارگاه، ورکشاپ	کارغالی
آز	کاز
آزمند	کازمن
حلقوم	کومی
ریسمان، ضحیم، کپیل	کبر
راه صعب المرور کوهی	کربه
غزال	کبلی
گل، دهن، پروانه گل	کوکی
سردمک چشم	ککی
زمستان سرد	کرنگ ژمی
قله، سربریده	کونډه
پلاس، لحاف، مندرس	کنخړ (کنخړن)
روبین، سخت، نام شاعر	کروړ
زارع، دهقان، کشاورز	کرگر، کروندگر، بزگر
آبشار	کرونګی (دویم خج)
انتقام	کسات
عطر (گلاب)	ککوبی
حباب	کوبی
فریاد، واویلا، ضجه	کوکه (کور)
دودمان، نسل	کهول (کول)

جغد مانند	کونگ وزمه
لوحه مزار	کيخلیک
مرغانچه، حآنه محقر	کوغالی، کوډغالی، کوډله
یخ، منجمد	کنگل
فریزر	کنگلنی
سطح، سویه	کچ
---	
ظلم، ستم	گر
ستمگر	گرگر
پرتگاه	گرنگ
گردباد	گردله
ساحل پر گل، بیشه گل ساحلی	گلکش
درخت گل	گل ونه
گلشن	گلبن
باغچه گل	گلباغچه
غنچه گل	گلبوتی
گلبرگ	گلپانه
شاخ گل	گلخانگه
گل بید	گل وله
گل واژه (ها)	گل ویی) - ونه)
عشق گل، گل دوستی	گلمینه
گل گشت	گلیون
زاویه دید	گو تپپر، گو تپلید
اخطار، تهدید، قهر	گوانس، گوانسنه
تهدید کردن؛ اخطار دادن	گوانبل
غلو) با واو معروف)	گور) گن)
حریف، رقیب	گور) لکه لوپ)
گل چهره	گل خپره

گلرو، گلرخ	گل مخی
گل مانند	گلورین
گودال، دخمه	گورنډه، ډوری
عقاب	گوربت
عقدۀ دل، کمپلکس	گروم، زړه غوټه
پر عقده، عقده بی	گرومن
گرانېها	گرانیه
(رغشه) لړزه	گڼی
جرعه، گوشه	گوټ
	---
افتاب پرست	لمر پښتی
معبد یانیايشگاه خورشید	لمر مزدک
خورشیدی، شمسی	لمریز
سال خورشیدی (هجری قمری)	لمریز کال
آفتابی	لمرین
نوک آفتاب، آغاز طلوع	لمر خرک، لمر خریکه
پیتاو، آفتاب رخ	لمر خرکی، پیتاوی
	---
رهنمون، رهکا	لاریه
کوچیدن	لښل، لپړد پدل
کوچ، رحلت	لپړد
خصلت، عادت	لوبڼه
رهنما	لارښود
سمت دهنده، قطب نما	لورښود
سمت و سو؛ خرک و درک (گم شدن)	لار لودن، لور لودن (ورک پدل)
دوربین	لروین
نزدیک بین، کوتاه نظر	لنډوین
آواره، خانه بدوش	لولنگر
سرگردان	لالهاند، لالهان
رودبار	لگر، خوړ، توی



لورخې پوڅې	زاري و الحاح؛ چاپلوسی
لی پر لی	اینسو و آنسو؛ به هرسو
لور	رحم، رواداری
لورپینه	رواداری، مهربانی
لورانده، لورین	مهربان، رحیم
لورول(لور بدل)	رواداشتن
لېوال	مشتیاق، علاقمند
لېیل، هڅول	تشویق کردن
لږه	دمه، مه، غبار
لېوالتیا	اشیاق، علاقه(مندی)
لونل(لونی، خونل)	افشاندن، نثار کردن(می افشاند)
لوبدله	تیم(ورزشی)
لوبغالی	ستدیم
لوبغاری	ورزشکار، بازیکن
لېوکتی	چوچه گرگ
لید	دید، نگاه، نظر
لووی	گواه، شاهد
لاسبری	مسلط(به فشار "ب")
لاسبری	تسلط(به فشار "ر")
لاسرسی	دسترسی-ی(، access)
لېچن(لېچن سترگی)	چرکین، شریده(چشم شاریده)

---

مرگخپانی، مرگانی، مرگونی	مرگبار
مزدک	مسجد، معبد، نیایشگاه
مزگت	مسجد، مزگت
مخسوری	سرخرو
مخسوری، مخسوري	سرخرویی
مخرونی	بارخ صفا، آبرومند
ماپو	ناخدا، ملاح، کشتیران
ملیا	همراهی

مرکز	منی
خزانی	منگنی
دلربا	مینه وړی
هدف، مقصد، مرام	موخه
هدفمند	موخن
غواص	مرجونیا
مرگ و زنده گی	مرگ و ژوند
مرگ و میر	مرگ و مړینه
سرخرو	مخسوری ( )
سرخرویی	مخسوری
(د) و نمایه (محتوا	منخپانگه
خوناب، آبگین	ملوب
نیرو، شیمه	متره
خفاش، شپړک	مانسامی
لاش خور	مرزگه خور
سابقه، پیشینه	مخینه
سابقه دار، با سابقه	مخینه وال
الگو، مودل (نمونه)	مخپلگه
قبلی، سلف (اسلاف)	مخنی، مخینی (مخینیان)
چلنج-چالش کردن	تنگول
چلنج، چالش	تنگونه
جبران ناپذیر	ناسکیندی
ناموافق، مخالف، مختلف الرأی	ناباندي
عدم موافقت، مخالفت، اختلاف	ناباندي، ناباندېوالی
فاجعه، مصیبت	ناتار، ناورین
غیر حاضر، غایب	ناسوب
غیر حاضری، غیابت، عدم حضور	ناسوبتیا
غیر قابل تحمل	نازغموړ
نازدانه و نازنین	نازولې او نازلوبولې
غم، اندوه، فاجعه، تراژیدی	ناورین، ناتار

ناسزا، ناپسماني	ناخوالي (نادودي)
نارام، آزرده	ناحوال
لجوج، جسور، ماجراجو	نارام
جنجال، لانجه	ناندره (ناندرې)
جنجالي، متنازع فیه	ناندریز
ناسازگار	نانډوله
ناسازگاری	نانډولي
ناشنو، بازیگوش	نانغتان
سهل انگار	ناغېړی
سهل انگاری	ناغېړي
نهالستان؛ نهالفروشي، نرسری	نرگه
نوزاد	نوزېړی
آفریده از نور	نورپنځلی
نارس، غیر مسلط، تسخیر ناپذیر	نالاسبری
آفتاب پرست	نمرگلی، لمرگلی

عدل، داد	نیاو
محکمه، دادگاه (عالی)	نیاوتون
محکمه، دادگاه	نیاو والي
وزارت عدلیه یا دادگستری	نیاو وزارت
نیم جان	نیمژواند (ی)
معاصر، مدرن	نومھالی
جهانبانی، جهان سالاری	نړیواکی
اصطلاح، نامگذاری	نومونه
قابل تسمیه	نومونوړ
انترناسیونالیزم	نړیواله
جهانسالاری؛ امپریالیزم	نړیواکي
انترنت	نړیپاڼه، نړیجال

اشاره	نغوته
تلميح، كنايه	نغوته
لنگیدن	نگو بنبل
باب، خالص	نگه (نره)
احترام؛ عبادت، پرستش، نيايش	نمنع
طنين	نگاسه
احساس کردن	نگېرل
حس آمیزی، پراد کسی	نگېرگړون

احساس	نگېرنه
جنس) مذکر، مؤنث (	نورې
جنسی	نوریز
نطفه، ریشه	نوعی
نا امید، مایوس	نهیل
پاس حرمان، نا امیدی	نهیلی
سیل، سیلاب	نېز
خس و خشاک سیلاب	نېزورې
نیم بسمل	نیمه خوا
عروسک؛ نوعی گیاه فرشی	ناوکی
درامه، نمایشنامه	ندارمه
بلعیدن	نغرل، نغرل) نا کره: نغر دل (
انکار	نته
انکار ناپذیر	نته نه منونکی
منکر	نتیالی

---

ذخیره لغوی vocabulary	ویپانگه، وییزېر مه
واژه سازی	(نوي) (وییر غاونه
واژه شناسی، واژگان	ویپوهنه
آهني، آهني	وسپنيز) نا کره: او سپنيز (
سؤ تفاهم	ورانپوهای، ناسم پوهای

با همدیگر، با هم، بهم	وېله، خېله
احساس، عاطفه	ولوله
عاطفی، احساساتی	ولولیز
عوض، تعویض؛ میز	ونج
میز خورد	ونجړ
گدازه، مذابه	ویلوب
سوگوار	ویرژلی، ویرلړلی
با هم، با همدیگر	وېله
عیب	ویار
معیوب	ویارجن
واژه، لغت، کلمه) واژه ها (	وی (ویوونه)
مرغزار	ورشو) اورشو (
خونبها	وینې بیه
خون و عشق	وینه او مینه
وجیزه، گفتار نیک	وراشه
ابر باریک	ووره
کاکل، موی پیشانی	وربل) نا کره: اوربل (
حریم، قلمرو	وربوی) اوربوی (
عیب) معیوب، نقص (	ویار) ویارن (
پرافتخار، مفتخر	ویارن) ویارلې (
هیبت انگیز، دهشت انگیز	وېره وړی، تره وړی
تصمیم، عزم، اراده	وېلاړ
ماتم زده، سوگوار	ویرژلی، ویرژلې، ویرمن، ویرجن
همعصر، معاصر، همزمان	هممهال) -ی (
همکار	همغاری
هماهنگ، هماهنگی	همغری، همغری
هم آوا، هم آوایی	همغریز، همغریزی
همجنس	همنوری
همجنس بازی	همنوریزی

همسرحد	همبریدی
همسو	هملوری
ترغیب و تشویق کردن	هخول، لیل
سعی و تلاش	هاند و هخه
مصمم؛ لجوج	هوډیالی، هوډمن
مرفه الحال	هوسا ژوندی
وطنفروش	هپواد پلوری
رئیس دولت یا جمهور	هپواد مشر(ناکره: ولسمشر)
حیران، متعجب	هیبن
مات و مبهوت	هپن پپن، هک پک
تحیر، شگفتی	هپنتیا
قابل تعجب، درخور شگفتی	هپنتیاور
محیر، تعجب آور، شگفت انگیز	هپننده، هپنونیکی
---	
محفل یاد و بود	یاد غونډه
توفان برف، برف کوچ	یمال
حرکت، پویش، پویه، سفر	یون
سفرنامه، گزارش سفر	یونلیک
سفرنامه نویسی	یونلیکونکی
واحد، یونت	یوون
رفتن، حرکت کردن، سفر کردن	یونل، درومل، تلل
حاصل، ثمر، ثمره	یپره
بارور، حاصلخیز	یپرور
دسته کشتی ها	یپر
امریکایی، امریکایی ها	یانکی، یانکیان
یاد و بود	یاد، یادونه
یادنامه	یادنامه
یادداشت	یادښت(ناکره: یادښت)
یاد آوری؛ حافظه	یاده، یادی



## اخځليک

- ۱- اجمل خټک: د غيرت چيغه، کابل ۱۳۲۳
- ژوند او خوند، د قومونو او قبايلو وزارت، کابل ۱۳۲۲
- گلونه تکلونه، کابل ۱۳۲۲
- ۲- احمد شاملو: از زخم قلب، گزینه و خوانش شعر. پاشانی، تهران ۱۳۷۳
- ۳- احمد شاه بابا: د ديوان غورچاڼ، د پښتو څېړنو نړيوال مرکز، کابل ۱۳۵۷
- ۴- الهام، پوهاند محمد رحيم: ادبي مسألې، د افغانستان د ليکوالو انجمن ۱۳۲۷
- ۵- امين، ډاکتر امين الحق: گوري ورېځې، کابل ۱۳۲۲
- ۶- بکتاش، حنيف: د ځنگله سترگو کې، کابل ۱۳۲۷
- ۷- بنوال، محمد افضل: وزن شعر دري، انتشارات پوهنتون کابل ۱۳۲۲
- ۸- پڅواک، عبدالرحمن: کلیمه داره روپۍ، کابل، ۱۳۳۷
- ۹- پويان، عنايت اله: منصورې چيغې، دارالاسلام، کابل ۱۳۸۵
- ۱۰- پيوند، علي گل: زړه ډمه: ۱۳۵۷ او سيلۍ، د ليکوالو انجمن ۱۳۲۸
- د سپنماياران، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۲۰۰۷
- ۱۱- پوهندوی جلال الدين او پوهيالي محمد رفیق: قافیه) اوډنه (۱۳۲۲)
- ادبي فنون، بيان) اوډنه (، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبياتو پوهنځی) دواړه گسټپټنري اوډنې د پوهاند رشاد په لارښوونه (۱۳۲۳)
- ۱۲- جورج تامسون: خاستگاه زبان، اندیشه و شعر، ترجمه جلال علوي نيا، انتشارات حقيقي تهران ۲۵۳۲، هنر شاعری ۳۲-۴۲ وزن و کار ۲۲-۵۷
- ۱۳- حبيبي، عبدالحی: په او سني پښتو شعر کې د ژوند څپې، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۲۰
- ۱۴- حمزه شينواری: غزوني، اداره اشاعت سرحد، پېښور، ۱۹۵۲



- د- خیبر وړمې، پښتو ټولنه، کابل ۱۳
- ۱۵- خاموش، لطف الرحمن: مزلونه او منزلونه، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۲۵
- ۱۶- خزان، عارف: د سحرپه غېږ کې، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۲۵
- ۱۷- خوشال خان خټک: کلیات، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمې، کابل ۱۳۵۸؛ همداراز یې ((د کابل چاپ او)) پ ((د پېښور هغه مانا لري.
- زنجیری، یا خط نامه، د افغانستان د علومو اکاډمې ۱۳۲۱
- سوات نامه، د افغانستان د علومو اکاډمې، کابل ۱۳۵۸
- ننگ او غورځنگ، د خوشال بابا منتخبات- کابل ۱۳۲۲
- ۱۸- داوی، عبدالهادي: بنکلي شعرونه، لومړی ټوک، ۱۳۴۰
- ۱۹- دوست شینواری: د ادب تیوري اساسونه، کابل ۱۳۲۵- د پښتو د ولسي ادب لارې.
- ۲۰- رحمان بابا- دیوان- پښتو ټولنه، کابل ۱۳۲۵
- ۲۱- رضا باطنی: زبان و تفکر، چاپ هفتم نقش جهان، تهران ۱۳۷۸
- ۲۲- رضا براهني: طلا در مس (د شعر و شاعری)، کتاب زمان، چاپ دوم، تهران ۱۳۴۷
- ۲۳- رفیع، حبیب اله: زرینې خانگې، د افغانستان د علومو اکاډمې ۱۳۲۵ او د جمهوریت پلوشې، کابل مجله ۱۳۵۲
- ۲۴- روهي، محمد صدیق: ادبي څېړنې، د ننگرهار پوهنتون خپرونه، ۱۳۲۰
- ۲۵- شعریت یعنی څه؟ کابل مجله، عقرب- قوس ۱۳۲۲، ۳۱-۳۹ مخونه
- ۲۶- زیار، مجاور احمد: ولسي ډوله شعر د ولسي، کلاسیک او نوي- ازاد شعر تر منځه، کابل مجله ۷-۸ گڼه ۱۳۲۷
- پښتو پښویه، درېیم چاپ، د دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۱۳۸۴
- پښتو لیکلارښود - - - - - ۱۳۸۲
- زنداني نغمې، بیهقي خپرونې، کابل ۱۳۵۹
- وینه او مینه، د دفاع وزارت له خپرونو، ۱۳۲۰
- سوزونه او سازونه، کابل ۱۳۲۴
- اور او وینې، کابل ۱۳۲۵
- گکڅونه - - - - - ۱۳۲۷
- گلولي گل بيد ( - - - - - ) ۱۳۲۹
- اندوژوند، آریانا چاپخونه، کابل ۱۳۲۸
- د کتاب د لیکوال نورې شعري ټولگې: د سپرونو نڅا، زما نړۍ، د مرجانونو خانگې، رزم و بزم، پوهه او گروهه، اند و واند، ساندې او سندري، نوي پېړۍ او نوي زری، ناپېيلي او ناچاپي

شعري بېلگې

- ۲۷- ژواک، محمد دين) خپرنمل (افغاني حماسه، كابل، ۱۳۲۹
- ۲۸- سلمی شاهين: د پښتو ټيپې، پښتو اكاډيمې، پېښور پوهنتون، جدون پريس پېښور ۸۸-  
۱۹۸۹
- ۲۹- سنگر، محبوب شاه: زور، كابل ۱۳۲۰
- بنده كړيکه، كابل ۱۳۲۲
- ۳۰- سنگروال، شهبوار: شمله، د افغانستان د ليكوالو انجمن ۱۳۲۷
- شمله، لومړۍ گڼه، لندن ۲۰۰۱
- ۳۱- سپلاب، ساپي: د اوښكو سپلاب، د افغانستان د ليكوالو انجمن ۱۳۹۷
- ۳۲- طبري، احسان: مسائلي از فرهنگ و هنر و زبان، انتشارات مرواريد، تهران ۱۳۵۹
- ۳۳- غني، عبدالغني خان: د غني كليات، د قومونو او قبايلو وزارت، كابل ۱۳۲۴
- ۳۴- فردا، فاروق: د گلپانو پرځي، د ليكوالو انجمن، كابل ۱۳۲۵
- ۳۵- فنا ساپي، محمد جان: فريادي شاعر، كابل ۱۳۳۸
- ۳۶- قلندر: د پوان، پښتو ټولنه، كابل ۱۳۵۲
- ۳۷- كامگار خټك: د پوان، د افغانستان د علومو اكاډمي، كابل ۱۳۵۸
- ۳۸- كاوون، صديق: سپرغۍ، د ليكوالو انجمن، كابل ۱۳۲۲
- د باد په كندهالو كې، دانش كتابتون، ۱۳۸۱
- ۳۹- كرگر، اكبر: خوادبي يادونې، هماغه انجمن، كابل ۱۳۲۲
- صديق كاوون)) د ونو مرگ (( په موسم كې، سمسور او پياڼه ۳-۳-۱۰
- ۴۰- كمين، بركت اله: مزلونه او غرونه، د ليكوالو انجمن، كابل ۱۳۲۲
- ۴۱- لايق سلېمان: چونغر، ۱۳۴۱
- كېردي، د هند چاپ ۱۳۵۲
- يادونه او درمندونه، بيهقي كتاب خپرونه، كابل ۱۳۵۷
- ۴۲- لېوال، عبدالغفور: هوسۍ، دانش كتابتون ۱۳۷۸
- كله چې ته خپه شې، ميوند خپرنديويه
- ۴۳- مجروح، سيد بهاو الدين: خانخاني بنامار، د ژبو او ادبياتو پوهنځي، كابل پوهنتون  
۱۳۵۲
- ۴۴- مستان، كمال: د لمر شغلو ته، كابل ۱۳۲۷
- ۴۵- مومند، عبدالحميد: ديوان، د افغانستان د علومو اكاډمي ۱۳۲۳
- ۴۶- ميا شرف: د پښتو عروض، پښتو ټولنه، كابل ۱۳۴۴

- ۴۷- تنگیال، اسحاق: هغه شېبې هغه کلونه- دولتي چاپخونه، کابل ۱۳۲۳
- ۴۸- نوید، نورالبشر: مشالونه، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۲۷
- ۴۹- بویل (Böll) هایرنینس: خاطره ای از المان همراه با چند داستان کوتاه، ترجمه بیژن قدیری شهلا حمزای انتشارات آگاه، تهران ۱۳۲۳
- ۵۰- هوتک، محمد بن داود: پته خزانه- درېیم چاپ، کابل ۱۳۵۴
- ۵۱- هېوادل، زلمی: فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، جلد اول ریاست تالیف و ترجمه وزارت تعلیم و تربیه ۱۳۵۲
- ۵۲- یاری، تاج محمد: ستوری او سیوری، د افغانستان د لیکوالو انجمن، ۱۳۲۲

**53. Best Otto F: Handbuch literarischer Fachbegriffe, Definitionen und Beispiele Fischer Taschenbuch, Dietz Verlag Berlin 1973.**

**54. Engels, Fridrich: Kleines Politisches Wörterbuch Verlag, Frankfurt am Main 1972.**

**55. Fiedler-Finger: Dialektischer und historischer Materialismus Dietz-Verlag Berlin 1947.**

**56. K. Kasper und D. Wuchkel: Grundgriffe der Literaturanalyse 2. Auflage VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1985.**

**57. Koch, Hans: Zur Theorie des Sozialistischen Realismus Dietz-Verlag, Brlin, 1974.**

**58. Langendoen, D. Terence: The Study of Syntax The Generative -Transformational Approach to Structure of American English the Ohio State University. Holt Rinehart and Winston, INC. USA 1969.**

**59. Mackenzie, David Neil: Pashto Verse: revision note. 1. ed. 1958, 2.ed.1993(SOAS), London.**

**60. Najib, Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée N° 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.**

**61. Pstrusinska, Jadwiga: Poetic Forms in Afghan Poetry Folia Orientalia Tome x111 Poland 1971**

پر دې سربېره چې زیاتره اخځونه د کتاب په متن کې راغلي، بیا هم د یو لړ مهالنیو) وږمه، کابل مجله، هیله، خولی، رڼا، لیکوال، ژوندون، ښکلا، لېمه، لمبه، الفت، گوربت... (او اوبپانو) سمسور، تاند، ټول افغان، تل افغان، بهیر، لروبر... (یادونه اړینه بولم چې په ازاد مټ مې ځنې د شعري بېلگو په برخه کې گټه اخیستې ده... نو که د پاسنیو بېلگو په لړ کې د یو شمېر نورو نوبتگرو ویناوالو هغه پرلاس نه وي راغلي، و به مو بښي.

همداراز د ادبپوه او ليکوال دوست نجيب منلي هغه لورپينه پرځان پور گڼم چې د پښتو شعر په اړه يې د خپلې فرانسې ليکنې پښتو لنډيز او هم يې د فرانسې شعري سيلابېک سېستم يو نچور په واک کې راکړی دی. د وتلي غزلبول مصطفى سالک د پايښې له ځغلندې کتنې هم منندوی يم. په تخنيکي برخه کې د دانش خپرندويې ټولنې له پښتو پال مشر منلي اسداله ساپي او تکړه همکارانو بناغلي نور محمد نورزي او د لومړي چاپ د بيا اوډنې له کبله له هخاند قاري عمر خېل، او په پای کې د مالي لگښت په تر او د فرهنگپال ملگري فد انظري له مېراني مننه کوم.

په ټوله شاعرانه مينه او مننه ستاسې زيار